

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
AVALIKU ÕIGUSE INSTITUUT

Margot Olesk

KINNIPEETAVA ÕIGUS VANGLAVÄLISELE SUHTLEMISELE

Magistritöö

Juhendaja: LL.M. Madis Ernits

2010

Olen koostanud magistritöö iseseisvalt.

Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

..... Margot Olesk 27. mai 2010

Töö vastab magistritööle esitatavatele nõuetele.

.....

.....

Kaitsmisele lubatud

Kaitsmiskomisjoni esimees

SISUKORD

SISUKORD	3
SISSEJUHATUS	5
1. PROBLEEMPÜSTITUS	5
2. MAGISTRITÖÖ PIIRID, EESMÄRGID JA PÜSTITATUD HÜPOTEES.....	6
3. MAGISTRITÖÖ AKTUAALSUS JA VAJALIKKUS	7
4. MAGISTRITÖÖ ÜLESEHITUS	9
5. MAGISTRITÖÖ KOOSTAMISE METOODIKA.....	9
6. TÄNUSÕNAD	10
1. VANGLAVÄLINE SUHTLEMINE: MÕISTE JA SÜSTEEM.....	11
1.1 VANGLAVÄLISE SUHTLEMISE ÕIGUSTEOREETILISE KÄSITLUSE ALUSED	11
1.1.1 Vanglaväline suhtlemine kui subjektiivne õigus	11
1.1.2 Vanglavälise suhtlemise liigid	12
1.1.2.1 Kinnipeetava kirjavahetus ja telefonikõned	13
1.1.2.2 Kinnipeetava lühi- ja pikaajalised kokkusaamised	17
1.1.2.3 Kinnipeetava lühiajaline väljasõit ja lühiajaline väljaviimine	20
1.2 VANGLAVÄLINE SUHTLEMINE KUI OLULINE KRIMINAALTÄITEVÕIGUSE INSTITUUT	23
1.2.1 Vanglaväline suhtlemine ja vanglakaristuse eesmärgid.....	23
1.2.1.1 Seos kinnipeetava õiguskultuurile teele suunamisega	25
1.2.1.2 Seos õiguskorra kaitsega	27
1.2.1.3 Seos vanglakaristuse teiste eesmärkidega.....	29
1.2.2 Vanglaväline suhtlemine ja täitevvõimu ülesanded ning funktsioonid	30
1.2.2.1 Seos täitevvõimu ülesannetega	30
1.2.2.2 Seos täitevvõimu funktsioonidega	31
1.3 JÄRELDUSED	33
2. VANGLAVÄLINE SUHTLEMINE: PÕHISEADUSLIK JA RAHVUSVAHELINE KAITSE.....	37
2.1 VANGLAVÄLINE SUHTLEMINE KUI INIMÕIGUS	37
2.1.1 Inim- ja põhiõiguse mõiste kasutamisest	37
2.1.2 EIÕK art 8 seos vanglavälise suhtlemisega	38
2.1.2.1 Piirangute seadmine vanglavälisele suhtlemisele	39
2.1.2.2 Riigi positiivsed ja negatiivsed kohustused	40
2.1.2.3 Era- ja perekonnaelu piiramise kriteeriumid.....	40
2.1.3 EIÕK teiste artiklite seos kinnipeetava vanglavälise suhtlemisega	45
2.1.3.1 EIÕK art 2 ja art 3 seos vanglavälise suhtlemisega	45
2.1.3.2 EIÕK art 10 seos vanglavälise suhtlemisega	46
2.1.3.3 EIÕK art 12 seos vanglavälise suhtlemisega	47
2.2 VANGLAVÄLINE SUHTLEMINE KUI PÕHIÕIGUS	47
2.2.1 Põhiõiguse pooled	47
2.2.1.1 Põhiõiguse kandja – kinnipeetav	47
2.2.1.2 Põhiõiguse adressaat – riik vanglateenistuse kaudu	48
2.2.1.3 Põhiõiguse ese – õigus vanglavälisele suhtlemisele ja selle piirangud	49
2.2.2 PS-i § 19 seos vanglavälise suhtlemisega.....	52
2.2.3 PS-i § 26 seos vanglavälise suhtlemisega	56
2.2.4 PS-i § 27 seos vanglavälise suhtlemisega	59
2.2.5 PS-i § 43 seos vanglavälise suhtlemisega	61
2.2.6 Inim- ja põhiõiguste kokkupuutepunkt Riigikohtu praktikas.....	64
2.3 JÄRELDUSED	68
3. VANGLAVÄLINE SUHTLEMINE: EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHTU SEISUKOHTADE VÕIMALIK MÕJU EESTI VANGISTUSÕIGUSELE DE LEGE FERENDA	73
3.1 SUHTLEMINE ERIKAITSE ALL OLEVATE ADRESSAATIDEGA	73
3.1.1 Erikaitse all olevad asutused ja üldpõhimõtted.....	73
3.1.2 Kirjade edastamata jätmine ja hilinevad üleandmine	75
3.1.3 Kirjavahetuse avamine	76
3.1.4 Kirjavahetuse läbilugemine ja telefonikõnede pealtkuulamine.....	78
3.2 ISIKLIK SUHTLEMINE.....	80
3.2.1 Kirjavahetus ja telefonikõned	80
3.2.1.1 Kirjavahetuse ja telefonikõnede sisuline jälgimine	80
3.2.1.2 Piirangud isiklikule kirjavahetusele, telefonikõnede ja pakkide saamisele	82
3.2.1.3 Tasumine kirjavahetuse ja telefonikõnede eest.....	85
3.2.2 Lühiajalised kokkusaamised	86
3.2.2.1 Kokkusaamiste piirangud	86
3.2.2.2 Kokkusaamisruumi tingimused	88
3.2.2.3 Kinnipeetava ja külastajate läbiotsimised	90

3.2.2.4	Kinnipeetava paigutamine	92
3.2.2.5	Perekondlikud õigused	93
3.2.2.6	Pikaajalised kokkusaamised	93
3.2.2.7	Õigus järglastele ja vanemaõigused.....	96
3.2.2.8	Õigus abielluda.....	98
3.2.3	Lühiajaline väljasõit ja lühiajaline väljaviimine	100
3.2.3.1	Lühiajaline väljaviimine erakorraliste asjaolude tõttu kui subjektiivne õigus	100
3.2.3.2	Lühiajaline väljasõit ja riigi vastutus.....	103
3.2.4	Suhtlemine ajakirjanikega ja esinemine meedias.....	106
3.2.5	Rangel režiimil viibivad ja ohtlikumad kinnipeetavad	108
3.2.5.1	Sotsiaalne isolatsioon	109
3.2.5.2	Isikliku suhtluse sisuline jälgimine.....	110
3.2.5.3	Piirangud kokkusaamistele	111
3.2.5.4	Läbiotsimised enne ja pärast külastust.....	112
3.3	JÄRELDUSED	114
KOKKUVÕTE		125
1.	KOKKUVÕTVAD TÄHELEPANEKUD.....	125
2.	MAGISTRITÖÖ JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD	125
3.	LÕPUMÄRKUSED.....	135
RÉSUMÉ.....		137
KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU		141
1.	KASUTATUD KIRJANDUS	141
2.	KASUTATUD NORMATIIVMATERJALID JA KOHTUPRAKTIKA	143
3.	MUUD KASUTATUD ALLIKAD	149
KASUTATUD LÜHENDID		151
LISA.....		153

SISSEJUHATUS

*„Mõningaid kohustusi tuleb aga järgida
nendegi suhtes, kes on sulle teinud ülekohut.
Kättemaksul ja karistusel peab olema piir ...”*

Marcus Tullius Cicero¹

1. Probleemipüstitus

Paradoksaalselt tuleb isik vanglakaristuse määramisega küll ühiskonnast eraldada, kuid selle eesmärgiks on tema taasühiskonnastamine. Nüüdisaegne vangistusõigus peab positiivseid vanglaväliseid kontakte üheks võtmeküsimuseks isiku õiguskuulekale käitumisele suunamisel.² VangS § 6 lg 1 kohaselt ongi õiguskuulekale käitumisele suunamine koos õiguskorra kaitsega vangistuse täideviimise eesmärkideks.³ Selge on see, et täielik sotsiaalne isolatsioon ei ole aktsepteeritav, kuid arusaadav on seegi, et süüdimõistetute suhtlus välismaailmaga peab alluma teatud piirangutele. Õiguslikust aspektist on siiski küllaltki keeruline tuvastada seda piiri, millest rohkem ei ole riigil õigus sekkuda kinnipeetavate vanglavälisesse suhtlemisse. Lisaks võib teatud juhtudel tekkida küsimus, kas riigil on ka positiivne kohustus võtta meetmeid selleks, et kinnipeetav saaks suhelda välismaailmaga.

Käesolev teadusmagistritöö on kirjutatud **teemal** „Kinnipeetava õigus vanglavälisele suhtlemisele”. Probleemipüstitus tuleneb sellest, et lubatud sekkumisulatus ja riigi kohustuste äratundmine on oluline nii sellele, kelle õigustega see vahetult on seotud (kinnipeetav), õiguse rakendajale (vanglateenistus), juriidilise hinnangu andjale (kohtunik) kui ka vangistusõiguse arendajale (seadusandja). Kinnipeetava vanglavälise suhtlemise võimaluste ja piirangutega seondub hulk õigusteoreetilisi probleeme, mis eeldavad ka Euroopa vangistusõigusest⁴ tulenevate põhimõtete tundmist, sest kinnipeetava vanglavälise suhtlemise regulatsioon on taandatud põhiseaduslikule tasandile, see omakorda rahvusvahelistele inimõigustele. Hans Hattenhauer on oma teoses „Euroopa õigusajalugu” seisukohal, et kui Euroopa on pärandanud maailmale õiguse valdkonnas midagi väärtuslikku,

¹ Marcus Tullius Cicero. Kohustustest. Esimene raamat. Ilmamaa 2007, lk 19.

² D. van Zyl Smit, S. Snacken. Principles of European Prison Law and Policy. Penology and Human Rights. Oxford University Press 2009, lk 212.

³ Vangistusseaduse eelnõu seletuskiri 3. jao (vanglaväline suhtlemine) kohta selgitab, et vanglaväline suhtlemine on kinnipeetavate puhul oluline ning peab aitama vältida kinnipeetava sidemete katkemist ühiskonnaga. Vt lisaks: Vangistusseaduse eelnõu seletuskiri (103 SE I). Elektroonselt kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=991440017&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11>, 23.03.2010.

⁴ Euroopa vangistusõigusena käsitleb autor EIÖK-d ja EIK väljendatud seisukohti. Euroopa vangistusõigus hõlmab ka Euroopa Nõukogu soovitus Euroopa vanglareeglistiku kohta ja teisi soovitusi, kuid siinse uurimuse rõhuasetus on siduval Euroopa vangistusõigusel ehk EIÖK-l ja tema kohaldamispraktikal.

siis on see õhtumaisest dualismist sündinud õpetus põhiõigustest.⁵ Kindlasti on üheks selliseks põhiõiguste õpetuse aladistsipliiniks Euroopa vangistusõigus, mis väärrib tundmist juba ainuüksi seetõttu, et see on oluliselt arendanud meie maailmajao õigusfilosoofilisi arusaamu vangistusest.

2. Magistritöö piirid, eesmärgid ja püstitatud hüpotees

Magistritöö **objektiks** on kinnipeetava üks inim- ja põhiõiguste kogum, mida rahvusvaheliselt kaitseb EIÕK art 8 (õigus era- ja perekonnaelule) ning täiendavalt ka art-d 3 (piinamise keelamine), 10 (õigus sõnavabadusele), 12 (õigus abielluda) ja 2 (õigus elule seonduvalt riigivastutusega)⁶ ning siseriiklikult PS §-d 19 (üldine vabadusõigus), 26 (õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel), 27 (perekonna riigipoolne kaitse) ja 43 (õigus sõnumisaladusele). Kuna uurimusega seondub tohutu hulk erinevaid kinnipeetava õigusi, tuleb teemat magistritöö piiratud mahu tõttu konkretiseerida. Töö keskendub kinnipeetava aktiivsele vanglavälisele suhtlusele. Aktiivse vanglavälise suhtluse all saab mõista kirjavahetust ja telefonikõnesid, lühi- ja pikaajalisi kokkusaamisi ning vanglast väljasõite. Samuti analüüsitakse nendega vahetult seonduvaid õigusi, nagu õigus abielule, õigus järglastele, õigus mitte olla väärkoheldud ja õigus sõnavabadusele.⁷

Magistritöö **eesmärgiks** on uurida, kuidas rakendub õiguslikult riigi poolt kriminaalkorras süüdi mõistetud isikute õigus vanglavälisele suhtlemisele, millised on olulised inim- ja põhiõiguslikud aspektid seonduvalt vanglavälise suhtlemisega, ja analüüsida kriitiliselt, milline on Eesti siseriikliku õiguse iseloom Euroopa vangistusõiguse paradigmas. Seejärel tuua välja autori ettepanekud kehtiva regulatsiooni korrigeerimiseks. Töös käsitletakse vaid õiguslikke küsimusi. Ka EIK pikaaegne kohtunik ja endine Riigikohtu esimees Rait Maruste on juhtinud tähelepanu sellele, et vältimatult on vajalik suhestada rahvusvaheline teooria ja praktika Eesti konstitutsioonilise teooria ja praktikaga, kuid Eesti õiguskirjanduses on selliseid ühendavaid käsitusi üsna vähe.⁸ Siinse töö üheks eesmärgiks on ka selle tühimiku täitmine seonduvalt kinnipeetava vanglavälise suhtlemisega.

⁵ H. Hattenhauer. Euroopa õigusajalugu. Juura 2007, lk 839.

⁶ Töös tugineb autor rahvusvahelises õiguses EIÕK-le ja selle kohaldamispraktikale, jättes tööst välja võimalikud prognoosid Euroopa Liidu õigusaktide kaitse laienemise kohta kinnipeetavate põhiõigustele seonduvalt karistuse täideviimisega.

⁷ Töös ei käsitleta vanglavälisest passiivset suhtlust seonduvalt välismaailmast informatsiooni saamisega (raadio ja televisioon, ajalehed ja ajakirjad, Interneti kasutamine) ega seonduvalt kinnipeetava viibimisega väljaspool vanglat seoses õppimis-, töötamis- või muude sotsiaalprogrammidega.

⁸ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Juura 2004, lk 14.

Magistritöö põhineb **hüpoteesil**, mille kohaselt kinnipeetava vanglaväline suhtlemine on Eestis korraldatud taasühiskonnastumist paremini soosivalt, kui Eesti on kohustatud tagama lähtudes Euroopa inimõiguste konventsiooni miinimumkaitsest või võrreldes Prantsuse vangistusõigusega.⁹ Siiski leidub ka kehtivas regulatsioonis erinevaid kitsaskohti.

Riigikohtu esimees Märt Rask on öelnud: „*Me peame hindama, kuidas me kaitseme inimõigusi ja meie põhiseadusest tulenevaid põhiõigusi, mis on vundament, rahvusvaheline standard. Aga sellest edasi tuleb meie oma identiteet, oma arusaamine. Riigikohtul ja seadusandjal pole keelatud veelgi enam, kui nõuab seda rahvusvaheline standard, inimeste õiguste kaitset tugevdada.*”¹⁰ Eeltooduga tuleb tingimusteta nõustuda, kuid samas tasub laiendada kinnipeetavate õigusi seal, kus see on eesmärgipärane ja õigustatud, võttes arvesse üldriiklikku arengut ja ühiskonna arengusuundi. Vanglasüsteemi areng peab käima käsikäes vanglamüüridest väljapoole jääva ühiskonna ja kultuuriruumi arenguga.

Uurimisprobleemi aitavad lahendada alljärgnevad magistritöö **ülesanded**. **1.** Milles seisneb vanglavälise suhtlemise tähendus vangistuse täideviimisel ja kuidas on vanglaväline suhtlemine seotud täitevõimu ülesannete ja funktsioonidega? **2.** Millised on vanglavälise suhtlemise elemendid? **3.** Kuidas ja millises ulatuses kaitseb PS ja EIÕK kinnipeetava vanglavälist suhtlemist ja kuidas on seda õigust laiendatud EIK oma praktikas? **4.** Kuidas suhestub Eesti vanglavälise suhtlemise regulatsioon Euroopa vangistusõiguse ja võrdlevas õiguses aluseks võetud Prantsusmaa õigusega? **5.** Millised on kehtiva siseriikliku õiguse võimalikud kitsaskohad seaduse, põhiseaduse ja Euroopa vangistusõiguse tasandil?

3. Magistritöö aktuaalsus ja vajalikkus

Kinnipeetava vanglavälise suhtlemisega seonduvad küsimused on Eesti vangistusõiguses viimastel aastatel olnud **aktuaalseks probleemiks**. Vangistust puudutavaid õigusakte on

⁹ Prantsusmaa vangistusõigus on toodud uurimusse võrdleva õigusena alljärgnevatel põhjustel. Esiteks on Prantsusmaa pikaajalise inimõiguste traditsiooniga maa, üks inimõiguste sünnimaasid, andes 1789. a Euroopa õigusteadusele loomuõigusliku inimõiguste kodifikatsiooni (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen) ja on 20. saj olnud suunanäitajaks Euroopa õiguskultuuri ülesehitamisel ning isikute inim- ja põhiõiguste tagamisel. Ka pärast Teist maailmasõda hakati Euroopas kinnipeetavate inim- ja põhiõiguste kataloogi põhjalikult täiendama eesotsas just Prantsusmaaga, kus 1945. a alustatud vanglareform pidi tagama kinnipeetavatele meditsiinilised, psühholoogilised ja sotsiaalteenused ning vanglates pidi töötama eriväljaõppega kaader. Vt lisaks: N. Morris, D. J. Rothman (editors). The Oxford History of the Prison. The Practice of Punishment in Western Society. Oxford University Press 1995, lk 179–201. Teiseks ei ole Eesti VangS-i loomisel lähtutud seaduse autorite sõnul mitte ainult Saksamaa vangistusõigusest, vaid osati ka Prantsusmaa õigusest. Kolmandaks oli käesoleva töö autoril võimalus Prantsusmaa välisministeeriumi toel stažeerida Prantsusmaa justiitsministeeriumis ja Meluni vanglas ning uurida sealse vanglasüsteemi eri aspekte.

¹⁰ S. Kõiv. Intervjuu Riigikohtu esimehe Märt Raskiga. Õigus on headuse kunst. Postimees, 23.01.2010. Elektroonselt kättesaadav: <http://www.postimees.ee/?id=215401>, 23.03.2010.

viimastel aastatel oluliselt uuendatud. Kinnipeetavate õiguste kataloogi põhjalikuma ülevaatamise vajadus tulenes eelmisel kümnendil intensiivistunud kontrollist vanglate üle ja tehtud järeldustest, et vanglasüsteemis oli probleeme õiguskorra tagamisega.¹¹ Seega on kinnipidamistingimuste ja -režiimi asjus tehtud ulatuslikke muudatusi, mille tulemusena on uuendatud kinnipidamistingimusi,¹² samas on aga režiim iseenesest vanglates muutunud rangemaks.¹³ Muudatused kinnipeetavate õiguste kataloogis on tekitanud erinevaid õigusteoreetilisi vaidlusi õigusloome protsessis, halduskohtumenetluses, abstraktse normikontrolli menetluses Õiguskantsleri pöördumistes ja konkreetse normikontrolli raames Riigikohtus, samuti vanglasüsteemis, kus õigusaktides sätestatud iga päev kasutatakse. Tihti on olnud diskussiooni raskuspunkt sellel, millistes piirides PS ning EIÕK võimaldavad piiranguid ja näevad ette riigile soorituskohustusi.

Tegemist aga ei ole mitte ainult õiguslikult meeliköitva probleemistikuga, vaid ka huvitava vaidlusega väärtuste pinnalt, sest vangistuspoliitiliste otsuste tegemisel ei ole küsimus alati selles, kuidas Euroopa vangistusõigus midagi reguleerib, sest riik võib anda üksikisikule rohkem kaitset kui EIÕK-s sätestatud. Seega tuleb tihti otsida just neid väärtusi, millele Eesti soovib oma vangistusõigust rajada ja sellega kaudselt ühiskonna väärtusi kujundada. Ka W. Churchill on öelnud: „*Näidake mulle oma vanglaid ja ma ütlen, millises ühiskonnas te elate.*”¹⁴ Eeltoodust tulenevalt ajendaski autorit seda tööd koostama reaalne **vajadus analüüsida** Eesti vangistusõiguses vanglavälise suhtlemise aspekti Euroopa vangistusõiguse taustal. Eestis ei ole varem kinnipeetavate inim- ja põhiõiguste teemal kirjutatud

¹¹ Ka ajakirjanduses leidsid kajastust juhtumid, mis andsid tunnistust selle kohta, et kinnipeetavate üle teostatav kontroll ei taganud õiguskorra kaitset. Vt näiteks: M. Kärmas, R. Raul. Kinnipeetavad on seal nagu pühad lehmad! Eesti Ekspress 10.09.2003. Elektroonselt kättesaadav: <http://paber.ekspress.ee/viewdoc/BCDD4C7763C436E5C2256D9C0043962E>; Postimees Online. Valvurid vangide teenistuses. Postimees 07.09.2006. Elektroonselt kättesaadav: <http://www.postimees.ee/070906/esileht/arvamus/216850.php>, 23.03.2010; R. Kagge. Uurimine seostab elunautlejaist kinnipeetavaid vanglamõrvaga. Postimees Online 07.09.2006. Elektroonselt kättesaadav: http://www.postimees.ee/070906/esileht/siseuudised/216864_foto.php, 23.03.2010; H. Aasaru. Endised Murru vanglaametnikud ja vangid astuvad kohtu ette. Eesti Rahvusringhääling, 06.07.2007. Elektroonselt kättesaadav: <http://uudised.err.ee/index.php?0580580>, 23.03.2010; A. Raun. Neiu sai vanglast 200 ahistavat kõnet („Pealtnägija” saate põhjal), Postimees 07.11.2007. Elektroonselt kättesaadav: <http://tv.postimees.ee/071107/esileht/krimi/uudised/294083.php?neiu-sai-vanglast-200-ahistavat-konet>, 23.03.2010.

¹² Nii on näiteks 2010. a alguseks Eestis kaks täielikult euroopalikku uut piirkondlikku vanglat (Tartu ja Viru vangla). Uus Tallinna vangla on planeerimisjärgus ning selle valmimine võimaldab sulgeda veel viimased nõukogudeaegsed vanglahooned – ennekõike Murru vangla ja seejärel Harku vangla.

¹³ Kinnipeetava kirjavahetus ja telefonikõned allutati registreerimiskohustusele (VangS § 29 lg 2¹). Samuti piirati kinnipeetava õigust pikaajalistele kokkusaamistele, allutades kokkusaamised rangemale režiimile – pikaajaline kokkusaamine ei ole nüüd kinnipeetava õigus (välja arvatud ühe ööpäeva ulatuses), vaid motivatsioonivahend; hea käitumise korral võidakse kokkusaamist pikendada kolme ööpäevani (VangS § 25). Kui varem võisid pikaajalisele kokkusaamisele tulnud isikud tuua kaasa kõikvõimalikke esemeid ja toiduaineid, siis praegu on nii pikaajalisele kokkusaamisele tulnud isik kui ka kinnipeetav allutatud vangla korraldatud toitlustusele ning isiklike esemete ring on piiratud vaid vajalike esemetega (VSKE § 46).

¹⁴ W. Elkin. The English Penal System. Penguin 1957, lk 277.

teadusmagistri- ega doktoritöid või ka õigusteaduslikke artikleid. Seega on käesolev uurimustöö selle valdkonna esmakordne süsteemne õiguslik-analüütiline käsitus. Lähtudes eeltoodud põhjendustest on tööl nii teoreetiline kui ka praktiline tähtsus.

4. Magistritöö ülesehitus

Magistritöö koosneb kolmest peatükist. Iga peatükk lõpeb vahekokkuvõttega. **Esimeses peatükis** määratleb autor vanglavälise suhtlemise mõiste ning selle elemendid ja tähenduse vangistuse täideviimisel, suhestades seda täitevvõimu ülesannete ja funktsioonidega. **Teises peatükis** analüüsib autor vanglavälist suhtlust inim- ja põhiõiguskaitse dogmaatikas ehk kaitset ja piirangute ulatust nii PS-i kui ka EIÕK taustal. **Kolmandas peatükis** uurib autor, millised on EIK praktikast tulenevad põhimõtted vanglavälise suhtlemise kohta, suhestades eeltoodut Eesti vangistusõiguse regulatsiooniga ja kõrvutades viimatinimetatut ka Prantsusmaa õigusega. Kõikides peatükkides on autori lähenemine kehtivale õigusele kriitiline, esimeses seaduse, teises PS-i ning kolmandal EIÕK ja selle kohaldamispraktika tasandil. Analüüsi tulemusena esitatakse autori ettepanek VangS-i 2. ptk 3. jao muutmise kohta.

5. Magistritöö koostamise metoodika

Magistritöö spetsiifikast lähtudes on kasutatud peamiselt analüütilist ja võrdlevat meetodit. Jõudmaks püstitatud eesmärkideni, on autor kasutanud erialast kirjandust, siseriiklikke ja rahvusvahelisi õigusakte ning kohtupraktikat,¹⁵ samuti isiklikku kogemust ning teadmisi uuritava valdkonna kohta. Uurimuses on teadlikult välditud inim- ja põhiõiguste käsitlemist abstraktselt, sest tihti on inimõigusi just kritiseeritud, kuna abstraktsus ei võimalda mõista konkreetse õiguse sisu.¹⁶ Probleemistik on jaotatud konkreetseteks vangla igapäevaeluga seonduvateks teemadeks, selleks et analüüsida inim- ja põhiõigustega seonduvaid küsimusi võimalikult ratsionaliseeritult. Töös jaotatakse kinnipeetava vanglaväline suhtlus kolme gruppi: esimeses analüüsitakse kinnipeetava suhtlust erikaitset omavate isikutega (sh advokaadid, kaitsjad, kohtud, ombudsmani institutsioon) ning teises kinnipeetava vanglavälist isiklikku suhtlust (perefond ja teised isikud) ja kolmandaks teise grupiga kaudselt seonduvaid õigusi.

¹⁵ Käesolevas töös on joonealuste märkuste vähendamise eesmärgil viited normatiivaktide avaldamisallikatele toodud kasutatud õigusallikate loetelu juures. Õigusakte on analüüsitud 15.03.2010. a ja kohtupraktikat 27.04.2010. a seisuga.

¹⁶ Siinkohal on asjakohane tuua tsitaat Charles Blattbergilt: „*Human rights talk, I am thus claiming, helps to take people out of our consciousness. In fact, just by referring to them as members of a certain species, as „humans” rather than as „persons,” we take them out of their social context and so, once again, makes ourselves care less about them*” Vt lisaks: C. Blattberg. *The Ironic Tragedy of Human Rights. Patriotic Elaborations: Essays in Practical Philosophy*, Chapter 3, McGill-Queen’s University Press, 2009.

Kuna erialane kirjandus kinnipeetavate inim- ja põhiõiguste kohta on tihti olnud liialt üldsõnaline, refereerides valikuliselt ja kontekstiväliselt üksikuid EIK lahendeid, siis on töö raskuskese kohtupraktika süvaanalüüsil, mida autor uuris Strasbourgi kohtus stažeerides, vanglasüsteemi kohta pärinevad teadmised autori teenistusest justiitsministeeriumi vanglate osakonnas ja Tallinna vanglas ning Prantsusmaa vangistuspoliitikat uuris autor Prantsusmaa välisministeeriumi toel sealses vanglasüsteemis. Uurimuses esitatud seisukohad peegeldavad autori isiklikke seisukohti.

6. Tänuõnad

Selle töö valmimine on olnud pikk, kuid põnev protsess. Autor soovib tänada juhendajat Madis Ernitsat, LL.M, väärtuslike nõuannete ja kannatlikkuse eest. Samuti kuulub tänu Kairit Hennole, kes kandis hoolt töö korrektse filoloogilise taseme eest. Autori tänu kuulub ka kolleegidele ja lähedastele, kes töö valmimist on igati toetanud.

1. VANGLAVÄLINE SUHTLEMINE: MÕISTE JA SÜSTEEM

1.1 Vanglavälise suhtlemise õigusteoreetilise käsitluse alused

Prantsuse filosoof Michel Foucault, analüüsides valgustusajastule järgnenud Euroopa vangistuspoliitika arengut, leidis, et kaasaegsemas vangistusõiguses ei karistatud isikut küll enam valu või füüsiliste piinadega, kuid ta lülitati keerukasse eraldiseisvasse kohustuste, keeldude ja õiguste piiramise süsteemi, mis hakkasid tema olukorda mõjutama.¹⁷ Ühiskondlikke protsesse uuriv sotsioloogia on siinjuures määratlenud vanglaid kui totalitaarseid institutsioone, kus mitmekesiste inimlike vajaduste rahuldamisega tegeleb riigivõim, mis tekitab omaette miniühiskonna ülejäänud maailmast eraldatud isikutest, kelle õigusi ja vabadusi piiratakse.¹⁸ Tänapäeval tulenevad kinnipeetavate õigused arvukatest nii siseriiklikest kui ka rahvusvahelistest õigusaktidest. Vabadusekaotusega karistatud isiku õiguste realiseerimine on riigi kätes, kes peab tagama süüdimõistetule seadusega ette nähtud õigused ja vabadused ning jälgima, et ta oma kohustusi täidaks.¹⁹ Üks mahukas kinnipeetava kohustuste, keeldude ja õiguste piiramise süsteem, mis seondub mitmekesiste inimlike vajadustega, on vanglaväline suhtlemine.²⁰

1.1.1 Vanglaväline suhtlemine kui subjektiivne õigus

Konkreetsed norme, mis sätestaksid, et vanglaväline suhtlemine on kinnipeetava subjektiivne õigus, ei leia siseriiklikest ega rahvusvahelistest õigusaktidest. Samas näeb nüüdisaegne vangistusõigus vanglavälist suhtlemist kui olulist osa isiku taasühiskonnastamisel ja inimeseks olemisel, mistõttu ei saa isikut täielikku sotsiaalsesse isolatsiooni asetada. Vangistusega iseenesest ei kaasne automaatselt isiku õigustele piiranguid ning kõik seatud piirangud peavad olema ka põhjendatud.²¹ Kinnipeetava õigus perekonnaga suhelda, piirangute ulatus ja määr on jäetud riikide diskretsiooniks, riigid on õigustatud lähtuma vangistuse mõistlikest nõuetest.²² Täielik ja pikaajaline vanglavälise suhtlemise keeld, mis ei

¹⁷ M. Foucault. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Éditions Gallimard, 1975, lk 17–18.

¹⁸ B. B. Hess, W. E. Markson ja J. P. Stein. *Sotsioloogia*. Külim, 2000, lk 210–211.

¹⁹ VangS § 4¹ lg 2 sätestab, et kinnipeetava, karistusjärgselt kinnipeetava, arestiaalse või vahistatu vabadus allutatakse seaduses toodud piirangutele. Kui seadus ei sätesta konkreetset piirangut, võib vangla, Justiitsministeerium või arestimaja kohaldada vaid selliseid piiranguid, mis on vajalikud vangla või arestimaja julgeoleku kaalutlustel. Piirangud peavad vastama täideviimise eesmärgile ja inimväärikuse põhimõttele ega tohi moonutada seaduses sätestatud teiste õiguste ja vabaduste olemust.

²⁰ Õigekeelsussõnaraamat (2006) defineerib suhtlust kui *suhtlemist, lävimist, läbikäimist, löidet ja kommunikatsiooni*.

²¹ C. Ovey, R. White. *Jabobs and White: The European Convention on Human Rights*. 4th edition. Oxford University Press, 2006, lk 219.

²² EIKo 27.04.1988, *Boyle ja Rice vs. Ühendkuningriik*.

tulene otsestest julgeolekuriskidest, võib olla väärkohtlemise üheks vormiks.²³ Õiguskirjanduses on leitud, et ehkki VangS 2. ptk 3. jagu ei nimeta kinnipeetava vanglavälist suhtlemist tema õiguseks, osutab VangS-i regulatsioon kogumina vanglavälisele suhtlemisele kui õigusele, mis on omakorda taandatav põhiseaduslikele isikuõigustele.²⁴ Vanglavälise suhtlemise täielik keelamine võib osutuda ebaproportsionaalseks eesmärgiga soodustada kinnipeetava kontakte perekonna, sugulaste ja teiste lähedaste inimestega, et vältida kinnipeetava sotsiaalsete sidemete katkemist.²⁵ Seega saab väita, et kinnipeetaval on subjektiivne õigus vanglavälisele suhtlemisele. VangS § 23 lg 2 ütleb, et vangla soodustab kinnipeetava vanglavälist suhtlemist, kuid seda kohustust tuleb sisustada ennekõike selle kaudu, et vangla ei tohi seada vanglavälise suhtlemise realiseerumisele ebamõistlikke piiranguid. See norm ei ole aluseks sellele, et vanglal tuleks tagada ööbimine kokkusaamisele tulnud isikule või viia kinnipeetav ajutiselt üle elukoha lähedal asuvasse kinnipidamisasutusse.²⁶

1.1.2 Vanglavälise suhtlemise liigid

Vanglavälisel suhtlemisel on mitu liiki, mis omakorda koosnevad eri õigustest, millel on erinev kaitse ja piirangute ulatus ning mis seonduvad erinevate inim- ja põhiõigustega. Vanglaväline suhtlemine on reguleeritud VangS 2. ptk 3. jaos. Vanglavälise suhtluse võimalused on seaduses ammendavalt loetletud. Kinnipeetava aktiivne vanglaväline suhtlus toimub kas vahetult (kokkusaamised vanglas, kinnipeetava väljasõidud vanglast) või kaudselt (kirja või telefoni teel) adressaatidega, kes asuvad väljaspool vanglat.²⁷ Kinnipeetava passiivne vanglaväline suhtlemine võib toimuda ka selle kaudu, et tal on võimalus massiteabekanalitest informatsiooni saada (ajalehed ja ajakirjad, televisioon ja raadio).²⁸ Erialases kirjanduses on vanglavälise suhtlemise alla soodustusena veel paigutatud ka kinnipeetava töötamised või liikumised muudel alustel (õppimine, ravi) väljaspool vanglat või viibimised väljaspool vanglat mõne rehabilitatsiooniprogrammi raames (jalgrattasõit, ujumine, langevarjuhüpped vms).²⁹ Samas ei ole tegemist iseseisva aktiivse vanglavälise suhtlemisega, vaid nende tegevuste raames tekib isikul lisavõimalus ka vanglaväliselt suhelda.

²³ EIKo 21.07.2005, *Rohde vs. Taani*.

²⁴ VangSK § 23 komm 1.

²⁵ PõhiSK § 26 komm 16.1.

²⁶ VangSK § 28 komm 6.

²⁷ VangS § 24 (kinnipeetava lühiajalised kokkusaamised), § 25 (kinnipeetava pikaajalised kokkusaamised), § 26 (kinnipeetava kokkusaamised erikaitset omavate asutustega), § 32 (lühiajaline väljasõit), § 33 (lühiajaline väljaviimine), § 28 (kirjavahetus ja telefonikõned).

²⁸ VangS § 30 (ajalehed ja ajakirjad), VangS § 31 (televisioon ja raadio).

²⁹ VangSK § 23 komm 2.

Käesolev uurimus keskendub kinnipeetava aktiivsele vanglavälisele suhtlemisele. Aktiivne kinnipeetava vanglaväline suhtlemine õiguste kogumina seondub mitmesuguste inim- ja põhiõigustega, nagu õigus era- ja perekonnaelule (EIÕK art-d 8, 10, 12 PS §-d 26, 27), õigus korrespondentsisaladusele (EIÕK art 8, PS § 43), kaudsemalt õigus abiellumisele (EIÕK art 12, PS § 27), ning ka üldise vabadusõigusega (PS § 19) ning väärkohtlemise keeluga (EIÕK art 3, PS § 18). Oluline on siinjuures, et vanglavälise suhtlemise elemendid võivad olla riigiti erinevad, kuna riikidel on õigus otsustada siseriikliku regulatsiooni küsimuste üle.³⁰ Samuti võib eri küsimustes PS kinnipeetavale anda tugevamat kaitset, kui nõutakse EIÕK-ga. Aktiivset vanglavälist suhtlemist saab vastavalt õiguse ulatusele ja piirangute intensiivsusele liigitada kirjavahetuseks ja telefonikõnedeks, lühi- ja pikaajalisteks kokkusaamisteks ning kinnipeetava lühiajaliseks viibimiseks väljaspool vanglat.

1.1.2.1 Kinnipeetava kirjavahetus ja telefonikõned

Eesti vangistusõiguses on kõige laiemaks subjektiivseks vanglavälise suhtlemise õiguseks õigus kirjavahetusele ja telefoni (välja arvatud mobiiltelefoni) kasutamisele, kui selleks on tehnilised tingimused (VangS § 28 lg 1). Siinjuures tuleb eristada suhtlemist erikaitset omavate isikutega ja kinnipeetava suhtlemist teiste isikutega. Kui esimese puhul on seaduses toodud ammendav loetelu, siis viimase puhul on loetelu avatud. Erikaitset omavad asutused on riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ning kaitsja, nende isikutega kirjavahetuse ja telefoni kasutamise piiramine on keelatud (VangS § 28 lg 3). Veel sätestatakse, et eespool nimetatud isikutele ja ka oma riigi konsulaartöötajale ei või jätta kirja ära saatmata (VangS § 29 lg 5), isegi siis, kui seda õigustatakse kohtu loa või jälitustegevuse seaduses sätestatud korraga. Erinevalt tavakirjavahetusest käib kirjavahetus õiguskantsleri, vanglate, Presidendi Kantselei, prokuröri, uurija ja kohtuga vangla kulul (VSkE § 47).

Erikaitset omavate asutuste kaitse ei peaks olema absoluutne, kuid see ei tulene otseselt seadusest, vaid on tuletatav Riigikohtu praktikast. Riigikohus on leidnud, et kinnipeetava õigus kasutada telefoni suhtlemaks riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikutega ei ole piiramatu, kuid piirangud peavad olema vajalikud ja säilitama helistamise võimaluse mõistlikul määral. Piiranguks, mis ei ole mõistlik, on näiteks see, kui kinnipeetaval võimaldatakse helistada nendele asutustele ainult reedeti pärast kella 16.00, mis teeks suhtlemise sisuliselt võimatuks. Seega järeldas kohus, et erikaitset omavatele isikutele tuleb võimaldada helistada ka teistel nädalapäevadel kui reedeti ning kinnipeetavat ei saa panna olukorda, kus tal tuleb valida, kas kasutada kümmet minutit helistamiseks ettenähtud

³⁰ EIKo 27.04.1988, *Boyle ja Rice vs. Ühendkuningriik*.

aega perekonnaga suhtlemiseks või suhtlemiseks erikaitset omavate isikutega.³¹ Erikaitset omavate asutustega suhtlemise juures on oluliseks, et kinnipeetaval puudub kohustus vanglat teavitada asjaoludest, mis tingivad erikaitset omavatele isikutele helistamist. Riigikohus on siinkohal ka rõhutanud, et seadusandja ei ole seadnud kaitsjale helistamise õigust sõltuvusse helistamise eesmärgist. Selles samas lahendis märkis Riigikohus huvitaval kombel veel omal initsiatiivil, et teatud erakorraliste sündmuste korral (näiteks rahutused vangla territooriumil, probleemid telefonivõrguga) on vanglal õigus VangS § 28 lg-s 2 märgitud ametiisikutele ning kaitsjale helistamise puhul kehtestada ajutisi piiranguid.³² Seega iseenesest mõistlike piirangute seadmist helistamisaegadele või teatud piirangute seadmist helistamise võimalusele ei ole ka Riigikohus välistanud. Kehtiv õigus aga praegu selliseid aluseid ei too.

Peale selle on ja peabki olema erikaitset omavate asutuste puhul sisemine hierarhia, ehkki see otseselt seaduse sõnastusest ei tulene. Tugevaimat kaitset omavad kaitsja, prokurör, kohus, õiguskantsler ja justiitsministeerium, kellele saadetavaid kirju on keelatud kontrollida (VangS § 29 lg 4). Ehkki seaduses ei ole see selgelt sõnastatud, saab järeldada, et kui teisi kirju, st kinnipeetava isiklikku kirjavahetust, saab kohtu loal ja jälitustegevuse korras kontrollida ka sõnumi sisu poolest (VangS § 29 lg 2), siis nende asutuste puhul jääks kirjavahetuse puutumatus kehtima ka siis. Riigikohus on seaduse sõnastust täpsustanud veel põhimõttega, et telefonikõnede puhul tuleb eristada VangS § 28 lg 3 mõistes kaitsjat ja esindajat. Esindajaga suhtlemiseks peab olema põhjendatud vajadus. Riigikohus asus seisukohale, et VangS § 28 lg-s 3 sätestatud telefonikõnede piiramise keelu puhul on silmas peetud eelkõige helistamist kriminaal- ja väärteomenetluse tähenduses kaitsjale. Tsiviil- või halduskohtumenetluse tähenduses esindaja puhul tuleb hinnata helistamise vajaduse olulisust ning graafikuvälisel ajal helistamiseks peab olema mõjuv põhjus.³³ Kinnipeetaval ei ole õigust deklaratiivselt nõuda, et ta soovib piiranguteta helistada erikaitset omavatele isikutele, vaid tal tuleb siiski avalduses märkida, kellele ta soovib helistada. Vanglal peab olema võimalus tuvastada, kas kinnipeetav on graafikuväliselt helistanud ikka neile isikutele, kellele helistamist vangla piirata ei tohi.³⁴

Riigil ei ole kohustust tasuda kinnipeetava ülejäänud suhtluse eest, st kirjavahetuse ja telefoni kasutamise kulud kannab kinnipeetav (VangS § 28 lg 2). See aga ei välista seda, et

³¹ RKHKo 31.10.2007, 3-3-1-54-07, p 10 jj. – RT III 2007, 38, 305.

³² RKHKo 13.11.2007, 3-3-1-46-07, p 10. – RT III 2007, 41, 326.

³³ Samas, p 12.

³⁴ RKHKo 31.10.2007, 3-3-1-54-07, p 11. – RT III 2007, 38, 305.

kinnipeetaval on võimalus helistada vastuvõtja arvel või laetava kõneaja kaardiga,³⁵ kuid kinnipeetaval puudub subjektiivne õigus kirjavahetuseks ja telefonikõnede pidamiseks vangla kulul.³⁶ Huvitavaks detailiks nii erikaitset omavate isikutega suhtluse kui ka kinnipeetava isikliku suhtluse seisukohalt on veel see, et ehkki seaduses on telefonikõnede pidamine seatud sõltuvusse tehniliste tingimuste olemasolust (VangS § 28 lg 1), on Riigikohus öelnud, et tänapäevased võimalused telefonikõnede pidamiseks helistaja kulul ei saa piirduda üksnes spetsiaalselt paigaldatud telefoniautomaadi olemasoluga ning kõnede võimaldamata jätmisel ei saa pidada piisavaks põhjenduseks tehniliste tingimuste puudumisele viitamist sellega, et puudub telefoniautomaat.³⁷ Seega on loogiline ja ka mõistlik järeldada, et tehniliste tingimuste nõue on jäänud mobiilses infoühiskonnas ajale jalgu.

Mõnevõrra tugevamaid piiranguid saab kehtestada isikliku kirjavahetusele ja telefonikõnedele, kuid ka siinkohal on kirjavahetus ulatuslikumalt kaitstud kui telefonisuhtlus. Kirjavahetust saab isik pidada arvuliselt piiramatult, kuid telefoni kasutamine on võimalik vähemalt kord nädalas (VSkE 51 lg 2). Kirjavahetust ja telefoni kasutamist võib vanglateenistuse ametnik piirata, kui see ohustab vangla julgeolekut või sisekorda või kahjustab vangistuse täideviimise eesmärgi (VangS § 28 lg 3). Eeltoodu tähendab ennekõike kirjade arvu vähendamist või siis konkreetse isikuga kirjavahetuse keelamist. Konkreetse isikuga suhtlemise keelu puhul tuleb lähtuda samadest kaalutlustest mis kokkusaamiste keelamise korral.³⁸ Tegemist peab olema isikuga, kelle maine suhtes on vangla juhtkonnal põhjendatud kahtlusi (VangS § 24 lg 1). Põhjendatud kahtluse all tuleb mõelda asjaolusid, mis annavad alust eeldada kokkusaaja kahjulikku mõju kinnipeetavale ning mis seetõttu takistavad karistuse eesmärkide saavutamist. Samas ei ole seaduses selle piirangu puhul toonud välja piirangu kehtestamise korda ega ole selle kehtestamist ka justiitsministrile volitatud. VangS sätestab alused, mille kohaselt kinnipeetava kirja võib jätta ära saatmata,³⁹ kuid need on kohaldatavad siis, kui selleks on kohtu luba ja toiminguid tehakse järelevalve seaduses sätestatud korras (VangS § 29 lg 3).

Seega sisuliselt ainsaks riigipoolseks kontrolliks vangla igapäevatoös on kinnipeetava isikliku kirjavahetuse korral selle avamine ja keelatud esemete äravõtmine (VangS § 29 lg 1) ning

³⁵ RKHKo 01.03.2007, 3-3-1-103-06. – RT III 2007, 10, 81.

³⁶ RKHKo 13.11.2007, 3-3-1-46-07, p 9. – RT III 2007, 41, 326.

³⁷ RKHKo 17.11.2008, 3-3-1-54-08, p 12. – RT III 2008, 48, 335.

³⁸ VangSK § 28 komm 1.3.

³⁹ VangS § 29 lg 3: „Kirjavahetuse kontrollimisel käesoleva paragrahvi lõikes 2 sätestatud korras võib vanglateenistuse ametnik jätta kirja ära saatmata, kui 1) see ohustab vangistuse täideviimise eesmärgi, vangla julgeolekut või sisekorda; 2) selle edastamine võib kaasa tuua kuriteo toimepanemise; 3) see ohustab teise kinnipeetava vangistuse täideviimise eesmärgi; 4) see on koostatud salakirjas või loetamatult.”

kirjavahetuse ja telefonikõnede meta-andmete registreerimine (VangS § 29 lg 2¹).⁴⁰ Ehkki kinnipeetava kirjavahetuse ja telefonikõnede meta-andmed kuuluvad registreerimisele, ei saa seda pidada vanglavälise suhtlemise intensiivseks piiranguks, sest sellega ei mõjutata negatiivselt õiguse teostamise võimalusi. Riigil ei ole õigust sekkuda kinnipeetava sõnumisaladusse, kuna see on põhiseaduslikult kaitstud õiguseks (PS § 43). Küll aga on VangS § 29 lg-s 2¹ sätestatud kontrolli eesmärk välistada võimalus säilitada või luua kontakti kuritegeliku maailmaga ning kasutada seaduslikku suhtlemisvõimalust uute kuritegude kavandamiseks või toimepanekuks. Seega ühest küljest aitab see säte ennetada kuritegevust ning teisalt annab aluse VangS § 28 lg 3 alusel kohaldatavatele piirangutele.⁴¹ Peale eeltoodu kannab registreerimine veel olulist ülesannet, milleks on tagada ka vangla õiguste kaitse olukorras, kus kinnipeetav väidab, et ta on saatnud välja kirja ning vangla on selle tahtlikult jätnud edastamata, või kus kinnipeetav väidab, et vangla ei ole taganud tema õigust telefonikõnedele. Registreerimisandmed on tõenduslikuks materjaliks, sest tihti on vanglal ümberpööratud tõendamiskohustus, et kinnipeetava õigusi ei ole rikutud. Telefonikõnede puhul kehtib veel ka see erisus, et helistamise ajal on vanglateenistusel õigus kontrollida telefoni tablood, et kinnipeetav oma õigust vääralt ei kasutaks. Kinnipeetaval on kohustus sellele korraldusele alluda, vastasel korral on tegemist distsiplinaarsüüteoga.⁴²

Kokkuvõtteks võib öelda, et VangS näeb kinnipeetava kirjavahetust ja telefonikõnesid tema subjektiivse õigusena, kuid erikaitset omavate isikutega suhtlemine on märksa tugevamalt kaitstud kui isiklik suhtlus. Samas on lähemal vaatlusel VangS §-d 28 ja 29 siiski problemaatilised, ennekõike õigusselguse ja legaalsuse aspektist. VangS-is on sätestatud üldpõhimõtted ning ehkki VSkE reguleerib erinevaid telefonikõnede ja kirjavahetuse aspekte, ei ole justiitsministrile antud alati vastavat volitust. Nüüdseks on ka Riigikohus leidnud, et justiitsministril puudus volitus määrata vanglas kirja mõiste.⁴³ Nii VangS-i kui ka VSkE regulatsioon on tänaseks juba teatud osas saanud harjumuspäraseks, samuti näidanud, et millises osas on see ka pikemas perspektiivis sobivaks. Põhimõtteid, mida tuli varem VSkE-s reguleerida ennekõike põhjusel, et vajadusel saaks kehtivat õigust paindlikumalt muuta, saab

⁴⁰ VangS § 29 lg 2¹: „Vanglateenistus kontrollib, kellega kinnipeetav telefoni teel suhtleb või kirjavahetust peab. Telefonikõnede puhul on vanglateenistusel õigus registreerida selle isiku ees- ja perekonnanimi või asutuse nimi, kuhu kinnipeetav helistab, helistamise aeg ja kõne kestus. Kirjavahetuse puhul on vanglateenistusel õigus registreerida aadressaadi ees- ja perekonnanimi või asutuse nimi, kuhu kinnipeetav kirjutab, aadress ja kirja saamise aeg.”

⁴¹ VangSK § 29 komm 1.1.

⁴² RKHKo 01.03.2007, 3-3-1-103-06, p 13. – RT III 2007, 10, 81.

⁴³ RKPJKo 25.06.2009, 3-4-1-3-09. – RT III 2009, 37, 279. Riigikohus leidis, et määrusega ei saa täiendavalt piirata kinnipeetavate kirjavahetuse sisu või kirjas sisalduvate võimalike esemete ringi, samuti seada täiendavaid õiguslikke aluseid kinnipeetavale kirjaga saadetud esemete äravõtmiseks, seega on VSE § 46¹ ja § 50 lõike 3 esimene lause formaalselt põhiseadusega vastuolus.

nüüd viia seaduse tasandile. See aitab ka tagada nii õiguskindlust ning aitab vältida hilisemaid vaidlusi määrusandluse volituse küsimustes. Samas on küsitav, kas erikaitset omavate isikute loetelus – mis eri lõigetes ei ole ka ühtne – on neid isikuid, kellele ei peaks olema kohaldatud riigi täielikku ja tingimusteta usaldust. Kui kohtute, kaitsjate ja õiguskantsleri kirjade puutumatus on iseenesestmõistetav, on küsitav, kas kinnipeetava kirjavahetus kohalike omavalitsustega peab olema võrdväärselt kaitstud.

1.1.2.2 Kinnipeetava lühi- ja pikaajalised kokkusaamised

Eesti õiguskorras on kinnipeetavatel subjektiivne õigus lühiajalistele kokkusaamistele erikaitset omavate isikutega ning teatud tingimuste täitmise korral ka subjektiivne õigus lühi- ja pikaajalistele kokkusaamistele. Kinnipeetava vanglavälise suhtluse aspektist on tegemist piiratumate õigustega kui õigus kirjavahetusele ja telefonikõnedele. Siingi tuleb tähele panna seda, et lühiajalised kokkusaamised ka erikaitset omavate isikutega alluvad teatavale regulatsioonile. Erikaitse lühiajalistel kokkusaamistel on kaitsjal, advokaadist esindajal, vaimulikul, notaril ja oma riigi konsulaartöötajal (VangS § 26 lg 1). Lühiajalisi kokkusaamisi erikaitset omavate isikutega on lubatud jälgida, kuid mitte pealt kuulata (VangS § 27 lg 2). Tugevam kaitse on kaitsjal, advokaadist esindajal ja konsulaartöötajal, sest neil on õigus anda üle kinnipeetavale kaitse ettevalmistamiseks vajalikke materjale, mille sisuline läbivaatamine on vanglateenistusele keelatud (VangS § 26 lg 2). Tuleb rõhutada, et erikaitset omavate asutuste loetelu ei ole siingi ühtne ega ka loogiline. Probleemne on see, et seaduses ei ole täpsustatud mitte mingisuguseid piiranguid sellistele kokkusaamistele, mis aga vangla töökorralduslikust aspektist ei ole põhjendatud ning tuleks kehtestada näiteks ajad, millal sellised kokkusaamised üldjuhul toimuvad ja siis põhjendatud juhtudel võimaldada kokkusaamisi ka määratud aja väliselt.

Kinnipeetava isiklikud kokkusaamised on seotud formaalsete tingimustega. Seega ei ole see vanglavälise suhtlemise vorm absoluutseks kinnipeetava õiguseks. Kui aga kõik formaalsed tingimused on täidetud, siis on tegemist kinnipeetava subjektiivse õigusega. Kinnipeetavale on lubatud vähemalt üks kord kuus järelevalve all kokku saada oma perekonnaliikmete ja teiste isikutega, kelle maine suhtes ei ole vangla juhtkonnal põhjendatud kahtlusi. Kokkusaamised kestavad kuni kolm tundi (VangS § 24 lg 1). Seega on lühiajalise kokkusaamise esmaseks eelduseks see, et vanglateenistusel ei ole kahtlusi kokkusaamisele tuleva isiku suhtes. Tõendamiskoormis kahtluste korral on vanglal. Lühiajalise kokkusaamise lisakeeldude alused tulenevad VSke §-st 35, mille kohaselt võib loa andmisest keelduda, kui kinnipeetaval on olnud samal kuul üks kokkusaamine või kokkusaamisruumis ei ole taotletud

ajal vaba kohta või kui kokkusaaja maines on alust kahelda. Seesugust volitusnormi aga seaduses ei ole, mistõttu tegelikult kehtestatakse selle sättega lisatingimusi, st keeldumise aluseid, mida seadus ei nimeta. VangS-is sätestatakse vaid see, et lühiajalisi kokkusaamisi ei võimaldata distsiplinaarkaristuse kandmiseks kartserisse paigutatud kinnipeetavale (VangS § 24 lg 4). Ühe lühiajalise kokkusaamise keeld võib olla eraldi distsiplinaarkaristuse liigiks (VangS § 63 lg 1 p 2). Lühiajalisi kokkusaamisi võimaldatakse vanglateenistuse ametniku juuresolekul (VangS § 27 lg 2). Kuna sama paragrahvi teine lause annab erikaitset omavate isikutega kokkusaamiste puhul õiguse vaid jälgimisele, kuid mitte paeltkuulamisele, siis saaks justkui järeldada, et lühiajalistel kokkusaamistel ei tule tagada sõnumisaladuse kaitset. Siinkohal võib juba problemaatiliseks pidada ka Eesti õiguskirjanduses väljendatud seisukohta, mis on üle võetud Saksa õigusest ning mis jätab arvestamata Eesti PS-i konteksti – paeltkuulamine lühiajalisel kokkusaamisel on lubatud ja see ongi vanglaametniku ülesanne.⁴⁴ Selline seisukoht on aga küsitav ning siinkohal tuleks lähemalt analüüsida ka EIK seisukohti ja PS-i § 43 kaitseala nagu seda on tehtud punktides 2.2.5 ja 3.2.2.2.

Pikaajalise kokkusaamise formaalsed tingimused tulenevad sellest, et kokkusaamisele tulijal peab olema teatav perekondlik side kinnipeetavaga. Kokkusaaja peab olema kinnipeetava abikaasa, isa, ema, vanaisa, vanaema, laps, lapsendaja, lapsendatu, võõras- või kasuvanem, võõras- või kasulaps, vend või õde. Faktilise abikaasaga lubatakse kokkusaamisi tingimusel, et neil on ühised lapsed või vähemalt kaks aastat väldanud kooselu enne karistuse kandmise algust (VangS § 25 lg 1). Isikutega, kes ei kuulu sellesse loetellu, ei ole kinnipeetaval õigust pikaajalisel kokkusaamisel kohtuda. Oluline on aga osutada, et seadusandja on loetelust ekslikult välja jätnud lapselapse, kui samal ajal on kokkusaamine lubatud vanavanematega, see probleem on küll lahendatav tõlgendamisega, kuid vajab siiski seadusandjalt täpsustavat muudatust. Loetelus toodud isikutega on pikaajaline kokkusaamine kinnipeetava õiguseks ühe ööpäeva raames (VangS § 25 lg 2). Lisatingimusi, nagu näiteks lühiajalise kokkusaamise korral, kui vanglateenistusel on põhjendatud kahtlusi, sätestatud ei ole. Pikaajaliste kokkusaamiste juures on veel riigile antud kaalutlusruum pikendada pikaajalist kokkusaamist kuni kolme ööpäevani, kui see on kooskõlas vangistuse täideviimise eesmärkidega ning kinnipeetava käitumine on karistuse kandmise ajal olnud hea (VangS § 25 lg 2).

Keeldumise alused aga ei tulene siingi seadusest, vaid VSKE §-st 45¹ lg-st 1, mille kohaselt võib vangla direktori määratud vanglateenistuja luba andmast keelduda, kui ta kahtleb kokkusaaja maines, kui kinnipeetaval on poole aasta jooksul üks kokkusaamine olnud või kui

⁴⁴ VangSK komm § 27 komm 3.1.

pikaajaline kokkusaamine võib olla ohtlik vangla julgeolekule või kinnipeetava või kokkusaaja tervisele. VangS-is sätestatakse pikaajalise kokkusaamise keeld distsiplinaarkaristuse kandmiseks kartserisse paigutatud kinnipeetavate puhul (VangS § 25 lg 3). Samas võib ka ühe pikaajalise kokkusaamise keeld olla eraldi distsiplinaarkaristuse liigiks (VangS § 63 lg 1 p 2). Riigikohus on asunud seisukohale, et kui kokkusaaja ei vasta VangS § 5 lg-s 1 sätestatud tingimustele, siis ei tule eraldi analüüsida vangla kaalutlusi pikaajalisest kokkusaamisest keeldumise puhul VSKE § 45¹ lg 1 alusel.⁴⁵ Samas võib siinkohal olla problemaatiline selliste keeldumise aluste loetlemine määruses, mille puhul puudub otsene volitusnorm seaduses, mistõttu tuleks pikaajalise kokkusaamise keeldumise alused sätestada ka seaduse tasandil.

Pikaajaliste kokkusaamiste kohta on Riigikohus öelnud välja ka olulisi põhimõtteid. Riigikohus on asunud seisukohale, et kui vangla keeldub faktilise abikaasa kohta sellekohase märke tegemisest kinnipeetava toimikusse, siis sellisel juhul on tegemist vangla haldusaktiga, mis vastab HMS § 51 lg-s 1 sätestatud tunnustele.⁴⁶ Samas ei ole eelmises vanglas tehtud märke teisele vanglale õiguslikult siduvaks, sest vanglal on õigus uuesti hinnata ja koguda tõendeid faktilise abikaasluse kohta.⁴⁷ Riigikohtul on tulnud ka arutada seda, kas isiklike asjade piirangud kokkusaamistel on kooskõlas PS-iga. Riigikohus leidis, et kinnipeetava huvi kasutada oma omandit, sh isiklike asju kõikjal vangla territooriumil ei kuulu PS § 32 lg 2 kaitsealasse. Vanglas lubatud isiklike asjade kasutamine ei pea olema ühetaoliselt lubatud vangla kõigis ruumides ning õigustatud on ette näha erinevaid kinnipidamistingimusi vangla eri osades. Seetõttu ei pea ka pikaajalisteks kokkusaamisteks kasutatavates kokkusaamisruumides lubatud asjade loetelu kattuma kinnipeetavale kartseris lubatud asjade loeteluga.⁴⁸

Kokkuvõtteks tuleb öelda, et lühi- ja pikaajalised kokkusaamised seaduses sätestatud miinimumtasemel on kinnipeetava subjektiivseks õiguseks ainult siis, kui kokkusaaja vastab talle seadusega ette nähtud tingimustele. Pikaajalised kokkusaamised, mis kestavad enam kui ühe ööpäeva, ei ole kinnipeetava subjektiivseks õiguseks, vaid nende võimaldamine on vangla kaalutusotsuseks. Problemaatiliseks võib aga pidada seda, et ehkki erinevad keeldumise alused lühi- ja pikaajalisele kokkusaamisele ennast õigustavad, on need üles loetud sisuliselt ilma volitusnormita justiitsministri määruses. Volitusnormide olemuslikul küsimusel on

⁴⁵ RKHKo 01.10.2008, 3-3-1-37-08, p 15. – RT III 2008, 39, 264.

⁴⁶ RKHKo 19.11.2009, 3-3-1-62-09, p 10. – RT III 2009, 53, 400.

⁴⁷ RKHKo 01.10.2008, 3-3-1-37-08, p 13. – RT III 2008, 39, 264.

⁴⁸ RKHKo 21.06.2007, 3-3-1-29-07, p 19. – RT III 2007, 28, 237.

pikemalt peatunud punktis 2.2.1.3. Peale selle on arusaamatu, mis põhjusel VangS 2. ptk 3. jaos lühi- ja pikaajalised kokkusaamised on toodud enne teisi vanglavälise suhtlemise vorme, kui tegelikkuses on esimese astme vanglaväliseks suhtlemiseks siiski kirjavahetus ja telefonikõned. Lisaprobleemiks võib pidada ka veel VangS § 27 lg 2 esimese lause vastamatust PS-ile ja EIK seisukohtadele, sest VangS-iga ei tagata lühiajalistel kokkusaamistel isiku õigus sõnumisaladusele.

1.1.2.3 Kinnipeetava lühiajaline väljasõit ja lühiajaline väljaviimine

Õiguskirjanduses on väljendatud seisukohta, et VangS §-des 32 (lühiajaline väljasõit) ja 33 (lühiajaline väljaviimine) sisalduv ei ole kinnipeetava õiguseks, vaid soodustuseks, mida vangla direktor võib talle kaalutlusõiguse alusel võimaldada. Samas mööndakse, et teatud juhtudel võib riigil tekkida kohustus näidata, miks ei olnud võimalik isikut erakorralise perekondliku sündmuse puhul (näiteks matused) kas siis lühiajalisele väljasõidule lubada või lühiajalist väljaviimist korraldada.⁴⁹ Viimase puhul saaks aga kinnipeetava subjektiivsest õigusest rääkida vaid selles kontekstis, et ta viidaks välja järelevalve all, mitte järelevalveta. Kui lühi- ja pikaajalistele kokkusaamistele sai kohaldada formaalseid tingimusi, mis olid seatud kokkusaajale, siis lühiajalise väljasõidu puhul seatakse tingimused kinnipeetavatele. Tingimused seonduvad esmalt karistuse ärakandmise ajaga, st et karistusest peab olema kantud vähemalt üks aasta ning esimese astme vähemalt teistkordse tahtliku kuriteo toimepanija puhul vähemalt pool karistusest (VangS § 32 lg-d 1 ja 2). Peale selle välistatakse lühiajaline väljasõit teatud kinnipeetavate gruppide puhul, nagu eluaegset vangistust kandvad kinnipeetavad ja põgenemiskalduvusega kinnipeetavad (VangS § 32 lg 4). Lühiajaline väljasõit ise on allutatud formaalsetele tingimustele, kuid ka nende täitumisel on vanglal kaalutlusõigus, võttes arvesse erinevaid sisulisi argumente. Lühiajalise väljasõidu loa otsustamisel arvestatakse kuriteo toimepanemise asjaolusid, individuaalse täitmiskava täitmist ja kooskõla vangistuse täideviimise eesmärkidega (VangS § 32 lg 4).

VangS-i autorid on algselt leidnud, et lühiajalist väljasõitu võiks määratleda kui kinnipeetava puhkust karistuse kandmisest, mis teenib samu eesmärke, mida vabaduses viiviva inimese puhkuskki, st see peab andma kinnipeetavale võimaluse vaimseks ja füüsiliseks lõõgastumiseks.⁵⁰ Selle seisukohaga ei saa nõustuda, sest lühiajalist väljasõitu tuleb vaadelda siiski esmalt kui vahendit isiku taasühiskonnastamiseks positiivsete vanglaväliste kontaktide loomise ja tugevdamise kaudu. Ka viimase aja õiguskirjanduses leitakse, et väljasõit kujutab

⁴⁹ VangSK § 28 komm 3.

⁵⁰ J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõigus. Ilo 2001, lk 110.

endast sisuliselt sotsiaaltöö vormi ning selle eesmärk on vabanemisjärgsete töö-, õppimis-, eluaseme ja muude asjade korraldamine. Seega ei ole väljasõit õiguslikult käsitatav puhkusena.⁵¹ Samas ei ole siiski täielikult loobunud ideest, et väljasõit iseenesest toimub kinnipeetavale vanglastressi leevendavalt ning on faktilises mõttes vaadeldav puhkusena.⁵² Lühiajalise väljasõidu jaoks on kinnipeetaval kohustus teha väljasõiduplaan, kus kirjeldatakse seda, kuidas kinnipeetav kavatseb väljasõidu ajal korraldada vanglast vabanemise puhuks töö-, õppimis-, eluaseme- ja muid asju (VSke § 79 lg 3). Niisama mittemidagitegemist ei saa aktsepteerida, kuna see ei ole kooskõlas isiku õiguskäitumisele suunamise eesmärgiga. Isiku aeg peab olema sisustatud positiivse ja aktiivse tegevusega. Probleemaatiline on siinkohal see, et loa andmisest keeldumise alused tulenevad VSke §-st 83, mitte aga seadusest.⁵³ Samas on lühiajalise väljasõidu regulatsiooni olulise positiivse muudatusena täiendatud sellega, et vanglateenistuse ametnikul on õigus käskkirjaga määrata need kohad, kus kinnipeetav võib väljasõidul viibida või peab viibima, ning ajad, millal kinnipeetav on kohustatud määratud kohtades viibima või ei tohi seal viibida, või tegevused, mis on väljasõidul välistatud või mida kinnipeetav on kohustatud tegema (VangS § 32 lg 4¹).⁵⁴ Seletuskirjas on viidatud EIK praktikale ja sellele, et kui lühiajalisel väljasõidul pannakse toime uus kuritegu, võib riik teatud tingimustel jääda ohvrite ees vastutavaks, eeltoodut on analüüsitud pikemalt punktis 3.2.3.2. Asukoha registreerimise nõue kinnipeetava lühiajalisel väljasõidul viibimise ajal on leidnud heakskiitu, seega on põhjendatud ka konkreetsemate tingimuste sätestamine.

Lühiajalist väljasõitu täiendavaks regulatsiooniks on erakorraline lühiajaline väljasõit ning lühiajaline väljaviimine. Erakorraline lühiajaline väljasõit on võimalik vaid teatud erakorralise perekondliku sündmuse korral (VangS § 32 lg 5),⁵⁵ muus osas kohalduvad sellele samad tingimused kui lühiajalisele väljasõidule. Kuna aga osal kinnipeetavate gruppidel on täielikult

⁵¹ VangSK § 32 komm 1.

⁵² Samas.

⁵³ VSke § 83: „Vangla direktor võib keelduda väljasõiduloa andmisest, kui: 1) kinnipeetav on taotluses või sellele lisatud dokumentides teadlikult esitanud valeandmeid; 2) lähedalasuvatesse piirkondadesse samal ajal väljasõiduks on esitanud taotluse rohkem kui üks kinnipeetav ja on alust arvata, et kinnipeetavad hakkavad väljasõidu ajal omavahel suhtlema; 3) kinnipeetava väljasõiduplaanis ei ole piisavalt kajastatud see, milliseid toiminguid ja mis eesmärgil peab kinnipeetav väljasõidu ajal tegema; 3¹) kinnipeetavale kohaldatud distsiplinaarkaristus kehtib; 4) vangla direktoril on muul põhjusel alust arvata, et väljasõit on vastuolus vangistuse täideviimise eesmärkidega.”

⁵⁴ Kriminaalhooldusseaduse, vangistusseaduse ja kohtute seaduse muutmise seaduse seletuskiri (169 SE III). Elektroonselt kättesaadav: http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&eid=197926, 23.03.2010. See oli esimene muudatus VangS-is, mille puhul seadusandja võttis arvesse konkreetseid Strasbourgis kohtu lahendeid.

⁵⁵ VangS § 32 lg 5: „Abikaasa, isa, ema, vanaisa, vanaema, laps, lapsendaja, lapsendatu, venna või õe parandamatult raske haiguse või surma või muu erakorralise perekondliku sündmuse korral võib vanglateenistuse ametnik anda kinnipeetavale loa kuni seitsmepäevaseks väljasõiduks. Erakorralise perekondliku sündmuse puhul võimaldatud lühiajalist väljasõitu ei arvestata käesoleva paragrahvi lõigetes 1, 2 ja 3 nimetatud väljasõitude hulka.”

väljastatud lühiajaliste väljasõitude regulatsioonist osasaamine, siis on seadusandja taganud ka neile võimaluse vanglast väljaspool viibimiseks erakorraliste sündmuste korral. Vanglateenistuse ametnik võib anda loa kinnipeetava väljaviimiseks järelevalve all kuni kolmeks päevaks, kui tulenevalt vangistuse täideviimise eesmärkidest ei ole kinnipeetavale lühiajalist väljasõitu lubada võimalik (VangS § 33 lg 1). Sellega on seadusandja soovinud tagada tugeva kaitse erakorraliste perekondlike sündmuste puhul, andes kinnipeetavate võimaluse olla seal kohal.⁵⁶ Samas on oluline, et seadus ei anna kinnipeetavale absoluutset õigust, vaid vanglale jäetakse ruum otsustada, kas väljaviimine on vajalik (tegemist on erakorralise perekondliku sündmusega) ja võimalik (võimalik on kokku panna saatemeeskond või kasutada ametiabi). Lühiajalise väljaviimise kohta saab Riigikohtu praktikast järeldada, et vanglal on suhteliselt raske põhjendada, miks ei olnud võimalik isikut erakorralise perekondliku sündmuse korral välja viia. Riigikohus on rõhutanud, et vangla peab oma tööd korraldades arvestama sellega, et lühiajaline väljasõit võib langeda ükskõik millisele nädalapäevale. Teiseks leidis Riigikohus, et võimalik on sõlmida eelkokkuleppeid ametiabi saamiseks teistelt haldusorganitelt just selliste juhtude tarvis, sest ühepäevaseks väljaviimiseks vajalike ametnike ning sõidukite leidmiseks ametiabi korras on võimalused piisavalt suured ka siis, kui selles ei ole varem kokku lepitud.⁵⁷

Kokkuvõtteks tuleb öelda, et lühiajalist väljasõitu ega ka lühiajalist väljaviimist ei ole seadusandja näinud kui kinnipeetava subjektiivset õigust. Tegemist on vangla kaalutlusotsusega, mis kannab ennekõike isiku taasühiskonnastavat (lühiajaline väljasõit) või inimlikku funktsiooni (lühiajaline väljaviimine lähedase matustele). Samas, teatud juhtudel võib lühiajaline erakorraline viibimine vanglast väljas olla kinnipeetava inimõiguseks, vt punkti 3.2.3.1, ning keeldumine on võimalik äärmiselt piiratud olukordades. Samas on õigusteoreetiliselt siingi probleemiks see, et lühiajalise väljasõidu ja lühiajalise väljaviimise regulatsioon on jaotatud VangS-i ja VSkE vahel ning tegelikkuses tuuakse VSkE-s lisaaluseid lühiajalisest väljasõidust keeldumiseks. Samuti ei näe VangS ette, et lühiajalist väljasõitu saab võimaldada osade kaupa, nagu see on sätestatud VSkE-s. Ka peaksid kinnipeetava kohustused lühiajalise väljasõidu ajal olema nimetatud seaduse tasandil või peab olema selge volitusnorm, kuna sellega seatakse lisapiiranguid.

⁵⁶ VangSK § 33 komm 1.

⁵⁷ RKHKo 13.12.2006, 3-3-1-73-06, p 11. – RT III 2007, 1, 7.

1.2 Vanglaväline suhtlemine kui oluline kriminaaltäitevõiguse instituut

1.2.1 Vanglaväline suhtlemine ja vanglakaristuse eesmärgid

Vanglavälise suhtlemise mõiste ja süsteemi selgitamisel ei saa mööda minna sellest, kuidas see õigus suhestub vanglakaristuse eesmärkidega. EIK aktsepteeritud vanglakaristuse eesmärkideks võivad olla kättemaks kurjategijale temalt vabaduse võtmisega (*retribution*), kurjategija hirmutamine (*deterrence*), õiguskorra kaitse kurjategijalt vabaduse võtmisega (*incapacitation*) ja kurjategija taasühiskonnastamine (*rehabilitation/ social (re)integration*). See, millistest eesmärkidest lähtuda, on riigi otsustada.⁵⁸ Eestis seab karistamise eesmärgile aluse KarS § 52 lg 1, mis sätestab, et karistuse määramisel tuleb lähtuda võimalusest mõjutada isikut edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvidest. Sama paragrahvi lg 2 kohaselt võib vangistust mõista vaid siis, kui karistuse eesmärke ei ole võimalik saavutada kergema karistusega. Seega on vanglakaristus *ultima ratio* karistuseks.

Kriminaalõiguse reformi ettevalmistamisel 1996. a ütles Vabariigi Valitsus välja põhimõttelise seisukoha, et kinnipidamistingimusi tuleks pehendada selliselt, et võimalda kinnipeetavale vanglaväliseid kontakte ka lühiajaliste väljasõitude raames.⁵⁹ Ehkki juba eelnevalt oli vanglaväline suhtlemine leidnud mõnevõrra tunnustust tollel ajal kehtinud Täitemenetlusseadustiku seaduses, kus üldse esmakordselt tunnustati kinnipeetava õigust telefonikõnedele ja kirjavahetusele.⁶⁰ Seejärel 1996. a võeti aga positsioon, mis sai üheks aluseks ka VangS-i koostamisel – kinnipeetava vanglaväline suhtlus ja selle soodustamine on oluliseks küljeks vangistuse täideviimisel. Kuna aga Eestis puudusid vangistusega seonduvad sotsioloogilised ja õigusteaduslikud uuringud, siis võeti eelnõu kirjutamisel aluseks Saksa ja Prantsuse õigusaktid. Uus euroopalik, kuid kohalike vangistusoludega kohandatud seadus jõustus 1.12.2000,⁶¹ milles peamine rõhk ongi pandud isiku resotsialiseerimisele, isikliku vastutustunde tekitamisele ja isiku normaalsesse ellu lülitamise tagamisele pärast vabanemist.⁶²

Vangistuse täideviimisele seabki nurgakivi VangS § 6 lg 1, mille kohaselt on vangistuse eesmärgiks kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele ning õiguskorra kaitse

⁵⁸ D. van Zyl Smit, S. Snacken (viide 2), lk 80–85.

⁵⁹ Vabariigi Valitsuse poolt 07.03.1996. a kinnitatud kriminaalpreventsiooni riikliku programmi alaprogramm „Nüüdisaja nõuetele vastava kinnipidamiskohtade süsteemi kujundamine”. Elektroonselt kättesaadav: http://preventsioon.just.ee/eesti/rkp/e_kinnipidamine_kontsept.html#4, 23.03.2010.

⁶⁰ J. Sootak, P. Pikamäe (viide 50), lk 43.

⁶¹ Samas, lk 45.

⁶² Vangistusseaduse eelnõu seletuskiri (viide 3).

tagamine. Ka seaduse autorid on hiljem erialases kirjanduses rõhutanud, et vabaduskaotus viiakse täide õiguskorra kaitsmise huvides, kuid sellega ei tohi lõhkuda kinnipeetava sotsiaalselt positiivseid kontakte. Eeltoodu võimaldab maandada ka kinnipidamise negatiivseid mõjusid.⁶³ Uuringud on näidanud, et vanglaväline suhtlemine perekonnaga on selleks küljeks, mis on kinnipeetavale oluline ning seondub otseselt tema heaoluga vanglas ja sedakaudu ka korra tagamisega vanglas.⁶⁴ Nii materiaalne karistusõigus kui ka kriminaaltäitevõigus lähtuvad sellest, et isikut tuleb suunata õiguskuulekale teele, mis hoiaks ära edaspidise süütegude toimepanemise, ning vanglakaristusega tuleb kaitsta õiguskorda. Eripreventiivne eesmärk ehk isiku õiguskuulekale teele suunamine saavutatakse kinnipeetavale vanglavälise suhtlemise, üld- ja kutsehariduse andmise, töötamise ja kinnipeetavaga tehtava sotsiaaltööga. Üldpreventsiooni ehk õiguskorra kaitse peab kindlustama kinnipeetavate üle teostatav järelevalve.⁶⁵

Kinnipeetava vanglaväline suhtlemine on oluliseks mehhanismiks nii üld- kui ka eripreventiivse eesmärgi saavutamise kontekstis, olles tähtis ka karistuse teiste, alternatiivsete eesmärkide saavutamisel. Erialases rahvusvahelises kirjanduses on veel välja toodud, et vanglavälise suhtlemise võimaluste avarumine iseloomustab ka vanglasüsteemide tulevikku. Eristada võib kolme positiivset arengutendentsi. Esiteks seda, et kinnipeetav üha rohkem saavutab õigusliku kodaniku positsiooni (*the European prisoner as legal citizen*), mis tähendab seda, et kinnipeetava erinevate õiguste kataloog laieneb, mis hõlmab ka vanglavälise suhtlemise piirangute koomaletõmbumist. Teiseks leitakse, et vanglaasutus muutub üha rohkem mittetotalitaarseks asutuseks (*the European prison as post-authoritarian institution*), mis tähendab seda, et järelevalve teostamisel lähtutakse ennekõike dunaamilise julgeoleku tagamise põhimõtetest ja sellega seoses võimaldatakse kinnipeetavatel maksimaalselt sisustada aega positiivse tegevusega, mis tähendab ka vanglaväliste kontaktide edendamist ja suhtlemisvõimaluste avardamist. Kohaldatavad piirangud peavad olema minimaalsed vajalikud. Kolmandaks lähtutakse üleüldse sellest, et vangistus peab olema tõepoolest *ultima ratio* meede ja seda tuleks kasutada viimase võimalusena (*imprisonment as a measure of last resort*). Ehkki viimane ei seonu vanglavälise suhtlemisega, mängib vanglaväline suhtlemine ja selle avardamine äärmiselt olulist rolli kahes esimeses mainitud Euroopa vangistusõiguse arengusuunas.⁶⁶

⁶³ J. Sootak, P. Pikamäe (viide 50), lk 46.

⁶⁴ A. Liebling. *Prisons and their Moral Performance. A Study of Values, Quality, and Prison Life*. Oxford University Press 2004, lk 434, 444–445.

⁶⁵ Vangistusseaduse eelnõu seletuskiri (viide 3).

⁶⁶ D. van Zyl Smit, S.Snacken (viide 2), lk 344–364.

Nüüdisaegset vangistusõigust vanglaväliste kontaktide aspektist iseloomustab kokkuvõtvalt ka CPT standardite p 51, mille kohaselt on kinnipeetavate jaoks väga tähtis säilitada kontakti välismaailmaga. Riigil tuleb võtta tarvitusele meetmeid, mis kindlustaksid kinnipeetavate suhtlemise oma perekonna ja lähemate sõpradega. Juhtprintsibiiks peaks olema välismaailmaga kontakteerumise edendus. Piirangud, mis kehtestatakse, peaksid põhinema üksnes julgeolekuhuvidel või ressursikaalutlustel.⁶⁷

1.2.1.1 Seos kinnipeetava õiguskuulekale tee suunamisega

Karistuse täideviimise eesmärgiks on luua eeldused, et isik suudaks lahendada probleeme ja konflikte ilma kuritegusid toime panemata.⁶⁸ Selleks tuleb isik taasloomida ühiskonda vähemalt sel määral, et ta ei paneks toime uusi kuritegusid.⁶⁹ Isiku õiguskuulekale käitumisele suunamist on ka Riigikohus pidanud vanglakaristuse täideviimise põhieesmärgiks, leides, et see peab tagama vangistatule võime tulla sotsiaalselt vastutavana toime edaspidises elus ilma õiguskorda rikkumata. See hõlmab ühelt poolt selliste meetmete tarvitusele võtmist ja tingimuste loomist, mis võimaldaksid tal taasühiskonnastuda.⁷⁰ Samas tuleb arvestada sellega, et juba vanglasse sattunud isikute arusaamad õigest ja valest on paraku mõnevõrra moonunud,⁷¹ mistõttu nad vajavad riigilt positiivset suunamist, üheks selliseks võimaluseks on positiivsete vanglaväliste kontaktide edendamine. Tegemist on sotsiaalliigi printsibiist tuleneva põhimõttega, mis eeldab, et vangistust kandvale isikule võimaldatakse individuaalset abi ja sotsiaalhoolekannet. Eeltoodu tähendab ka kinnipeetava abistamist sotsiaalselt oluliste ja positiivsete kontaktide säilitamisel ja loomisel, mis aga omakorda kujutab endast sotsiaaltöö ühte alaeesmärki vangistuse täideviimise põhietapil.⁷²

⁶⁷ CPT standardid. Üldaruannete põhilised osatekstd. CPT/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2006.

⁶⁸ J. Sootak, P. Pikamäe (viide 50), lk 18–19.

⁶⁹ VangSK § 6 komm 2.

⁷⁰ RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09, p 31 – RT III 2009, 57, 421.

⁷¹ Kinnipeetavate väärtushinnangute uuring. Korraldanud uuringufirma Saar Poll. Justiitsministeerium, Tallinn 2009. Elektroonselt kättesaadav:

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=44783/Vangide+v%E4%E4rtushinnangud_2009.pdf, 23.03.2010. Näiteks selgus, et kinnipeetavate jaoks ei ole hea ja kuri selgelt või isegi osaliselt normeeritud, vaid see on pigem kokkuleppe küsimus. Koguni 72% väidab, et enamikku inimesi ei tohi usaldada. Siinkohal tuleb arvestada sellega, et vanglasse sattunud isikutest ligi 60% leiab, et nende karistus ei ole õiglane, kuid 71% arvab, et enamik kinnipeetavaid, kellega ollakse vanglas kokku puutunud, on süüdi kuritegudes, milles nad on süüdi mõistetud. Samuti näeb kogumina 37% kinnipeetavatest seda, et enamik kuritegudest on tingitud ohvrite endi käitumisest.

⁷² VangSK § 57 komm 1-2.2.

Erialases teaduskirjanduses ollakse seisukohal, et ühiskonda tagasitoomine peab toetuma humanistlikule lähenemisele (*humanistic approach*),⁷³ millega riik annab isikule endale võimaluse õppimise kaudu õiguskuulekale teele asuda ning võimaldab tal näha oma kontaktide kaudu tulevast sotsiaalset keskkonda.⁷⁴ Uurimused on näidanud, et igatsus perekonna järele on üheks peamiseks vanglastressi allikaks.⁷⁵ Need kinnipeetavad, kellel on tugevad sidemed väljaspool vanglat, on eelisseisundis nii-öelda „vangistuse paratamatute valude” üleelamisel. Kinnipeetava sidemed ühiskonnaga on üheks oluliseks aspektiks humaanse vanglasüsteemi puhul.⁷⁶

Kuna eeltoodu seondub karistuse eripreventiivse eesmärgiga, tuleb selle saavutamiseks kinnipeetava igapäevaelu korraldada selliselt, et isik indiviidina ega tema ühiskondlik roll ei hääbuks ning et hoolimata ühiskonnast eraldatusele tekiks tal positiivsed käitumisuskused. VangS-i eelnõu seletuskirja kohaselt ongi isiku karistamisel peamine rõhk pandud tema resotsialiseerimisele, isikliku vastutustunde tekitamisele ja tema normaalsesse ellu lülitumise tagamisele pärast vabanemist. Seetõttu töötati VangS-i eelnõus läbi kinnipeetava individuaalse täitmiskava küsimused, hõivatus instituu (haridus, töö), mis peab tagama kinnipeetava teenimisvõimete säilimise ja vajadusel uue eriala omandamise, sotsiaalabi andmine (kinnipeetava positiivsete kontaktide säilitamine ühiskonnaga) ja kinnipeetava vanglavälise suhtlemise põhimõtted.⁷⁷

Erialakirjanduses on väljendatud seisukohta, et eripreventiivse eesmärgina tulevaste rikkumiste ärahoidmine selle kaudu, et vangistustingimused on karmid ning isik ei soovi tagasi vanglasse sattuda, ei saa olla ainsaks õigustavaks asjaoluks isiku õiguste piiramisel.⁷⁸ Teaduslikud uurimused on kinnitanud, et hirmutamise efekt toimib ainult nende isikute puhul, kellel on tugevad vanglavälised sidemed, teiste puhul ei mõjuta hirmutamine isiku valikuid kuriteo sooritamise üle otsustamisel.⁷⁹ Veel üheks probleemküsimuseks on

⁷³ H. Toch. *Corrections: A Humanistic Approach*. Criminal Justice Press, lk xiv. Hans Toch tsiteerib humanistliku lähenemise lähtepunkte vanglas: “*For humanist, the concern is with action based on understanding. The humanistic psychologist is person-centered and prizes empathy; for him or her, the experiences and perceptions of others are the focus of attention. The humanist is also attuned to suffering and interested in reform and improvement of the human condition. A tenet of humanism is that, given opportunities, most people can learn and make constructive contributions.*”

⁷⁴ VangSK § 28 kott 1.

⁷⁵ A. Liebling (viide 64), lk 306.

⁷⁶ H. Toch. „*Studying and Reducing Stress*”. *The Pains of Imprisonment*. Sage publication 1982, lk 35.

⁷⁷ Vangistusseaduse eelnõu seletuskiri (viide 3).

⁷⁸ D. van Zyl Smit, S. Snacken (viide 2), lk 81–82.

⁷⁹ M. Windzio. Is there a deterrent effect of pains of imprisonment? The impact of “social costs” of first incarceration on the hazard rate of recidivism. – *Punishment and Society* 2006, Vol. 8, No 3, lk 354, 358.

taasühiskonnastamisele allumatud isikud. Kriminoloogias on aktsepteeritud, et teatud isikud ei suudagi resotsialiseeruda⁸⁰ ning hoolimata sellest, et neile on antud võimalus end „vabas ühiskonnas ilma õigusrikkumisteta teostada”⁸¹, ei ole nad seda võimalust kasutanud. Seega tekib siinkohal küsimus, milles seisneb vanglavälise suhtlemise roll nende süüdimõistetute puhul? Nüüdisaegne vangistusõigus lähtub sellest, et täielik sotsiaalne isolatsioon, kui see ei ole otseselt põhjendatud julgeolekukaalutlustega, on vastuolus EIÕK art-ga 3, kuna see on ebainimlikuks ja alandavaks kohtlemiseks ja karistamiseks⁸² ja võib isegi kvalifitseeruda piinamisena.⁸³ Eripreventiivne karistusteorooria juba iseenesest lähtub klassikaliselt sellest, et paranemisvõimelisi isikuid, keda saab kasvatada, tuleb kasvatada, parandamist mittevajavaid juhusekurjategijaid hirmutada ning parandamatuid harjumuskurjategijaid pikka aega vanglas hoides ühiskonda kaitsta.⁸⁴ Seega taasühiskonnastamisele allumatute isikute puhul kannab vanglaväline suhtlus väärkohtlemise tõkestamise eesmärki.

1.2.1.2 Seos õiguskorra kaitsega

Eesti vangistusõiguse autorid näevad õiguskorra kaitsmise eesmärki teisejärgulisena kõrvutatuna õiguskuulekale käitumisele suunamisega. Selle seisukohaga ei pruugi küll nõustuda, leides, et tegemist on võrdväärsete eesmärkidega, mille puhul ei saa seada ühte põhimõtteliselt teisest ettepoole. Õiguskorra kaitse olulisust ei saa alahinnata. Õiguskorra kaitsmine tähendab seda, et vanglal tuleb hoolitseda selle eest, et süüdimõistetu ei paneks karistuse kandmise ajal toime uut kuritegu.⁸⁵ Üldpreventsiooni ehk õiguskorra kaitse peab kindlustama kinnipeetavate üle teostatav järelevalve,⁸⁶ mis tähendab seda, et vabadusekaotuse kandmise ajal oleks ühiskond kaitstud kinnipeetava eest.⁸⁷ Ka Riigikohus on hiljuti tõstnud õiguskorra kaitse eesmärgi oluliselt esile ja näinud seda laiemalt ka PS-i kontekstis, mööndes, et õiguskorra kaitsmine karistuse täideviimise eesmärgina laiemalt tähendab põhiseadusliku väärtusena riigi sisemise rahu kaitset, mis hõlmab ka seda, et tagatud on ühiskonna turvalisus (nii vangla julgeolek kui ka väljapoole vanglat jäävate isikute turvalisus). Riigikohus möönis,

Eeltoodu seondub ka negatiivse üldpreventiivse eesmärgiga, mille seost vanglavälise suhtlemisega analüüsitakse punktis 1.1.1.3.

⁸⁰ J. Sootak, P. Pikamäe (viide 50), lk 20.

⁸¹ Samas, lk 18–19. Teoses ollakse seisukohal, et sotsiaalriiklikust vaatepunktist lähtuvalt ei ole aktsepteeritav see, et teatud kinnipeetavate puhul välistatakse igasugune resotsialiseerimine, sest karistuse täideviimisel tuleb anda igale inimesele võimalus.

⁸² EIKo 28.09.2000, *Messina vs. Itaalia* (nr 2).

⁸³ EIKSo 08.07.2004, *Ilascu jt vs. Moldova ja Venemaa*.

⁸⁴ J. Sootak, P. Pikamäe (viide 50), lk 18.

⁸⁵ VangSK komm § 6 komm 2.

⁸⁶ Vangistusseaduse eelnõu seletuskiri (viide 3).

⁸⁷ J. Sootak, P. Pikamäe (viide 50), lk 20.

et vangistuse kohaldamisega takistatakse isiku õigust vabalt otsustada enda suhtlusringkonna, kasutatavate suhtluskanalite ja suhtluse üle.⁸⁸

Küll aga tekib siinkohal küsimus, millist rolli mängib kinnipeetava vanglaväline suhtlus, sest esmapilgul seondub see vaid isiku õiguskuulekale käitumisele suunamise eesmärgiga. Modernses vangistusõiguses lähtutakse dünaamilise julgeoleku tagamise põhimõtetest,⁸⁹ mis ei seisne ainult järelevalves klassikalises mõistes, vaid põhineb ideel, et kinnipeetavate õiguste ringi laiendatakse võimalikult suurel määral, kuid sisulised kontaktid (kinnipeetavaga vestlemine, erinevates olukordades kinnipeetava käitumismuutuste tuvastamine ja analüüs) kinnipeetava ja vanglapersonali vahel annavad informatsiooni võimalike õigusrikkumiste ohu kohta.⁹⁰ Pikemas perspektiivis annab selline lähenemine adekvaatse pildi isiku käitumisest situatsioonides, mis on viidud võimalikult lähedaseks vanglavälisele toimimismudelile, mis võimaldab hinnata seda, kas isik vabanedes suudaks käituda õiguskuulekalt. Lähemas perspektiivis võimaldab see ära hoida vanglasiseseid rikkumisi. Probleemiks on aga asjaolu, et see võtab ressursse ning eeldab kvalifitseeritud personali olemasolu alates valvuritest, kellel on tugevad oskused hinnata isikut sotsiaalsest, psühholoogilisest ja kriminoloogilisest aspektist.⁹¹ Seega, kui varem leiti, et vanglaametniku roll on teinud läbi tohutu arengu, sest ta ei ole enam passiivne „valvekoer”, vaid ka sisulise töö tegija vanglas,⁹² siis dünaamilise julgeoleku seisukohalt on valvur ka taktikalise töö tegija, kes peab oskama analüüsida iga väikesematki muutust isiku olekus.

Seega dünaamilise julgeoleku raames, kui kinnipeetavale on võimaldatud vanglavälised kontaktid, saab vangla informatsiooni selle kohta, kas isik on ohuks õiguskorrale ning suudab vajadusel rikkumisi ennetada. Teisest küljest tuleb mõnda, et kui kinnipeetaval on vanglas

⁸⁸ RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09, p 29 jj – RT III 2009, 57, 421. Antud asjas jõudis Riigikohus järeldusele, et VangS § 31¹ sätestatud piirang on proportsionaalne ja põhiseadusega kooskõlas.

⁸⁹ Ehkki Eesti vanglate julgeolekuosakondade tööst võib leida dünaamilise julgeoleku elemente, ei ole Eestis seda lähenemist veel rakendatud.

⁹⁰ D. van Zyl Smit, S. Snacken (viide 2), lk 262–267.

⁹¹ Autor uuris dünaamilise julgeoleku tagamise põhimõtteid Prantsusmaal Poissy vanglas (*la maison centrale de Poissy*) 28.11.2009, kus hoitakse kõrge ohtlikkusega ja üle 20-aastase vangistusega karistatud kinnipeetavaid. Poissy vangla on Prantsusmaa üheks pilootprojektiks dünaamilise julgeoleku kasutamisel. Autori tähelepanekud pärinevad mh ka vestlusest asutuse direktori Olivier Maurel’iga 28.11.2009, Poissy vangla, Prantsusmaa.

⁹² Vanglaametniku stereotüüpset rolli võiks iseloomustada järgmise tsitaadiga professor Hans Tochilt „*The correctional officer assigned to tower duty is a residue of the dark ages. He requires 20/20 vision, the IQ of an imbecile, a high threshold for a boredom and a basement position in Maslow’s hierarchy. [...] The tower guard „does his time” because we offer him a paycheck for his presence. He is paid not only to be non-professional, but to be flagrantly non-contributing.*” Vt lisaks: J. M. Pollock. *Prisons: Today and Tomorrow*. Aspen Publishers 1997, lk 317. Oma uurimuses jõudis professor Hans Toch järeldusele, et vangla administratsioon ise peab rikastama vanglavälvurite tööd, võimaldades neil tunda end olulise lülina vanglate töös. Vt lisaks: H. Toch. Is a “Correctional Officer,” by any Other Name, a “Screw”? – *Criminal Justice Review* 1978, Vol. 3, No. 2, lk 19.

viibides positiivsed kontaktid välismaailmaga, siis on see ka motivaatoriks tegeleda vanglas kasuliku tegevusega, näiteks töö, õppimine, sotsiaalprogrammid, eneseharimine raamatute lugemise kaudu, lähedastega kontakti pidamine ja selleks valmistumine, eesmärgiga jätkata edaspidi õiguskuulekat elu koos lähedastega, kellega on loodud tugevad sidemed.⁹³

Ehkki paljudes Euroopa riikides loetakse sisuliselt läbi kogu kinnipeetava isiklik kirjavahetus, allub Eestis sõnumisaladus põhiseaduslikule kaitsele, millest johtuvalt oleks dunaamilise julgeoleku täielik rakendumine ka osaliselt raskendatud. Õiguskorra kaitset saaks korraldada selliselt, et kinnipeetavale kohaldatakse kõige rangemaid vanglarežiimi tingimusi (üksikkamber, minimaalsed vanglavälised kontaktid, täielik vanglasiseste kontaktide puudumine), kuid sellisel juhul on välistatud ka loomulikud positiivsed või negatiivsed muudatused ja nende jälgimine isiku käitumisjoontes, mis võimaldaksid tuvastada võimalikke reaalselt olemas olevaid ohte. Seega tuleb paradoksaalselt vanglavälist suhtlemist näha ka kui õiguskorra kaitse ühte võimalust.

1.2.1.3 Seos vanglakaristuse teiste eesmärkidega

Vanglaväline suhtlemine on seotud ka teiste klassikaliste vanglakaristuse eesmärkidega, mida VangS § 6 lg-s 1 ega ka KarS § 52 lg-s 1 otseselt ei ole nimetatud, kuid mis on kaudselt sealt tuletatavad ja leidnud aktsepteerimist EIK või Riigikohtu praktikas. Üheks selliseks eesmärgiks on positiivne üldpreventsioon, mis võib seonduda näiteks isiku hirmutamise ja ühiskonnale positiivse eeskuju toomisega ning mis peab toetama õiguskuulekat käitumisstrateegiat ja eluviisi.⁹⁴ Ehkki VangS ei lähtu otseselt positiivse üldpreventsiooni eesmärgist, on Riigikohus seda isiku karistamisel eesmärgina oma praktikas tunnistanud.⁹⁵ Õiguskirjanduses on leitud, et positiivne üldpreventsioon tähendab seda, et riiklik karistussüsteem peab otse või kaudselt aitama kaasa käitumisd dispositsioonide kujundamisele ja säilitamisele ning osundama nendele käitumisd dispositsioonidele, mis on teistega võrreldes eelistatavad. Õigluse demonstreerimise, õiguse ja ebaõiguse eristamise ning õigusvastase käitumise märgistamisega kindlustatakse negatiivse väljajoonistamine ja positiivsete väärtuste

⁹³ Eeltoodud ideed on kokkuvõtlikult väljendatud järgmiselt: “A busy prison is a safe prison” (C. V. Thomas). Vt lisaks: A. Liebling (viide 64), lk 313.

⁹⁴ J. Sootak. Uuematest arengutendentsidest karistusteoorias ja kriminaalpoliitikas. – Juridica 2000, nr 1, lk 4–6.

⁹⁵ RKKKo 05.03.2003, 3-1-1-26-03, p 5. – RT III 2003, 7, 75. Antud asjas rõhutas kohus positiivse üldpreventsiooni eesmärgi tähtsust karistamisel olukorras, kus aastast aastasse hukkub purjus juhtide süül riigis kümneid ja saab vigastada sadu inimesi. Sellistel juhtudel nõuavad positiivse üldpreventsiooni põhimõtted riigi reaktsiooni, mis annaks õiguse adressaatidele selge signaali sellest, et liiklusõigusrikkumiste, sh eelkõige mootorsõiduki joobeseisundis juhtimise puhul on tegemist riigi poolt rangelt karistatavate õigusrikkumistega.

ning sotsiaalsete ootuste rõhutamise.⁹⁶ Ka kinnipeetava vanglavälise suhtlemise mudel võimaldab ühiskonnale saata signaali selle kohta, milline ühiskonnamudel ja suhtlus ühiskonnaliikmete vahel on ühiskonnas positiivse tähendusega. Viimatimainitu seondub ka vangla ühe modernse funktsiooniga, mis on sõnumite saatmine ühiskonna arengusuundade kohta ka vanglast väljaspool viibivatele inimestele, vt lisaks punkti 1.2.2.2.

Ehkki negatiivse üldpreventsiooni puhul leitakse, et Eesti karistusõigus seda rolli ei kanna, kuna see rõhutab karistuse eesmärgina kättemaksu, süü heastamist ja hirmutamist,⁹⁷ võib vanglavälist suhtlemist sellega seostada, sest isikul piiratakse karistusena tema ühiskondlikku rolli täitmine ja ühiskonnaga suhtlemine. Esmalt on isikule teatavaks kättemaksuks see, et tal ei võimaldata täita sotsiaalseid rolle, teiseks hirmutatakse teda, et kui ta tulevikus otsustab kuritegusid sooritada, siis ei saa ta lähedastega suhelda selliselt nagu ühiskonna vaba liikmena. Uuritud on, et korduvkurjategijat võib kuritegu mitte toime panema mõjutada teadmine vanglas kohaldatavate piirangute (sh ka suhtlemisele lähedastega) kohta vaid sellisel juhul, kui tal on tugevad sotsiaalsed sidemed. Kui isikul need puuduvad, siis ei mõjuta teda ka hirmutamise efekt.⁹⁸ Seega ei saa negatiivset üldpreventsiooni, mis rõhutab kättemaksu, pidada aktuaalseks küsimuseks ka siinse töö kontekstis.

1.2.2 Vanglaväline suhtlemine ja täitevvõimu ülesanded ning funktsioonid

1.2.2.1 Seos täitevvõimu ülesannetega

Täitevvõimu põhiülesanne VangS § 105 lg 1 kohaselt on vangistuse, eelvangistuse ja karistusjärgse kinnipidamise täideviimine vangistusseaduses sätestatud korras.⁹⁹ Täitevvõimu põhiülesannetega seotud ülesandeid karistuse täideviimise kontekstis täidab ennekõike vangla, kuid 2009. aastast saab neid ülesandeid osaliselt täita ka justiitsministeeriumi vanglate osakond.¹⁰⁰ Kriminaaltäitevõigus reguleerib üksikasjalikult karistuste täitmisele pööramist ja

⁹⁶ J. Sootak (viide 94), lk 4–6. Autor selgitab, et täpsemalt saab positiivsest üldpreventsioonist rääkida kolmes suunas. Esiteks sotsiaalpedagoogilise õppimise efekti näol, s.o õiguskuulekuse „harjutamine” õigusorganite tegevuse jälgimisega. Teiseks usalduse efekt, mis ilmneb kodaniku veendumuses, et õigusorganid oma ülesandeid tõepoolest ka täidavad. Kolmandaks rahulduse efekt, mis avaldub üldises õigusteadvuse rahulolus, et õigusrikkumisele reageeritakse ja konflikt saab õiglaselt lahendatud.

⁹⁷ VangSK § 6 komm 1.1.

⁹⁸ M. Windzio (viide 79), lk 354, 358.

⁹⁹ VangSK § 105 komm 2.

¹⁰⁰ VangSK § 105 komm 2. Siinkohal on veel vajalik rõhutada, et VangS § 105 lõike 1¹ kohaselt on justiitsministeeriumile antud õigus määrata ülesannete jaotus justiitsministeeriumi ja vanglate vahel. Eeltoodu tähendab, et kinnipeetava vanglavälise õigusega seonduvaid ülesandeid võib peale klassikalise ülesannete jaotuse, mille kohaselt neid täidab vangla, täita ka justiitsministeerium, sest VangS kasutab mõistet „vanglateenistus”, mille alla kuulub nii vangla kui ka Justiitsministeeriumi vanglate osakonna määratud ametikohad. Käesoleva uurimuse kontekstis käsitletakse täitevvõimu ülesandeid ühtsena, kuna Justiitsministeeriumi ja vangla ülesannete eristamine ei ole teemast lähtuvalt vajalik.

täideviimist, sh määrates ära ka karistuse täideviimise eesmärgid.¹⁰¹ Tulenevalt VangS § 6 lg-st 1 on vangistuse täideviimise eesmärgiks kinnipeetava suunamine õiguskuulekale tee ja õiguskorra kaitse. Eelnõu seletuskiri rõhutab, et sätestatud vabadusekaotuse täideviimise eesmärk on otseselt aluseks kõikide eelnõu teise peatüki normide formuleerimisele.¹⁰² Seega on täitevvõimu ülesanded otseselt mõjutatud VangS § 6 lg-st 1, mis seab täitevvõimule kaks eesmärki: kinnipeetava suunamine õiguskuulekale tee ja õiguskorra kaitse. Eesmärkide täitmiseks tuleb täitevvõimul täita oma põhiülesannet, milleks on VangS § 105 lg 1 kohaselt ka vangistuse täideviimine vangistusseaduses sätestatud korras. VangS 2. ptk 3. jagu seab vanglale ülesanded tulenevalt vanglavälisest suhtlusest.

Siinjuures on oluline, et vanglaväline suhtlus on seotud positiivse vanglakliima saavutamise ja arendamisega. Uuringutes on leidnud kinnitust, et vanglakliima viitab korrektsiooniasutuse sotsiaalsele, emotsionaalsele, organisatsioonilisele ja ülesehituslikele tingimustele ning sellele, kuidas nii kinnipeetavad kui ka vanglateenistujad eeltoodut tajuvad. Vanglateskkonnas positiivse aspektina on toodud välja ka see, kuivõrd on kinnipeetavatel võimaldatud olla ja suhelda perekonnaga. Samuti on leitud, et „tervest vanglateskkonnast” annab tunnistust see, kui kinnipeetavad tunnevad, et neid koheldakse austusega ja neid toetatakse lähedaste ja perekonnaga tähendusrikaste vanglaväliste kontaktide hoidmisel.¹⁰³ Positiivne vanglakliima aitab vanglal tõhusalt täita oma ülesandeid.

1.2.2.2 Seos täitevvõimu funktsioonidega

Vangistuse täideviimise eesmärkide saavutamiseks on täitevvõimule ette nähtud mitmesuguste funktsioonide täitmine. Erialakirjanduses on leitud, et juba vanglaasutus oma struktuurilt on jaotatav selliselt, et eri üksused moodustatakse vangla põhi- ja abifunktsioonide ehk põhiliste ja abistavate haldusülesannete täitmiseks.¹⁰⁴ Erialases kirjanduses eristatakse vangla põhifunktsioone vastavalt sellele, millise karistuseesmärgi (üld- või eripreventiivse) täitmiseks need on määratud.¹⁰⁵ Üldpreventiivse eesmärgi saavutamiseks täidab vangla funktsioone, mis seonduvad kinnipeetava järelevalvega, arvestusfunktsiooniga, julgeolekufunktsiooniga ning haldus- ja olmefunktsioonidega. Eripreventiivse funktsiooni

¹⁰¹ J. Sootak, P. Pikamäe (viide 50), lk 20–21.

¹⁰² Vangistusseaduse eelnõu seletuskiri (viide 3).

¹⁰³ R. W. Michael, D. M. Pamela, A. Diamond, A. Liebling, S. G. Saylor. Measurement of prison social climate: A comparison of an inmate measure in England and the USA. – Punishment and Society, Vol. 10, No. 4, lk 452–453.

¹⁰⁴ J. Sootak, P. Pikamäe (viide 50), lk 71.

¹⁰⁵ Samas, lk 71.

eesmärgi realiseerimiseks täidab vangla funktsioone, mis seonduvad kinnipeetavaga tehtava sotsiaaltööga, hariduse andmise ja tööhõivega.¹⁰⁶

Nagu näha, on eripreventiivse eesmärgi saavutamiseks antud täitevvõimule ülesanne korraldada kinnipeetava sotsiaaltööd, mis laiemas mõistes hõlmab kinnipeetava resotsialiseerimisprogrammi ellurakendamist ning mille raskuspunkt asub peale hariduse, töö, sotsiaalabi ka kinnipeetava vanglavälisel suhtlemisel.¹⁰⁷ Abistavad haldusülesanded, nagu asjaajamine, raamatupidamine ja asutuse vara haldamine aitavad toetada asutuse põhifunktsioonide täitmist, seega on need kaudselt seotud kinnipeetava vanglavälise suhtluse tagamisega.¹⁰⁸ Kõige vahetum seos vanglavälise suhtlemisega on vangla sotsiaaltöö funktsioonil. Isiku õiguskaualekale käitumisele suunamine eeldab sotsiaalsete kontaktide ja võimete arendamist ning säilitamist seaduses ette nähtud piirides. Ühiskonnas täidetavad sotsiaalsed rollid, olgu siis selleks perekond, töö, sõbrad, kuuluvus ühingutesse, juhivad isiku käitumist. Seega on riigile pandud ülesanne sotsiaaltöö funktsiooni raames teha pingutusi isiku sotsiaalsete sidemete tugevdamiseks või nende tekitamiseks. Riigil on positiivne kohustus abistada kinnipeetavat võimalikul määral, et luua ja säilitada sidemeid isikutega väljaspool vanglat selleks, et edendada tema sotsiaalset rehabilitatsiooni.¹⁰⁹

Vanglaväline suhtlemine seonduv ka vangla järelevalve- ja julgeolekufunktsiooniga, sest vangla kohustuseks on tagada õiguskorra kaitse. Eeltoodu tähendab, et kinnipeetaval tuleb võimaldada suhelda vanglaväliselt vaid nendes piirides, mida näeb ette seadus, ning välistada kõik muud suhtlusvõimalused, näiteks Internet või mobiiltelefon, mille kasutamist seadus ei võimalda. Kokkusaamistel tuleb tagada isikute turvalisus ega tohi lubada lühiajalisele väljasõidule isikuid, kes oleksid ohtlikud ühiskonnale. Välistada tuleb ka see, et isikud saaksid vanglavälist suhtlust ära kasutades toime panna uusi kuritegusid, näiteks organiseerides uut kuritegu kaaskinnipeetavaga teisest vanglast. Kinnipeetava vanglaväline suhtlus on seotud ka vangla olmfunktsiooniga, sest täitevvõimul tuleb luua vanglas tingimused selleks, et isik saaks oma õigust kasutada, näiteks kokkusaamisruumide ehitamine, nende korrashoid ning pikaajalisel kokkusaamisel kokkusaajatele toitlustamise tagamine.¹¹⁰

¹⁰⁶ Samas, lk 71–72.

¹⁰⁷ Samas, lk 97–98.

¹⁰⁸ Samas, lk 72.

¹⁰⁹ EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta, 01.10.1990, *Wakefield vs. Ühendkuningriik*.

¹¹⁰ VSKE § 41 lg 1 sätestab (alates 01.10.2007. a), et pikaajaline kokkusaamine toimub vangla territooriumil pikaajalise kokkusaamise ruumides, kus kokkusaajal ning kinnipeetaval on võimalik ilma pideva järelevalveta suhelda, süüa, pesta ja magada. Lõige 1¹ täpsustab, et pikaajalisel kokkusaamisel toitlustatakse kokkusaajat ja kinnipeetavat vanglas pakutava toiduga.

Rahvusvahelises erialakirjanduses märgitakse, et vangla traditsiooniliste ühiskondlike funktsioonide kõrval asuvad ka väärtusfunktsioonid, mis ei ole aga sugugi vähemtähtsad. Üheks selleks on ühiskonna väärtuste kujundamise funktsioon. Eeltoodu tähendab, et vanglas kehtiv regulatsioon saadab ka vanglavälistele isikutele sõnumi selliste põhimõtete järgimisest nagu võimu teostamine, autoriteetus, legitiimsus, vanglatingimuste normaliseerumine ja individualiseerimine, kõlblus ja sotsiaalsete suhete arendamine. Eeltoodu kõrval nähakse Inglismaal modernses vangistusõiguses vangla funktsioonina ka sellist kõrgemate riiklike väärtuste poole püüdlemist nagu õiglus, sallivus, sündsus, inimlikkus ja viisakus.¹¹¹

1.3 Järeldused

1. *Õigust vanglavälisele suhtlemisele saab pidada nüüdisaegses vangistusõiguses kinnipeetava subjektiivseks õiguseks, mis seondub humanistliku lähenemisega indiviidile kui karistusõiguse subjektile. Vanglaväline suhtlemine ja selle soodustamine vanglas tuleneb ka sotsiaalriigi põhimõttest, eeldab, et vangistust kandvale isikule võimaldatakse individuaalset abi ja sotsiaalhoolekannet, sh ka abistamist sotsiaalselt oluliste ja positiivsete kontaktide säilitamisel ja loomisel. Samas on vanglavälise suhtlemise ulatus ja seatavad piirangud seadusandja määratleda.*
2. *Õigus vanglavälisele suhtlemisele on üldine õigus, mis sisaldab erinevaid õigusi, nagu õigus kirjavahetusele ja telefonikõnedele, õigus lühi- ja pikaajalistele kokkusaamistele ning teatud juhtudel ka õigus vanglast erakorralisele väljaviimisele. Vanglavälist suhtlemist saab jaotada aktiivseks ja passiivseks vanglaväliseks suhtlemiseks. Aktiivne vanglaväline suhtlemine toimub kas vahetult (vanglas toimuvad kokkusaamised, kinnipeetava väljasõidud vanglast) või kaudselt (kirja või telefoni teel) adressaatidega, kes asuvad väljaspool vanglat. Vanglavälise suhtlemise laiem mõiste ehk passiivne vanglaväline suhtlemine hõlmab ka massiteabevahendite kaudu info saamist, kinnipeetava töötamist, sotsiaalprogramme või õppimist väljaspool vanglat.*
3. *Vanglavälise suhtlemise liigid on omavahel hierarhias. Tugevaimat kaitset kohaldatakse suhtlusele erikaitset omavate asutustega. Seejärel on kaitstud isiklik suhtlus, kuid isikliku suhtluse puhul on tugevaim kaitse kirjavahetusel, siis*

¹¹¹ A. Liebling (viide 64), lk 43–33.

telefonikõnedel ning seejärel lühiajalistel kokkusaamistel. Kui kirjavahetust ja telefonikõnesid saab pidada üldiselt kinnipeetava subjektiivseks õiguseks, siis lühi- ja pikaajalist kokkusaamist saab kinnipeetava õiguseks pidada vaid teatud formaalsete tingimuste täitumisel. Lühiajaline väljasõit ei ole kinnipeetava subjektiivseks õiguseks, vaid see allub nii formaalsetele kui ka materiaalsetele tingimustele ja on vangla kaalutusõiguseks. Üheselt ei ole selge, kas erakorraliste perekondlike sündmuste puhul on lühiajaline väljaviimine kas või järelevalve all kinnipeetava subjektiivseks õiguseks. Riigikohtu praktika on pigem toetaval seisukohal.

4. Vanglaväline suhtlus on seotud vangistuse täideviimise eesmärkidega. Vanglaväline suhtlemine karistuse täideviimisel aitab kaasa isiku suunamisele õiguskuulekale teele, õpetades talle positiivset käitumismudelit ning tagades lõimumise perekonnaga ja isikutega, kellel on talle positiivne mõju. Nende kinnipeetavate puhul, keda ei anna õiguskuulekale käitumisele suunata, täidab vanglaväline suhtlus ennekõike väärtustamise kaitse rolli. Vanglaväline suhtlemine aitab saavutada ka õiguskorra kaitset, kui seda nähakse kui ühte dünaamilise julgeoleku tagamise võimalust, st analüüsitakse muutusi kinnipeetava vanglavälises suhtlemises ja sealtkaudu kinnipeetava käitumises. Teisalt võimaldab vanglaväline suhtlemine ja sellele orienteeritus kinnipeetaval tegeleda kasuliku taasühiskonnastava tegevusega, mistõttu isiku motiveeritus vanglas õigusvastase tegevusega tegeleda on teoreetiliselt vähenenud ning isikul on ka vähem aega, mis ei ole vanglas sisustatud.
5. Vanglaväline suhtlemine on seotud vangla (ja justiitsministeeriumi) ülesannetega. VangS § 6 lg-s 1 nimetatud õiguskuulekale käitumisele suunamise täitmiseks tuleb täitevvõimul täita oma põhiülesannet, milleks on VangS § 105 lg 1 kohaselt vangistuse täideviimine vangistusseaduses sätestatud korras. Vanglavälise suhtlemise regulatsiooni on seadusandja näinud ette vastavalt VangS 2. ptk 3. jaole. Otsene seos on vanglavälisel suhtlemisel ennekõike sotsiaalfunktsiooniga, kuid olulist rolli täidavad ka järelevalve- ja julgeolekufunktsioon ning olimefunktsioon. Eeltoodud funktsioonid peavad olema üles ehitatud selliselt, et vanglaväline suhtlemine oleks vangla poolt toetatud, kuid ka kontrollitud. Samuti saab vanglavälises suhtlemises näha ka vangla sümbolset funktsiooni, millega rõhutatakse ühiskonnas positiivseid väärtusi, kujundades seeläbi ühiskonda ja tema kvalitatiivseid külgi laiemalt.

6. Ehkki Eesti vangistusõiguses on tagatud laiaulatuslik kaitse vanglavälisele suhtlemisele, tuleb kehtestatud regulatsiooni suhtes olla kriitiline. Esiteks on seadus tihti üldsõnaline ning mõnedki olulised aspektid on reguleeritud määrustes, ehkki seadus selleks otsest volitusnormi ei anna. Samuti peaks oma olemuse tõttu erinevad aspektid (iseseisvad piirangud) olema kehtestatud seaduse tasandil. Probleemaatilisimaks valdkonnaks on mitmesugused keeldumise alused vanglavälise suhtlemise eri liikide puhul, mis peaksid tulenema seadusest, kuid kehtivas õiguses ei ole selget volitusnormi. Samuti on kehtivas sõnastuses lünki, näiteks pikaajaliste kokkusaamiste puhul ei ole võimalikud kokkusaamised lapselapsega, kui samal ajal on võimaldatud kokkusaamised vanavanematega. Teiseks on ka sisuliselt vaja üle vaadata regulatsiooni mõningad aspektid. Eeskätt puudutab see erikaitset omavate asutuste loetelu, kus tuleks eristada seaduse tasandil erikaitset omavate asutuste sisemine hierarhia, sest ilmselgelt ei ole õigustatud kohalikele omavalitsustele anda samaväärset kaitset kohtute või kinnipeetava kaitsja või advokaadiga. Kehtivast õigusest ei tulene mingisuguseid mõistlikke piiranguid erikaitset omavate asutustega suhtlemiseks, mis aga vangla töökorralduslikust aspektist oleksid olulised. Kolmandaks peaks ka VangS 2. ptk 3. jaos vanglavälise suhtlemise vormid olema toodud loogilises järjestuses, st esimesel kohal need suhtlusvormid, mis on esmased ning omavad enim kaitset. Neljandaks on seadusest täielikult puudu regulatsioon, mis annaks vanglale õigusliku aluse piirata vanglavälisest suhtlusest erakorralistes olukordades (näiteks loodusõnnetused, massirahutused, epideemiad), praegu puudub otsene õiguslik alus selleks, et vangla saaks keelduda pikaajalisest kokkusaamisest, kui vanglat on näiteks tabanud mastaapne viiruse levik.

7. Vanglavälise suhtlemise võimaluste avardumine iseloomustab ka kaasaegse Euroopa vangistusõiguse peamist arengusuunda. Kinnipeetavas nähakse üha rohkem isikut, kellel on ja peavadki olema tagatud erinevad õigused (the European prisoner as legal citizen), meelevaldne õiguste piiramine ainuüksi põhjendusega, et tegemist on vangistusega, ei ole enam aktsepteeritav. Lisaks laieneb vanglavälise suhtlemise kataloog ka seetõttu, et vanglaasutused muutuvad üha rohkem mittetotalitaarseteks asutusteks (the European prison as post-authoritarian institution), mis tähendab seda, et järelevalve teostamisel lähtutakse üha enam dünaamilise julgeoleku tagamise põhimõtetest. Kohaldatavad piirangud on minimaalsed vajalikud. Kinnipeetavatel võimaldatakse kinnipeetavatel maksimaalselt sisustada aega positiivse tegevusega,

mis tähendab ka vanglaväliste kontaktide edendamist ja suhtlemisvõimaluste avardamist. Seega on vanglaväline suhtlemine üheks keskseks õiguste kogumiks, mis iseloomustab Euroopa vangistusõiguse arengusuundi.

2. VANGLAVÄLINE SUHTLEMINE: PÕHISEADUSLIK JA RAHVUSVAHELINE KAITSE

2.1 Vanglaväline suhtlemine kui inimõigus

Nüüdisaja Euroopa vangistusõiguse põhiseisukoha ütles välja EIK suurkoda asjas *Hirst vs. Ühendkuningriik**¹¹², milles rõhutas, et kinnipeetavatel säilivad kõik õigused ja vabadused, mis on konventsiooniga tagatud, välja arvatud õigus art 5 kohasele isikuvabadusele, mida on seaduslikult piiratud. Ei ole lubatud kinnipeetava väärkohtlemine, tema ebainimlik või alandav kohtlemine ega karistamine tingimustes, mis on vastuolus art-ga 3, kinnipeetavatel on õigus era- ja perekonnaelu kaitsele, õigus mõttevabadusele, õigus praktiseerida oma religiooni, õigus juurdepääsule advokaadi juurde ja kohtusse art 6 kohaselt, õigus korrespondentsiaustusele ja õigus abielluda. Igasugused piirangud peavad olema põhjendatud ja proportsionaalsed. Asjas *Dickson vs. Ühendkuningriik**¹¹³ ütles kohus välja olulise põhimõtte, mille kohaselt Euroopa vangistuspoliitika areneb selliselt, et rehabiliteeriva eesmärgi tähtsus suureneb. Inimõiguste rahvusvaheline kaitse on aga siiski subsidiaarne, mis tähendab, et annab kaitset siis, kui siseriiklik õigussüsteem ei ole suutnud seda rolli täita.¹¹⁴ Samas aga tänu Euroopa vangistusõiguse jõudsale arengule on just kinnipeetava vanglavälise suhtlemise õigus olulisel määral laienenud. Lähtutakse põhimõttest, et karistusega ei kaasne isiku eraldamine ülejäänud ühiskonnast, vaid vanglad on ühiskonnale avatud ja vanglavälist suhtlemist saab pidada kinnipeetava õiguseks.¹¹⁵ Sellega on vanglaväline suhtlemine saavutanud olulise inim- ja põhiõiguse staatuse, mis seondub nii põhiseadusliku kui ka rahvusvahelise kaitsega.

2.1.1 Inim- ja põhiõiguse mõiste kasutamisest

Siinkohal tuleb aga põgusalt peatuda inim- ja põhiõiguse mõiste kasutusel. Põhiõiguste mõiste määratlemisel võtab autor aluseks PS-i kommentaarides esitatud seisukoha, mille kohaselt on põhiõigused formaalses laiemas tähenduses kõik PS II peatükis sisalduvad õigused, mis sisaldavad üksikisikute subjektiivseid õigusi, millel on oma ulatus ja piirid ning mille adressaadiks on avaliku võimu kandja.¹¹⁶ Seega, põhiseaduslikul tasandil on vanglaväline suhtlemine ka põhiõiguseks ning sellel peatutakse lähemalt punktis 2.2. Vaidlust on

¹¹² EIKSo 06.11.2006, *Hirst vs. Ühendkuningriik*.

¹¹³ EIKSo 04.12.2007, *Dickson vs. Ühendkuningriik*.

¹¹⁴ J. Murdoch. The Treatment of Prisoners – European Standards. Council of Europe Publishing 2006, lk 22.

¹¹⁵ D. van Zyl Smit, S. Snacken (viide 2), lk 212.

¹¹⁶ M. Ernits. Põhiõiguste mõiste ja tähendus õigussüsteemis. – *Juridica* 1996, nr 9, lk 463. Sama seisukoht on toodud ka PõhiSK II peatükk sissejuhatus komm 2.1.1.

õiguskirjanduses tekitanud inimõiguse mõiste kasutamine selles praeguses tähenduses, mis tekkis pärast Teist maailmasõda puhta ja õiglase õiguse otsingu praktilise tagajärjena.¹¹⁷ Inimõiguste tunnusteks loetakse inimese võõrandamatuid õigusi sõltumata ajast ja ruumist. Sellised õigused on universaalsed, moraalselt kehtivad, fundamentaalsed, prioriteetsed ja abstraktsed.¹¹⁸ Robert Alexy leiab PS II peatükki analüüsides, et ühest küljest on sealsed põhiõigused riikliku õiguskorra olulised elemendid, teisest küljest ulatuvad need aga riiklikest õigussüsteemidest üle. Põhiõigused väljuvad substantsiaalsetel põhjustel riiklikest raamidest, sest need sisaldavad inimõigusi. Samas väldivad nii Robert Alexy kui ka PS-i kommentaarid inimõiguse mõiste kasutamist. Ei saa nõustuda seisukohaga, et inimõigused ei pea olema tingimata positiviseerimata. Inimõigused kehtivad küll nende positiviseeritusest olenemata universaalselt, kuid muutusid positivistlikult siduvaiks rahvusvaheliste inimõiguskonventsioonidega, sh ka 4. novembri 1950. aasta Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga.¹¹⁹ Seega saaks EIÕK-s sisalduvatele õigustele viidata kui „supranatsionaalsel tasandil positiviseeritud inimõigustele”. Eesti õiguskirjandus on soovitanud eristada konventsiooniõigusi, põhiõigusi ning inimõigusi, viidates inimõigustele kui abstraktsetele normidele ning EIÕK-st tulenevatele õigustele kui konventsiooniõigustele.¹²⁰

Käesolevas töös eelistab autor kasutada kahte mõistet: „inimõigused” konventsiooni- ja inimõiguste tähenduses ning „põhiõigused” põhiseaduses sätestatud õiguste tähenduses. Inimõiguste positiviseeritus ei muuda nende ideelist tähendust, mis tähendab seda, et need kannavad ühiskonna kõrgemaid väärtusi. Seega ei pea autor põhjendatuks inimõiguse mõiste kasutusest loobumist viidates EIÕK-st tulenevatele õigustele. Ka Prantsusmaa inimõiguskirjanduses on asutud näiteks seisukohale, et mõistet „inimõigused” saab kasutada ka positiviseeritud inimõigusele viidates.¹²¹

2.1.2 EIÕK art 8 seos vanglavälise suhtlemisega

Art 8 lg 1 kohaselt on igaühel õigus sellele, et austataks tema era- ja perekonnaelu ning kodu ja korrespondentsi saladust. Lõike 2 kohaselt ei sekku võimud selle õiguse kasutamisse muidu kui kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku,

¹¹⁷ H. Hattenhauer (viide 5), lk 815.

¹¹⁸ PõhiSK II peatükk sissejuhatus komm 2.1.3.

¹¹⁹ R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica eriväljaanne 2001, lk 5–96.

¹²⁰ PõhiSK II peatükk sissejuhatus komm 2.1.3 ja komm 1.3.

¹²¹ F. Sudre. Droit européen et International des droits de l'homme. 9 édition revue et augmentée. Presses Universitaires de France, lk 12–13. Samuti defineerib õigusleksikon inimõigusi kui igale inimesele kuuluvaid põhiõigusi, mille kaitse riik peab tagama vastavalt kehtivatele rahvusvahelistele dokumentidele. Õigusleksikon. Interlex 2000, lk 95.

ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks. Kinnipeetava vanglavälise suhtlemise eri aspektid on üldjuhul kaitstud art-ga 8, mistõttu see väärrib pikemat analüüsi.

2.1.2.1 Piirangute seadmine vanglavälisele suhtlemisele

Kinnipeetava õigus perekonnaga suhelda, piirangute ulatus ja määr on riikide diskretsioonina määratleda ning riigid on õigustatud lähtuma vangistuse mõistlikest nõuetest.¹²² Näiteks on EIK tunnustanud, et riikide otsustada on, kas võimaldada pikaajalisi kokkusaamisi¹²³ või kas võimaldada kinnipeetavatel pakke saada.¹²⁴ Riigil on hindamisruum otsustada vangla igapäevaelu küsimuste üle, kuid kehtestatavad piirangud peavad olema proportsionaalsed saavutatava eesmärgi suhtes, milleks võib olla korratuse ja kuritegude ärahoidmine.¹²⁵ Riikide hindamisruumi analüüsil võtab kohus arvesse õiglast tasakaalu vastanduvate huvide vahel, milleks on indiviidi huvi ja teisalt ühiskonna huvid tervikuna.¹²⁶ EIK president aastatel 1998–2007 Luzius Wildhaber on nimetanud art 8 olulised aspektid: kohus lähtub artikli evolutiivsest tõlgendusest (kasutatakse ka mõistet „dünaamiline tõlgendamine” – autor), määrates art-ga 8 antavate garantiide (eraelu, perekonnaelu, kodu ja kirjavahetuse puutumatus) sisu alati tänaste tingimuste valguses ning arvestades olulisi sotsiaalseid, juriidilisi ja tehnoloogilisi muutusi. Lisaks sisustab kohus art 8 kaitseala kaasusepõhiselt, jättes riikidele laiema hindamisruumi (*margin of appreciation*), kuna riikide sotsiaalsed, õiguslikud, ajaloolised, keelelised, kultuurilised ja majanduslikud olud on erinevad.¹²⁷

Ehkki EIÕK ei sea otseselt inimõigusi hierarhiasse, on õiguskirjanduses jaotatud konventsioonis sisalduvad õigused mittepiiratavateks õigusteks (*unqualified rights*), millest küll osa võib alluda eranditele, näiteks art 2, ja osa on absoluutsed, näiteks art 3, ning piiratavateks õigusteks (*qualified rights*), millesse riik võib teatud tingimuste olemasolul sekkuda, näiteks art 8.¹²⁸ Samuti on õiguskirjanduses tunnustatud, et neid õigusi, millel puuduvad lubatavad piirangud (*limitations*), erandid (*exceptions*) ja kohaldamata jätmise

¹²² EIKo 27.04.1988, *Boyle ja Rice vs. Ühendkuningriik*. Perekonna mõiste defineerimise asjus EIK poolt vt lisaks: M. Olesk. Riigi õigus välismaalastest kurjategija välja saata. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika, *Juridica*, 2009, nr 9, lk 605–607.

¹²³ EIKSo 04.12.2007, *Dickson vs. Ühendkuningriik*.

¹²⁴ EIKo 29.04.2003, *Nazarenko vs. Ukraina*.

¹²⁵ Samas.

¹²⁶ F. Sudre (viide 121), lk 455.

¹²⁷ L. Wildhaber, O. Diggelmann. Euroopa inimõiguste konventsioon ja eraelu kaitse. Uuemad arengusuunad. *Juridica* 2007, nr 1, lk 3–4.

¹²⁸ C. Ovey, R. White (viide 21), lk 6–7.

võimalused (*derogations*), saab pidada absoluutseteks, teisi mitteabsoluutseteks.¹²⁹ Õigus perekonna- ja eraelule ehk art 8 on seega piiratavaks õiguseks (*qualified rights*), millest järeldeb, et õigus vanglavälisele suhtlusele allub piirangutele ega ole absoluutseks õiguseks ka inimõiguste hierarhias.

2.1.2.2 Riigi positiivsed ja negatiivsed kohustused

EIK praktikast tuleneb üldine põhimõte, et riigil ei ole mitte ainult negatiivsed kohustused hoiduda teatud viisil käitumast, vaid teatud juhtudel on riigil ka positiivsed kohustused, st riik peab võtma tarvitusele meetmeid kinnipeetavate teatud õiguste tagamiseks. Kui riigi positiivseid ja negatiivseid kohustusi art-te 2 ja 3 juures saab eristada, siis art 8 puhul on tegemist mõnevõrra keerukama olukorraga ning kohus lähtub lihtsalt sellest, kas leitud on õiglane tasakaal erinevate huvide vahel. Riigi positiivseid ja negatiivseid kohustusi art 8 raames on kohus analüüsinud asjas *Dickson vs. Ühendkuningriik*.¹³⁰ Kohus leidis, et art 8 puhul võib positiivsete ja negatiivsete kohustuste eristamisega tullagi probleeme ning neid ei saa ega olegi vaja täielikult eristada. Antud kaasuses oli küsimus selles, kas riigil on negatiivne kohustus hoiduda tegemast takistusi, kui pikaajalist vangistust kandev kinnipeetav soovib kunstliku viljastamise kaudu järglasi saada või on riigil positiivne kohustus aidata kunstliku viljastamise abil isikul perekondlikke suhteid tugevdada. Selliste kohustuste eristamine oli kohtu hinnangul komplitseeritud ega olnud otstarbekas, mistõttu lähtus kohus sellest, kas on leitud õiglane tasakaal vastandlike huvide vahel: ühelt poolt indiviidi huvid (kinnipeetava perekonnaelu) ja teiselt poolt avalikud ehk ühiskonna huvid (riigi huvi kaitsta avalikku korda). Ühiskonna huvide juures vaatas kohus ka seda, kuidas on Euroopa Nõukogu liikmesriikides konkreetsetes küsimustes praktika kujundatud. Antud asjas asetas kohus indiviidi huvid kõrgemale riigi omast, kuna ei leidnud neid argumente, mis võiksid olla aktsepteeritavad sellise piirangu kehtestamiseks.

2.1.2.3 Era- ja perekonnaelu piiramise kriteeriumid

Analüüsimeks, kas riik on rikkunud art-ga 8 kaitstud õigust või mitte, kasutab EIK neljaastmelist testi, milles esitab järgmised küsimused: 1) kas meede riivab isiku perekonna-

¹²⁹ M. K. Addo, N. Grief. Does article 3 of the European Convention on Human Rights Enshrine Absolute Rights? – European Journal of International Law 1998, Vol 9, lk 512, 523. Artikli autorid peatuvad edaspidi sellel, et absoluutse õiguse mõiste kasutamine võib olla mõnevõrra problemaatiline, kuid ei välista selle mõiste kasutust.

¹³⁰ EIKSo 04.12.2007, *Dickson vs. Ühendkuningriik*. Selles asjas on tähelepanuväärne see, et kohtule ei olnud vastuvõetav riigi argument, mille kohaselt oli vaja keelata kinnipeetaval omal kulul viljastuskliinikut külastada, et tal oleks võimalus oma abikaasaga laps saada, põhjusel, et riik pidi kaitsma tulevase lapse huve ja õigusi, kes peab kasvama isata. Kohus leidis, et riik ei saa keelata paaril, kellest üks viibib vanglas ja teine vabaduses, saada last ega vabaduses viibival isikul kasvatada teda seni, kuni teine vanem vabadusse pääseb.

või eraelu art 8 tähenduses; 2) kas meetmel on õiguslik alus; 3) kas meetmel on legitiimne eesmärk (avaliku korra tagamine, kuritegude vältimine); 4) kas meede on demokraatlikus ühiskonnas vajalik.¹³¹

2.1.2.3.1 Era- ja perekonnaelu mõiste

Esmalt tuleb tuvastada isiku perekondlike suhete või eraelu olemasolu ja selle riive. Art 8 kaitseb eraldi nii perekonna- kui ka eraelu. Mõlemad õigused on osa *forum internum*'ist ehk sisemisest elust.¹³² Seda, kas konkreetsetes asjas on tegu õigusega perekonnavalule või õigusega eraelule, tuleb otsustada kaasusepõhiselt. Kui seonduvaks õiguseks on perekondlikud suhted, siis tuleb vaadata, kas suhe on kaetud perekonnaelu mõistega. Samas võib nende õiguste kaitseala ka kattuda. Isiku eraelu on laiem mõiste kui perekonnaelu ja see ei ole üheselt defineeritav, ka EIK ei pea võimalikuks ega ka vajalikuks selle mõiste ammendavat määratlemist.¹³³ Seega läheneb EIK neile kahele kui terviklikule õigusele, mis teineteist katavad ja on teineteisega seotud.¹³⁴

Õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et õigus eraelule on privaatsusõigus, kandes endas õigust elada omaenda elu minimaalse sekkumisega.¹³⁵ Samuti on leitud, et õigus eraelule koosneb kolmest olulisest elemendist: 1) õigus isiklikule, tegelikult eraelule, sh õigus füüsilisele ja vaimsele puutumatusse, korrespondentsisaladusele, elukoha puutumatusse, isiku kujundi ja isiklike andmete kaitsele, seksuaalelu vabadusele; 2) õigus sotsiaalsele elule, sh teiste isikutega suhtlemisele isiklike, ühiskondlike ja majanduslike suhete arendamiseks, õigus isikuairengule; 3) õigus isikuautonomiale; 4) õigus tervele keskkonnale.¹³⁶ Vanglate kontekstis on tähtsad kõik eespool mainitud aspektid, vanglavälise suhtlemise kontekstis punktid 1 ja 3, kaitstes kinnipeetava korrespondentsi ja muud suhtlemist nende isikutega, kes jäävad perekonnaelu kaitse ringist välja. Näiteks on EIK leidnud, et isiku suhe tema kihlatuga ei olnud piisav, kvalifitseerumaks perekonnaelu kaitse alla, kuna neil ei olnud ka lapsi. Kaasuse lahendamisel võttis kohus arvesse isiku eraelu kaitse põhimõtteid.¹³⁷

Samas on EIK leidnud, et art 8 perekonnaelu mõiste alla ei saa paigutada sugugi ainult abielul rajanevaid perekondi, vaid see võib hõlmata ka muid *de facto* suhteid.¹³⁸ Selle üle

¹³¹ F. Sudre (viide 121), lk 607–615.

¹³² R. Maruste (viide 8), lk 421.

¹³³ EIKo 06.02.2001, *Bensaid vs. Ühendkuningriik*.

¹³⁴ F. Sudre (viide 121), lk 456–459.

¹³⁵ PõhiSK § 26 kamm 8.

¹³⁶ F. Sudre (viide 121), lk 458–481.

¹³⁷ EIKo asja menetlusse mittevõtmise kohta 26.09.2006, *Wainwright vs. Ühendkuningriik*.

¹³⁸ PõhiSK § 26 kamm 5.

otsustamisel, kas mingit suhet lugeda perekonnaeluks, võib osutada asjakohaseks hulk tegureid, sealhulgas see, kas paar elab koos, kui pikka aega on nende suhe kestnud ja kas nad on teineteisele pühendumist väljendanud koos lapsi saades või mis tahes muul moel.¹³⁹ Laste olemasolu, olgu nad sündinud abielust või kooselust, tekitab laste sünnihetkest peale lapse ja vanema vahel perekondliku sideme.¹⁴⁰ Täisealiste laste ja vanemate suhted ei ole käsitatavad perekonnana art 8 tähenduses, kui ei esine erakorralist sõltuvussuhet.¹⁴¹ Perekonnaelu mõistet on kohus defineerinud ulatuslikult, laiendades terminit ka mittetraditsioonilistele perekondadele, nagu näiteks homo- ja transseksuaalide kooslused ning nende lapsed, kes on sündinud sperma loovutamise ja ühe partneri kunstliku viljastamise või surrogaatema abil.¹⁴² Rait Maruste on asunud seisukohale, et konventsiooni praktikas on selgelt kujundatud seisukoht, et kaitstakse juba olemasolevat, reaalselt eksisteerivat perekonnaelu ning art 8 ei hõlma õigust luua perekond või pereelu, ning kuna EIÕK ja PS-i tekst langevad kokku, tuleb selliselt tõlgendada ka PS-i.¹⁴³ Samas on EIK seda seisukohta vanglate kontekstis edasi arendanud, andes pikaajalist vangistust kandvale kinnipeetavale õiguse rajada perekond vähemalt partneri kunstviljastamise teel.¹⁴⁴

2.1.2.3.2 Õiguslik alus

Seejärel tuleb välja selgitada, kas piirangul on riigisisene õiguslik alus. Selleks on kohus välja töötanud kolm kriteeriumit: 1) rikkumisel peab olema õiguslik alus siseriiklikus õigussüsteemis; 2) õigusakt peab olema küllaldaselt ligipääsetav, st isik peab aru saama, et see on õigussuhet reguleerivaks normiks; 3) õiguslik alus peab olema formuleeritud teatud täpsusega, mis võimaldab isikul oma käitumist vastavalt kohandada, samuti peab isik saama näha, millised on selle rikkumise tagajärjed.¹⁴⁵ Õigusliku aluse tuvastamisel (st kas õiguslik alus peab olema seadus kitsas või laias tähenduses) arvestab kohus siseriiklike kohtute antud tõlgendust. Lähtudes riikide õigussüsteemide erisusest on peale õigustloovate aktide õigusliku alusena arvestanud kirja panemata õigust, riikidevahelist lepingut ja ka EL-i määrusi.¹⁴⁶ Samas ei pidanud EIK õiguslikku alust piisavaks olukorras, kus siseriikliku õiguse sõnastus jättis riigile liiga palju tegevusvabadust kinnipeetavate kirjavahetuse kinnipidamisel ja selle kontrollimisel. Samuti ei olnud need regulatsioonid avalikustatud ning sellest lähtuvalt ei pidanud kohus neid kättesaadavaiks, mistõttu ei vastanud see regulatsioon õigusliku aluse

¹³⁹ EIKo 22.04.1997, *X, Y ja Z vs. Ühendkuningriik*.

¹⁴⁰ EIKo 01.06.2004, *Lebbink vs. Holland*.

¹⁴¹ EIKo 21.06.1988, *Berrehab vs. Holland*.

¹⁴² EIKo 22.04.1997, *X, Y ja Z vs. Ühendkuningriik*.

¹⁴³ R. Maruste (viide 8), lk 424.

¹⁴⁴ EIKSo 04.12.2007, *Dickson vs. Ühendkuningriik*.

¹⁴⁵ EIKo 25.03.1983, *Silver vs. Ühendkuningriik*.

¹⁴⁶ C. Ovey, R. White (viide 21), lk 223–224.

nõudele.¹⁴⁷ Ka nägi kohus probleemi õiguslikus aluses olukorras, kus kinnipeetava õigust vanglaväliselt suhelda piirati vaid asutusesisese dokumendi alusel, mida ei olnud avalikustatud.¹⁴⁸

2.1.2.3.3 Legitiimne eesmärk

Edasi on vaja analüüsida, kas meetmel on legitiimne eesmärk – seda nõuet täidab vanglate kontekstis eesmärk tagada ühiskondlikku turvalisust (avalikku korda), hoida ära korratust (tagada korda kitsamas mõistes) või kuritegu, või tagada tervise, kõlbluse ja kaasinimeste õiguste ning vabaduste kaitse. Ka EIK on möönnud, et legitiimseks eesmärgiks piirangute seadmisele vanglas võivad olla turvalisusega seotud küsimused, täpsemalt kuritegevuse ja korratuse ärahoidmine, ning see vajadus tuleneb vangistuse tingimustest.¹⁴⁹ Üldjuhul ei ole legitiimse eesmärgi leidmise ja aktsepteerimisega kohtul probleeme olnud, kuid oluline on märkida, et ehkki konventsiooni artiklid võimaldavad piiranguid, tõlgendab kohus piirangute ulatust kitsendavalt ja on seisukohal, et iga piirangu vajadus peab olema veenvalt tuvastatav.¹⁵⁰ Teatud kontroll kinnipeetava korrespondentsi üle ei ole seega iseenesest EIÕK-ga vastuolus, kuid sekkumise intensiivsus peab olema kooskõlas legitiimse eesmärgiga, mida soovitakse saavutada.¹⁵¹ Seega peab piirangul seadusliku aluse kõrval olema ka legitiimne eesmärk. Juba varakult asus EIK seisukohale, et ei ole selliseid õigusi, mida piiratakse vaid seetõttu, et tegemist on kinnipeetava isikuga, vaid igal piirangul peab olema ratsionaalne põhjendus. Kohus nõustus, et kinnipeetavate vabadustesse on riigil suurem õigus sekkuda kui nende isikute vabadustesse, kes ei ole süüdi mõistetud, kuid piirangutel peab olema legitiimne eesmärk, need peavad lähtuma mõistlikest vangistustingimustest ja nende eesmärgiks peab olema kuritegevuse ärahoidmine. Sellistel eesmärkidel piirangute seadmine võib olla teatud juhtudel põhjendatud.¹⁵²

2.1.2.3.4 Vajalikkus demokraatlikus ühiskonnas

Tihti on riikidele komistuskiviks saanud neljas tingimus, vajalikkus demokraatlikus ühiskonnas, mis eeldab seda, et meetme rakendamiseks või piirangu kohaldamiseks esineb ühiskonnas vältimatu vajadus ja see on eesmärgi suhtes proportsionaalne.¹⁵³ Ehkki EIK hinnangul on riikidel hindamisruum otsustada meetme vajalikkuse üle demokraatlikus ühiskonnas, peavad riigisisised seisukohad olema kooskõlas EIK-st tulenevate

¹⁴⁷ EIKo 24.08.1998, *Petra vs. Rumeenia*.

¹⁴⁸ EIKo 29.04.2003, *Poltoratskiy vs. Ukraina*.

¹⁴⁹ EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 22.01.2008, *Beier vs. Saksamaa*.

¹⁵⁰ EIKo 26.11.1991, *The Observer and The Guardian vs. Ühendkuningriik*, p 59.

¹⁵¹ EIKo 25.02.1992, *Pfeifer ja Plankl vs. Austria*.

¹⁵² EIKo 21.02.1975, *Golder vs. Ühendkuningriik*.

¹⁵³ EIKo 21.06.1988, *Berrehab vs. Holland*, p 28.

põhimõtetega.¹⁵⁴ Riikide hindamisruumi ulatus sõltub sellest, milline on piiratava õiguse iseloom ja millised on sellele vastanduvad õigused ning konkreetse kaasuse asjaolud.¹⁵⁵ Riikide hindamisruumi analüüsidest võtab kohus arvesse õiglast tasakaalu vastanduvate huvide vahel, milleks on indiviidi huvi ja teisalt ühiskonna huvid tervikuna.¹⁵⁶ Näiteks ei ole EIK pidanud demokraatlikus ühiskonnas vajalikuks piirangut, mille puhul vahistatut ei olnud võimalik oma abikaasaga enam kui ühe aasta jooksul kohtuda, sest kohus leidis, et hoolimata piirangu legitiimsusest eesmärgist ei ole leitud õiglast tasakaalu tõendite kogumise ja isiku perekonnaelu vahel.¹⁵⁷ Samuti ei pidanud kohus vajalikuks piirangut, mille kohaselt peeti kinni isiku kirjavahetust tema advokaadiga.¹⁵⁸ Teisalt aga pidas EIK demokraatlikus ühiskonnas vajalikuks piirangut, mille kohaselt paigutati põgenemisohtlik kinnipeetav tugevdatud järelevalvega osakonda, kus ta viibis neli aastat ning kus ta sai vanglaväliselt vaid piiratult suhelda. Kohus asus seisukohale, et antud juhul oli leitud õiglane tasakaal perekonnaelu ja julgeolekukaalutluste vahel, kuna isik oli paigutatud sellisele režiimile tulenevalt sellest, et vanglal ja prokuröril oli julgeolekuinformatsioon, mida hinnati reaalseks – valitses oht, et isik põgeneb väljastpoolt vanglat osutatava kaasabiga.¹⁵⁹ Samuti on kohus mõõnnud, et teatud juhtudel võib olla vajalik ka põhjendatud kahtluse juures avada kirjavahetust advokaadiga, kuid seda ainult kinnipeetava juuresolekul, ning kirja sisusse ei tohi sekkuda.¹⁶⁰ Õigustatuks on peetud ka kinnipeetavate isikliku kirjavahetuse avamist selleks, et tuvastada keelatud esemeid.¹⁶¹

Demokraatlikus ühiskonnas vajalikkuse kriteeriumi juures tuleb arvestada sellega, et sugugi iga ebamugavustunne, mida kinnipeetav piiranguga kogeb, ei tähenda seda, et ei oleks leitud õiglast tasakaalu isiku ja avalike õiguste vahel. Analoogia tuleks autori hinnangul siinkohal arvestada kannatuste asjus ka art 3 kohaldamispraktikaga ning aktsepteerida, et teatud kannatused ja ebameeldivused, mis tulenevad mõistlikest piirangutest vanglas, on paratamatud.¹⁶² Eeltoodut tuleb arvesse võtta, kui hinnatakse mingi inim- ja põhiõiguse riive

¹⁵⁴ EIKSo 23.06.2008, *Maslov vs. Austria*, otsuse p 76.

¹⁵⁵ C. Ovey, R. White (viide 21), lk 233.

¹⁵⁶ F. Sudre (viide 121), lk 455.

¹⁵⁷ EIKo 03.03.2003, *Klamecki vs. Poola (No 2)*.

¹⁵⁸ EIKo 21.02.1975, *Golder vs. Ühendkuningriik*.

¹⁵⁹ EIKo 04.12.2003, *van der Ven vs. Holland*. Erirežiim seisnes selles, et isiku kamber otsiti iga päev läbi, kirjavahetust loeti ning telefonikõnesid ja vestlusi külastajatega kontrolliti. Isikul oli õigus kontakteeruda ainult teatud kinnipeetavatega ning lähedastega sai ta suhelda läbi klaasseina, v.a üks külastuskäik kuus, mille alguses ja lõpus võisid isikud ainult kättpidi tervitada.

¹⁶⁰ EIKo 25.03.1992, *Campbell vs. Ühendkuningriik*.

¹⁶¹ C. Ovey, R. White (viide 21), lk 280.

¹⁶² EIK on nentunud, et vangistusega kaasnevad ilmselgelt ebameeldivad tunded, mis võivad olla mingil määral kas alandavad või häbistavad, kuid see ei tähenda alati seda, et tegemist oleks EIÕK rikkumisega, kui karistuse

intensiivsust. Ka EIK on öelnud, et ehkki art 8 kaitseb kinnipeetavat vangistuse tingimuste asjus, ei ole vanglatingimustest ega -distsipliinist tulenevad normaalsed piirangud ega kitsendused isiku õigustele asjaolud, mida saaks käsitada art 8 rikkumisena, kas siis seetõttu, et neid ei käsitata kui kinnipeetava era- ja perekonnaelu riivet või siis on konkreetsel juhul riive õigustatud.¹⁶³

2.1.3 EIÕK teiste artiklite seos kinnipeetava vanglavälise suhtlemisega

Peale art 8 kaitsevad ka teised konventsiooni artiklid vanglavälise suhtlemise eri aspekte. Näiteks art 12 kaitseb isiku õigust abielule, art 10 avalikkusega suhtlemist, art 3 kaitseb isikut täieliku sotsiaalse isolatsiooni eest ja art 2 ühiskonda kinnipeetava eest.

2.1.3.1 EIÕK art 2 ja art 3 seos vanglavälise suhtlemisega

Art 3 oma abstraktses sõnastuses kaitseb isikut väärkohtlemise kõikide vormide eest¹⁶⁴ ning tegemist on absoluutse õigusega. Art-d 3 ning 8 moodustavad kaks kõige mahukamat EIÕK kohtupraktika pagasit kinnipeetavatega seonduvates asjades. Kui art 3 sätestab lähtepõhimõtted igale vanglatingimuse aspektile, millest ei tohi taganeda, siis art 8 kannab endas ennekõike nüüdisaegse karistusfilosoofia ideoloogiat, toetamaks kinnipeetava suunamist õiguskuulekale käitumisele ja teatavat inimlikkuse säilitamist.¹⁶⁵ Tihti on EIÕK artiklid üksteisega seotud: art 8 tagab isikute õiguste kaitse olukorras, kus ei ole täidetud minimaalse raskusastme tingimus art 3 all.¹⁶⁶ Art 3 kaitseb isikut selle eest, et riik ei paigutaks teda täielikku isolatsiooni ühiskonnast. Absoluutne keeld vanglavälisele suhtlemisele võib olla käsitatav art 3 rikkumisena, kuid olukord, kus isikul tuli viibida üksikvangistuses üheteistkümne ja poole kuu vältel, teistest kinnipeetavatest täielikult eraldatuna, kuid tal võimaldati ligipääsu televisioonile ja ajalehtedele ning ta sai osaleda keeleõppes, kohtuda advokaadiga ning kaplaniga, samuti oma perekonna ja sõpradega järelevalve all, ehkki kriminaaluurimuse huvides kuulati vestlusi pealt, ei kvalifitseerinud sotsiaalseks isolatsiooniks art 3 mõistes.¹⁶⁷

kandmise viis ning täideviimise meetodid ei tekita rohkem kannatusi ega kurnatust kui need, mis paratamatult vangistusega kaasnevad, EIKSo 26.10.2000, *Kudla vs. Poola*.

¹⁶³ EIKo 16.05.2002, *D. G. vs. Iirimaa*.

¹⁶⁴ Art 3: „Kedagi ei või piinata ega ebainimlikult või alandavalt kohelda ega karistada.”

¹⁶⁵ M. Olesk. Inim- ja põhiõigused vanglas. Euroopa vangistusõiguse põhimõtted. Justiitsministeerium 2010, lk 83–147 ja 163–212.

¹⁶⁶ F. Sudre (viide 121), lk 460. Vt näiteks EIKo 16.05.2002, *D. G. vs. Iirimaa*. Kohus leidis, et ehkki art 8 kaitseb isikut ka vangistuse tingimuste asjus, ei ole vanglatingimustest ega -distsipliinist tulenevad normaalsed piirangud ega kitsendused isiku õigustele asjaolud, mida saaks käsitada art 8 rikkumisena, kas siis seetõttu, et neid ei käsitata kui kinnipeetava era- ja perekonnaelu riivet või siis on konkreetsel juhul riive õigustatud.

¹⁶⁷ EIKo 21.07.2005, *Rohde vs. Taani*.

Art 2 kaitseb inimese elu,¹⁶⁸ kuid vanglavälise suhtlemise koha pealt on art 2 kaitseala äärmiselt piiratud, pakkudes olulises osas kaitset ühiskonnale ja nähes ette riigi vastutuse selle eest, kui vangla laseb lühiajalisele väljasõidule kinnipeetava, kelle kohta vangla teadis või oleks pidanud teadma, et ta paneb toime kuriteo.¹⁶⁹ Riigil on positiivne kohustus kaitsta ühiskonnaliikmete elu, mis teatud juhtudel tähendab konkreetsete ja teadaoleva ohu all olevate isikute kaitset ning teistel juhtudel tähendab ühiskonna üldist kaitset potentsiaalsete rünnakute eest nende isikute poolt, kes kannavad vägivaldsete kuritegude eest karistust vanglas.¹⁷⁰

2.1.3.2 EIÕK art 10 seos vanglavälise suhtlemisega

Art 10 kaitseb isiku sõnavabadust.¹⁷¹ Isiku sõnavabadus võib olla väljendatud erinevate kanalite kaudu, näiteks maalikunstis, raamatute kirjutamisega, filmidega, raadiointervjuudega, ajaleheartiklitega jne.¹⁷² Art 10 kaitseb sõnavabaduse kõrval ka info saamise õigust. Vanglavälise suhtluse kontekstis on tähtis avaliku informatsiooni saamise kaitse ja avalikkusega suhtlemine, mis kinnipeetavate puhul tähendab ajakirjandusega suhtlemist või raamatu kirjutamist.¹⁷³ Kuna siinne uurimus keskendub kinnipeetava aktiivsele vanglavälisele suhtlemisele, siis ei vaadelda siinkohal informatsiooni saamise õigust, vaid ainult väljendusvabadust. Art 10 ei ole absoluutseks õiguseks, kuna seda saab piirata siis, kui see on sätestatud seadusega, on vajalik demokraatlikus ühiskonnas, muu hulgas riigi julgeoleku, ühiskonna turvalisuse tagamiseks, korratuste või kuritegude ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste reputatsiooni või õiguste kaitseks. Art 10 piiramise kohaldamise tingimuste puhul saab üldjuhul lähtuda art-ga 8 seonduvatest põhimõtetest.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Art 2: „1. Igähe õigust elule kaitstakse seadusega. Kellelki ei või tahtlikult võtta elu, välja arvatud kohtuotsuse täideviimisega, mis järgneb süüdimõistmisele kuriteos, mille eest seadus näeb ette taolise karistuse. 2. Elu võtmist ei käsitata käesoleva artikli rikkumisena, kui see tuleneb absoluutsest vajadusest kasutada jõudu: a) inimese kaitsmisel õigusvastase vägivalla eest; b) seaduslikul vahistamisel või seaduslikult kinni peetud isiku põgenemise vältimiseks; c) seaduslikel toimingutel rahutuste või mässu mahasurumiseks.”

¹⁶⁹ EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 23.11.1999, *Bromiley vs. Ühendkuningriik* ja EIKSo 24.11.2002, *Mastromatteo vs. Itaalia*.

¹⁷⁰ EIKo 15.12.2009, *Maiorano ja teised vs. Itaalia*.

¹⁷¹ Art 10: „1. Igähel on õigus sõnavabadusele. See õigus kätkeb vabadust oma arvamusele ja vabadust saada ja levitada teavet ja mõtteid ilma võimude sekkumiseta ja sõltumata riigipiiridest. Käesolev artikkel ei takista riike nõudmast raadio-, televisiooni- ja filmiettevõtete litsentseerimist. 2. Kuna nende vabaduste kasutamisega kaasnevad kohustused ja vastutus, võidakse seda seostada niisuguste formaalsuste, tingimuste, piirangute või karistustega, mis on fikseeritud seaduses ning on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riigi julgeoleku, territoriaalse terviklikkuse või ühiskondliku turvalisuse huvides, korratuste või kuritegude ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste reputatsiooni või õiguste kaitseks, konfidentsiaalse teabe avalikustamise vältimiseks või õigusemõistmise autoriteedi ja erapooletuse säilitamiseks.”

¹⁷² C. Ovey, R. White, (viide 21), lk 318.

¹⁷³ EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 11.09.1997, *Bamber vs. Ühendkuningriik*, EIKo 11.03.2003, *Yankov vs. Bulgaaria*, EIKo 03.07.2007, *Tan vs. Türgi*.

¹⁷⁴ C. Ovey, R. White (viide 21), lk 218.

2.1.3.3 EIÕK art 12 seos vanglavälise suhtlemisega

Art 12 tagab mehele ja naisele õiguse abielluda ja luua perekond.¹⁷⁵ Piirangu aluseid artiklis ei sätestata, vaid antakse riikidele õigus kehtestada ühiskonnale vastav siseriiklik regulatsioon. Art 12 on seotud art-ga 8, mis tagab isiku õiguse perekonnavalule, kuid viimane on seejuures märksa laiem mõjualaga ja võimaldab piiranguid. Seega on art 12 erinormiks art 8 juures, pannes riikidele kohustuse võimaldada abiellumist.¹⁷⁶ See, millised on tingimused abiellumiseks, on riikide pädevuses määratleda.¹⁷⁷ EIK on juba ammu välja öelnud põhimõtte, et isiku tsiviilõigused, mille hulka kuulub ka õigus abielluda, ei kaota kehtivust sellega, et isik kannab vanglakaristust. Kõikidel õiguste piiramistel peab olema õiguslik alus ja piirangud peavad olema põhjendatud.¹⁷⁸ Kinnipeetavate õigust abielluda on aktsepteeritud nii erialakirjanduses¹⁷⁹ kui ka EIK praktikas.¹⁸⁰

2.2 Vanglaväline suhtlemine kui põhiõigus

Siinse uurimuse esimesest peatükist nähtus, et ka VangS näeb kinnipeetava vanglavälise suhtlemist kinnipeetava subjektiivse õigusena ning eelmisest alapeatükist saab järeldada, et tegemist on inimõigusega, mistõttu on selge, et nimetatud õigusel on ka põhiseaduslik garantii. Nagu ka EIÕK artiklite puhul, on vanglavälisel suhtlemisel kokkupuude PS-i erinevate paragrahvidega – üldkaitse ja teatud juhtudel ka lisakaitse tagab PS-i § 19, perekonna- ja eraelu kaitse tagavad PS-i §-d 26 ja 27 ning korrespondentsi kaitseb PS-i § 43.

2.2.1 Põhiõiguse pooled

Iga põhiõiguse juures tuleb eristada kolme tahku: kandjat, adressaati ja eset,¹⁸¹ põhiõiguse kandjat ja adressaati võib näha ka kui õigustatud ja kohustatud subjekti.¹⁸²

2.2.1.1 Põhiõiguse kandja – kinnipeetav

Põhiõiguse kandja on õigustatud subjekt, st isik, kellel on mingi õigus. Vangistuse kontekstis on õigustatud isikuks kinnipidamisasutuses viibiv isik, siinse uurimuse mõistes süüdimõistetud. Vangistuse sisu on isikult vabaduse võtmine, st teatud ajaks piiratakse isiku liikumisvabadust ja võimalust realiseerida sellega olemuslikult seotud subjektiivseid (põhi)õigusi. Vangistust

¹⁷⁵ Art 12: „Abielualisel mehel ja naisel on õigus abielluda ja luua perekond vastavalt selle õiguse kasutamist reguleerivatele siseriiklikele seadustele.”

¹⁷⁶ C. Ovey, R. White (viide 21), lk 251.

¹⁷⁷ EIKSo 11.07.2002, *Goodwin vs. Ühendkuningriik*.

¹⁷⁸ J. Murdoch (viide 114), lk 239.

¹⁷⁹ D. van Zyl Smit, S. Snacken (viide 2), lk 230–231.

¹⁸⁰ EIKo 10.07.1980, *Draper vs. Ühendkuningriik*.

¹⁸¹ R. Alexy (viide 119), lk 5–96.

¹⁸² PõhiSK II peatükk sissejuhatus kamm 4.

aga ei ole õige mõista üksnes füüsilise liikumisvabaduse piiranguna. Kinnipeetava kogu eluolu seostatakse vanglaga – tema vabadus allutatakse VangS 2. ja 3. ptk-st tulenevatele piirangutele, mis on vajalikud vangistuse kui karistuse täideviimiseks.¹⁸³ Kuid asjaolu, et isik kannab karistust kuriteo toimepaneku eest ja sellega seoses on tema suhtes seaduse alusel kohaldatud põhiõiguste ja -vabaduste piiranguid, ei anna õigust sekkuda isiku põhiõigustesse enam, kui see tuleneb otse seadusest.¹⁸⁴ Oluline on siinjuures märkida, et alles 1993. a vastuvõetud Täitemenetluse seadustikuga, anti kinnipeetavale õigusi, mis seni puudusid. Üheks selliseks õiguste grupiks olid õigused seondvalt vanglavälise suhtlemisega, näiteks said kinnipeetavad õiguse telefonikõnedele ja kirjavahetusele ilma piiranguteta, ehkki küll omal kulul ja administratsiooni kontrolli all.¹⁸⁵ Seega kinnipeetava vanglavälise suhtlemise traditsioon subjektiivse õigusena on Eestis veel äärmiselt noores eas.

2.2.1.2 Põhiõiguse adressaat – riik vanglateenistuse kaudu

Põhiõiguste adressaadid on need subjektid, kes peavad põhiõigustest juhinduma ja kelle tegevuse või tegevusetuse vastu saab põhiõiguse kandja oma õigusi kaitsta.¹⁸⁶ PS § 14 kohaselt on õiguste ja vabaduste tagamine seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus. Karistuse täideviimine, mis algab süüdimõistetu vanglasse vastuvõtmisega ja lõpeb tema vabastamisega, kuulub täitevvõimu pädevusse ja on puhas haldustoiming.¹⁸⁷ Põhiõiguste adressaat on laias mõistes avaliku võimu kandjana riik,¹⁸⁸ kuid kitsas tähendus on põhiõiguste adressaadiks vanglateenistus. VangS § 105¹ lg-st 1 tulenevalt on vanglateenistuse ülesanne vangistuse, eelvangistuse täideviibimine ning karistusjärgse kinnipidamise, kriminaalhoolduse ja karistusjärgse käitumiskontrolli korraldamine. Sama paragrahvi lg 2 kohaselt kuuluvad vanglateenistusse justiitsministeeriumi koosseisus vanglateenistuse ülesannete täitmiseks ette nähtud ametikohad ja vanglad.¹⁸⁹ Ehkki riik on alati riigivõimu teostamisel põhiõiguse adressaat,¹⁹⁰ on just siseriikliku riigivastutuse¹⁹¹ ja

¹⁸³ RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09, p 30 – RT III 2009, 57, 421.

¹⁸⁴ RKHKo 22.03.2006, 3-3-1-2-06. – RT III 2006, 11, 107.

¹⁸⁵ J. Sootak, P. Pikamäe (viide 50), lk 43.

¹⁸⁶ T. Annus. Riigiõigus. Juura 2006, lk 232.

¹⁸⁷ VangS seletuskiri.

¹⁸⁸ PõhisSK II peatükk, sissejuhatus komm 4.2.

¹⁸⁹ Vanglate osakonna põhimääruse § 5¹ kohaselt kuuluvad vanglateenistusse alates 11.12.2009 vanglate valdkonda juhtiva asekancleri ja tema abi ametikoht ning vanglate osakonna koosseisu kuuluvad ametikohad. Määruse § 5 kohaselt kuuluvad vanglate osakonda järgmised ametikohad: vanglate osakonna juhataja, nõunik-peakaplan, sekretär-asjaajaja, karistuse täideviimise talituse juhataja, nõunik, peaspetsialist, õiguse ja arenduse talituse juhataja, nõunik, taasühiskonnastamise talituse juhataja, nõunik, sisekontrolli talituse juhataja, sisekontrolör.

¹⁹⁰ T. Annus (viide 186), lk 233.

¹⁹¹ Vastavalt RVS § 17 lg-le 1 võib taotluse kahju hüvitamiseks esitada kahju tekitanud haldusorganile või kaebuse halduskohtule.

halduskohtumenetluse¹⁹² aspektist siiski vajalik tuvastada konkreetne põhiõiguse adressaat ka kitsas tähenduses. See, kas konkreetset juhul on põhiõiguse adressaadiks justiitsministeerium või vangla, sõltub sellest, kellele on vangistust puudutavate õigusaktide mingi ülesande täitmine ette nähtud.¹⁹³ Samuti võib adressaadiks olla riik kogumina, kuid seda Strasbourgis kohtu menetluses.

2.2.1.3 Põhiõiguse ese – õigus vanglavälisele suhtlemisele ja selle piirangud

Õigus millelegi on alati kolmekohaline relatsioon õiguse kandja, adressaadi ja eseme vahel.¹⁹⁴ Õiguse objektiks on kõik see, mis on subjektiivsete õiguste esemeks¹⁹⁵ ehk õiguslikult kaitstud huvi.¹⁹⁶ Põhiõigused on põhiseadusliku jõuga subjektiivsed õigused.¹⁹⁷ Põhiõigusnormid annavad ka põhiseadusliku õigusjõu põhiõiguste kataloogis loetletud väärtustele, tõestades need ülejäänud väärtuste seast esile. Näiteks mainib PS § 27 lg 1 perekonda, tõstes sellega perekonna põhiseaduslikuks väärtuseks.¹⁹⁸ Subjektiivsele õigusele vastandub juriidiline kohustus ehk vajalik käitumine õigustatud isiku, s.o subjektiivse õiguse kandja huvides.¹⁹⁹ Põhiõiguse ese on seotud tema kaitsealaga, milleks on põhiõiguse kandja tegevus, omadus või seisund, mis vajab lahti mõtestamist, kuna sugugi alati ei ole PS-i tekstis üksikasjalik põhiõigusliku kaitse ese kirjeldatud.²⁰⁰ Põhiõiguse kaitseala jaguneb esemeliseks ja isikuliseks kaitsealaks. Esemeline kaitseala on põhiõiguse kandja tegevus, omadus või seisund, mida põhiõigussäte hõlmab, ning isikuline kaitseala tähistab isikute ringi, keda vastav põhiõigus kaitseb.²⁰¹ Kinnipeetava vanglaväline suhtlemine on õiguste kogum, mida ei saa taandada ühele PS-i sättele. Konkreetset kaitseb kinnipeetava vanglavälise suhtlemise õigust VangS 2. pkt 3. jao §-des 23–33, kuid põhiseaduslik garantii tuleb PS-i §-dest 19, 26, 27 ja 43, mida omakorda täiendab konventsiooniõiguslik garantii ehk EIÕK art-d 8, 10, 12 ning ka 2 ja 3.

¹⁹² HKMS § 7 lg 1 esimesest lausest tulenevalt on isikul õigus pöörduda halduskohtusse, kui tema õigusi on rikutud. HKMS § 12 lg 2 p 1 kohaselt on kohtul eelmenetluses kohustuseks teha kindlaks vastustaja ja otsustada vajadusel HKMS § 14 lg-s 3 nimetatud isikute kaasamine. Seega tuleb tuvastada, kes on konkreetse asja esemega seonduvad avalik-õigusliku suhte pooled, misjärel saab määratleda vastustaja.

¹⁹³ VangS § 105 komm 2. öeldakse, et tegemist on uute muudatustega juhtimisstruktuuris, mille kohaselt nähakse ette, et vangla põhiülesande täitmisel (vangistuse täideviimine) ei piirdu ministeerium ainult teenistusliku järelevalvega ega vanglate töö koordineerimisega, vaid osaleb vahetult nende täitmisel.

¹⁹⁴ M. Ernits. Põhiõiguste mõiste ja tähendus õigussüsteemis. Juridica 1996, nr 9, lk 464.

¹⁹⁵ R. Narits. Õiguse entsüklopeedia. Juura 2004, lk 129.

¹⁹⁶ Samas, lk 119.

¹⁹⁷ PõhisSK II peatükk, sissejuhatus, komm 1.1.

¹⁹⁸ Samas.

¹⁹⁹ R. Narits (viide 195), 124.

²⁰⁰ PõhisSK II peatükk, sissejuhatus, komm 6.1.

²⁰¹ PõhisSK II peatükk, sissejuhatus, komm 6 ja 6.2.

Vangistuse kohaldamisega piiratakse muu hulgas isiku õigust vabalt otsustada enda suhtlusringkonna, kasutatavate suhtluskanalite ja suhtluse sisu üle.²⁰² VangS sisaldab üksikasjades karistuse täideviimiseks vajalikke põhiõiguste piiranguid, kuid ei nimeta, milliste konkreetsete põhiõiguste teostamist nende kaudu takistatakse. Sellise kataloogi koostamine oleks keerukas ja tarbetu, sest ainuüksi kinnipeetava füüsilise liikumisvabaduse piiramise kaudu riivatakse tema loendamatu teisi põhiõigusi.²⁰³ Põhiõiguse piiranguga on tegemist siis, kui avalik võim mõjutab ebasoodsalt põhiõiguste kaitse alla kuuluvat tegevust või tegevusetust.²⁰⁴ Piirang saab seisneda nii keelamises, käskimises kui ka muude negatiivsete ning isegi positiivsete tagajärgede loomises.²⁰⁵ Seega riive laiemas tähenduses hõlmab iga riiklikku takistamist, kahjustamist ja kõrvaldamist. Kui tekib kahtlus riive esinemises, siis tuleb alati lähtuda sellest, kas riiklik abinõu riivab vastava põhiõiguse kaitseala.²⁰⁶ Riive ei pea olema õigusakt, vaid võib olla ka reaalkaitse või toiming.²⁰⁷ Samas ei saa riivet lõputult venitada. Väikese intensiivsusega riivete puhul tuleb lähtuda sellest, kas riikliku mõjutamise eesmärgiks on põhiõigusliku kaitsehübe mõjutamine.²⁰⁸

Piirang peab olema nii formaalselt kui ka materiaalselt põhiseadusega kooskõlas.²⁰⁹ Piirangute kontekstis vanglas on Riigikohus võtnud kasutusele mõiste „piirangu eesmärgipärasus”, hinnates seda kõrvutatuna proportsionaalsuse testiga, mis tähendab seda, et vangla kontekstis on piirang eesmärgipärane, kui see hõlmab vangistuse täideviimise kas või ühte eesmärki.²¹⁰ PS § 11 kohaselt tohib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega ning piirangud peavad olema vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. Kinnipeetava, arestialuse või vahistatu vabadus allutatakse seaduses toodud piirangutele. Kui seadus ei sätesta konkreetset piirangut, võib vangla, justiitsministeerium või arestimaja kohaldada vaid selliseid piiranguid, mis on vajalikud vangla või arestimaja julgeoleku kaalutlustel. Piirangud peavad vastama täideviimise eesmärgile ja inimväärikuse põhimõttele ega tohi moonutada seaduses sätestatud teiste õiguste ja vabaduste olemust (VangS § 4¹ lg 2). Riigikohus on rõhutanud, et asjaolu, et isik kannab karistust kuriteo toimepanemise eest ja sellega seoses on tema suhtes seaduse alusel kohaldatud põhiõiguste ja

²⁰² RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09, p 30. – RT III 2009, 57, 421.

²⁰³ VangSK § 4¹ kumm 3.2–3.3.

²⁰⁴ RKPJKo 06.03.2002, 3-4-1-1-02, p 12. – RT III 2002, 8, 74.

²⁰⁵ T. Annus (viide 186), lk 239.

²⁰⁶ Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (elektrooniline teavik). Justiitsministeerium 1998. Elektroonselt kättesaadav: <http://www.just.ee/10731>, 23.03.2010.

²⁰⁷ R. Alexy (viide 119), lk 5–96.

²⁰⁸ Samas. Robert Alexy toob näite, et valgusfoorid teel büroosse võivad advokaati segada ja raisata tema aega, kuid tegemist ei ole elukutsevabaduse riivega. Samas näeb Alexy seda kui üldise tegevusvabaduse riivet.

²⁰⁹ PõhiSK sissejuhatus, II peatükk, kumm 8.1.

²¹⁰ RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09, p 32 – RT III 2009, 57, 421.

-vabaduste piiranguid, ei anna õigust sekkuda isiku põhiõigustesse enam, kui see tuleneb otse seadusest.²¹¹ Eeltoodu tähendabki sisuliselt proportsionaalsuse kriteeriumi, mis on piirangute üle otsustamisel keskseimaks sisuliseks küsimuseks.

Riigikohus on arendanud kolmeastmelise proportsionaalsuse testi, mille kohaselt peab meede olema kohane (soodustab eesmärgi saavutamist, peab olema samm õiges suunas), vajalik (eesmärgi ei ole saavutatav mõne teise või vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene) ja mõõdukas (põhiõigustesse sekkumise ulatus ja intensiivsus ning eesmärgi tähtsus on tasakaalus).²¹² Proportsionaalsuse kriteeriumi analüüsimisel vanglate kontekstis on tähtis VangS § 4¹ lg 1, mis määrab ära selle, et piirangud tekitavad paratamatult ebamugavustunnet, mis vangistuse kontekstis on teatud määral aktsepteeritav, kui need ei tekitada rohkem kannatusi või ebamugavusi, kui need kannatused ja ebamugavused, mis paratamatult kaasnevad vangistusega.²¹³ Sellega on ka seadusandja möönnud, et vangistus ei saagi olla võrreldav vabaduses viibimisega ning teatud ebamugavustunded on paratamatud. Sisuliselt on seadusandja juurutanud Eesti õigusesse EIK välja öeldud põhimõttelised seisukohad seonduvalt vangistusega. Ka Riigikohus on möönnud, et näiteks võrdsuspõhiõiguse puhul ei ole võrreldavateks gruppideks kinnipeetavad ja vabaduses viibivad isikud (seonduvalt interneti kasutamisega vanglas), põhjendades seda sellega, et kinnipeetav kannab karistust ja on allutatud vangla režiimile.²¹⁴

Põhiõigused sisaldavad erinevaid võimalusi nende piiramiseks ehk seaduse reservatsioonide. Põhiõigused võib seaduse reservatsioonist lähtudes jaotada kolmeks: ilma seadusreservatsioonita põhiõigused, kvalifitseeritud seadusreservatsiooniga põhiõigused ja lihtsa seadusreservatsiooniga põhiõigused.²¹⁵ Eeltoodu on oluline vanglavälise suhtlemise kontekstis seetõttu, et vanglavälise suhtlemise liigid ja nende tahud seonduvad erinevate

²¹¹ RKHKo 22.03.2006, 3-3-1-2-06. – RT III 2006, 11, 107.

²¹² PõhiSK § 11 kom 1–3.4.

²¹³ VangS § 4¹ lg 1: „Kinnipeetavat, arestialust või vahistatut koheldakse viisil, mis austab tema inimväärikust ning kindlustab, et karistuse kandmine või vahi all viibimine ei põhjusta talle rohkem kannatusi või ebameeldivusi kui need, mis paratamatult kaasnevad vanglas või arestimajas kinnipidamisega.”

²¹⁴ RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09, p 28. – RT III 2009, 57, 421.

²¹⁵ Ilma seaduse reservatsioonita põhiõiguste puhul piirangu võimalus pole *expressis verbis* ette nähtud, kuid piiramisel peab põhiõiguse piirang tulenema konkreetselt põhiseaduse normi arvesse võtmisest. Kvalifitseeritud seadusreservatsiooniga põhiõigusi saab piirata samuti nagu lihtsa seadusreservatsiooniga põhiõigusi, ainult et piiramisel peab arvestama seaduse reservatsioonis sisalduva põhjusega või erandjuhul piirata mõne muu põhiseaduses sisalduva põhiõiguse alusel. Lihtsa seadusreservatsiooniga põhiõigusi saab piirata kas seadusega või seaduse alusel ning täitevvõimu kehtestatud iga piirang peab olema lõppastmes taandatav seaduses sisalduvale volitusele ning piirangu põhjuseks peab olema mõistlik põhjus. Seega joonistub välja põhiõigusnormide astmestik, kus kõige kõrgemal astmel on ilma seaduse reservatsioonita põhiõigused, teisel kvalifitseeritud seadusreservatsiooniga põhiõigused ning astmestiku viimasel, kolmandal astmel asuvad lihtsa seadusreservatsiooniga põhiõigused. Vt lisaks: Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (viide 206).

põhiõigustega, millel võivad olla erinevad piirangute lubatud ulatused PS-is. Selle äratundmine on aga äärmiselt oluline, tuvastamaks põhiõiguste sisemist hierarhiat, mida tuleb arvestada põhiõiguste kollisiooni lahendades või riive intensiivsust hinnates.

Praktikas on vangistusega seonduvates asjades saanud takistuseks seaduslikkuse põhimõtte järgimine. Seadusreservatsiooni põhimõte on sätestatud PS-i § 3 lg 1 esimeses lauses ja §-s 11, mille kohaselt põhiõigusi saab piirata üksnes juhul, kui seaduses on olemas õiguslik alus, mis sellise piiramise võimaluse ette näeb. Siinjuures on oluline, et volituse alusel antud määrus peab vastama volitavale seadusele. Seadusele vastavus tähendab seejuures nõuet, et volitusest ei astutaks üle ega asutaks reguleerima küsimusi, mis pole volitusega hõlmatud.²¹⁶ Volitusnormi nõue tuleneb ka HMS-i § 90 lg-st 1, mille kohaselt võib määruse anda ainult seaduses sisalduva volitusnormi olemasolul ning kooskõlas volitusnormi piiride, mõtte ja eesmärgiga. Näiteks on Riigikohus tunnistanud formaalselt põhiseadusega vastuolus olevaks regulatsiooni, millega justiitsminister kehtestas postiseadusest erineva kirja mõiste vangla kontekstis.²¹⁷ Huvitav selle kaasuse puhul on siiski see, et paar kuud varem oli Riigikohus leidnud, et justiitsministril on õigus kehtestada kirja mõiste definitsioon.²¹⁸ Eeltoodu illustreerib, et volitusnormide problemaatika on aktuaalne, mistõttu tuleb tõlgendusprobleemide vältimiseks kehtestada võimalikult suures mahus regulatsioon seadusega ning jätta määrusandluse tasemel reguleerimiseks vaid kitsalt formaalset korda reguleerivad küsimused. Käesolev töö oma piiratud mahu tõttu detailselt volitusnormi dogmaatikasse ei lasku, vaid võtab arvesse üldpõhimõtet, et seadus peab kirjeldama piiranguid ja määratlema raamid, mille sees täitevvõim saab täpsustada seaduse sätteid.

2.2.2 PS-i § 19 seos vanglavälise suhtlemisega

Vanglavälist suhtlemist saab üldiselt vaadelda kui vabadusõigust. PS § 19 kohaselt on igaühel õigus vabale eneseteostusele (lg 1). Igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust (lg 2). Vabadusõigus sätestab üksikkodaniku huvi individuaalse tegevusvabaduse vastu riiklike rünnete eest.²¹⁹ Tegemist on kõigi ja igaühe õigusega.²²⁰ Üldtunnustatud rahvusvahelistes õiguste ja vabaduste kaitse aktides puudub ekvivalentne või isegi võrreldav

²¹⁶ RKPJKo 25.06.2009, 3-4-1-3-09, p 1. – RT III 2009, 37, 279.

²¹⁷ Samas.

²¹⁸ RKHKo 05.03.2009, 3-3-1-102-08, p 13. – RT III 2009, 12, 93. Halduskooleegium leidis, et justiitsministri õigus reguleerida kirjavahetuse korda võib hõlmata ka kirja mõiste defineerimist, et tagada kirjavahetuse reguleerimisel kirja mõiste täpne kasutus. Samas on oluline, et mõiste definitsioon oleks mõistlik ega piiraks kinnipeetavate põhiõigusi ebaproportsionaalselt.

²¹⁹ R. Narits (viide 195), 122.

²²⁰ PõhiSK § 19 kom 3.2.

norm,²²¹ kuid Eesti õiguskorras nähakse seda kui liberaalse traditsiooni väljundit.²²² Erinevalt teistest PS-is toodud vabaduspõhiõigustest ei defineeri PS § 19 lg 1 vabaduse sisu, mistõttu võivad antavad tõlgendused erineda. Küll aga saab lähtuda sellest, et vabaduse esemeks on vabadus ise, mistõttu tagab PS § 19 lg 1 igäihe õiguse teha ja tegemata jätta mida iganes.²²³ Seega hõlmab see põhiõigus kõiki vabadusi, mida ei ole kaitstud mõne erilise vabaduspõhiõigusega. See annab talle subsidiaarse iseloomu, mis tähendab, et selle rikkumist ei asuta tuvastama, kui põhiõiguse adreassaadi abinõu riivab mõne erilise vabaduspõhiõiguse kaitseala.²²⁴ Huvitav on siinkohal mainida, et EIK kohtunik Rait Maruste on PS § 19 lg-s 1 näinud kui kõigi vabadusõiguste alusnormi ja PS § 10 kordamist, mistõttu ta on seda pidanud vaid printsiipi sätestavaks normiks, millel puudub iseseisev, otsene ja konkreetne kaitseala.²²⁵ Küll aga vastanduvad sellele Riigikohtu praktikas välja kujunenud seisukohad. Näiteks on Riigikohus õigust vabale eneseteostusele näinud seondult lepinguvabadusega,²²⁶ sõiduki juhtimisega,²²⁷ relva omamisega jahipidamise eesmärgil,²²⁸ nime muutmisel²²⁹ ja ka seondult isiklike vestluste pealtkuulamise ja salvestamisega.²³⁰

Teatud juhtudel võib tekkida probleem piiri tõmbamisega PS-i §-s 26 eraelu kaitse ja PS-i § 19 lg-s 1 toodud üldise vabaduspõhiõiguse vahele. Olukorra saab lahendada kaheti: kui lähtuda EIK tõlgendustest art-le 8, siis on eraelu kaitse niivõrd ulatuslik, et laieneb ka vabaduspõhiõiguse kaitsealasse, jättes vähe ruumi PS-i § 19 lg 1 reguleerimisalale. Kui aga eraelu PS-i §-s 26 tõlgendada kitsamalt, siis on iseseisev tähendus ka PS-i § 19 lg-l 1.²³¹ Autor on seisukohal, et PS §-s 26 sätestatud eraelu mõistet tuleks tõlgendada võimalikult sarnaselt EIÕK art 8 tõlgendustega EIK-s, kuna see on ka põhiseaduse süstemaatilise tõlgendamise üheks osaks. Üldiselt aga tuleb lähtuda põhimõttest, et PS § 19 lg-st 1 tuleneb üldine vabaduspõhiõigus, mille riive vastavust põhiseadusele ei ole vaja kontrollida, kui vaidlusalune säte riivab mõnd spetsiifilist põhiõigust.²³² Õiguskirjanduses on veel osundatud problemaatikale, et kui vabadusõigust mõista laialt, siis võib see endaga kaasa tuua ootamatuid vaidlusi, kus vabaduspõhiõiguse alla hakatakse tooma selliseid tegevusi nagu

²²¹ R. Maruste (viide 8), lk 346.

²²² Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (viide 206).

²²³ PõhiSK § 19 komm 1 ja komm 2.

²²⁴ Samas.

²²⁵ R. Maruste (viide 8), lk 346.

²²⁶ RKPJKo 30.04.2004, 3-4-1-3-04, p 21. – RT III 2004, 13, 160.

²²⁷ RKÜKo 28.04.2004, 3-3-1-69-03, p 33. – RT III 2004, 12, 143.

²²⁸ RKPJKo 11.10.2001, 3-4-1-7-01, p 13. – RT III 2001, 26, 280.

²²⁹ RKPJKo 03.05.2001, 3-4-1-6-01, p 15. – RT III 2001, 15, 154.

²³⁰ RKKKo 21.03.2003, 3-1-1-25-03, p 8.2. – RT III 2003, 10, 101.

²³¹ PõhiSK § 19 komm 3.1.2.

²³² RKPJKo 25.06.2009, 3-4-1-3-09, p 16. – RT III 2009, 37, 279. See lahend puudutas kinnipeetava kirjavahetusega seonduvat ning seda küsimust pidas kohus PS § 26 alla kuuluvaks.

tuvide söötmine, ratsutamine väljaspool selleks tähistatud alasid jne. Samuti eeldaks vabaduspõhiõiguse mõiste lai käsitus seda, et põhiseaduslikku õigustust nõuaksid selliste tegevuste piiramine nagu mootorrattaga sõitmine ilma kiivrita, turvavöö kasutamata jätmine, suitsetamine või alkoholi ja narkootikumide tarvitamine.²³³ Eeltoodu tekitaks ka vanglate kontekstis mõttetuid vaidlusi, kus riigil tuleb hakata analüütiliselt ja teaduslikult otsima põhiseaduslikku õigustatust sellele, miks kinnipeetavad ei saa osaleda lähedase või tuttava sünnipäevapeol või ülikooli lõpuaktusel, miks ta ei saa osaleda telesaadetes või miks tal ei ole võimalik helistada lähedastele täpselt sel kellaajal, kui ta ise oma subjektiivsetest huvidest lähtuvalt teha soovib. See aga tähendaks veelgi suuremat haldusasjade arvu. Robert Alexy mõttekäik on siinjuures märkimist vääriv, kuna ta väidab, et PS § 19 lg 1 ei suurenda kohtusse pöördumist, sest see, kui tihti isikud kohtusse pöörduvad, sõltub paljudest asjadest, iseäranis aga väljavaadetest protsess võita. Kui õigusemõistmine on üldise tegevusvabaduse valdkonnas saavutanud enam-vähem kindlad piirjooned, siis pole liigse hagide hulga oht suurem kui teiste põhiõiguste puhul.²³⁴ Käesoleval hetkel mõjutaks PS § 19 lg 1 laiendav tõlgendamine oluliselt kohtusse pöördumist, sest kohtupraktika kinnipidamisasutustega seonduvates asjades ei ole saavutanud kindlaid piirjooni, kohtupraktika on kohati heitlik²³⁵ ning kohtuasjade maht halduskohtutes suurtes proportsioonides.²³⁶

Teisalt on Riigikohtu üldkogu võtnud selge seisukoha, et vangistuse kohaldamisega piiratakse PS § 19 lg-st 1 tuleneva vaba eneseteostuse õiguse takistamise kaudu muu hulgas isiku õigust vabalt otsustada enda suhtlusringkonna, kasutatavate suhtluskanalite ja suhtluse sisu üle.²³⁷ Samuti on Riigikohus asunud seisukohale, et PS § 19 lg-st 1 tuleneb üldine vabadusõigus, mille riive vastavust põhiseadusele ei ole vajalik kontrollida, kui vaidlusalune säte riivab mõnd spetsiifilist põhiõigust.²³⁸ Seega saab Riigikohtu seisukohast järeldada, et PS § 19 lg 1 ei taga kinnipeetavale eraldi õigusi vanglavälisele suhtlemisele, vaid PS § 19 lg 1 piirangud on need, mis kaasnevad vangistuse kohaldamisega. Vanglavälist suhtlemist kaitsevad PS-is

²³³ T. Annus (viide 186), lk 256.

²³⁴ R. Alexy (viide 119), lk 5–96.

²³⁵ Näitena saab siinkohal tuua ka selle, et ka Riigikohus on kahel korral oma seisukohti kategooriliselt muutnud. Esiteks seonduvalt kirja mõistega vangla kontekstis (RKHKo 05.03.2009, 3-3-1-102-08. – RT III 2009, 12, 93 ja RKPJKo 25.06.2009, 3-4-1-3-09. – RT III 2009, 37, 279) ning teiseks inimväärikuse mõiste sisustamisega vanglate kontekstis (RKHKo 28.03.2006, 3-3-1-14-06. – RT III 2006, 11, 108 ja RKHKo 15.03.2010, 3-3-1-93-09. – RT III 2010, 12, 96).

²³⁶ Kohtute statistika näitab, et kinnipeetavad esitasid 2008. aastal vähemalt veerandi kõigist aasta jooksul halduskohtutele esitatud kaebustest, näiteks Tartu Halduskohtus oli vangide kaebuste osakaal juba 40% kõigist asjadest, Tallinna Halduskohtus 15%. Esimese ja teise astme kohtute 2008. a statistilised menetlusandmed. Elektroonselt kättesaadav: <http://www.kohus.ee/10925>, 23.03.2010.

²³⁷ RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09, p 29 jj – RT III 2009, 57, 421. Antud asjas jõudis Riigikohus järeldusele, et VangS § 31¹ sätestatud piirang on proportsionaalne ja põhiseadusega kooskõlas.

²³⁸ RKHKo 13.12.2006, 3-3-1-73-06, p 16 – RT III 2007, 1, 7.

sätestatud eriõigused, näiteks on Riigikohus interneti kasutamist avaliku info saamiseks analüüsinud seonduvalt PS § 44 lg-ga 1,²³⁹ pikaajalisi kokkusaamisi abikaasaga PS §-ga 26,²⁴⁰ pikaajalistel kokkusaamistel lubatud esemete piiranguid seonduvalt PS § 32 lg-ga 2.²⁴¹ PS-i §-i 43 on Riigikohus pidanud asjakohaseks seonduvalt kinnipeetavate kirjavahetusega sisulise tutvumisega,²⁴² kuid arutanud selle paragrahvi all ka küsimust seonduvalt sellega, kui kinnipeetava helistamise ajal jälgib vanglateenistuja taksofoni tablood.²⁴³ Veel on Riigikohus näinud PS-i § 26 kaitseala seonduvalt kõikide eraelu valdkondadega, mis ei ole kaitstud eriõigustega, sh seonduvalt kinnipeetava kirjavahetusega ning tema elukaaslase õigusega saata talle vanglasse esemeid ja dokumente, mille omamine pole vanglas keelatud.²⁴⁴

Ilmselt aga allub ka üldine vabadusõigus piirangutele. Nagu eelnevalt oli näha, piiratakse vangistusega isiku vanglavälist suhtlemist kogumina juba iseenesest. PS § 19 lg 1 piirklauslit otseselt ei sisalda, kuid selleks saab pidada lg-t 2.²⁴⁵ Ka Riigikohus on möönnud, et mis tahes põhiõiguse kasutamisele seab piirid PS § 19 lg 2, mille kohaselt peab igaüks oma õiguste ja vabaduste ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.²⁴⁶ Samas on Rait Maruste siinkohal taas kord eriarvamusel ning näeb PS § 19 lg-t 2 kui kohustust, millel on printsipiiline tähendus ning lõiked 1 ja 2 ei ole teineteisega seotud osas, et lg 2 sätestab piiramise alused.²⁴⁷ PS-i kommentaarides öeldakse, et § 19 lg 1 on lihtsa seadusereservatsiooniga põhiõigus, mistõttu saab seda piirata mis tahes põhjusel, mis ei ole PS-iga otseselt keelatud, kuid selle suhtelise määratlematuse tõttu asub siin olulisele kohale proportsionaalsuse kriteerium.²⁴⁸ Rait Maruste on omakorda siinkohal järeldanud, et lg 1 ei sisalda seadusereservatsiooni, mistõttu tuleb kohaldada õiguste ja vabaduste piiramise üldisi aluseid, mis tähendab, et piiramisel tuleb arvestada demokraatlikus ühiskonnas vajalikkuse ja proportsionaalsuse kriteeriumi.²⁴⁹ PS § 19 lg-s 1 sisalduvat põhiõigust vabale eneseteostusele võib seadusega piirata, kuid sealjuures tuleb jälgida, et need piirangud oleksid vajalikud demokraatlikus ühiskonnas ning kasutatud vahendid

²³⁹ RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09. – RT III 2009, 57, 421.

²⁴⁰ RKHKo 19.11.2009, 3-3-1-62-09. – RT III 2009, 53, 400.

²⁴¹ RKHKo 21.06.2007, 3-3-1-29-07. – RT III 2007, 28, 237.

²⁴² RKHKo 13.12.2006, 3-3-1-73-06. – RT III 2007, 1, 7.

²⁴³ RKHKo 01.03.2007, 3-3-1-103-06. – RT III 2007, 10, 81.

²⁴⁴ RKHKo 13.12.2006, 3-3-1-73-06. – RT III 2007, 1, 7.

²⁴⁵ PõhiSK § 19 komm. 3.4.1.

²⁴⁶ RKEKo 05.12.1997, 3-2-1-99-97. – RT III 1997, 33, 352

²⁴⁷ R. Maruste (viide 8), lk 348.

²⁴⁸ PõhiSK § 19 komm 3.4.2. Kommentaarides rõhutatakse, et mõõdukuse kaalumisel tuleb arvestada sellega, et negatiivne vabadus, st vabadus midagi teha või tegemata jätta, on väärtus iseenesest. Mida rohkem on kästud või keelatud, seda vähem on olemas õiguslikku vabadust. Mida intensiivsem on vabaduse kitsendus, seda tähtsamad peavad olema kitsendamise põhjused.

²⁴⁹ R. Maruste (viide 8), lk 348.

proportsionaalsed soovitud eesmärgiga. Piirangud ei tohi kahjustada seadusega kaitstud huvi või õigust rohkem, kui see on normi legitiimse eesmärgiga põhjendatav.²⁵⁰

Nagu eespool selgitatud, on Riigikohus võtnud kasutusele ka piirangu eesmärgipärasuse kriteeriumi, hinnates seda enne proportsionaalsuse testi kasutamist, mis tähendab, et vangla kontekstis on piirang eesmärgipärane, kui see hõlmab vangistuse täideviimise kas või ühte eesmärki.²⁵¹ Seega järeldub, et PS-i § 19 lg-l 1 ei ole iseseisvat tähendust seonduvalt vanglavälise suhtlemisega, vaid aktiivse vanglavälise suhtlemise kõik eri tahud on kaetud PS-is sätestatud eriõigustega. PS § 19 lg 1 laiendav tõlgendamine annaks aluse väita, et iga piirang vanglavälise suhtlemise elemendi tahkudele on kohe PS-i § 19 lg 1 riive.

2.2.3 PS-i § 26 seos vanglavälise suhtlemisega

PS-i § 26 kohaselt on igaühel õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. PS-i § 26 on kõigi ja igaühe vabadusõigus.²⁵² Subjektiivne õigus on formuleeritud esimeses lauses,²⁵³ kaitstes isikut riigi sekkumise eest selle vabaduse teostamisel. Kuna tegemist on vabadusõigusega, siis on see ka tõrjeõigus.²⁵⁴ Perekonna- ja eraelu puutumatus kaitseala hõlmab kõik eraelu valdkonnad, mis ei ole hõlmatud spetsiaalsete eraelu kaitsvate õigustega (nt PS-i § 43).²⁵⁵ Teatud juhtudel võib PS-i § 26 kaitseala kattuda kodu puutumatus ja sõnumite saladuse kaitsealaga, kuid see ei kahjusta põhiõiguse kaitset, vaid mõnel juhul võimaldab isikul õiguste piirangu reservatsioonide erinevuse tõttu valida soodsamat kaitset.²⁵⁶ PS-i § 26 sõnastamisel on olnud aluseks EIÕK art 8, kuid nende kaitsealad ei kattu, sest PS-is sätestatud vabadusõiguse kaitseala on kitsam, art 8 kaitseala eri tahud on kaitstud PS-i eri paragrahvides sätestatud õiguste ja vabadustega, näiteks perekonna- ja eraelu võib veel kaitsta PS-i § 27 ning sõnumisaladust § 43, § 30 kaitseb kodu puutumatus, § 18 au ja head nime.²⁵⁷ Erinevalt EIÕK art-st 8 ei märgi PS-i § 26 riive õigustusena riigi julgeolekut ja majanduslikku heaolu.²⁵⁸

²⁵⁰ RKÜKo 25.02.2004, 3-3-1-60-03, p 20. – RT III 2004, 7, 70.

²⁵¹ RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09, p 32 – RT III 2009, 57, 421.

²⁵² Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (viide 207).

²⁵³ PõhiSK II peatükk sissejuhatus komm 2.1.2.

²⁵⁴ Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (viide 207).

²⁵⁵ RKHKo 13.12.2006, 3-3-1-73-06, p 16. – RT III 2007, 1, 7.

²⁵⁶ PõhiSK § 26 komm 9.

²⁵⁷ PõhiSK § 26 komm 1.

²⁵⁸ R. Maruste (viide 8), lk 421.

Perekonna- või eraelu legaalseaduse definitsiooni ei ole seadustes antud, see määratletakse kohtupraktikaga. Seni on peetud perekonnaelu alla kuuluvateks küsimusteks perekondlikke suhteid mehe ja naise vahel, laste ja vanemate suhteid (sh lapse ja lapsendaja vahel ning ka võõrasvanemate ja kasuvanematega), kuid ka vanavanemate ja õdede-vendade suhteid.²⁵⁹ Eraelu kohta on Riigikohus öelnud, et eraelu puutumatuse sisu on see, et see säte paneb riigile kohustuse hoiduda sekkumast isiku eraellu, jättes mõiste põhjalikumalt lahti seletamata, tuues välja vaid need tingimused, mille korral saab seda õigust piirata.²⁶⁰ Kinnipeetava perekonna- ja eraelu küsimused kuuluvad PS-i § 26 alla, isiku paigutamine vanglasse karistusena kuriteo toimepanemise eest riivab tema ja tema perekonnaliikmete eraelu puutumatust, kuid on õigustatud PS-i § 26 teise lause alusel.²⁶¹ Samuti on Riigikohus leidnud, et PS-i § 26 esimene lause laieneb ka kinnipeetavatele.

Esemeliselt kaitseb PS-i § 26 kõiki eraelu valdkondi, mis ei ole kaitstud eriõigustega (sh nt PS-i § 43). PS-i § 26 kaitseala hõlmab ka kinnipeetava elukaaslase õigust saada kirja teel vanglasse dokumente või esemeid, mille omamine pole vanglas keelatud²⁶² ja seondub ka pikaajalise kokkusaamisega abikaasaga.²⁶³ Märkimisväärne on aga Riigikohtu seisukoht, milles leitakse, et kuna kirjavahetus on olemuslikult isikute kahepoolse suhtlemise vorm, siis postisaadetise saatja on õigustatud postiteenust kasutades lähtuma PostS-ist, sh ka postisaadetise liikide puhul.²⁶⁴ Sellise seisukoha asjus võiks olla kriitiline, sest paratamatult peab ka adressaat lähtuma sellest, kuhu ta kirja saadab ning arvestama sellest tulenevate piirangutega. Analoogselt on vanglas kokkusaamisel seatud isiklike asjade piirangud ka vanglavälisele isikule. Sellest lähtuvalt ei ole Riigikohtu loogika täielikult mõistetav.

²⁵⁹ PõhiSK § 26 komm 4. Siinjuures lähtub PõhiSK autor PKS § 1 lõikest 1 ja 2 (abielulised suhted), § 38 lõikest 2 ja 3 (laste ja vanemate suhted), § 37 (lapsendaja ja lapsendatu suhe), §-d 65, 66 (vanavanemate ja laste suhted), § 67 (venna ja õe suhted), § 68 (võõrasvanemate ja kasuvanemate suhted) ning RKHko 19.06.2000, 3-3-1-16-00. – RT III 2000, 18, 189. Riigikohus lähtus sellest, et perekondliku suhte saab luua ka sellise mehe ja naise kooselu, mis pole seaduses sätestatud tingimustel ega korras vormistatud. Samas on käesoleva töö autor seisukohal, et täisealise isiku puhul ei pruugi olla tegemist perekondlike suhetega PS-i § 26 kaitse tähenduses (kui ei esine erakorralist sõltuvussuhet) isiku ja tema vanemate või õdede-vendade vahel. Sellisest seisukohast on lähtunud ka EIK, analüüsides täisealise isiku perekondlike suhete ulatust, vt lisaks käesoleva töö punkti 2.1.2.3.1.

²⁶⁰ RKPJKo 24.12.2002, 3-4-1-10-02, p 28. – RT III 2003, 2, 16.

²⁶¹ PõhiSK § 26 komm 16.1.

²⁶² RKPJKo 25.06.2009, 3-4-1-3-09. – RT III 2009, 37, 279.

²⁶³ RKHko 19.11.2009, 3-3-1-62-09. – RT III 2009, 53, 400. Näiteks on Riigikohus jätnud sisuliselt avatuks küsimuse, kas õigus pikaajalisele kokkusaamisele on isiku põhiõigus ka siis, kui ta on kinnipidamisasutuses. Kohus leidis, et olukord, kus pikaajalise vahistatu staatus ei võimalda isikule pikaajalisi kokkusaamisi, võib olla niivõrd intensiivseks PS-i §-s 26 sätestatud perekonna- ja eraelu puutumatuse õiguse riiveks, et seadusega vahistatule sätestatud piirang võib osutada põhiseadusega vastuolus olevaks.

²⁶⁴ RKPJKo 25.06.2009, 3-4-1-3-09, p 21. – RT III 2009, 37, 279.

Riigivõimu sekkumine kinnipeetavate puhul PS-i §-s 26 sätestatud õigusesse perekonna- ja eraelu puutumatusse ei tähenda veel selle õiguse rikkumist. Põhiõigust riivav õigusakt ei riku põhiõigust, kui see on põhiseaduspärane ehk formaalselt ja materiaalselt PS-iga kooskõlas.²⁶⁵ Perekonnaellu sekkuvad sellised mõjutused, mis teevad võimatuks või raskendavad perekonnaliikmete kooselu.²⁶⁶ PS-i § 26 teises lauses on toodud kvalifitseeritud seadusreservatsioon,²⁶⁷ mis tähendab, et riik ei sekku isiku perekonna- ega eraellu muidu, kui PS-is nimetatud eesmärkide saavutamiseks.²⁶⁸ PS-i § 26 esimese lause kaitseala riivavad ainult need riiklikud abinõud, mille põhiseaduse adressaat võtab ette tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. Tegemist on nn finaalse riivega. Kõik muul eesmärgil ette võetavad eraelu riived on hõlmatud põhiseaduse § 19 lg 1 kaitsealaga.²⁶⁹

Õigusrikkumisele järgnenud vabadusekaotuslik karistus on perekonnaelu riive, kuid see on käsitatav isiku enda mitteõiguspärase tegevuse tagajärjel tekkinud kitsendusena, mis on õigustatud ka sama paragrahvi teises lauses antud seadusreservatsiooniga.²⁷⁰ Oluline on siinjuures vangla kontekstis näha piirangu alustena avaliku korra ja teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitset ning kuriteo tõkestamise eesmärki. Riigikohus on avalikku korda defineerinud kui tavade, heade kommete, normide või reeglitega kinnistatud isikutevahelisi suhteid ühiskonnas, mis tagavad igaühe avaliku kindlustunde ning võimaluse realiseerida oma õigusi, vabadusi ja kohustusi.²⁷¹ Veel on Riigikohus möönnud, et õiguskorra kaitsmine karistuse täideviimise eesmärgina laiemalt tähendab põhiseadusliku väärtusena riigi sisemise rahu kaitset, mis hõlmab ka seda, et tagatud on ühiskonna turvalisus (nii vangla julgeolek kui ka väljapoole vanglat jäävate isikute turvalisus).²⁷²

Vanglaväline suhtlemine allub ja peabki PS-i § 26 kohaselt alluma piirangutele, sest riigil on kohustus tagada ühiskonna turvalisus. Vanglavälise suhtlemise täielik keelamine võib osutuda ebaproportsionaalseks.²⁷³ Hoolimata sellest on õigusrikkujate resotsialiseerimise ning kasulike sotsiaalsete sidemete säilimise huvides ning muude õiguste tarbetu piiramise eesmärgil nähtud kinnipeetavale VangS-iga ette perekonnaelu elamise teatud kaitse ja

²⁶⁵ RKHKo 13.12.2006, 3-3-1-73-06, p 17. – RT III 2007, 1, 7.

²⁶⁶ T. Annus (viide 186), lk 292.

²⁶⁷ Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (viide 206).

²⁶⁸ PõhiSK § 26 komm 12.

²⁶⁹ Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (viide 206).

²⁷⁰ R. Maruste (viide 8), lk 428.

²⁷¹ RKKKo 10.09.1996, 3-1-1-89-96. – RT III 1996, 25, 334.

²⁷² RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09. – RT III 2009, 57, 421. Antud asjas jõudis Riigikohus järeldusele, et VangS § 31¹ sätestatud piirang on proportsionaalne ja põhiseadusega kooskõlas.

²⁷³ PõhiSK § 26 komm 16.1.

võimalus, kuid riikidel on selle valdkonna reguleerimisel suur suvamäär.²⁷⁴ Siiski saab väita, et õiguse kandjal on ka õigus riigi positiivsele tegevusele. PS-i § 26 võib tõlgendada ka kui sotsiaalset põhiõigust, mis tagab üksikisiku õiguse nõuda riigilt positiivset tegevust.²⁷⁵ Positiivne kohustus tuleb sellest, et kui tõlgendada PS-i § 26 kooskõlas PS-i §-ga 13, siis peab olema igapähele tagatud õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eeltoodu tähendab seda, et olemas peavad olema riigipoolne õiguslik regulatsioon ja õiguskaitsevahendid.²⁷⁶ Samas saab positiivset kohustust tuletada ka PS-i § 27 lg-st 1.

2.2.4 PS-i § 27 seos vanglavälise suhtlemisega

PS-i § 27 kohaselt on perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse all (lg 1). Abikaasad on võrdõiguslikud (lg 2). Vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest (lg 3). Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse (lg 4). Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest (lg 4). Tegemist on kõigi ja igapähe vabadusõigusega (lg-d 1 ja 4) ja võrdusõigusega (lg 2) ning lg-d 3 ja 5 on individuaalõigusi kaitsvad kohustused.²⁷⁷ Kui perekonna- ja eraelu puutumatus on kaitstud PS-i §-ga 26, siis tekib küsimus, kas ja millistes osades on PS-i § 27 kohaldatav kinnipeetava vanglavälisele suhtlemisele. Probleem tuleneb sellest, et PS-i §-de 26 ja 27 kaitsealade piiritlemine on tinglik.²⁷⁸ Siiski nähakse PS-i §-s 27 pigem õigust riigi positiivsele tegevusele.²⁷⁹

Vanglate puhul võiks olla asjakohaseks lõikeks ennekoike PS-i § 27 lg 1, mis on formuleeritud objektiivselt. Perekonna riikliku kaitse põhjustena on loetletud üksnes rahva püsimine ja kasvamine ning perekonna ühiskondlik aspekt. Seetõttu on küsitav, kas sellest sättest tuleneb subjektiivne õigus.²⁸⁰ Samas on Uno Lõhmus seisukohal, et ehkki PS-i § 27 lg 1 on sõnastatud objektiivselt, sisaldab säte subjektiivseid õigusi. Nende õigustena näeb ta õigust abielluda ja õigust luua perekond,²⁸¹ samas kui Rait Maruste näeb, et õigus abielluda on tuletatav PS-i § 19 lg-st 1.²⁸² Robert Alexy näeb õigust abielluda kui PS-i § 27 lg-te 1 ja 2 kaitseala.²⁸³ Siinkirjutaja ei näe argumente, miks mitte nõustuda PS-i kommentaarides

²⁷⁴ R. Maruste (viide 8), lk 428.

²⁷⁵ Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (viide 206).

²⁷⁶ PõhiSK § 26 kamm 11.

²⁷⁷ R. Alexy (viide 119), lk 5–96.

²⁷⁸ PõhiSK § 26 kamm 11.

²⁷⁹ PõhiSK § 27 kamm 1.

²⁸⁰ Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (viide 206).

²⁸¹ PõhiSK § 27 kamm 2.

²⁸² R. Maruste (viide 8), lk 442.

²⁸³ Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (viide 206).

esitatud seisukohaga,²⁸⁴ et õigus abielluda on kaitstud PS-i § 27 esimese lõikega. Kaitstud on nii abielu sõlmimine, kooselu abikaasadena kui ka abielulahutus.²⁸⁵ Vanglate kontekstis on isiku kooselu piiratud juba ainuüksi vangistuse kohaldamisega, seega on kinnipeetaval õigus abielu sõlmimisele ja abielulahutusele. Nõustuda tuleb aga sellega, et lg 1 on sotsiaalseks põhiõiguseks, sätestades üksikisiku nõudeõiguse riigi positiivsele tegevusele. Õiguskirjanduses on seda defineeritud kui riigi kohustust kaitsta perekonda, see tähendab edendada perekonnaelu majanduslikku, õiguslikku ja sotsiaalset kaitset sotsiaal- ja peretoetuste, maksukorralduse, peredele eluaseme võimaldamise, äsjaabiellunute toetuste ning teiste asjakohaste meetmetega.²⁸⁶ Märkimist väärib, et tinglikult saaks vanglate kontekstis lugeda oluliseks ka lg-s 3 toodud abikaasade võrdset õigust ja kohustust last kasvatada, tema eest hoolitseda ja kaitsta lapse huve ning temaga ka suhelda.²⁸⁷ Samuti lg-s 5 toodud hoolitsemise kohustust. Vangla kontekstis on see oluline, kuna tihti unustatakse ära, et vanematel ei ole mitte ainult õigused, vaid ka kohustused.²⁸⁸

PS-i § 27 lg 1 on seadusreservatsioonita põhiõigus. Seetõttu saab selle piiramise aluseks olla ainult mõni teine põhiõigus või mõni muu materiaalne põhiseaduse printsiip. Seejuures peab riive olema proportsionaalne.²⁸⁹ Õigust perekonnaelu kaitsele saab piirata üldiste huvide, teiste sama kaaluga väärtuste ning teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitse vajadusega, kasutades huvide tasakaalustamise testi.²⁹⁰ Kui PS-i § 26 kohustab riigivõimu hoiduma sekkumast perekonnaellu, siis §-i 27 lg 1 puudutab perekonnaelu välist kaitset ja annab isikule õiguse riigi positiivsele tegevusele, mis aitaks tal elada täisväärtuslikku perekonnaelu.²⁹¹ Samas ei ole isiku õigus riigi positiivsele tegevusele piiramatu ning selle piiramise põhjuseks võib olla mõni teine sama kaaluga õigusväärtus.²⁹² PS-i § 27 lg 1 omapära seisneb selles, et see nimetab ära põhjuse, miks riik perekonda kaitseb. Robert Alexy on seda määratlenud kui objektiivset normi, mis on seadusandja jaoks siduv. Nii võiks see olla aluseks normi põhiseadusele vastavuse tunnistamisel, näiteks kui see ei edenda piisaval määral perekonda kui rahva püsimise alust.²⁹³ Riigikohus on omakorda möönnud preambulis asuvate väärtuste kasutamist kui legitiimset õigustust PS-i § 27 lg 1 riiveks. Õigus riigi positiivsele tegevusele

²⁸⁴ PõhiSK § 27 komm 2.

²⁸⁵ Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (viide 206).

²⁸⁶ T. Annus (viide 186), lk 299.

²⁸⁷ PõhiSK § 27 komm 11.

²⁸⁸ Perekonnaseadus nimetab järgmised kohustused: vanema kohustus last ülal pidada (§ 60), abikaasa ülalpidamiskohustus, sh teatud juhtudel ka pärast abielulahutust (§-d 21, 22) jne.

²⁸⁹ Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (viide 206).

²⁹⁰ R. Maruste (viide 8), lk 443.

²⁹¹ PõhiSK § 27 komm 1.

²⁹² PõhiSK § 27 komm 7.5.

²⁹³ R. Alexy (viide 119), lk 5–96

ei ole piiramatu põhiõigus. Põhiõiguse või -vabaduse piiramise põhjuseks võib olla mõni teine sama kaaluga õigusväärtus. Piirangu põhjustena saab arvesse võtta teiste isikute põhiõigusi ja vabadusi või põhiseaduse norme, mis kaitsevad kollektiivseid hüvesid.²⁹⁴

Õiguskirjanduses ollakse eriarvamusel selles küsimuses, kas õigus järglastele on kaetud PS-i § 27 lg-ga 1 või PS-i § 26 esimese lausega. Rait Maruste lähtub sellest, et see on kaetud PS-i §-ga 27, Taavi Annus on seisukohal, et ka Riigikohtu seisukohtades ei ole § 26 ja § 27 eristamine erilist rolli mänginud, mistõttu on tegemist teisejärgulise küsimusega.²⁹⁵ Samas on nende eristamine oluline, sest ühe puhul on tegemist kvalifitseeritud seadusreservatsiooniga (§ 26) põhiõigusega ning teisel juhul seadusreservatsioonita põhiõigusega (§ 27), mis tähendab, et PS-i § 27 ei sisalda piirangu aluseid seaduses. Siinse töö autor on seisukohal, et õigus järglastele tuleks tuletada PS-i § 26 esimesest lausest, kuid tõlgendada seda koostoimes PS-i § 27 lg-ga 1, näiteks olukorras, kus vanglal tuleks analüüsida seda, kas riigil on kohustus viia kinnipeetav viljastuskliinikusse, et ta saaks oma lähedasega järglasi, kuna loomulikult ei ole see osutunud võimalikuks, hoolimata sellest, et Eestis on kinnipeetavatel võimalik viibida pikaajalistel kokkusaamistel, mis tähendab ka intiimsuhete võimalust.

2.2.5 PS-i § 43 seos vanglavälise suhtlemisega

PS-i § 43 kohaselt on igaühel õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras. Tegemist on kõigi ja igaühe põhiõigusega, milles subjektiivne õigus on formuleeritud esimeses lauses.²⁹⁶ Põhiõiguse esemele saab siinkohal läheneda kaheti. PS-i § 43 kitsal tõlgendamisel laieneb sõnumisaladuse kaitse ainult nendele olukordadele, kus sõnumite vahetamine on toimunud üldkasutataval teel, mis eeldab üldistel alustel kõikidele isikutele pakutava sideteenuse kasutamist. PS-i § 43 laiendaval tõlgendamisel hõlmab kaitseala kõiki sõnumi edastamise viise ja vahendeid. Viimase lähenemise eelistatavuse ratsionaalseks põhjenduseks on sõnumisaladusele tõhusa kaitse tagamine.²⁹⁷

²⁹⁴ RKPJKo 05.03.2001, 3-4-1-2-01. – RT III 2001, 7, 75.

²⁹⁵ T. Annus (viide 186), lk 290. T. Annus viitab järgmistele Riigikohtu otsustele, milles kohus välismaalastele elamisloa andmisest keeldumise juhtudel on võtnud arvesse PS-i §-i 27: RKHKo 06.06.1997, 3-3-1-16-97. – RT III 1997, 21/22, 236, RKPJKo 05.03.2001, 3-4-1-2-01. – RT III 2001, 7, 75 Hiljem on Riigikohus leidnud, et sõltuvalt asjaoludest võib elamisloa andmisest keeldumine riivata ka PS-i §-is 26 sätestatud õigust perekonnaelu puutumatusse ja eraelule: RKPJKo 21.06.2004, 3-4-1-9-04. – RT III 2004, 20, 224, RKHKo 17.03.2003, 3-3-1-11-03. – RT III 2003, 8, 84.

²⁹⁶ PõhiSK II peatükk sissejuhatus komm 2.1.2.

²⁹⁷ PõhiSK § 43 komm 2–3. Kommentaarides öeldakse, et seadusandja on osaliselt laiendanud sõnumisaladusele allutatavaid kanaleid viidates julgeolekuasutuste seaduse § 24 lõikele 2, mille kohaselt võib julgeolekuasutus

Selge on see, et PS-i § 43 tagab ka kinnipeetavate õiguse sõnumisaladusele. Kui aga vanglateenistus avab kinnipeetava ees temale saadetud kirja, selleks et sealt võtta ära keelatud esemed, siis ei ole tegemist PS-i § 43 kaitseala riivega.²⁹⁸ Samuti ei ole kaitseala riive see, kui vanglaametnikul on õigus näha telefoni tablood kinnipeetava helistamise ajal, kuna see seondub VangS § 28 lg-s 3 sätestatud eesmärkide saavutamise ja sellega ei sekkuta isiku sõnumisaladusse. Samas ei tohi aga vangla seda kasutada võimaliku vahendina sekkumaks sõnumisaladusse.²⁹⁹ Kaitseala määratlemisel tekib probleem vangla kontekstis siis, kui lähtuda PS-i § 43 laiendavast tõlgendamisest ja tuleb analüüsida, kas PS-i § 43 kaitseb ka isikutevahelist suhtlemist, mille käigus ei kasutata sidevahendeid (näiteks lühiajalistel kokkusaamistel). Eesti erialakirjanduses on väljendatud seisukohta, et ka sõnumid, mille edastamiseks ei kasutata sidevahendeid, kuuluvad PS-i § 43 kaitsealasse.³⁰⁰ Probleemne võib siinkohal olla VangS § 27 lg 2 sõnastus, mille kohaselt võimaldatakse lühiajalisi kokkusaamisi kinnipeetavaga vanglateenistuse ametniku juuresolekul. Kokkusaamisi kaitsja, advokaadist esindaja, vaimuliku, notari ja konsulaartöötajaga on vanglateenistuse ametnikul lubatud jälgida, kuid mitte pealt kuulata. Selle sätte esimese lause tõlgendamisel koostoimes PS-i §-ga 43 saab järeldada, et vanglaametnikul ei ole õigust pealt kuulata ka teiste isikutega toimuvaid lühiajalisi kokkusaamisi. Samas VangS § 27 lg 2 grammatilisel tõlgendamisel jõutakse teisele tulemusele. Seega tuleks kuni VangS-i muudatusteni tõlgendada seda koostoimes PS-i §-ga 43, tagades isikule sõnumisaladuse kaitse ka lühiajalistel kokkusaamistel.

Veel tekib küsimus, kas PS-i § 43 kaitsealasse kuulub ka teave, mis on juba edastatud, kuid mida säilitatakse teabekandjal, näiteks kinnipeetavate kirjavahetus. Lähtudes sõnumisaladuse kaitse laiast käsitusest, on kaitstud ka juba teabekandjal säilitatavad sõnumid.³⁰¹ Teabekandja mõiste alla hõlmatakse kirjalikud dokumendid, heli- ja visuaalseid salvestused ning

oma pädevuse piires kuriteo tõkestamiseks piirata isiku õigust sõnumisaladusele, kui on olemas piisavad andmed ettevalmistatava või toimepandava kuriteo kohta. Lõike 3 kohaselt piiratakse isiku õigust sõnumisaladusele postisaadetise läbivaatusega, elektroonilise side võrgu kaudu edastatava sõnumi või muu teabe pealtkuulamise, -vaatamise või salvestamisega; muul viisil edastatava teabe pealtkuulamise, -vaatamise või salvestamisega. Eelnõu seletuskiri aga ei põhjenda PS-ist toodud erinevat sõnastust, vt lisaks: Julgeolekuasutuste seaduse eelnõu seletuskiri (359 SE I). Elektroonselt kättesaadav: http://roller.riigikogu.ee/orb.aw/class=site_search_content_grp_fs/action=showdoc&op=roller/id=199/doc=40cd b7c8c9b9c0b9bd584852a00c2b5c/003671359.html, 23.03.2010.

²⁹⁸ RKPJKo 25.06.2009, 3-4-1-3-09, punk 16. – RT III 2009, 37, 279.

²⁹⁹ RKHKo 01.03.2007, 3-3-1-103-06, p 12. – RT III 2007, 10, 81. Seega tabloo nägemine ei kuulu PS-i § 43 kaitsealasse, vaid eraelu kaitse alla, mida kaitseb PS-i § 26.

³⁰⁰ U. Lõhmus. Pealtkuulamine ja Eesti põhiseaduses sätestatud õigus sõnumite saladusele. Juridica 2008, nr 7, lk 466. Artiklis tuuakse paralleel julgeolekuasutuste seadusest ja jälitustegevuse seadusest, kus lähtutakse avarast mõistekasutusest.

³⁰¹ Samas, lk 468.

elektroonilised teabekandjad.³⁰² Põhiõiguse kaitseala määratlemisel on järgmiseks oluliseks küsimuseks see, kas sõnumisaladuse kaitse alla kuulub peale sõnumite sisu ka edastamise protsessi ehk nn liiklusandmete (meta-andmed) kohta käiv informatsioon, sest VangS § 29 lg 2¹ kohaselt registreeritakse kinnipeetava telefonikõnede ja kirjavahetuse liiklusandmed.³⁰³ Õiguskirjanduses on leitud, et kui sõnumite sisu kaitseb PS-i § 43, siis sõnumite edastamise andmed kuuluvad eraelu puutumatust tagava PS-i § 26 kaitsealasse.³⁰⁴ Samas on Uno Lõhmus seadnud kahtluse alla PS-i sellise tõlgendamise praktika, mis tunnustab vajadust kaitsta rangemini sõnumi sisu ja vähem rangelt sõnumi liikumise andmeid, väites, et EIK ei pruugi sellise tõlgendusega nõustuda, kui EIK peaks hakkama analüüsima Eesti seaduste vastavust EIÕK-le.³⁰⁵ Samas on kohtule siseriikliku õiguse tõlgendamise küsimus faktiküsimuseks, millesse ta ei sekku ning võtab arvesse siseriiklike kohtute tõlgendusi.³⁰⁶ Samuti saab vanglas õigusliku aluse olemasolul sekkuda isikute sõnumisaladusse ja sellega seoses on EIK aktsepteerinud ka piirangut, et kinnipeetaval on õigus kirjutada kirju vanglast välja ainult teatud keeltes. Oluline on siinjuures, et sel piirangul on õiguslik alus, legitiimne eesmärk ja see on vajalik demokraatlikus ühiskonnas.³⁰⁷ Seega ei ole kirjavahetuse ega telefonikõnede meta-andmete registreerimine õiguslikult problemaatiline.

Erinevalt teistest vanglavälise suhtlusega seonduvatest põhiõigustest on sõnumisaladus kõige enam kaitstud. PS-i § 43 on kvalifitseeritud seadusreservatsiooniga põhiõigus,³⁰⁸ mis sisaldab nii materiaalsoiguslikke kui ka formaalsoiguslike eeldusi. Formaalne lisaeeldus sisaldub teises lauses, mis seab sõnumisaladuse piirangu muude eelduste kõrval sõltuvusse kohtu loast³⁰⁹ ja näeb seda võimalust ainult ette kahe eesmärgi saavutamiseks: kuriteo tõkestamiseks ja kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks.³¹⁰ Seega vanglate kontekstis ei ole õigust sekkuda sõnumisaladusse, välja arvatud kriminaalmenetluse ja järelevalvemenetluse

³⁰² PõhiSK § 43 komm 12.1.

³⁰³ VangS § 29 lg 2¹: „Vanglateenistus kontrollib, kellega kinnipeetav telefoni teel suhtleb või kirjavahetust peab. Telefonikõnede puhul on vanglateenistusel õigus registreerida selle isiku ees- ja perekonnanimi või asutuse nimi, kuhu kinnipeetav helistab, helistamise aeg ja kõne kestus. Kirjavahetuse puhul on vanglateenistusel õigus registreerida aadressaadi ees- ja perekonnanimi või asutuse nimi, kuhu kinnipeetav kirjutab, aadress ja kirja saatmise aeg.”

³⁰⁴ U. Lõhmus (viide 300), lk 467.

³⁰⁵ Samas, lk 468.

³⁰⁶ C. Ovey, R. White (viide 21), lk 223–224.

³⁰⁷ EIKo asja osaliselt menetlusse võtmise kohta, 06.10.2005, *Baybasin vs. Holland*.

³⁰⁸ Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiiskomisjon on leidnud, et kvalifitseeritud seadusreservatsioonide suur arv põhiõiguste kataloogis annab tunnistust põhiseaduse teksti autorite püüdest tagada vastavates vabaduse valdkondades üksikisikutele võimalikult kaugeleulatuv kaitse. Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiiskomisjoni lõpparuanne (viide 206).

³⁰⁹ Samas.

³¹⁰ PõhiSK § 43 komm 8.

käigus,³¹¹ mis on aga erimenetlusteks ning millele siinses uurimuses ei keskenduta. Järeldada aga saab, et PS-i § 43 piirab riigi võimalusi sekkuda sõnumite saladusse tunduvalt enam kui EIÕK art 8 ning sõnumite saladusse sekkumine on enam piiratud kui sekkumine PS-i § 26 kaitsealasse.³¹² Sellega antakse kõrgendatud kaitse ka kinnipeetava sõnumisaladusele.

2.2.6 Inim- ja põhiõiguste kokkupuutepunkt Riigikohtu praktikas

Ehkki Riigikohus ei ole vanglavälist suhtlemist puudutavates kaasustes viidanud EIÕK-le või EIK kohtupraktikale, ei ole see tulevikus välistatud, sest üha rohkem saabub Riigikohtusse kinnipeetavatega seonduvaid kaasusi, kus analüüsitakse mingi konkreetse põhiõiguse sisu PS-iga tagatud õiguste pinnalt ning EIK seisukohad on saamas oluliseks tõlgendusargumendiks. Selge on see, et EIK otsused, mis on tehtud Eesti suhtes, on õiguslikult siduvad *inter partes*. EIK pikaajaline kohtunik Rait Maruste on leidnud, et ehkki ülejäänud EIK otsused ei oma üldist õiguslikku siduvust ehk *erga omnes* toimet, tuleb teistes asjades tehtud lahendite siduvus kaudselt EIÕK otsekohaldatavusest Eesti õiguses ning kohtu lahendite üldtunnustatud käsitlemisest õiguse allikana.³¹³ Praktilises mõttes on võrdleva õiguse argumendid ka kasulikud, sest võimaldavad osutada sellele, milliseid probleeme võib tõlgendamisel esile tulla, millised on need olulised väärtused, millest kaasuse lahendamisel lähtuda, samuti ka sellele, missugused tõlgendused võiksid olla võimalikud.³¹⁴ Oluliseks on see ka seetõttu, et üha rohkem Euroopa õigusruum on hakanud harmoniseerima EIK kohtupraktika suundade poole, üheks selliseks näiteks on muudatused Prantsusmaa vangistusõiguses.

Seega on asjakohane uurida, kas ja millisel määral saab ja peaks Riigikohus oma seisukohtades lähtuma EIK praktikast ja võtma seda arvesse kui tõlgendusargumenti. Selleks on loomulikult vaja kaardistada ka olulised EIK otsused, millele on pühendatud sinise uurimuse kolmas peatükk. EIÕK vahetu kohaldatavuse asjus on Riigikohus asunud seisukohale, et hoolimata siseriiklike kohtute põhimõttelisest võimalusest kohaldada välislepingut, tuleb kõigepealt otsida asjassepuutuvaid sätteid PS-ist ja teistest Eesti õigustloovatest aktidest. Konventsiooni vahetu kohaldatavus eeldab, et Eesti õiguses ei ole asjassepuutuvat normi või on see vastuolus välislepingu vastava sättega. Välislepingu vahetu kohaldamine eeldab ka seda, et välislepingu vastav säte on suunatud siseriiklike suhete

³¹¹ JTS § 12 ja § 13¹ sätestavad alused, millal ja kuidas on kohtu loal Justiitsministeeriumi vanglate osakonnal ja vanglal õigus sekkuda isiku sõnumisaladusse.

³¹² U. Lõhmus (viide 300), lk 464.

³¹³ R. Maruste (viide 8), lk 76.

³¹⁴ A. Aarnio. Õiguse tõlgendamise teooria. Juura 1996, lk 185.

reguleerimisele ega vaja konkretiseerimist Eesti õigusega.³¹⁵ Samas ei välistanud Riigikohus seda, et konventsiooni võiks võtta kui ühte tõlgendusargumenti. EIÕK on Riigikogus ratifitseeritud välisleping, millel on prioriteetne staatus Eesti seaduste või muude aktide suhtes, mistõttu see on Eesti õiguskorra lahutamatuks osaks ning selles sisalduvate õiguste ja vabaduste tagamine on PS-i § 14 kohaselt ka kohtuvõimu kohustus.³¹⁶ Mõned aastad hiljem oli Riigikohtu seisukoht konventsiooni ja selle kohaldamise praktika asjus veelgi laiahaardelisem ning kohus leidis, et näiteks kriminaalmenetluses tuleb asja lahendamisel otseselt juhinduda ka EIÕK-st ja tema kohaldamispraktikast.³¹⁷

PS-i tõlgendamisel tuleks arvestada EIÕK sätetele EIK antud tõlgendusi,³¹⁸ sest tegemist on PS-i süstemaatilise tõlgendamise ühe osaga.³¹⁹ Samuti rõhutatakse VangS-i kommenteeritud väljaandes, et kinnipeetava seisundi aspektist on EIÕK kohaldamispraktika asjakohane.³²⁰ Põhimõtteliselt igalpeal peaks olema võimalus esitada kaebus Eesti kohtutesse oma põhiõiguste rikkumise kohta ainult viidetega konventsiooni sätetele ning Eesti kohtud peaksid selle viidatud sätete ja EIK praktika alusel ka lahendama.³²¹ Käesoleva ajani, kui küsimuse all on olnud mingi põhiõiguse piirang vanglate kontekstis, on Riigikohus vanglavälise suhtlemise kaasustes lähtunud eranditult vaid siseriiklikust õigusest. Riigikohus on perioodil 2006–2009 kaheksas otsuses puudutanud küsimusi, mis seonduvad vanglavälise suhtlemisega: pikaajalisest kokkusaamisest keeldumine, kuna kokkusaaja ei vastanud faktilise elukaaslase tingimustele,³²² vahistatule ema matustel osalemiseks lühiajalise väljaviimise võimaldamata jätmine,³²³ riigi kohustus tagada helistamise võimaluse kasutamiseks tehniline valmisolek,³²⁴ kinnipeetava kirjavahetuse ulatus (kirja mõiste),³²⁵ vahistatu pikaajaline kokkusaamine,³²⁶ piirangud kinnipeetava suhtlusringile ja suhtlusvahenditele (interneti kasutamine

³¹⁵ RKHKo 20.12.2002, 3-3-1-58-02, p 11. – RT III 2003, 2, 19.

³¹⁶ RKÜKo 06.01.2004, 3-1-3-13-03, p 31. – RT III 2004, 4, 36.

³¹⁷ RKPJKo 30.12.2008, 3-4-1-12-08, p 22. – RT III 2004, 4, 36. Antud asjas oli küsimus kriminaalasja mõistliku menetlusaja pikkuses ning kohus leidis, et seda hinnates peab Riigikohus võtma arvesse EIK praktikas sätestatud tingimusi.

³¹⁸ PõhiSK II peatüki sissejuhatuse komm 1.3.

³¹⁹ R. Alexy (viide 119), lk 5–96.

³²⁰ VangSK komm § 41 komm 3.4.

³²¹ M. Susi. Eesti õigusruumi puutepunktidest Euroopa Inimõiguste Kohtuga. Riigikogu Toimetised, 19, 2009. Elektroonselt kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=13770&op=archive2>, 23.03.2010.

³²² RKHKo 01.10.2008, 3-3-1-37-08. – RT III 2008, 39, 264.

³²³ RKHKo 13.12.2006, 3-3-1-73-06. – RT III 2007, 1, 7.

³²⁴ RKHKo 17.11.2008, 3-3-1-54-08. – RT III 2008, 48, 335.

³²⁵ RKPJKo 25.06.2009, 3-4-1-3-09. – RT III 2009, 37, 279.

³²⁶ RKHKo 19.11.2009, 3-3-1-62-09. – RT III 2009, 53, 400.

vanglaväliseks suhtlemiseks).³²⁷ Erikaitset omavate asutustega seondult nende helistamise võimalusega³²⁸ ja kaitsja mõiste sisustamisega.³²⁹

Seni ei ole Riigikohus mitte üheski kinnipeetava vanglavälise suhtlemise asjas ega mõistete sisustamisel viidanud EIÕK-le ja tema kohaldamispraktikale. PS-ile on Riigikohus viidanud osas lahendites: PS-i § 19 lg-le 1 on Riigikohus viidanud seoses üldise suhtlemisvabaduse piiranguga, mis kaasneb vangistusega,³³⁰ interneti kasutamise piiramisel viidanud PS-i § 44 lg-le 1,³³¹ pikaajaliste kokkusaamiste küsimustes PS-i §-le 26,³³² pikaajalistel kokkusaamistel lubatud esemete piiramise kaasuses PS-i § 32 lg-le 2³³³ ja PS-i §-le 43 seoses kinnipeetavate kirjavahetusega sisulise tutvumisega.³³⁴ PS-i § 43 valguses on Riigikohus analüüsinud ka küsimust, et vanglateenistuja jälgib kinnipeetava helistamise ajal taksofoni tablood.³³⁵ PS-i §-le 26 on Riigikohus viidanud kõikide eraelu valdkondadega seoses, mis ei ole kaitstud eriõigustega, sh ka seoses kinnipeetava kirjavahetusega ning tema elukaaslase õigusega saata talle vanglasse esemeid ja dokumente, mille omamine pole vanglas keelatud.³³⁶ Teistes valdkondades on Riigikohus EIÕK kohaldamispraktikat arvesse võtnud PS-i § 26 kaitseala määratlemisel, näiteks andmete kogumisega seonduvates asjades³³⁷ ja isiku nimemuutusega seonduvates asjades.³³⁸ Selle magistritöö kirjutamise ajal andis Riigikohus esimesed kinnipeetavatega seotud lahendid, milles viitas otseselt EIK praktikale, kusjuures ühes neist korrigeeris Riigikohtu halduskolleegiumi kogu koosseis oma eelnevas otsuses toodud seisukohti, kus oleks tulnud viidata sellele, kuidas EIK on sisustanud EIÕK sätteid,³³⁹ ning teises võttis arvesse seda, kuidas EIK on sisustanud inimväärikuse mõistet.³⁴⁰

³²⁷ RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09. – RT III 2009, 57, 421.

³²⁸ RKHKo 31.10.2007, 3-3-1-54-07. – RT III 2007, 38, 305.

³²⁹ RKHKo 13.11.2007, 3-3-1-46-07. – RT III 2007, 41, 326.

³³⁰ RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09. – RT III 2009, 57, 421.

³³¹ RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09. – RT III 2009, 57, 421.

³³² RKHKo 19.11.2009, 3-3-1-62-09. – RT III 2009, 53, 400.

³³³ RKHKo 21.06.2007, 3-3-1-29-07. – RT III 2007, 28, 237.

³³⁴ RKHKo 13.12.2006, 3-3-1-73-06. – RT III 2007, 1, 7.

³³⁵ RKHKo 01.03.2007, 3-3-1-103-06. – RT III 2007, 10, 81.

³³⁶ RKHKo 13.12.2006, 3-3-1-73-06. – RT III 2007, 1, 7.

³³⁷ RKPJKo 24.12.2002, 3-4-1-10-02, p 23. – RT III 2003, 2, 16. Riigikohus leidis, et võttes arvesse EIÕK tõlgendamispraktikat, hõlmab PS-i § 26 kaitseala ka ärilise ja erialalise tegevuse kohta selliste andmete kogumist, säilitamist ja avaldamist.

³³⁸ RKPJKo 05.03.2001, 3-4-1-6-01, p-d 15 ja 19. – RT III 2001, 15, 154. Antud asjas pöördus Riigikohus EIK praktika poole isikunime küsimuse ja art 8 kaitsealaga seondult. See asi on näitlik veel seetõttu, et Riigikohus peatus EIK tehtud analüüsil Euroopa võrdleva õiguse osas.

³³⁹ RKHKo 15.03.2010, 3-3-1-93-09. – RT III 2010, 12, 96. Riigikohtu halduskolleegiumi kogu koosseis korrigeeris inimväärikuse mõiste sisustamist EIK praktika pinnalt võrreldes nende seisukohtadega, mis olid kohtu poolt varem välja öeldud asjas RKHKo 28.03.2006, 3-3-1-14-06. – RT III 2006, 11, 108 ning kus Riigikohus lähtus inimväärikuse mõiste sisustamisel ainult EL-i põhiõiguste hartast ja Euroopa Kohtu otsustest, mida aga kinnipeetavate kontekstis ei saa tänasel päeval pidada relevantseks.

³⁴⁰ RKHKo 13.11.2009, 3-3-1-63-09, p 20. – RT III 2009, 53, 397. Riigikohus leidis, et kuna piinamise legaalsusdefitsiooni Eesti õiguses eraldi sätestatud ei ole, tuleb lähtuda EIK praktikast.

Siinkohal tuleb veel peatuda Riigikohtu praktika kriitikal, mis puudutab kinnipidamisasutusi. Kui eespool sai märgitud, et vangistusega seonduvates asjades peaks Riigikohus kasutama ka EIÕK-d ja selle kohaldamispraktikat, siis paraku selle asemel on Riigikohus andnud EVR-ile kui soovituslikule aktile ülimalt tugeva kaalu siseriiklikus õiguses.³⁴¹ Riigikohus on viidanud EVR-ile mõistete sisustamisel³⁴² ning oma määruses andnud EVR-ile sisuliselt ka seaduseülese jõu.³⁴³ Samas ei ole EVR akt, mis loob riigile kohustusi ja kinnipeetavatele õigusi. Asjaolu, et EVR-is kui rahvusvahelises soovituslikus aktis võidakse näha ette kinnipeetavate suuremad õigused, ei saa tühistada või muuta siseriiklikus õiguses sätestatud normide sisu.³⁴⁴ Need Riigikohtu seisukohad viitavad sellele, et kohus on hakanud ka materiaalselt sisustama seadusandja tahet ja seda ka erinevalt seadusandja poolt sätestatust ning ilma põhiseadusliku õigustusest. Ehkki Euroopa õiguslikult mittesiduv vangistusõigus on oluliseks, tuleb arvestada sellega, et PS § 152 kohaselt on kohtule antud võimalus jätta kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seadus või muu õigusakt, kui see on vastuolus PS-iga. Samuti on Riigikohtul õigus tunnustada kehtetuks mis tahes seadus või muu õigusakt, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega. Samas antud juhul ei olnud tegemist sellega, et kohus oleks pidanud regulatsiooni põhiseadusvastaseks, vaid asus ise sisustama VangS-i norme.

³⁴¹ Näiteks RKHKm 05.02.2009, 3-3-1-95-08. – RT III 2009, 7, 48. Riigikohus leidis, et ehkki soovitusliku iseloomuga EVR-i normid ei ole õiguslikult siduvad, tuleb neid käsitada eesmärkide ja põhimõtetenähtena, mille täitmise poole püüelda ja millest võimaluse korral juhinduda Eesti õigusaktide tõlgendamisel ja rakendamisel. Sellest lähtuvalt mõnits Riigikohus, et VangS § 55 lõike 1 sisustamisel saab võtta arvesse EVR-i punkte, ning asus seisukohale, et VangS § 55 lg 1 järgimiseks tuleb vanglale talle kättesaadavate vahendite ning võimaluste piires võimaldada kinnipeetavatele kehakultuuriga tegelemist vastavalt EVR-is sätestatud tingimustele.

³⁴² RKHKo 22.03.2006, 3-3-1-2-06, p 11. – RT III 2006, 11, 107. Antud asjas uuris kohus EVR-i soovitusi seonduvalt distsiplinaarkaristustega. RKHKo 28.03.2006, 3-3-1-14-06, p 11. – RT III 2006, 11, 108. Antud asjas peatus Riigikohus samuti nendel EVR-i soovitustel, mis puudutavad distsiplinaarkaristamist. RKHKo 01.03.2007, 3-3-1-103-06, p 12. – RT III 2007, 10, 81. Antud asjas uuris kohus seda, millised on EVR-i soovitusel kinnipeetava kirjavahetuse ja telefonikõnede asjus. RKHKm 05.02.2009, 3-3-1-95-08, p 9. – RT III 2009, 7, 48. Antud asjas uuris kohus neid EVR-i soovitusi, mis seonduvad spordivõimaluste kasutamisega, ning jõudis järeldusele, millega andis sisuliselt EVR-i soovitustele seaduseülese jõu. Sama seisukohta kordas kohus sisuliselt ka edaspidiselt, vt näiteks RKHKo 07.04.2010, 3-3-1-5-10. – RT III 2010, 16, 120. EVR-i kasutamist on kohus kasutanud ka seoses kinnipeetava hügieeni eest hoolitsemisega, vt näiteks RKHKo 31.03.2010, 3-3-1-6-10 – RT III 2010, 16, 118.

³⁴³ RKHKm 05.02.2009, 3-3-1-95-08, p 9. – RT III 2009, 7, 48 ja RKHKo 07.04.2010, 3-3-1-5-10. – RT III 2010, 16, 120.

³⁴⁴ Nagu EVR-i seletuskirjast nähtub, on selle dokumendi esmane funktsioon olla ühtlaseks heatahtlikuks juhiseks vangistust puudutavate õigusaktide ning praktika kujundamisel, tuues välja Euroopa vanglate arengusuunad. EVR-i seletuskirjas märgitakse, et pärast 1987. a on vangistusõigus ja -tavad Euroopas palju teisenenud. Arengust tingitud muutused ühiskonnas, kriminaalpoliitikas, kohtumõistmises ja teadustöös ning uute liikmesriikide ühinemine Euroopa Nõukoguga on oluliselt muutnud vanglate juhtimist ja vangide kohtlemist. Vanglareeglistiku uus versioon peaks neile asutustele isegi paremini abiks olema, kuna see kajastab heade vanglatavade kõige viimaseid arengusuundi. Euroopa vanglareeglistiku seletuskiri. Elektroonselt kättesaadav (inglise keeles): http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/prisons_and_alternatives/legal_instruments/E%20commentary%20to%20the%20EPR.pdf, 23.03.2010.

2.3 Järeldused

1. Konventsiooni kohaselt saab lähtepõhimõtteks pidada seda, et karistusega ei kaasne isiku eraldamist ülejäänud ühiskonnast, vaid peab säilima teatud avatus ühiskonnale. Õigust vanglavälisele suhtlemisele saab nüüdisaegses vangistusõiguses pidada inimõiguseks, kuna sellele laieneb EIÕK kaitse, mida EIK on kohtupraktikaga oluliselt avardanud. Ilmselt ka tulevikus ei ole edasised arengud välistatud, sest Euroopa vangistuspoliitika areneb EIK kohtupraktikas selliselt, et rehabiliteeriva eesmärgi tähtsus suureneb. Vanglaväline suhtlemine inimõigusena on ajas evolutiivne, st seda tuleb vaadata tänaste tingimuste valguses, arvestades üldisi sotsiaalseid, juriidilisi ja tehnoloogilisi muutusi Euroopas.
2. Inimõigusi puudutavas rahvusvahelises teaduskirjanduses nähakse vanglavälisel suhtlemisel kolmeastmelist rolli: esiteks on see üheks oluliseks eeltingimuseks ebainimliku ja alandava kohtlemise ja karistamise ning piinamise (väärkohtlemise) ennetamisel, teiseks on vanglaväline suhtlus seotud vangistuse normaliseerimise tingimustega ja valmistab kinnipeetavaid ette ühiskonnas elama, ning kolmandaks on see vajalikuks eelduseks teiste põhiõiguste realiseerimisele, nagu näiteks õigus perekonnavalule, väljendusvabadusele ja valimisõigusele.
3. Vanglaväline suhtlemine on seotud ennekõike EIÕK art-ga 8, mis kaitseb perekonna- ja eraelu, kuid ka art-ga 3, mis kaitseb väärkohtlemise eest, sh pikaajalise ja põhjendamatu täieliku sotsiaalse isolatsiooni eest, art-ga 10, mis kaitseb sõnavabadust ja õigust suhelda avalikkusega ning ajakirjandusega, ning art-ga 12, mis annab õiguse abielule ja perekonna loomisele. Peale selle saab leida seoseid ka art-ga 2, mis paneb riigile kohustuse kaitsta ühiskonnaliikmeid nende kinnipeetavate eest, kellel on võimaldatud viibida vanglast väljas.
4. Kinnipeetava õigus suhelda vanglaväliselt, piirangute ulatus ja määr on riikide pädevuses määratleda. Riigid on õigustatud lähtuma vangistuse mõistlikest nõuetest. Riikide regulatsioon võib aga siiski erineda tulenevalt erinevatest sotsiaalsetest, õiguslikest, ajaloolistest, keelelistest, kultuurilistest ja majanduslikest oludest. Piirangute kontekstis on keskseks kriteeriumiks piirangu vajalikkus demokraatlikus ühiskonnas, mis eeldab seda, et meetme rakendamiseks või piirangu kohaldamiseks esineb ühiskonnas vältimatu vajadus ja meede on eesmärgi suhtes proportsionaalne.

Eeltoodu tähendab õiglase tasakaalu leidmist vastandlike huvide vahel: ühelt poolt indiviidi huvid (kinnipeetava perekonnaelu) ja teiselt poolt avalikud ehk ühiskonna huvid (riigi huvi kaitsta avalikku korda). Siinjuures tuleks aga arvestada sellega, et sugugi iga ebamugavustunne, mida kinnipeetav piirangutest tulenevalt kogeb, ei tähenda seda, et ei oleks leitud õiglast tasakaalu isiku ja avalike õiguste vahel. Kui riigi positiivseid ja negatiivseid kohustusi art-te 2 ja 3 juures saab eristada, siis art 8 juures ei olegi neid alati vaja eristada, sest saab lähtuda põhiküsimusest, kas on leitud õiglane tasakaal erinevate huvide (indiviidi huvid vs. ühiskonna huvid) vahel.

- 5. Kui EIK kohtupraktikas on keskseks tingimuseks vajalikkus demokraatlikus ühiskonnas, mis sisaldab ka proportsionaalsuse kriteeriumit, siis Riigikohus tugineb enda välja töötatud proportsionaalsuse testile, lähtudes sellest, et proportsionaalsus on piirangu materiaalse põhiseaduspärasuse keskseks küsimuseks. Proportsionaalne on piirang, mis on kohane (soodustab eesmärgi saavutamist,), vajalik (eesmärk ei ole saavutatav mõne teise või vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene) ja mõõdukas (põhiõigustesse sekkumise ulatus ja intensiivsus ning eesmärgi tähtsus on tasakaalus). Riive intensiivsuse tuvastamisel tuleb lähtuda ka sellest, et teatud ebameeldivused, mis tulenevad mõistlikest piirangutest, on vanglas paratamatud. Piirangute kontekstis vanglas on Riigikohus võtnud kasutusele ka piirangu eesmärgipärasuse kriteeriumi, hinnates seda enne proportsionaalsuse testi kasutamist, mis tähendab seda, et vangla kontekstis on piirang eesmärgipärane, kui see hõlmab vangistuse täideviimise kas või ühte eesmärki. Sellega on Riigikohus oma analüüsi lähendanud EIK analüüsile, kus esmaseks küsimuseks on samuti see, milline on meetme legitiimne eesmärk.*
- 6. Siseriikliku õiguse tõlgendamisel tuleb lähtuda EIÕK-st ja selle kohaldamispraktikast, sest selles väljendub PS-i süstemaatilise tõlgendamise üks osa, samuti on tegemist ka praktiliselt väärtusliku tõlgendusargumendiga, mis võimaldab näha Euroopa väärtusjurisprudentsi arengut ja seda arvesse võtta. Ehkki EIK otsused ei oma üldist õiguslikku siduvust ehk erga omnes toimet, tuleb teistes asjades tehtud lahendite siduvus kaudselt EIÕK otsekohaldatavusest Eesti õiguses ning kohtu lahendite üldtunnustatud käsitlemisest õiguse allikana. Peale selle on EIK praktika vanglavälise suhtlemise kontekstis väärtuslikuks juhendmaterjaliks, eristamaks konventsiooni kaitse alla kuuluvaid ning olulisi küsimusi marginaalsetest probleemidest. Ehkki Riigikohus on mitmes teiste valdkondade lahendis kasutanud viiteid EIK otsustele, on*

kinnipeetavaid puudutavates otsustes seda kasutatud üksikutel kordadel ja sedagi alles viimastes lahendites. Probleemiks on aga see, et Riigikohus on EIÕK praktika asemel viidanud EL-i õigusaktidele, millel ei ole vanglate kontekstis tähtsust, samuti on Riigikohus viidanud Euroopa vangistusõigusele EVR-i kontekstis, andes sellele soovitusel sisuliselt õiguslikult siduva jõu olukordades, kus tulnuks kasutada asjakohast EIK praktikat. EVR on tähtis küll Euroopa vangistusõiguse suundade tuvastamiseks ja heatahtliku suuniste andjana, kuid ei ole aluseks sellele, et siseriiklike normide reguleerimisala laiendada enam, kui seadusandja seda ette oli näinud, või et siseriiklikku regulatsiooni tühistada.

7. Riigikohus on selgelt väljendanud oma seisukohta, et vangistuse kohaldamisega piiratakse ka isiku õigust vabalt otsustada enda suhtlusringkonna, kasutatavate suhtluskanalite ja suhtluse sisu üle. VangS sisaldab üksikasjades karistuse täideviimiseks vajalikke põhiõiguste piiranguid, kuid ei nimeta, milliste konkreetsete põhiõiguste teostamist nende kaudu takistatakse. Asjaolu, et isik kannab karistust kuriteo toimepaneku eest ja sellega seoses on tema suhtes seaduse alusel kohaldatud põhiõiguste ja -vabaduste piiranguid, ei anna õigust sekkuda isiku põhiõigustesse enam, kui see tuleneb otse seadusest. Piirangud peavad olema nii formaalselt kui ka materiaalselt põhiseadusega kooskõlas. VangS näeb kinnipeetava vanglavälist suhtlemist tema subjektiivse õigusena, millel on ka põhiseaduslik garantii, ja see õigus puutub kokku PS-i eri paragrahvidega: üldkaitse tagab § 19 lg 1, perekonna- ja eraelu kaitse tagab § 26, mida täiendab § 27 lg 1, ning korrespondentsi kaitseb § 43.
8. PS-i § 19 lg 1 kui lihtsa seadusreservatsiooniga põhiõigus ei täida aktiivse vanglavälise suhtlemise seisukohalt iseseisvat rolli, sest vanglavälise suhtlemise eri aspektid on kaitstud eriõigustega. Samas tuleb teatud juhtudel lähtuda PS-i § 19 lg 1 laiendavast kaitsest, mis võimaldab kaitsta neid vanglavälise suhtlemise tahke, mis jäävad väljapoole PS-i teiste paragrahvide esemelist kaitseala, näiteks õigus kasutada modernseid massiteabevahendeid. Aktiivse vanglavälise suhtlemise kontekstis ning seega ka siinse uurimuse raames ei ole PS-i § 19 lg-l 1 tähendust, sest kõik õigused on kaitstud eriõigustega.
9. PS-i § 26 kui kvalifitseeritud seadusreservatsiooniga põhiõiguse kaitseala saab vanglavälise suhtlemise kontekstis määratleda ulatuslikult, kuid ennekõike seondub see alljärgnevate olukordadega: kinnipeetava kirjavahetus ja telefonikõned (v.a

sõnumisaladusse sekkumine, mille puhul on asjakohaseks PS-i § 43), kinnipeetava lühi- ja pikaajalised kokkusaamised, lühiajalised ja erakorralised väljasõidud vanglast, kinnipeetava seksuaalelu küsimused, vanemlikud õigused, sh õigus saada järglasi ja õigus abielluda, samuti meta-andmete kogumine isiku vanglavälise suhtlemise kohta. Siinjuures on oluline mainida, et PS-i § 26 kaitseb neid eraelu valdkondi, mis ei ole kaitstud eriõigustega (sh nt PS-i § 43) ning mille puhul riik seab piiranguid tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. Kõik muul eesmärgil ette võetavad eraelu riived on hõlmatud PS-i § 19 lg 1 kaitsealaga. PS-i § 26 piirangute puhul saab vangla kontekstis näha piirangu alustena avaliku korra (heade kommete, normide või reeglitega kinnistatud isikutevahelisi suhted ühiskonnas, mis tagavad igaühe avaliku kindlustunde ning võimaluse realiseerida oma õigusi, vabadusi ja kohustusi) ja teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitse ning kuriteo tõkestamise eesmärgi. PS-i § 26 seab riigile positiivse kohustuse kooskõlas PS-i §-ga 13, mille kohaselt peab olema igaühele tagatud õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eeltoodu tähendab riigipoolse õigusliku regulatsiooni kehtestamist ja õiguskaitsevahendite olemasolu, eeldamata konkreetsete vanglavälise suhtlemise võimaluste loomist. PS-i §-s 26 sätestatud era- ja perekonnaelu mõistet tuleks tõlgendada võimalikult sarnaselt EIÕK art 8 tõlgendustega, mille EIK on andnud. Ka õigus järglastele tuleks tuletada PS-i § 26 esimesest lausest, kuid tõlgendada seda koostoimes PS-i § 27 lg-ga 1, näiteks olukorras, kus vanglal tuleks analüüsida seda, kas riigil on kohustus viia kinnipeetav viljastuskliinikusse, et ta saaks oma abikaasaga näiteks järglase.

10. PS-i § 27 lg 1 funktsioon ei ole erialakirjanduses selge, kuid vanglate kontekstis saab lähtuda sellest, et PS-i § 27 kaitseb täiendavalt abielu. Seega on PS-i § 27 lg 1 abivahendiks riigi positiivsete kohustuste tõlgendamisel. Ka õigust järglastele tuleks tuletada PS-i § 26 esimesest lausest, tõlgendada seda koostoimes PS-i § 27 lg-ga 1, näiteks olukorras, kus kinnipeetaval ei ole võimalik loomulikul teel ega pikaajalistel kokkusaamistel saada partneriga järglast ning vajalikuks osutub kunstviljastamine.
11. PS-i § 43 kui kvalifitseeritud seadusreservatsiooniga põhiõigus tagab kinnipeetavate õiguse sõnumisaladusele. Oluline on see, et vangla kontekstis kuuluvad siia alla ka teave, mis on juba kinnipeetavale edastatud (isiklikud kirjad), samuti sõnumid, mida vahetatakse lühiajalistel kokkusaamistel, kuid mille kaitset VangS § 27 lg 2 ei taga, mistõttu võib tegemist olla PS-ile mittevastava sättega. PS-i § 43 kaitsealasse ei kuulu

kirjavahetuse ega telefonikõnede meta-andmete registreerimine, vaid see kuulub PS-i §-s 26 sätestatud eraelu kaitse alla. Õigus sõnumisaladusele on vanglates kõige enam kaitstud vanglavälise suhtlemise aspekt, sisaldades nii materiaaloiguslikke kui ka formaaloiguslike eeldusi. Formaalne lisaeeldus seab sõnumite saladusse sekkumise muude eelduste kõrval sõltuvusse kohtu loast ja näeb seda võimalust ainult ette kahe eesmärgi saavutamiseks: kuriteo tõkestamiseks ja kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks. Seega PS-i § 43 piirab riigi võimalusi sekkuda sõnumite saladusse märksa enam kui näiteks EIÕK art 8 ning sõnumite saladusse sekkumine on enam piiratud kui sekkumine PS-i § 26 kaitsealasse.

12. Kuna vangistuse käigus piiratakse isiku põhiõigusi, peavad põhimõttelised piirangud maksimaalses võimalikus ulatuses sisalduma seaduses. Määruse tasandil reguleerimine on mõeldav ainult kitsas mõistes tehnilist laadi kordade kehtestamiseks. Formaalse põhiseaduspärasuse keskne küsimus tuleneb seadusreservatsiooni põhimõttest (PS-i § 3 lg 1 ja § 11). Seega peab märkimisväärne osa vanglavälise suhtlemise ulatusest ja piirangutest olema kehtestatud seaduse tasandil.

3. VANGLAVÄLINE SUHTLEMINE: EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHTU SEISUKOHTADE VÕIMALIK MÕJU EESTI VANGISTUSÕIGUSELE *DE LEGE FERENDA*

3.1 Suhtlemine erikaitse all olevate adressaatidega

EIK praktika pagas seoses erikaitse all olevatele asutustele spetsiaalse kaitse andmisega on märkimisväärne. Kohtu seisukohtadest saab järeldada, millised asutused peavad olema erikaitse all, milline on ja peab olema erikaitse ulatus ning millistel juhtudel tohib seda eristaatust piirata. Erikaitset omavate asutustega suhtlemisel on asjakohaseks EIÕK art 8.

3.1.1 Erikaitse all olevad asutused ja üldpõhimõtted

EIK on andnud erikaitse seoses suhtlusega advokaatidega,³⁴⁵ kohtutega³⁴⁶ ja ombudsmani institutsiooniga,³⁴⁷ teatud osas laiendanud seda ka suhtlusele kinnipeetava vanglavälise arstiga, tagamaks delikaatsete isikuandmete konfidentsiaalsust riikides, kus kinnipeetava kirjavahetus on allutatud sisulisele kontrollile.³⁴⁸ Siinkohal oleks oluline esitada mõningad tähelepanekud seoses erikaitset omavate asutustega suhtlemisel. Esiteks ei saa erikaitse all oleva asutusega suhtlemiseks nõuda kinnipeetavalt põhjendatud taotluse esitamist. Näiteks asjas *Silver vs. Ühendkuningriik**³⁴⁹ leidis kohus, et konventsiooniga kooskõlas olevaks piiranguks ei ole see, kui kinnipeetav peab taotlema luba selleks, et ta saaks õigusabi osutavate isikutega kontakteeruda. Teiseks, kuna EIK jaoks on erikaitset omavate isikutega suhtlemine äärmiselt oluline, siis võib kohus ise tõstatada küsimuse EIÕK art 8 võimalikust rikkumisest. Sellised olid asjaolud asjas *Krawiecki vs. Poola**³⁵⁰, milles kaebaja esitas kaebuse küll art 3 asjus seoses kinnipidamistingimustega, kuid kohus oma otsuses tuvastas ka art 8 rikkumise seoses EIK-ga peetud kirjavahetusega. Kolmandaks tuleb riigil tagada, et maksejõuetul kinnipeetaval oleks võimalus pöörduda erikaitset omavate asutuste poole. Näiteks asjas *Cotlet vs. Rumeenia**³⁵¹ märkis kohus, et riigil tuleb kinnipeetavale vajadusel anda kohtusse kirjutamiseks tarvilikud kirjutusvahendid ja -materjalid. Antud asjas tekkis probleem, kuna EIK sai hulga kaebaja kirju, mis olid saabunud teiste kinnipeetavate antud ümbrikes – see ei ole konventsiooni kohaselt aktsepteeritav. Neljandaks, EIK on hiljutises

³⁴⁵ EIKo 21.02.1975, *Golder vs. Ühendkuningriik*.

³⁴⁶ EIKo 30.11.2004, *Klyakhin vs. Venemaa*, vt ka EIKo 06.12.2005, *Drozdowski vs. Poola*; EIKo 20.01.2004, *G. K. vs. Poola*; EIKo 12.09.2000, *Slavgorodski vs. Eesti*.

³⁴⁷ EIKo 04.07.2000, *Niedbala vs. Poola*.

³⁴⁸ EIKo 02.06.2009, *Szuluk vs. Ühendkuningriik*.

³⁴⁹ EIKo 25.03.1983, *Silver vs. Ühendkuningriik*.

³⁵⁰ EIKo 09.06.2009, *Krawiecki vs. Poola*.

³⁵¹ EIKo 03.06.2003, *Cotlet vs. Rumeenia*.

praktikas oluliselt laiendanud erikaitset omavate asutuste ringi. Kui varem oli erikaitse tagatud vaid riiklikele õiguskaitseinstitutionidele, siis asjas *Szuluk vs. Ühendkuningriik*³⁵² andis kohus erikaitse staatuse isikliku kirjavahetuse läbilugemise asjus ka kinnipeetava vanglavälisele arstile. EIK rõhutas, et riik ei suutnud nimetada põhjusi, miks kirjavahetust arstiga peab läbi lugema, ning leidis, et see on ebaproportsionaalne piirang, liiatigi, kui tegemist oli tuntud arstiga, kelle täpne aadress ja kvalifikatsioon oli vanglale teada. Kohus asus seisukohale, et riigil tuleb selliste isikute usaldamisel lähtuda ka hea usu (*bona fides*) põhimõttest. Viiendaks tuleb rõhutada asjaolu, et tihti on art-ga 8 asjades seonduvates rikkumistes, kui näiteks kinnipeetava kirjavahetust on avatud, piisavaks hüvitiseks rikkumise tuvastamine, rahalise kahju väljamõistmine ei ole olnud alati õigustatud.³⁵³

Eestis kohaldatakse erikaitset kohtutele, õiguskantslerile ja kaitsjale, riigiasutustele, kohalikele omavalitsustele ja nende ametiisikutele, oma riigi konsulaartöötajale, Presidendi Kantseleile, prokurörile ja uurijale (VangS §-d 28 lg 3, 29 lg 5 ja VSke § 49). Prantsusmaa vangistusõiguses ei ole erikaitset omavate asutustega seonduv niivõrd asjakohane, kuna sealne riiklike asutuste struktuur ja nende iseloom on vägagi teistsugune. Oluline on aga mainida, et nende asutuste nimekiri, kellelt tulevaid kirju ei ole õigust kontrollida ega ka kinni pidada, määratakse eraldi dekreediga (Loi n°2009 – 1436, art. 40 (1)).³⁵⁴ Esile tõstmist väärib veel see, et ka suhtlemisele advokaadiga kohaldatakse piiranguid, st need kohtumised on võimalikud ainult aegadel, mille vanglaasutuse juht on selleks määranud (CPP, art. D. 411). Seega nähtub, et erikaitset omavate asutuste loetelu Eesti õiguses on oluliselt laiem kui EIK praktikas sätestatud, ning advokaatide puhul laiem kui Prantsusmaa õigus, sealjuures on tugev kaitse antud ka asutustele, mis ei ole seotud kinnipeetava õiguste tagamisega (kohalikud omavalitsused ja riigiasutused laias mõistes). Kuna kehtiv regulatsioon vajaks täpsustamist, nagu öeldud uurimistöö punktis 1.1.2, siis, võttes arvesse ka EIK praktikas toodud põhimõtteid, tasuks erikaitset omavate asutuste loetelu kriitiliselt ümber hinnata, st jätta erikaitse loetelust välja need asutused, kes ei peaks seda omama³⁵⁵ ning täiendada olemasolevat loetelu advokaadist esindajaga. Samuti tuleks erikaitset omavate asutustega suhtlemisele (v.a kohtutele) kehtestada mõistlikke piiranguid, mis välistaks piirangute jätmise tõlgendusküsimuseks, nagu seda on illustreerinud Riigikohtu praktika.³⁵⁶

³⁵² EIKo 02.06.2009, *Szuluk vs. Ühendkuningriik*.

³⁵³ EIKo 19.05.2009, *Stojanovic vs. Serbia*.

³⁵⁴ Erikaitse alla kuuluvad kaitsjad, Prantsusmaa ja rahvusvahelised administratiiv- ja justiitsorganid, mis määratakse ära dekreediga, ning vaimulik, kelle kohta on andnud nõusoleku vanglaasutus.

³⁵⁵ Põhjuseks see, et tihti vanglates võltsitakse näiteks ümbrikke, mis peaksid tulema kohalikest omavalitsustest ning mis sisaldab keelatud aineid, kuid mis erikaitse all jõuavad kinnipeetavani.

³⁵⁶ RKHKo 10.06.2005, 3-3-1-30-05. – RT III 2005, 21, 211.

3.1.2 Kirjade edastamata jätmine ja hilinevad üleandmine

Erikaitset omavate asutustega peetava kirjavahetuse eripära seisneb selles, et selliste kirjade edastamata jätmine tähendab kohe art 8 rikkumist. Siinkohal on juhtivaks kaasuseks *Golder vs. Ühendkuningriik**³⁵⁷, milles kohus leidis rikkumise, kuna vangla administratsioon ei edastanud väidetavatel julgeolekukaalutlustel kinnipeetava kirju advokaadile. Kohus rõhutas, et sellisele piirangule ei ole mingil juhul võimalik leida õigustatust art 8 lg 2 alusel. Vanglal on ka kohustus edastada advokaadi kirjad kinnipeetavale.³⁵⁸

Kohtu jaoks ei olnud problemaatiline mitte ainult kirjade edastamata jätmine, vaid ka nende hilinevad üleandmine. Probleemküsimuseks on see, millisest ajapiirist alates lugeda üleandmist hilinevaks. Asjas *Niedbala vs. Poola**³⁵⁹ leidis kohus rikkumise, kuna ombudsmani kirjad edastati kinnipeetavale kahekuulise hilineemisega. Analoogselt leiti rikkumine asjas *Cotlet vs. Rumeenia**³⁶⁰, kus kinnipeetava kirjad anti talle kätte hilineemisega, mis küündis 1 kuu 10 päevani ning 2 kuu ja 6 päevani. Ka asjas *Drozdowski vs. Poola**³⁶¹ jõudis kiri EIK-st kinnipeetavale läbiloetult ja kahekuulise hilineemisega. Kohus nentis, et selline piirang ei ole demokraatlikus ühiskonnas vajalik. Rõhutatult mainis kohus selles asjas veel kirja hilinevult üleandmise problemaatikat ning nägi selles tõsist probleemi ka EIÕK art 34 alusel, kuna sellega takistatakse isikul kaebeõigust realiseerimast.

Eesti õiguses kehtib üldpõhimõte, et kinnipeetavale saabunud kiri edastatakse talle allkirja vastu vanglasse saabumisest alates seitsme tööpäeva jooksul (VSKE § 50 lg 1), kuid kaitsja, prokuröri, kohtu, õiguskantsleri, justiitsministeeriumi, haridus- ja teadusministeeriumi, sotsiaalministeeriumi ja terviseameti kirjad antakse kinnipeetavale allkirja vastu viivitamata kätte suletud ümbrikus (VSKE § 50 lg 2). Väljaminev kiri postitatakse vanglateenistujale kirja edastamisest alates kolme tööpäeva jooksul (VSKE § 48). Seega õiguslikult on küsimus reguleeritud ning vastuolu EIK sätestatud põhimõtetega ei ole, kui seda praktikas järgitakse. Samas tasuks erikaitset omavate asutuste regulatsiooni siingi täpsustada. Esiteks mitte siduda viivitamatut kätteandmist suletud ümbrikus kätteandmisega. Näiteks ei ole õigustatud suletud ümbrikus kätteandmine kirjade puhul, mis tulevad oma riigi konsulaartöötajalt, kuid samas peaks sellised kirjad andma kätte viivitamatult, kuna tihti võivad konsulaardokumendid olla

³⁵⁷ EIKo 21. 02.1975, *Golder vs. Ühendkuningriik*.

³⁵⁸ EIKo 28.06.1984, *Campbell ja Fell vs. Ühendkuningriik*.

³⁵⁹ EIKo 04.06.2000, *Niedbala vs. Poola*.

³⁶⁰ EIKo 03.06.2003, *Cotlet vs. Rumeenia*.

³⁶¹ EIKo 06. 12.2005, *Drozdowski vs. Poola*.

seotud erinevate tähtaegade täitmisega. Erikaitset omavate asutustega kirjavahetuse tasu küsimuses vt punkti 3.2.1.3.

3.1.3 Kirjavahetuse avamine

Mõnevõrra keerukam probleem on seotud kirjavahetuse kontrolliga, mis seisneb ümbriku sisu kontrollimises, kuid mitte kirjade sisulises läbilugemises. EIK on asunud seisukohale, et teatud juhtudel on advokaadiga peetavat kirjavahetust lubatud avada, kui sellel on õiguslik alus ja legitiimne eesmärk, kuid EIK-ga peetava kirjavahetuse avamine ei ole aktsepteeritav mitte mingil juhul. EIÕK analüüsis asjas *Campbell vs. Ühendkuningriik*³⁶² juhtumit, mille puhul kinnipeetava kirju kaitsjale avati regulaarselt. EIÕK leidis, et advokaadilt saabunud kirja võib vangla avada ainult siis, kui on põhjendatud alus arvata, et see sisaldab keelatud lisasaadetisi, mille olemasolu tavalise kirjakontrolli käigus ei saa tuvastada. Isegi sellisel juhul, kui tekib põhjendatud kahtlus keelatud lisasaadetise olemasolus, võidakse kiri ainult avada, mitte läbi lugeda. Pealegi tuleb sellisel juhul kiri avada kinnipeetava ees. Selles asjas kasutas kohus mõistet „põhjendatud kahtlus” (*reasonable cause*). Seda määratledes nentis kohus, et põhjendatud kahtlus sõltub asjaoludest, kuid eeldab teatud faktide või informatsiooni olemasolu, mis veenaks objektiivset vaatlejat (*objective observer*) selles, et kõnealust suhtlusliini kasutatakse väärtalt. Kohtu jaoks ei olnud vastuvõetav riigi esitatud väide, et kirju tuleb avada tuvastamaks, kas tegemist on isiklikku laadi kirjavahetusega või tõelise kaitseõigust tagava kirjavahetusega. Kohus selgitas, et igasugune suhtlus advokaadiga on ja peab olema privilegeeritud.

Aktsepteeritav ei ole EIÕK ja kinnipeetava vahelise kirjavahetuse avamine. Asjas *Peers vs. Kreeka*³⁶³ kaebas kinnipeetav, et vangla avas talle EIK-st saadetud kirjad ega teinud seda tema juuresolekul. Kreeka õigusaktide kohaselt kuulusid kõik kirjad avamisele selleks, et takistada narkootikumide sissetoomist. EIK leidis, et hoolimata sellest, et kirjade avamise põhimõtte oli sätestatud siseriiklikus õiguses ning sellise tegevuse eesmärk võis olla kooskõlas art-ga 8, ei olnud meede iseenesest konventsiooniga kooskõlas. Täielik teatud institutsioonidega – antud juhul EIK-ga – peetava kirjavahetuse puutumatus on äärmiselt oluline ning seda piiravad meetmed ei ole demokraatlikus ühiskonnas vajalikud hoolimata julgeolekuriskidest, mille hulka võib ka kuuluda kirjade võltsimine. EIK on oma seisukohta, mille kohaselt ei saa tuua mitte mingisuguseid põhjendusi sellele, miks peaks EIK-ga peetav

³⁶² EIKo 25.03.1992, *Campbell vs. Ühendkuningriik*, samuti EIKo 30.12.2004, *Klyakhin vs. Venemaa*; EIKo 06.12.2005, *Drozdowski vs. Poola*; EIKo 20.01.2004, *G. K. vs. Poola*; EIKo 12.09.2000, *Slavgorodski vs. Eesti*.

³⁶³ EIKo 19.04.2001, *Peers vs. Kreeka*.

kirjavahetus kuuluma avamisele, korranud ka asjades *Slavgorodski vs. Eesti*³⁶⁴, *Klyakhin vs. Venemaa*³⁶⁵ ja *Krawiecki vs. Poola*³⁶⁶.

Eestis ei kuulu avamisele kinnipeetavale saadetud või tema poolt saadetud kirjad alljärgnevate asutustega: kaitsja, prokurör, kohus, õiguskantsler, justiitsministeerium, riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ning oma riigi konsulaartöötaja (VangS § 29 lg 1). Seega on erikaitset omavate asutustega peetava kirjavahetusega seonduv kaitstud seaduse tasandil. Õiguskantsleriga peetava kirjavahetuse avamise keelu klausel tuleneb ka veel õiguskantsleri tegevust reguleerivast seadusest (ÕKS § 24). Probleem tekib aga sellega, kas üleüldse on võimalik erikaitset omavate asutustega peetava kirjavahetuse avamine. EIK praktikast tulenevalt ei ole teatud asutustega seonduva kirjavahetuse avamine mitte mingil juhul lubatud isegi hoolimata julgeolekuriskist, mille hulka võib kuuluda ka kirjade võltsimine. Selline erikaitse on Strasbourgi kohtu praktikast tulenevalt EIK kirjadel, kuid seda saab laiendada ka kirjavahetusele kohtutega ning ombudsmani institutsiooniga, sest kõik need asutused on iseseisvad ja sõltumatud asutused, kes lõppastmes hindavad kinnipeetava kohtlemisega seonduvat.

Tulenevalt EIK praktikast saab järeldada, et teiste erikaitset omavate asutustega peetava kirjavahetuse avamine on võimalik siis, kui on põhjendatud kahtlus, mis veenab objektiivset vaatlajat, et seda suhtlusliini kasutatakse vääralt, näiteks peites ümbrikusse keelatud esemeid. Sellisel juhul on isegi advokaadiga peetava kirjavahetuse avamine EIK silmis olnud lubatud. Eestis on see võimalik kriminaalmenetluses edasilükkamatute menetlustoimingute raames. KrMS-i § 31 lg 3 kohaselt on edasilükkamatuks menetlustoiminguks isiku kahtlustatavana kinnipidamine, vaatlus, läbiotsimine, kahtlustatava, tunnistaja või kannatanu ülekuulamine, milleks sama paragrahvi lg 2 kohaselt on pädevus ka justiitsministeeriumi vanglate osakonnal ja vanglal. Kuna VangS § 29 lg 1 sätestab keelu avada kaitsja, prokuröri, justiitsministeeriumi, riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute ning oma

³⁶⁴ EIKo 12.09.2000, *Slavgorodski vs. Eesti*. Antud asi oli ka esimeseks Eesti vastu olevaks asjaks seoses kinnipeetavate kaebustega. Kinnipeetav kaebas, et Murru vanglas avati kirjad, mille talle olid saatnud siseministeerium, prokuratuur, president, EIK ning jõuluvana. Oluline on, et Eesti võimud ei lugenud neid kirju läbi, vaid kirjad kuulusid ainult avamisele. Eesti möönis kohe oma eksimust seoses EIK ja kinnipeetava vahel peetud kirjavahetuse avamisega ning sellest tulenevalt sõlmis kinnipeetavaga kokkuleppe, tunnistas konventsiooni rikkumist ning tasus kinnipeetavale 67 567, 60 krooni moraalse ja materiaalse kahju hüvitamiseks. Ühest küljest oli Eestil mõistlik selles asjas teha sõbralik kokkulepe, kuna EIÕK oli juba varem väljendanud seisukohta, et teatud subjektidega peab kirjavahetus olema puutumatut, mis tähendab ka keeldu seda avada. Teisest küljest on aga kummaline see, et Eesti nõustus vabatahtlikult maksma tohutut kahjutasu, sest art 8 kirjavahetuse avamise rikkumistes on piisavaks hüvitiseks rikkumise tuvastamine, vt näiteks EIKo 19.05.2009, *Stojanovic vs. Serbia*.

³⁶⁵ EIKo 30.11.2004, *Klyakhin vs. Venemaa*, vt ka EIKo 6.12.2005, *Drozdowski vs. Poola*; EIKo 20.01.2004, *G. K. vs. Poola*; EIKo 12.09.2000, *Slavgorodski vs. Eesti*.

³⁶⁶ EIKo 09.06.2009, *Krawiecki vs. Poola*.

riigi konsulaartöötaja kirju, siis tuleb järeldada, et nende avamine ongi võimalik ainult kriminaalmenetluse raames. Täpsemalt nendel erimenetlustel ei peatuta, kuna see ei seonu siinse töö temaga.

Veel üheks kitsaskohaks on advokaatidega seonduv, kellel siseriiklikus õiguses on eespool loetletud asutustest tugevam kaitse ka eriseaduses, kuna AdvS-i § 43 lg 1 sätestab, et advokaadile usaldatud andmed on konfidentsiaalsed. Sama paragrahvi lg 2 sätestab, et advokaadi poolt õigusteenuse osutamisega seotud teabekandjad on puutumatud. Seega tuleb lähtuda sellest, et advokaadiga peetav kirjavahetus omaks justkui absoluutset kaitset. Küll aga ei saa sellest järeldada, et ka edasilükkamatu menetlustoiminguna oleks advokaadi kirjade avamine keelatud. Advokaadi ja tema asjade läbiotsimise absoluutse keelu vastu on rääkinud ka Riigikohtu praktika.³⁶⁷ Küll aga tuleks täpsustada kehtivat õigust erikaitset omavate asutustega vahetatavate kirjade avamise asjus, et tagatud oleks ka õigusselgus ning et vangistusõiguse subjekt ehk kinnipeetav saaks selgelt aru, millistel juhtudel võidakse ka erikaitset omavate asutuste kirju avada ning milliste erikaitset omavate asutuste kirjade avamine on igal juhul keelatud.

3.1.4 Kirjavahetuse läbilugemine ja telefonikõnede pealtkuulamine

Absoluutse kaitse kirjavahetuse läbilugemise vastu annab vaid EIK. Näiteks on Leedu saanud hävitava hinnangu osaliseks, kuna EIK leidis asjas *Valašinas vs. Leedu*^{*368}, et Leedu õigusaktid, mis võimaldasid EIK-ga vahetatavaid kirju tsenseerida, ei ole konventsiooniga kooskõlas. Samas ei ole EIK teistele erikaitse all olevatele asutustele andnud sellist resolutsiooni täielikku kaitset, mis tähendab, et teatud juhtudel võib sisuliselt sekkuda kinnipeetava suhtlusesse teiste erikaitse all olevate asutustega, kuid nagu ikka, peab sekkumine põhinema siseriiklikul õiguslikul alusel, sellel peab olema legitiimne eesmärk ja see peab olema vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Advokaadiga peetava kirjavahetuse kinnipidamist ja läbilugemist on kohus aktsepteerinud asjas *S vs. Šveits*^{*369}, kus kohus leidis, et kui on põhjendatud kahtlus, et sellist privilegeeritud suhtlusõigust kasutatakse ära, võib sellist kirjavahetust kinni pidada ja läbi lugeda. Järgmises lahendis on kohus seda põhimõtet

³⁶⁷ RKHKo 10.06.2005, 3-3-1-30-05, punktid 13-16. – RT III 2005, 21, 211. Riigikohus leidis, et AdvS § 43 lg-t 5 ei saa tõlgendada nii, et advokaadi läbiotsimine kutsetegevusest tulenevatel asjaoludel ilma läbiotsimist lubava maa- või linnakohtu antud määruseta on eranditeta kõigil juhtudel õigusvastane. Vangla administratsioonil peab olema võimalus õigusrikkumist ära hoida või tõkestada, kui on andmeid, mis tekitavad piisava kahtluse, et vanglasse sisenev või sealt väljuv advokaat paneb toime õigusrikkumise või kasutatakse tema kokkusaamist kinnipeetavaga õigusrikkumise toimepanekuks. Seega järeldas kohus, et VangS § 27 lg 1 alusel on võimalik advokaadi ja tema asjade läbiotsimine (v.a asjade sisuline läbiotsimine).

³⁶⁸ EIKo 24.07.2001, *Valašinas vs. Leedu*.

³⁶⁹ EIKo 28.11.1991, *S. vs. Šveits*.

täpsustanud, leides, et oluline siinjuures on see, et sekkumise peavad olema tinginud kahtlused, et tegemist on kriminaalsüüteo tunnuseid omava tegevusega. Näiteks asjas *Campbell vs. Ühendkuningriik**³⁷⁰ rõhutas kohus, et sekkuda tohib äärmuslikul juhul, kui võimudel on põhjust arvata, et privilegeeritud suhtlust kasutatakse ära eesmärgiga ohustada vangla julgeolekut või kaaskinnipeetavate turvalisust ehk siis tegemist peab olema juba kriminaalsüüteo tunnuseid omava tegevusega.

Analoogne seisukoht on antud ka asjas *Kopp vs. Šveits**³⁷¹ seoses advokaadibürooga peetavate telefonikõnede pealkuulamisega ja asjas *Niedbala vs. Poola**³⁷² seoses ombudsmaniga peetava kirjavahetusega. Kirjade läbilugemise asjus on EIK laiendanud ka erikaitset omavate isikute loetelu ja leidnud asjas *Szuluk vs. Ühendkuningriik**³⁷³ rikkumise, kuna kinnipeetava kirjavahetust tema vanglavälise arstiga tervisliku seisundi küsimustes peeti kinni ja sisuliselt loeti läbi. Kohus tuvastas rikkumise hoolimata sellest, et meetmel oli siseriiklikus õiguses seaduslik alus.³⁷⁴ Kohus leidis, et teatud juhtudel on ebaproportsionaalseks piiranguks see, kui ei võimaldata kirjutada isiklikule tervishoiutöötajale, ilma et vangla kirjad läbi loeks. Samuti viitas kohus, et riik ei suutnud nimetada põhjusi, miks kirjavahetust arstiga peab läbi lugema, liiati kui tegemist oli tuntud arstiga, kelle täpne aadress ja kvalifikatsioon olid vanglale teada. Kohus asus seisukohale, et riigil tuleb selliste isikute usaldamisel lähtuda ka hea usu (*bona fides*) põhimõttest. Tegu on äärmiselt huvitava kaasusega, kuna see näitab, et ehkki konventsioon iseenesest ei välista kinnipeetava kirjavahetuse läbilugemist, lähevad kohtu seisukohad üha rangemaks selles nõudes, et õiguste riivele peab olema vettpidav põhjendus ja kaitstavate asutuste ring laieneb. Seda suunda kinnitab ka hiljutine EIK seisukoht asjas *Friedensberg vs. Poola**³⁷⁵, kus kohus ei leidnud õigustust ka sellele, et kinnipeetava kirjavahetust tema pangaga läbi loeti.

Kirjavahetuse läbilugemise põhimõtted laienevad ka telefonikõnede pealtkuulamisele.

Eesti õiguse kohaselt on kinnipeetava kirjavahetuse ja telefoni teel edastatavate sõnumite sisu kontrollimine võimalik üksnes kohtu loal ja jälitustegevuse seaduses sätestatud alustel ja

³⁷⁰ EIKo 25.03.1992, *Cambell vs. Ühendkuningriik*.

³⁷¹ EIKo 25.03.1998, *Kopp vs. Šveits*.

³⁷² EIKo 04.07.2000, *Niedbala vs. Poola*.

³⁷³ EIKo 02.06.2009, *Szuluk vs. Ühendkuningriik*.

³⁷⁴ Antud asjas tõusis oluliseks see, et isikul olid tõepoolest terviseprobleemid, st ta oli varem põdenud ajuverejooksu, mistõttu oli talle vabaduses tehtud kaks operatsiooni ning millest lähtuvalt tuli talle iga kuue kuu tagant teha uuringuid. Kaebaja väitis, et kirjavahetuse läbilugemine vanglas seadis ohtu temale pakutavad tervishoiuteenused ja avatud kirjavahetuse oma arstiga.

³⁷⁵ EIKo 27.04.2010, *Friedensberg vs. Poola*.

korras (VangS § 29 lg 2). VangS-ist ei selgu, kas sõnumi sisu kontrollimine erikaitset omavate asutuste puhul on samuti võimalik. Ilmselt tuleb aga lähtuda EIÕK-st ja selle kohaldamispraktikast ning järeldada, et teatud asutustega (kindlasti kohtud, kuid seda võiks teoreetiliselt laiendada ka õiguskantslerile) peetaval kirjavahetusel on ka sisu poolest absoluutne kaitse, kuna neid kirju ei tohi avada ega sellist suhtlust pealt kuulata. Teiste erikaitset omavate asutustega peetava kirjavahetuse puhul on sõnumisaladusse sekkumine lubatud kas siis kriminaalmenetluse raames³⁷⁶ või kohtu loal ja jälitustegevuse seaduses sätestatud alustel ja korras (VangS § 29 lg 2). Ka siinkohal tuleks õigusselguse mõttes kehtivat õigust täpsustada, et oleks selge, milliste asutustega peetaval kirjavahetusel on absoluutne kaitse läbilugemise eest ning milliste asutustega peetavat kirjavahetust tohib läbi lugeda erimenetluste käigus.

3.2 Isiklik suhtlemine

EIK praktikas toodud seisukohad vanglavälise suhtlemise võimaluste ja selle kontrollimise asjus jätavad riigile suurema hindamisruumi. Küll aga on kohus oma lahendites kehtestanud olulisi põhimõtteid. Kinnipeetava isikliku suhtlemisega seondub ennekõike EIÕK art 8, kuid lisaks kaitseb õigust abielluda art 12, lühiajalisel väljasõidul kaitseb ühiskonda võimalike kuritegude eest art 2 ning kinnipeetavat täieliku sotsiaalse isolatsiooni eest rangetel režiimidel art 3. Samuti väärib mainimist, et EIK on soovinud laiendada inimõiguste kaitset seoses kinnipidamistingimustega, see tähendab, et kui kinnipidamistingimused või -režiim ei lange art 3 alla, siis võib lisakaitset pakkuda ka art 8.

3.2.1 Kirjavahetus ja telefonikõned

3.2.1.1 Kirjavahetuse ja telefonikõnede sisuline jälgimine

Kinnipidamisasutuses viibivate isikute kirjavahetusele kohaldatav tsensuur ei ole iseenesest art-ga 8 vastuolus ja seda on kohus väljendanud arvukates lahendites. Küll aga peab sisulisel sekkumisel suhtlusesse olema õiguslik alus, legitiimne eesmärk ja see peab olema vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Samas on kohtu lähenemine läinud üha rangemaks ka kirjavahetuse läbilugemisele õigustuse leidmise küsimuses.³⁷⁷ Asjas *Messina vs. Itaalia**³⁷⁸ ütles kohus välja üldpõhimõtte, et riigid ei tohiks art 8 valguses piirata kirjavahetust või tsenseerida rohkem, kui see on otseselt vajalik. Üldjuhul on olnud aktsepteeritavaks

³⁷⁶ Kriminaalmenetluse seadustik ei sätesta erireegleid advokaatide teabekandjate võetuseks ega keela sõnaselgelt pealt kuulata advokaadi ja kliendi vahelist üldkasutatava elektroonilise side võrgu kaudu toimuvat sõnumivahetust, vt lisaks PõhiSK § 43 komm 12.1.

³⁷⁷ J. Murdoch (viide 114), lk 240.

³⁷⁸ EIKo 28.09.2000, *Messina vs. Itaalia* (no 2).

erirežiimil viibivate kinnipeetavate suhtluse sisuline jälgimine, mida on analüüsitud punktis 3.2.5.2, kuid ka tavarežiimil viibivate kinnipeetavate kirjavahetuse ega telefonikõnede jälgimine pole välistatud.

Suhtlemise sisulise jälgimise juures on oluliseks esmaseks kriteeriumiks alati see, et kirjavahetuse läbilugemisel peab olema selge siseriiklik õiguslik alus. Näiteks asjas *Doerga vs. Holland*³⁷⁹ leidis kohus, et reeglid, mis sätestasid isiku telefonikõnede pealtkuulamise ja lindistamise, ei olnud kooskõlas konventsiooniga. Kuna telefonikõnede pealtkuulamine on ulatuslik sekkumine isiku era- ja perekonnaellu, peab selle kohta käiv õiguslik regulatsioon olema selge ja detailne. Kohus leidis, et ei siseriiklik õigus ega vanglasisene regulatsioon olnud piisavalt üksikasjalikud, kuna ei reguleerinud seda, millistel juhtudel tohivad võimud kinnipeetavate telefonikõnesid jälgida, lindistada ja säilitada. Sellest lähtuvalt järeldas kohus, et tegemist ei olnud õiguslikule alusele toetuva meetmega. Küll aga mainis kohus selles otsuses, et võttes arvesse harilikke ja mõistlikke vangistuse nõudeid, on teatud juhtudel vaja jälgida kinnipeetavate kontakte vabaduses viibivate isikutega. Sellekohased reeglid peavad olema küllalt selged ja detailsed, et need tagaksid isikule kaitse põhjendamatu sekkumise eest. Sarnaselt leiti ka asjas *Labita vs. Itaalia*³⁸⁰ kirjavahetuse läbilugemisel rikkumine selles, et puudus konkreetne siseriiklik normistik, ehkki kinnipeetava kirjavahetust oli läbi loetud nii kohtu- kui ka justiitsministeeriumi määruse alusel.

Eesti õiguse kohaselt tohib kinnipeetava kirjavahetust ja telefoni teel edastatavate sõnumite sisu kontrollida üksnes kohtu loal ja jälitustegevuse seaduses sätestatud alustel ja korras (VangS § 29 lg 2). Sõnumisaladusse sekkumine on võimalik veel kriminaalmenetluses,³⁸¹ kuna aga tegemist on erimenetlusega, siis sellel käesolevas uurimuses pikemalt ei peatuta. Prantsusmaal on kinnipeetavate kirjavahetus allutatud sisulisele kontrollile. Seoses sellega on kinnipeetavatel kohustus kirjutada selgelt ja hoiduda kasutamast salakirja (CPP, art. D. 416). Võõrkeeles kirjutatud kirjad võivad minna tõlkimisele (CPP, art. D. 418). Ka telefonikõnede puhul on piirangud suuremad kui Eestis. Esiteks on telefonikõned lubatud vaid perekonnaliikmetele ja teistele isikutele selleks, et valmistada ette vabanemist. Telefonikõneks tuleb taotleda luba. Telefonikõnest võib vangla keelduda, kui see on vajalik avaliku korra ja julgeoleku tagamiseks ning rikkumiste vältimiseks (Loi n°2009 – 1436, art. 39). Samuti alluvad telefonikõned sisulisele kontrollile, see tähendab, et telefonikõnesid

³⁷⁹ EIKo 27.04.2004, *Doerga vs. Holland*.

³⁸⁰ Vt näiteks EIKSo 06.12.2004, *Labita vs. Itaalia*.

³⁸¹ Vt lisaks. VangS § 29 komm 2.1.

võidakse pealt kuulata, registreerida ja katkestada, salvestusi tohib hoida maksimaalselt kolm kuud (CPP, art. D. 419-3). Huvitav on siinkohal märkida, et Prantsusmaa nüüdisaegses vangistusõiguses tunnistati alles 2009. a õigust telefonikõnedele kinnipeetava subjektiivse õigusena, enne seda oli kinnipeetavatel ligipääs telefonikõnedele äärmiselt limiteeritud.³⁸²

Siinkohal tuleks vaadata, millised olid need ühiskondlikud diskussioonid, mille alusel otsustati Eestis kaitsta kõikide ühiskonnagruppide õigust sõnumisaladusele, sest erinevalt Eestist on paljudes teistes riikides kinnipeetavate isiklik kirjavahetus allutatud sisulisele kontrollile ning seda on aktsepteerinud ka EIK. Eesti 1920. a PS võimaldas teha sõnumisaladuse kaitsest erandeid ainult kohtuvõimu loal, kuid 1938. a PS-is seda põhimõtet muudeti ning erandeid võis teha kuritegevuse vastu võitlemiseks seaduses ettenähtud alustel ja korras.³⁸³ Seega nägi 1938. a PS-i alusel seadusandja ette ka kinnipeetavate kirjade sisulise kontrolli, kuid muudatus tehti 1991. a PS-iga. Ehkki Põhiseaduse Assamblee otsustas PS-i väljatöötamisel võtta aluseks J. Adamsi juhtimisel koostatud eelnõu projekti, mis oli sarnane 1938. a sõnastusega, leidis redaktsioonitoimkonna esimees L. Hänni, et reservatsioonid peaksid olema lubatud vaid kohtu loal, sest vastasel korral tundub sõnastus redaktsioonitoimkonnale liialdamist tõlgendamist võimaldav. Paar päeva hiljem tegi ta ettepaneku uue sõnastuseks, mis ka kehtestati ning mille kohaselt saab erandeid teha vaid kohtu loal kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks.³⁸⁴ Seega saab järeldada, et tegelikult ei analüüsitud seda problemaatikat sellest aspektist, kas vangla kontekstis peaks olema sõnumisaladus alati kaitstud või mitte. Samas tuleb mõista, et tol ajal ei olnudki võimalik teha erialaseid uuringuid või põhjalikumat analüüsi, seega põhineb see säte pigem redaktsioonikomisjoni esimehe esmasel hinnangul edaspidisele sätte tõlgendamisele. Seega tuleks nüüd PS-i muutmise vajadust taas kord põhjalikumalt analüüsida ning kaaluda, kas näiteks teatud kuritegusid sooritanud isikute sõnumisaladusse sekkumine peaks olema Eestis PS-iga lubatud.

3.2.1.2 Piirangud isiklikule kirjavahetusele, telefonikõnedele ja pakkide saamisele

EIK on asunud seisukohale, et saadetavate kirjade arvu piiramine ei ole EIÕK art-ga 8 vastuolus. Näiteks asjas *A. B. vs. Holland**³⁸⁵ oli kinnipeetaval lubatud kirjutada kuni kolm kirja nädalas, mille kulud olid riigi hüvitada. Vastuvõetavate kirjade arv ei olnud piiratud. Sellistes piirangutes ei näinud kohus probleemi. Samas lahendis leidis kohus, et konventsioon

³⁸² M. Herzog-Evans. L'intimité du détenu et de ses proches en droit comparé. L'Harmattan 2000, lk 58.

³⁸³ U. Lõhmus (viide 300), lk 462–463

³⁸⁴ Samas, lk 463.

³⁸⁵ EIKo 29.01.2002, *A. B. vs. Holland*.

otsesõnu ei taga kinnipeetavale õigust teha telefonikõnesid, eriti neil juhtudel, kui muud võimalused suhelda on olemas. Kui aga vanglas on olemas helistamisvõimalused, võivad need olla allutatud piirangutele, võttes arvesse mõistlikke ja põhjendatud vanglaelu tingimusi. Kohus leidis, et ehkki isikul oli märkimisväärselt piiratud telefoniga suhtlemine ning ta sai vastu võtta kuni 15-minutilisi kõnesid, mis olid varem registreeritud, ei olnud tegemist art 8 rikkumisega. Samuti tuleb kinnipeetavatel arvestada sellega, et ka teised kinnipeetavad peavad saama telefoni kasutada, ning aktsepteerida, et kuritegude sooritamist on riigil tarvis vältida. Seega on ajalise piirangu määramine telefonikõnedele kooskõlas vangistuse mõistlike tingimustega. Näiteks asjas *Kleuver vs. Norra*³⁸⁶ võimaldati kinnipeetaval suhelda oma emaga tasuta 20 minutit nädalas. Sel ajal, kui ta ema hoole all oli ka kinnipeetava laps ja kuni lapse üheaastaseks saamiseni sai ta teha ühe lisakõne oma kulul. Antud asjas leidis kohus, et piirangud olid vangistuse kontekstis mõistlikud, ega tuvastanud art 8 rikkumist.

Seoses kirjavahetusega on kohus aktsepteerinud, et piirangud pakkide saamisele ei ole konventsiooniga vastuolus. Näiteks asjas *Nazarenko vs. Ukraina*³⁸⁷ lubati kinnipeetaval saada pakke ja väikseid saadetisi iga kuue nädala tagant. Kaebaja väitis, et selline piirang on vastuolus art-ga 8. Võttes arvesse, et isikule võimaldatakse vanglas riietus, toidlustus ja meditsiiniabi, asus kohus seisukohale, et piirangud pakkide saamisele on vastuvõetavad, sest vanglavälised isikud võisid kanda kinnipeetava vanglasisesele arvele raha ilma piiranguta, nii et ta saaks teha vangla kauplusest sisseoste. Piirangu legitiimse eesmärgina nägi kohus korratuse ja kuritegude ärahoidmist ning meedet proportsionaalsena. Samuti pidas EIK seda küsimust riigi hindamisruumi alla kuuluvaks. Pakkidega seonduvat problemaatikat on EIK analüüsinud ka asjas *Aliev vs. Ukraina*³⁸⁸, milles kohus möönis, et pakkide saamisele kohaldatavate piirangute vajadus tuleneb ka pakkide läbitöötamisega seotud logistilistest probleemidest, kui neid saabub vanglasse, kus viibib üle 3000 kinnipeetava. Seega, kui kinnipeetavatel oleks piiramatult õigus saada pakke, tähendaks see suuremal määral lisatööd vanglateenistujatele, kes peavad kontrollima igat pakki põhjalikult selleks, et tagada vangla julgeolek. Vanglarežiimi üks eesmärk on ka kaitsta avalikkust ühiskonnale ohtlike isikute eest, kuid samuti kaitsta kinnipeetavaid teiste kinnipeetavate eest. Kinnipeetavatel oli õigus saada pakke iga kuue nädala tagant. Seega legitiimseks eesmärgiks on see, et kõik julgeolekuriskid peavad olema vähendatud või piiratud. Mõistliku tasakaalu kinnipeetavate

³⁸⁶ EIKo 30.04.2002, *Kleuver vs. Norra*.

³⁸⁷ EIKo 29.04.2003, *Nazarenko vs. Ukraina*.

³⁸⁸ EIKo 29.04.2003, *Aliev vs. Ukraina*.

õiguste ja julgeolekukaalutluste vahel tagas see, et kinnipeetavatele tagas kõik eluks vajaliku riik.

Eesti õiguses ei ole kirjade saamine või saatmine arvuliselt piiratud. Kehtivas õiguses lähtutakse PostiS-is³⁸⁹ kehtestatud kirja mõistest ning sellest, et kirjast võetakse ära vaid esemed, mille omamine vanglas on vangla sisekorraeeskirjadega keelatud (VangS § 29 lg 1). Prantsusmaa õiguses ei ole kinnipeetavate kirjavahetus samuti piiratud ei isikute ringiga ega ka saadetavate või saadavate kirjade hulgaga (CPP, art. D. 414, D. 417). Telefonikõnesid on Prantsusmaal kinnipeetavatel õigus teha vähemalt ühel korra kuus, kuid täpsem telefonikõnede sagedus sätestatakse vanglaasutuse sisemises regulatsioonis (CPP, art. D. 419-1). Ehkki Prantsusmaal ei ole kinnipeetavatel pakkide saamine enamasti lubatud, võimaldatakse korra aastas jõulupühade ajal igal kinnipeetaval saada pakke, saatjaks saavad olla need isikud, kellel on kinnipeetavaga kokkusaamise load. Vanglate kesksüsteem määrab iga-aastaselt maksimumraskused ja tooted, mida saab pakiga saata.³⁹⁰

Eesti õigust analüüsides koorub välja nii sisuline kui ka normitehniline probleem. Normitehniline probleem seisneb selles, et VangS § 29 lg 1 annab aluse kirjast vaid nende esemete äravõtmiseks, mille loetelu on sätestatud vangla sisekorraeeskirjas, samas kui VangS § 15 lg 4 võimaldab vanglal täiendavalt esemeid keelata. Ehkki seda probleemi saaks lahendada teleoloogilise tõlgendamise teel, oleks õigusselguse eesmärgil vaja sõnastust täpsustada. Sisuline probleem seisneb selles, et tuleks kaaluda, kas ja kuidas defineerida kirja mõiste VangS-is. Varem oli kirja mõiste defineeritud VSKE-s, kuid Riigikohus tunnistas selle formaalselt PS-iga vastuolus olevaks volitusnormi puudumise tõttu seaduses.³⁹¹ PostS-is sätestatud kirja mõiste on ulatuslik ning võimaldab saata kinnipeetavale piiramatut loetelu asju. Erialases kirjanduses on üleliigsetes kogustes toiduaineid (nt päklikreem, leivapätsid) ja toiduainete hoidikuid (nt taassuletavad purgid, kiirnuudlipakid) peetud vangla julgeolekule ohtlikuks, kuna nendesse võib peita narkootilisi aineid. Samuti kujutavad endast ohtu igapäevased esemed, nagu hambapastatuubid, markerid, kingakontsad, šampoonipudelid, eriti ohtlikud on medikamendid. Seega peab selliste asjade üle vanglas olema kontroll. Teatud julgeolekurisk, et selliste asjadega tuuakse vanglasse sisse keelatud esemeid, jääb alati, sest

³⁸⁹ PostiS § 4 lg 2 kohaselt on kirisaadetis postiteenuse osutajale edastamiseks üleantud adresseeritud ning nõuetekohaselt pakitud ese või esemed. Kirisaadetis on näiteks kiri, trükis ja pisipakk. Sama seaduse § 5 lg 2 p 1 loeb universaalseks postiteenuseks kirisaadetise edastamist liht-, täht- ja väärtisaadetisena kaaluga kuni 2 kilogrammi.

³⁹⁰ Mémento du surveillant. Direction de l'administration pénitentiaire. Ministère de la Justice 2005, lk 75.

³⁹¹ RKPJKo 25.06.2009, 3-4-1-3-09. – RT III 2009, 37, 279.

kinnipeetaval on õigus suhelda elukaaslase, abikaasa ja sugulastega.³⁹² Samas on vanglale kohustus selliseid riske elimineerida teistes valdkondades. Seega peabki olema piiratud nende esemete ring, mida kinnipeetaval on võimalik kirja teel saada. Kirja mõiste defineerimisel tuleks lähtuda kirjavahetuse eesmärgist, milleks on sisuliste sõnumite saatmine. Selle kõrval tuleks välismaailmaga suhtlemise ja taasühiskonnastamise eesmärgil võimaldada kirjaga saata raamatuid (ilu-, õppe-, teadus-, usu- ja muud kirjandust, mis on kooskõlas vangistuse täideviimise eesmärkidega). VangS-i kohaselt ei ole kinnipeetavatel õigust saada pakke, kuid seoses Riigikohtu seisukohtadega on hägustunud pakside saamise keeld. Samas tuleks teisest küljest kaaluda, kas absoluutne keeld pakside saamisele end ka õigustab, st võimaldada analoogselt Prantsusmaa õigusega korra aastas inimlikel eesmärkidel pakside saamine teatud tingimustel. Teine element, millele tuleks tähelepanu pöörata, on see, et teatud juhtudel peaks kinnipeetavatel olema võimalus teha vangla vahendusel Skype-videokõnesid vangla poolt selleks ettenähtud arvutis ja vanglateenistuja järelevalve all. Oluline oleks see just nende kinnipeetavate puhul, kelle lähedastel ei ole võimalik pika vahemaa tõttu (näiteks elavad Eestist väljas) tulla lühi- või pikaajalisele kokkusaamisele.

3.2.1.3 Tasumine kirjavahetuse ja telefonikõnede eest

Eraldi küsimus tekib seoses kirjavahetuse ja telefonikõnede kuludega. Selge on see, et kinnipeetava suhtlemiseks erikaitse all olevate asutustega peab riik tagama vahendid. Samas isikliku kirjavahetuse puhul riigil sellelaadset kohustust ei ole. Asjas *Boyle ja Rice vs. Ühendkuningriik*³⁹³ tasus riik kinnipeetava ühe kirja saatmise kulud nädalas, ülejäänud kirjade eest tuli kinnipeetaval endal maksta. Kohus ei näinud probleemi selles, et isik ei saanud suhelda lähedastega tulenevalt rahapuudusest, sest vähemalt korra nädalas oli talle see võimalus tagatud. Küll aga on EIK praktika pinnalt selgusetu, kuivõrd kaugeleulatuv on riigi kohustus abistada maksejõuetut kinnipeetavat isiklikus suhtluses, võttes arvesse, et kinnipeetava perekond ja lähedased võivad samuti teda abistada.

Eesti õiguse järgi käib kirjavahetus ja telefoni kasutamine kinnipeetava enda kulul (VangS § 28 lg 2), tasuta on võimalik kirjutada vaid õiguskantslerile, vanglatele, Presidendi Kantseleile, prokurörile, uurijale ja kohtule (VSKE § 47). Õiguskantsleriga peetav tasuta kirjavahetus on sätestatud ka seaduse tasandil (ÕKS § 24). Isikliku kirjavahetuse või telefonikõnede puhul ei ole ette nähtud riigi kohustust tasuda kinnipeetava suhtlemise eest, ka juhul, kui tegemist on

³⁹² P.M. Carlson, J. Simon Garrett. *Prison and Jail Administration: Practice and Theory*. Aspen Publication 1999, lk 77 ja lk 284–285.

³⁹³ EIKo 27.04.1988, *Boyle ja Rice vs. Ühendkuningriik*.

maksejõuetu kinnipeetavaga. Seda põhimõtet tuleks arvestada koostoimes sellega, et ehkki kinnipeetav võib olla ise maksejõuetu, ei ole piiratud see, et temale saadetak vanglasse kirjaümbrikke ja marke või vajadusel rahalisi vahendeid või et ta ei tohiks teha telefonikõned vastaja arvel. Ka Prantsusmaa õigus ei sea riigile kohustust tasuda kinnipeetava kirjavahetuse eest ning sätestab, et telefonikõned toimuvad kinnipeetava kuludega (CPP, art. D. 419-1).

3.2.2 Lühiajalised kokkusaamised

3.2.2.1 Kokkusaamiste piirangud

Lühiajaliste kokkusaamiste puhul kehtib põhimõte, et riigil on õigus kehtestada piiranguid kinnipeetava vanglavälisele suhtlusele, tagamaks mõistlikud vangla julgeolekunõuded ja kinnipeetava õiguse olla kontaktis perekonnaga.³⁹⁴ Ranged piirangud on õigustatud rangel režiimil viibivate kinnipeetavate puhul, nagu analüüsitud punktis 3.2.5.3, kuid ka tavarežiimil viibivatel kinnipeetavatel ei ole absoluutset õigust lühiajalistele kokkusaamistele. Näiteks asjas *Kalashnikov vs. Venemaa**³⁹⁵ leidis kohus, et kui riik määratleb kinnipeetava kokkusaamiste piirangud, kokkusaamiste viisid, nende sageduse ja nende ajalise kestuse, ei ole need piirangud konventsiooniga vastuolus, kui neil on õiguslik alus, legitiimne eesmärk ja need on vajalikud demokraatlikus ühiskonnas. Hiljuti on kohus asjas *Simeonov vs. Bulgaaria**³⁹⁶ leidnud art 8 rikkumise olukorras, kus konventsiooniga oli vastuolus kinnipeetavale seatud piirang kohtuda ligi kolme aasta vältel abikaasaga, kelle suhtes toimus kohtueelne uurimine, , kuna piirangul puudus õiguslik alus. Seega ei tulnud kohtul isegi arvestada seda, kas piirangul oli legitiimne eesmärk või kas see oli vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Ilmselt oleks probleemiks kujunenud ka see, et selline piirang ei ole vajalik demokraatlikus ühiskonnas, nagu illustreerivad kaasused, milles on samuti piiratud vahistatute õigust kohtuda perekonnaga.

Tihti ongi lühiajaliste kokkusaamiste võimaldamine seotud eeluurimise all olevate isikutega, kellele on uurimise huvides seatud mitmesuguseid piiranguid. Neid lahendeid on vaja hinnata põhjusel, et need annavad vihjeid selle kohta, kas ja millises ulatuses ja piirangutega saab lühiajalist kokkusaamist pidada konventsiooni alusel isiku õiguseks. Asjas *Lavents vs. Läti**³⁹⁷ leidis kohus, et eeluurimise all oleva isiku suhtes rikuti art-t 8, kuna talle ei võimaldatud abikaasa ja lapse külaskäike eri kestusega perioodide vältel, kusjuures pikimaks ajaks oli ligi pooleteiseaastane periood. Siseriikliku kohtu otsusest lähtuvalt järeldas ka EIK,

³⁹⁴ EIKo 27.04.1988, *Boyle ja Rice vs. Ühendkuningriik*.

³⁹⁵ EIKo asja osaliselt menetlusse võtmise kohta 18.09.2001, *Kalashnikov vs. Venemaa*.

³⁹⁶ EIKo 28.01.2010, *Simeonov vs. Bulgaaria*.

³⁹⁷ EIKo 28.12.2002, *Lavents vs. Läti*.

et rakendatud meetmel ei olnud õiguslikku alust, kuna see oli kehtestatud ministri aktiga. Lõppkokkuvõttes lisas kohus, et meede, kui isikul ei võimaldatud kohtuda perekonnaga sellise pika aja vältel, ei saanud olla demokraatlikus ühiskonnas vajalik. Ka asjas *Klamecki vs. Poola**³⁹⁸ leidis kohus art 8 rikkumise, kuna vahistatul ei võimaldatud ühe aasta jooksul kohtuda oma abikaasaga. Ehkki kohus möönis antud asjas, et suhtluspiirangutel oli seaduslik alus ning legitiimne eesmärk hoida ära kuritegevust, ei ole sellise aja jooksul määratud piirangud vajalikud demokraatlikus ühiskonnas, mistõttu ei olnud riik leidnud õiglast tasakaalu tõendite kogumise ja isiku perekonnaelu kaitse vahel. Asjas *Baginski vs. Poola**³⁹⁹ kordas kohus taas kord, et riigil on kohustus leida õiglane tasakaal julgeolekukaalutluste ja isiku õiguse vahel perekonna- ja eraelule. Kui riik seda ei ole suutnud teha, siis on EIK-l õigus see tasakaal leida. Antud asjas oli kaebajaks samuti eeluurimisalune isik, kes viibis kohtu all üle kolme aasta. Kinnipidamise ajal jäeti vahistatu ja ta ema taotlused kokkusaamiseks mitut puhku rahuldamata, kuna prokuratuur oli ema määranud kriminaalasjas tunnistajaks. Kohus leidis, et piirangud suhtlusel emaga, mis esialgu oleksid võinud olla õigustatud, ei olnud pikema aja möödudes enam vajalikud demokraatlikus ühiskonnas, mistõttu riik ei ole leidnud õiglast saavutatavate eesmärkide ja kasutatavate vahendite tasakaalu. Seda, et piirangud peavad olema sisuliselt õigustatud ning seda kohustust peab selgelt sätestama ka seadus, on EIK ka alles hiljuti uuesti rõhutanud.⁴⁰⁰

Lühiajaliste kokkusaamiste piirangud tulenevad vangla igapäevaelu režiimist ja sellest, et vanglal tuleb arvestada ruumide kasutusega, personali töö korraldamisega, ajaplaneerimisega julgeoleku tagamise eesmärgil, mis määrab juba otseselt ära külastuste arvu, tiheduse ja kestuse.⁴⁰¹ Eestis on kinnipeetavale lubatud vähemalt üks kord kuus järelevalve all kokku saada oma perekonnaliikmete ja teiste isikutega, kelle maine suhtes ei ole vangla juhtkonnal põhjendatud kahtlusi. Kokkusaamised kestavad kuni kolm tundi (VangS § 24 lg 1). Prantsusmaa vanglates on lühiajaline kokkusaamine uute muudatustega võimaldatud vähemalt korra nädalas. Kokkusaamine võib toimuda kas perekonnaliikme või teise isikuga, kui selleks on olemas vangla luba. Loa andmisest perekonnaliikmele võib keelduda või loa võib tagasi võtta avaliku korra kaitseks, julgeoleku tagamiseks ja rikkumiste ärahoidmiseks. Teiste isikutega kohtumise luba sõltub sellest, kas kokkusaamine on kooskõlas isiku taasühiskonnastamisega (Loi n°2009 – 1436, art. 35(1)). Luba antakse eelnevalt kas siis permanentsena või teatud arvu külastuste tarbeks (CPP, art. D. 403(3)). Ka Eesti õiguses

³⁹⁸ EIKo 03.03.2003, *Klamecki vs. Poola* (No 2).

³⁹⁹ EIKo 11.10.2005, *Baginski vs. Poola*.

⁴⁰⁰ EIKo 04.03.2010, *Shalimov vs. Ukraina*.

⁴⁰¹ P.M. Carlson, J. Simon Garrett (viide 392), lk 284.

tuleks kaaluda seda, et lühiajalise kokkusaamise sagedus tuua vähemalt kahele korrale kuus, sest kehtivas õiguses sätestatud luba lühiajaliseks kokkusaamiseks kord kuus on põhjendamatult väike sagedus. Samuti tuleks kaaluda permanentsete või teatud arvu külastuste jaoks mõeldud lubade väljastamist, mis kiirendaks kokkusaamisele tulemise protseduuri oluliselt ja oleks ka vanglale ressursisäästlikum.

3.2.2.2 Kokkusaamisruumi tingimused

Ehkki EIK on lühiajalistel kokkusaamistel klaasseina kui vangla turvalisuse tagamiseks vajalikku meetet aktsepteerinud, näitab EIK hiljutine praktika, et sellise meetme kasutamiseks peab olema ka reaalne vajadus. Näiteks asjas *Ciorap vs. Moldova*⁴⁰² oli kinnipeetaval küll õigus kohtuda kahel korral kuus külastajatega, kuid igasugune füüsiline kontakt oli välistatud pika aja vältel (kuni üks aasta). Oluline on siinkohal see, et isikut oli süüdistatud pettuses ja ta ei kujutanud endast mingit julgeolekuriski, mistõttu EIK järeldas, et riik ei olnud leidnud kokkusaamisele piirangute seadmisega mõistlikku tasakaalu art 8 alusel. Antud asjas analüüsis kohus ka õigusliku aluse problemaatikat. Kohus möönis, et siseriiklik õigus sätestas selle, et kokkusaamised toimuvad administratsiooni kontrolli all, kuid leidis, et see on liiga lai säte, mis ei pruugi anda alust sellele, et kohtujaid peaks eraldama klaassein. Ka lisas kohus, et tegemist ei ole demokraatlikus ühiskonnas vajaliku meetmega, kuna konkreetsel juhul oli kaebaja süüdistatav pettuses, samuti ei olnud riski, et ta võiks põgeneda või toime panna kuritegusid. Kohus pidas klaasseina tekitatud füüsilisi takistusi vabale diskussioonile olulise tähtsusega olevaiks, kuna isikutel puudus täielik privaatsus, sest viis kokkusaamisruumi asusid üksteise kõrval. Probleemkohaks saigi siin selliste piirangute kohaldamise vajaduse puudumine, mistõttu ei olnud tegemist demokraatlikus ühiskonnas vajaliku meetmega.

Siit koorub lisaküsimus: nimelt see, millises ulatuses peab ka lühiajalistel kokkusaamistel olema tagatud privaatsus ja mida saab privaatsuse all mõista? Art 8 kaitse hõlmab korrespondentsisaladust, olgu see siis suuline, kirjalik, elektrooniline või vanglas pakutavate suhtlusvahendite vormis, näiteks lühiajaliste kokkusaamiste ruumides.⁴⁰³ Eelkõige tähendab see seda, et suhtlust ei salvestata, välja arvatud juhul, kui selleks on seaduslik alus, legitiimne eesmärk ja kui see on vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Näiteks asjas *Allan vs. Ühendkuningriik*⁴⁰⁴ oli isik vahi all mõrva eest ja oli uurimismenetluse käigus kasutanud

⁴⁰² EIKo 11.06.2007, *Ciorap vs. Moldova*.

⁴⁰³ F. Sudre (viide 121), lk 465.

⁴⁰⁴ EIKo 05.11.2002, *Allan vs. Ühendkuningriik*.

vaikimismeetodit. Sellistel asjaoludel lindistati salaja isiku suhtlust naissoost tuttavaga lühiajalistel kokkusaamistel ja kaaskinnipeetavaga vanglakambris. Kohus leidis, et sellega on isiku suhtes rikutud konventsiooni art-t 8. Antud asjas mõisteti isik nende lindistuste põhjal süüdi kuriteos ja määrati karistuseks eluaegne vangistus. Määravaks probleemkohaks sai antud asjas see, et siseriiklik õigus ei näinud seadustega ette seda, kuidas politsei saab kasutada salajasi lindistusi. Asjas *Wisse vs. Prantsusmaa*⁴⁰⁵ lindistati nelja kuu jooksul kaebajate vestlused sugulastega lühiajaliste kokkusaamiste ruumides. Kohus rõhutas, et külastusruumides toimuvate vestluste lindistamine, välja arvatud julgeoleku tagamise põhimõttel, ei ole aktsepteeritav, sest ka kinnipeetavatel peab olema mingil määral eraelu ja teatud privaatsus vestlusel perekondadega. Seega luges kohus vanglas kokkusaamistel räägitavat kuuluvaks eraelu kaitse sätte alla. Lõpuks aga järeldas kohus, et kokkusaamisruumides peetud vestluste lindistamine ja nende lindistuste edasine kasutus oli art 8 rikkumine, kuna Prantsusmaa õigus ei sätestanud piisava selgusega, kuidas ja millises ulatuses riik võib sel moel sekkuda kinnipeetava eraelusse.

Lühiajalisi kokkusaamisi võimaldatakse vanglateenistuse ametniku juuresolekul (VangS § 27 lg 2). Kuna sama paragrahvi teine lause annab erikaitset omavate isikute kokkusaamiste puhul õiguse vaid jälgimisele, kuid mitte paeltkuulamisele, saaks justkui järeldada, et lühiajalistel kokkusaamistel ei tule tagada sõnumisaladuse kaitset. Selline tõlgendus oleks aga vastuolus EIK praktikaga. Eesti õiguse alusel ei ole lubatud kokkusaamistel toimuvate vestluste lindistamine, v.a erimenetluste käigus, nagu kriminaalmenetlus ja jälitustegevus. Kokkusaamisruumis või muus kokkusaamiseks ettenähtud kohas võib kinnipeetava ja temaga kokkusaamisele tulnud isiku eraldada klaasist või traatvõrgust vaheseinaga. Seda, millistel alustel ja kes selle otsuse teeb, õigusaktid ei täpsusta. Prantsusmaa õiguse järgi toimuvad lühiajalised kokkusaamised üldjuhul ilma isikuid eraldamata, kuid vanglaasutuse juht võib otsustada loetletud tingimustel (sh ohtlike kurjategijate puhul või kui vastavat soovi avaldavad kinnipeetav või kokkusaaja) eraldusseina kasutamise (CPP, art. D. 405). Kokkusaamise juures viibib ka vanglaametnik, kellel peab olema õigus pealt kuulata vestluste sisu, mis määrab ära ka selle, et vestlus peab toimuma prantsuse keeles või keeles, mida vanglaametnik mõistab (CPP, art. D. 406-407). Seega tuleks ka Eesti õiguses täpsustada seda, millistel juhtudel on õigus kokkusaamisruumis kasutada eraldust, ning loetleda võimalikud juhud. Samas võib kahtluse alla seada Prantsusmaa õiguse vastavuse EIÕK-le osas, et kinnipeetavatel ei ole lühiajalistel kokkusaamistel õigust privaatsele vestlusele.

⁴⁰⁵ EIKo 20.12.2005, *Wisse vs. Prantsusmaa*.

3.2.2.3 Kinnipeetava ja külastajate läbiotsimised

Ehkki läbiotsimised on aktsepteeritavad, on tingimuseks kooskõla art-tega 3 ja 8. Läbiotsimised, mis nõuavad isiku alastiolemist, tuleb teha vaid samast soost vanglateenistujate juuresolekul. Asjas *Valasinas vs. Leedu**⁴⁰⁶ tuli kinnipeetaval end täielikult lahti riietada vastassoost ametniku juuresolekul, seejärel kästi kinnipeetaval kükitada ja tema suguelundeid kontrollisid vanglateenistujad oma kätega, kuid seejärel kontrolliti ka kinnipeetava külastaja kaasa toodud toitu. Kohus luges seda art 3 rikkumiseks. Vajadus kinnipeetav läbi otsida on enam õigustatud erirežiimile paigutatud või ohtlikumate kurjategijate puhul, vt punkti 3.2.5.4.

Kui kinnipeetavate läbiotsimise puhul võib art 8 rikkumise tuvastamine olla keerukam, kuna nad on allutatud vangla režiimile, mille eesmärgiks on ka julgeoleku tagamine, siis vanglaväliste isikute läbiotsimise küsimuses on EIK lähenemine rangem. Näiteks asjas *Wainwright vs. Ühendkuningriik**⁴⁰⁷ andis vangla direktor korralduse teha alastiläbiotsimine kõikidele ühe kinnipeetava külastajatele, sest kinnipeetavat kahtlustati narkootikumide vanglasse sissetoomises. Kinnipeetava ema ja poolvend tulid teda vanglasse vaatama, kuid pärast tavalist läbiotsimist teavitati neid, et tuleb korraldada ka alastiläbiotsimine, ja juhul kui nad sellega ei nõustu, ei lubata neid kokkusaamisele. Naisterahval kontrolliti visuaalselt väliseid suguelundeid ja pärakut. Meesterahval kombiti keha läbi, sh kaenlaalused, üks vanglateenistuja tõstis isiku peenise ja kontrollis ka eesnaha alust. Kontrollijateks olid samast soost isikud. Külastajad väitsid, et selline kontroll rikkus art-id 3 ja 8, kuna tekitas neile emotsionaalseid kannatusi ning nad ei suutnud seetõttu kasutada visiidiks ette nähtud aega ning väitsid, et ka pärast intsidenti oli nende igapäevaelu häiritud. Art 3 asjus leidis kohus, et ehkki esines puudujääke läbiotsimisel, ei ületanud ebamugavused art 3 minimaalset raskusastet. Probleemiks aga sai art 8, ehkki meetmel oli olemas seaduslik alus ja legitiimne eesmärk, kuid viis, kuidas läbiotsimised toimetati ning see, et ei peetud kinni kõikidest protseduurireeglitest, näiteks isikute teavitamine ja keha poolekaupa läbiotsimine, ei vastanud demokraatlikus ühiskonnas vajalikkuse tingimusele. Seega illustreerib see kaasus, kuidas art 8 annab lisakaitset, kui art 3 ei ole kohaldatav, kuna ei ole täidetud minimaalse raskusastme kriteerium. Veel on see kaasus üheks näiteks selle kohta, et art 8 tõlgendamine on evolutiivne, andes üha rohkem kaitset üksikisikule.

⁴⁰⁶ EIKo 24.07.2001, *Valasinas vs. Leedu*.

⁴⁰⁷ EIKo 26.09.2006, *Wainwright vs. Ühendkuningriik*.

VangS annab aluse kokkusaamisele lubatud isiku ja tema asjade läbiotsimiseks. Kaitsja, advokaadist esindaja, vaimuliku, notari ja oma riigi konsulaartöötaja läbiotsimine on lubatud vaid põhjendatud kahtluse korral ning kaitsja, advokaadist esindaja või konsulaartöötaja poolt kaasa toodud kirjalike materjalide ning notari dokumentide sisuline läbivaatus on keelatud. Läbiotsimise toimetab vanglateenistuse ametnik, kes on külastajaga samast soost. Asjad, mille omamine vanglas on keelatud, võetakse kokkusaamise ajaks vangla juhtkonna poolt ajutisele hoiule (VangS § 27). Enne ja pärast kokkusaamist otsitakse kinnipeetav ja kokkusaaja läbi (VSkE § 37 lg 2). Prantsusmaal on samuti sätestatud, et enne ja pärast kokkusaamist otsitakse kinnipeetav läbi (CPP, art. D. 406). Kui kinnipeetav enne külastusele minemist enamasti läbib läbiotsimise kompimise teel, siis pärast kokkusaamist tehakse täielik läbiotsimine. Eranditult kõik külastajad läbivad metallidetektori.⁴⁰⁸

Eesti õiguses on siingi mõningaid probleemkohti. Kinnipeetava läbiotsimiseks annab aluse VangS § 68 lg 1. Läbiotsimise korra kehtestamiseks otsest alust VangS-ist ei tulene, vaid sellena on nähtud üldist volitust, mille kohaselt kehtestab järelevalve täpsema korralduse justiitsminister (VangS § 66 lg 1¹). Läbiotsimiste täpsustus tuleneb VETJk §-st 47, mille kohaselt otsitakse isik läbi kas täielikult või mittetäielikult. Seda, mida kujutab endast täielik läbiotsimine või kuidas see toimub, pikemalt ei selgitata. Määrus nimetab ära vaid selle, et isiku täielik läbiotsimine toimetatakse kohas, kus on tagatud privaatsus ning et isiku läbiotsimist toimetavad läbiotsitavaga samast soost isikud. Intensiivselt isiku kehalist puutumatust riivav regulatsioon sisaldub ka VETJk § 49 lg-s 2, mille kohaselt toimetatakse tavaliselt täielik läbiotsimine enne ja pärast kokkusaamist. Kui külastaja läbiotsimine enne pikaajalist kokkusaamist võib olla õigustatud, siis pärast pikaajalist kokkusaamist ei pruugi see enam õigustatud olla. Seega peaks olema sätestatud, et pärast kokkusaamist saab läbiotsimist külastajale teha vaid vajaduse korral. Lisaks peaks VETJk 3. jao regulatsioon sisalduma suures osas VangS-is, kus nimetatakse läbiotsimise põhimõtted ning VETJk-sse jääks korra kehtestamine kitsas mõttes. Kuna läbiotsimisi, eriti täielikke läbiotsimisi tuleb pidada isiku põhiõigusi intensiivselt riivavaiks, peab regulatsioon olema kehtestatud seaduse tasandil või vähemalt peab olema sätestatud selge volitusnorm läbiotsimise eri tahkude reguleerimiseks. Küll aga saab järeldada, et regulatsiooni sisuline külg ei ole vastuolus EIK praktikaga, oluline on siinjuures, et ka praktilises elus toimetatakse läbiotsimisi vastavalt artide 3 ja 8 nõuetele ning järgides vangla hoolsuskohustust.

⁴⁰⁸ J.-P. Céré. La prison. Connaissance du droit. Dalloz 2007, lk 34.

3.2.2.4 Kinnipeetava paigutamine

Vanglaväline suhtlemine on kaudselt seotud ka kinnipeetava paigutamisega, sest juhul kui kinnipeetav paigutatakse liiga kaugemale perekonnast, raskendab see vanglavälist suhtlust või teeb selle sootuks võimatuks. Aktuaalne on see küsimus suure territooriumiga riikides. Asjas *Marincola ja Sestito vs. Itaalia*⁴⁰⁹ rõhutas kohus, et EIÕK art 8 ei anna kinnipeetavale õigust olla paigutatud konkreetsesse vanglasse või vangla osakonda, ja see, et kinnipeetav võidakse paigutada perekonnast eemale, on vangistuse paratamatu tagajärg. Kui aga kinnipeetav paigutatakse perekonnast niivõrd kaugel asuvasse vanglasse, et isiku külastamine muutub äärmiselt raskendatuks või tema nägemine võimatuks, võib selline olukord teatud juhtudel küündida art 8 rikkumiseks. Samas ei seata riikidele ka ebamõistlike nõudeid, kui näiteks kinnipeetavad kannavad karistust ühes riigis ning nende perekond viibib teises riigis. Näiteks asjas *Hacisüleymanoglu vs. Itaalia*⁴¹⁰ taotles kinnipeetav perekondlikel põhjustel enda ümberpaigutamist Itaalia vanglast Türgi vanglasse, kuid seda ei võimaldatud. Samuti ei võimaldatud isikule paigutamist Rooma või Milano vanglatesse, et tema Türgis elav perekond saaks isikut lihtsamini külastada. Kohus kordas siinkohal põhimõtet, et konventsioon ei taga isikule õigust valida kinnipidamiskohta. Kohus lisas veel, et antud juhul ei aitaks kinnipeetavat ka riigisisene ümberpaigutamine, kuna käesolevas asjas oli põhiprobleemiks tema perekonna reisimine Türgist Itaaliasse. Kokkuvõttena ei näinud kohus art 8 raames probleemi ega võtnud kaebust menetlusse. Ehkki paigutamine üldjuhul seondub kinnipeetava perekonnaeluga, võib teatud juhtudel olla relevantseks õiguseks ka isiku eraelu, sest perekonnaelu mõiste on suhteliselt kitsas. Näiteks asjas *Wakefield vs. Ühendkuningriik*⁴¹¹ märkis kohus seoses isiku kihlatuga suhtlemisega, et kui kinnipeetava vanglaväline suhtlus ei kanna perekonnakaitse eesmärki, siis tema paigutamine võib olla relevantseks ka muu suhtluse arendamisel või takistamisel ehk siis asjakohaseks õiguseks on eraelu kaitse ning selles kontekstis on oluline see, kuhu isik on paigutatud.

Eestis paigutatakse kinnipeetavaid täitmisplaani alusel, arvestades reaalselt kandmisele kuuluva karistusaja pikkust, kinnipeetava vanust, sugu, tervise seisundit ning iseloomuomadusi (VangS § 11 lg 1). Kinnipeetava võib paigutada ühest kinnisest vanglast teise või ühest avavanglast teise, kui see on vajalik kinnipeetava individuaalse täitmiskava elluviimiseks, vangistuse täideviimise eesmärkide saavutamiseks või julgeoleku kaalutlustel (VangS § 19 lg 1). TäitmP § 5 seob paigutamise üldjuhul kinnipeetava elukohaga, kuid jätab

⁴⁰⁹ EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 25.11.1999, *Marincola ja Sestito vs. Itaalia*.

⁴¹⁰ EIKo 18.10.2005, *Hacisüleymanoglu vs. Itaalia*.

⁴¹¹ EIKo menetlusse võtmata jätmise otsus asjas 01.10.1990, *Wakefield vs. Ühendkuningriik*.

ka erisuse sisse seoses kinnipeetavate kontingentiga.⁴¹² Samuti on vanglal alati õigus paigutada üldreeglist lähtuvalt kinnipeetavaid ka erandlikult (TäitmP § 6).⁴¹³ Õigusaktidest ei tulene kinnipeetavale subjektiivset õigust viibida mingis konkreetsetes vanglas või valida sinna paigutamist. Ehkki lähtudes EIK praktikast võib paigutamine art-t 8 rikkuda, kui isik paigutatakse niivõrd kaugemale perekonnast, et suhtlemine muutub võimatuks, tuleb siinkohal arvestada Eesti territoriaalse iseärasusega, kus esiteks on territoorium äärmiselt väike ning vanglad asuvad keskustes, kuhu on tagatud raskusteta ligipääs. Kinnipeetava paigutamine ja ümberpaigutamine otsustatakse lähtuvalt kinnipeetava ja vanglasüsteemi vajadustest ning seda teostatakse äärmiselt ulatusliku kaalutusõiguse kaudu. Vangla võib teatud juhtudel võtta arvesse isiku perekondlikke iseärasusi. Ka Prantsusmaal ei ole kinnipeetaval õigust valida kohta, kus ta karistust kannab, kuid erialakirjanduses rõhutatakse, et vanglaasutuste administratsioon peab paigutamisoskuste tegemisel arvestama ka sellega, et isik saaks alal hoida perekondlikke suhteid.⁴¹⁴

3.2.2.5 Perekondlikud õigused

3.2.2.6 Pikaajalised kokkusaamised

Kui EIÕK art 8 tagab kinnipeetavate õiguse kirjavahetusele ja telefonikõnedele ning ka lühiajalistele kokkusaamistele, siis pikaajalise kokkusaamise kohta ei ole EIK sellist õigust veel andnud. Üldjuhul ei ole EIK sekkunud nendesse detailsetesse küsimustesse, kus ei ole veel Euroopa-ülest ühtset meelt, selliseks küsimuseks on seni olnud pikaajalised kokkusaamised ja nende võimaldamine.⁴¹⁵ Kuna aga üha enam riike on hakanud võimaldama kinnipeetavatele pikaajalisi kokkusaamisi, siis võib EIK oma seisukohti mingi hetk muuta.

⁴¹² TäitmP § 5: „Kinnipeetav paigutatakse vanglasse järgmiselt: 1) Tartu Vanglasse paigutatakse kinnipeetav, kelle elukoht on Hiiu, Jõgeva, Järva, Lääne, Põlva, Pärnu, Rapla, Saare, Tartu, Valga, Viljandi või Võru maakonnas, ning kinnipeetavad, kellel on narkootiliste ainete tarvitamisest tingitud sõltuvushäired; 2) Tallinna Vanglasse paigutatakse kinnipeetav, kelle elukoht on Harju maakonnas; 3) Viru Vanglasse paigutatakse kinnipeetav, kelle elukoht on Ida-Viru või Lääne-Viru maakonnas, ja narkokuritegusid toime pannud ning noored, välja arvatud naissoost noored, kinnipeetavad; 4) Murru Vanglasse paigutatakse seksuaalkuritegusid toime pannud, kuni kuuekuulist vangistust kandvad või madala retsidiivsuriski ja madala ohtlikkuse tasemega kinnipeetavad või üle 55 aasta vanused kinnipeetavad, kellel ei ole tervislikke vastunäidustusi, sealhulgas rasket liikumispuuet; 5) Harku Vanglasse paigutatakse naiskinnipeetavad ja sellised üle 57 aasta vanused meeskinnipeetavad, keda ei ole karistatud seksuaalkuriteo toimepanemise eest; 6) menetlustoimingute või kohtuistungide toimumise ajaks või seoses teise piirkonna vanglasse paigutamisega võib kinnipeetava ajutiselt paigutada Tallinna Vanglasse, Tartu Vanglasse või Viru Vanglasse.

⁴¹³ TäitmP § 6: „Kinnipeetava paigutamise erandjuhud: (1) Kinnipeetava võib paigutada vanglasse § 5 järgimata, kui see on vajalik vangla ülekoormuse tõttu või kinnipeetava julgeoleku huvides või muudel erandlikel asjaoludel. (2) Eluaegse vangistusega karistatud kinnipeetav paigutatakse Tallinna Vanglasse, Tartu Vanglasse või Viru Vanglasse.”

⁴¹⁴ J.-P. Céré (viide 408), lk 38.

⁴¹⁵ D. van Zyl Smit, S. Snacken (viide 2), lk 366.

Seni on aga asjas *Aliev vs. Ukraina*⁴¹⁶ kohus öelnud, et isiku õigust era- ja perekonnavalule ei rikuta, kui kinnipeetavale ei võimaldata või kui riigi õigusaktid ei näe ette pikaajalisi kokkusaamisi lähedastega või intiimsuhet abikaasaga. Kohus märkis, et ehkki paljudes Euroopa riikides on võimaldatud pikaajalisi kokkusaamisi, ei saa praegusel ajal järeldada, et nende võimaldamata jätmine oleks vastuolus art-ga 8. Kohus pidas vastuvõetavaks, et pikaajaliste kokkusaamiste võimaldamata jätmine võib olla õigustatud kuritegevuse ja korratuse ärahoidmise eesmärgil. Sama seisukohta kordas kohtu suurtoda ka asjas *Dickson vs. Suurbritannia*⁴¹⁷. Seega praegusel ajal ei ole pikaajaline kokkusaamine kinnipeetava inimõiguseks, kuid ei ole välistatud, et lähitulevikus võib EIK oma seisukohta muuta.

Erinevalt teiste Euroopa riikide vangistuspoliitikast säilitati VangS eelnõus kinnipeetava lühiajaliste kokkusaamiste kõrval ka tema õigus pikaajalisele kokkusaamisele, mis seisneb kinnipeetava kooselamises talle lähedase inimesega selleks ettenähtud ruumis. Kuna vanglates olid valdavalt olemas pikaajalisteks kokkusaamisteks kohandatud ruumid ja pikaajalised kokkusaamised aitavad tihendada kinnipeetava kontakte lähedaste inimestega, ei pidanud eelnõu koostajad loobumist pikaajalistest kokkusaamistest otstarbekaks.⁴¹⁸ Seega on Eestis pikaajaline kokkusaamine perekonnaga kinnipeetava õiguseks, kui kokkusaaja vastab formaalsetele tunnustele (VangS § 25 lg 1), mistõttu tagab Eesti konventsioonist laiemalt kinnipeetava õiguse suhelda perekonnaga. Tegemist on nüüdisaegse Euroopa vangistusõiguse ühe suunaga, kus tähtsustatakse ka pikaajaliste kokkusaamiste rolli kinnipeetava taasühiskonnastamises ja tunnustatakse muu hulgas ka kinnipeetavate seksuaalelu.⁴¹⁹ Vangistusega välistatakse mitmesuguste isiklike rollide kandmine või piiratakse nende täitmist oluliselt. Vanglaväline suhtlus ja siinkohal pikaajalised kokkusaamised võimaldavad isikul siiski osaliselt täita oma rolli vanema või partnerina. Vastukaaluks tuleb kinnipeetaval arvestada teatud julgeolekumeetmetega, nagu näiteks läbiotsimised.⁴²⁰ Prantsusmaa õiguses loodi 2009. a õiguslik alus pikaajalisteks kokkusaamisteks, ehkki eri vanglates kohaldati juba varem prooviperioode.⁴²¹ Nüüd on ka Prantsusmaa kinnipeetavatel õigus vähemalt korra trimestris kohtuda nn perekonnaruumis. Vahistatute puhul eeldab pikaajaline kohtumine kohtu luba (Loi n°2009 – 1436, art. 36). Seoses pikaajaliste kokkusaamistega on ka Riigikohus näidanud ülimalt liberaalset lähenemist, leides, et ehkki vahistatutele ei ole

⁴¹⁶ EIKo 29.04.2003, *Aliev vs. Ukraina*. Antud asjas surmanuhtlusega karistatud kinnipeetavale, kelle karistus muudeti ümber eluaegseks vanglakaristuseks, keelduti võimaldamast igasugust intiimset kontakti abikaasaga. Selle peale kaebasid riigi meetme kohtusse nii kinnipeetav kui ka tema abikaasa.

⁴¹⁷ EIKSo 04.12.2007, *Dickson vs. Ühendkuningriik*.

⁴¹⁸ Vangistusseaduse eelnõu seletuskiri (viide 59).

⁴¹⁹ P. Combessie. Sociologie de la prison. Troisième édition. Collection Repères. La Découverte 2009, lk 62.

⁴²⁰ D. van Zyl Smit, S. Snacken (viide 2), lk 103–104.

⁴²¹ J.-P. Céré (viide 408), lk 35.

seadusega ette nähtud pikaajalisi kokkusaamisi, võib teatud asjaolude ilmnedes pikaajaliselt vahistatu staatuses viibivale isikule pikaajalise kokkusaamise võimaldamata jätmine kujutada endast niivõrd intensiivset PS-i §-s 26 sätestatud õiguse riivet, et vahistatutele seadusega sätestatud piirang võib osutuda põhiseadusega vastuolus olevaks.⁴²² Sellest lahendist võib välja lugeda ka juhise seadusandjale, et Eesti kõrgeima kohtu soov oleks tõlgendada PS-i §-i 26 laiemalt, kui seda nõuaks EIK. Seega nähakse teatud juhtudel ka vahistatutele ette pikaajaliste kokkusaamiste võimalus, mida võiks siinkirjutaja ettepanekul siduda uurimist juhtiva prokuröri loaga. Küsimus tekib aga osas, kas homoseksuaalne partner võib ka tulla vanglasse pikaajalisele kokkusaamisele. Kui tõlgendada sõna-sõnalt VangS § 25 lg-t 1, siis saaks järeldada, et ilmselt mitte, sest ainsa kriteeriumina võiks homoseksuaalne partner kuuluda „faktilise abikaasa alla”, kellega on väldanud kooselu enne karistuse kandmise algust vähemalt kaks aastat.

PerekS § 1 lg 1 sätestab, et abielu sõlmitakse mehe ja naise vahel, millest saab järeldada, et abikaasad saavad olla vaid eri soost. EIK ei ole veel asunud seisukohale, et konventsioon annab homoseksuaalsetele õiguse astuda traditsioonilises mõttes abiellu, küll aga on EIK homoseksuaalsete isikute õigusi laiendanud. Juba ammu on EIK leidnud, et homoseksuaalsuse kriminaaliseerimine on vastuolus art-ga 8,⁴²³ samuti on vastuolus konventsiooniga riigi praktika, mille kohaselt visati armeest välja homoseksuaalse suunitlusega isikud.⁴²⁴ Veel on EIK suhkoda leidnud, et lesbilisele üksikvanemale seatud adopteerimiskeeld, mis põhines tema seksuaalsel orientatsioonil, oli vastuolus nii art-ga 8 kui ka art-ga 14 (diskrimineerimise keeld).⁴²⁵ Hiljuti on kohus leidnud, et riikidel on väga kitsas hindamisruum isikute erinevaks kohtlemiseks tulenevalt nende seksuaalsest orientatsioonist. See tähendab, et ka olukorras, kus *de facto* tunnistavad siseriiklikud õigused abielulisi kooselusi vaid eri sugupoolte vahel (antud juhul seoses üürilepingu jätkamisega perekonnaliikmele pärast teise isiku surma) ning hoolimata sellest, et näiteks Poola põhiseadus kaitses perekonda kui mehe ja naise kooselulist ühendust, on riikidel siiski kohustus võtta arvesse ühiskondlikke arenguid seksuaalvähemuste huvide kaitsel. Sellest lähtuvalt ei olnud põhjendatud samasoolises suhtes elavate isikute formaalne väljajätmine perekonnaelu mõistest.⁴²⁶ Seega tuleks faktilist abikaasat vangla kontekstis tõlgendada

⁴²² RKHKo 19.11.2009, 3-3-1-62-09, p 18. – RT III 2009, 53, 400.

⁴²³ EIKo 22.10.1981, *Dudgeon vs. Ühendkuningriik*.

⁴²⁴ EIKo 27.09.1999, *Smith ja Grady vs. Ühendkuningriik*.

⁴²⁵ EIKSo 22.01.2008, *E. B. vs. Prantsusmaa*.

⁴²⁶ EIKo 02.03.2010, *Kozak vs. Poola*. EIK tegi antud asjas ülevaate oma varasematest kohtulahenditest ning rõhutas alljärgnevaid punkte: 1) isiku seksuaalne orientatsioon kui eraelu intiimsemaid sfääre on art 8 kaitsealas; 2) isiku seksuaalne orientatsioon on ka art 14 kaitsealas; 3) riikidel on väga kitsas hindamisruum isikute

laiendavalt, hõlmates ka samast soost isikut, kellega kinnipeetav on enne karistuse kandmise algust koos elanud vähemalt kaks aastat. Alternatiiv oleks õigusselguse eesmärgil teha VangS-i § 25 lg-sse 1 sisse sellekohane täiendus.

3.2.2.7 Õigus järglastele ja vanemaõigused

Ehkki art 8 ei anna kinnipeetavatele õigust pikaajalistele kokkusaamistele või intiimsuhetele, on kinnipeetavatel siiski õigus teatud juhtudel saada järglasi. Riikides, kus kinnipeetavatele on võimaldatud pikaajalised kokkusaamised, seda probleemi üldjuhul ei teki. Näiteks asjas *Dickson vs. Ühendkuningriik**⁴²⁷ analüüsis kohus seda, kas vangla pidi korraldama kinnipeetava väljaviimisi viljatuskliinikusse, et tema abikaasa saaks rasestuda ning et nad saaksid järglasi, sest intiimsuhe abikaasaga oli välistatud. Antud juhul oli tegemist vägagi problemaatilise otsusega, kus EIK esimeses astmes leidis, et riigil on lai otsustusõigus ning tuleb arvestada ka naise ja tulevase lapse õigustega, mistõttu ei ole rikutud art-t 8. EIK suurtõttu aga jõudis vastupidisele järeldusele, et riigil ei ole õigust pikaajalist vangistust kandval kinnipeetaval täielikult keelata järglasi saada, ka mitte põhjendusega, et sündival lapsel on õigus elada koos kahe vanemaga. Kohus leidis, et laste õiguste kaitsel ei saa minna sinna, et piirata vanemate õigust saada lapsi, võttes arvesse, et üks vanematest viibis siiski vabaduses. Kohus leidis, et riigil on küll hindamisruum oma poliitika kujundamisel, kuid viitas ka sellele, et rohkem kui pooled Euroopa Nõukogu liikmesriigid võimaldavad kinnipeetavatele pikaajalisi kokkusaamisi, mistõttu ei aktsepteerinud sellist piirangut. Ehkki kohus ei asunud seisukohale, et art 8 annaks kinnipeetavale tingimusteta õiguse saada lapsevanemaks, tuleb seda küsimust hinnata lähtuvalt individuaalsetest asjaoludest. Lõplikuks takistuseks sai selles kaasuses see, et täielik keeld ja tingimusteta seatud piirangud ei olnud kooskõlas konventsiooniga.

Eraldi problemaatikaga puutume kokku, kui kinnipeetav on juba lapsevanem või saab selleks vanglakaristuse ajal. EIK lähtub põhimõttest, et vanemlikud õigused ei lõppe ainuüksi sellega, et isik on kriminaalkorras karistatud ja vanglasse paigutatud. Vanemlike õiguste ja nende äravõtmise küsimus on üldjuhul sõltumatu sellest, kas isik on kriminaalkorras karistatud või mitte.⁴²⁸ Küll on aga kohus asunud seisukohale, et see, kui kinnipidamisasutuses viibiv isik paigutatakse oma lapsest eraldi, on isiku vangistuse paratamatuks tagajärjeks. Riikidel on lai otsustusruum küsimuses, kas võimaldada ja kuidas korraldada laste hoidmist vanglas.

erinevaks kohtlemiseks tulenevalt seksuaalsest orientatsioonist; 4) kui isiku ebavõrdse kohtlemise põhjused tulenevad ainult tema seksuaalsest orientatsioonist, siis on tegemist art 14 rikkumisega.

⁴²⁷ EIKSo 04.12.2007, *Dickson vs. Ühendkuningriik*.

⁴²⁸ EIKo 28.09.2004, *Sabou ja Pircalab vs. Rumeenia*.

Kaasuses *Kleuver vs. Norra*⁴²⁹ tuli kohtul hinnata, kas art-ga 8 on vastuolus see, kui eeluurimisvanglas viibival emal ei võimaldatud hoida vastsündinud last enda juures esimesed kolm kuud. Kohus aktsepteeris, et kõnealune vangla ei olnud sobilik väikeste laste hoidmiseks, võttes arvesse hoone arhitektuurilist ülesehitust, sanitaartingimusi ja vanglas viibivate isikute kontingenti. Kohus ei pidanud vajalikuks ümber hinnata riigivõimude antud hinnangut, et lähtuvalt lapse huvidest ei saanud last vanglas hoida, ilma et oleks tulnud teha suuremaid ümberkorraldusi. Samuti märkis kohus, et riigivõimudele ei saa antud juhul panna kohustust astuda samme selleks, et tagada kinnipeetava huvi hoida laps vanglas enda juures.⁴³⁰

VangS ei kaitse eraldi kinnipeetava õigust saada vanglas järglasi, see kuulub PS-i § 26 kaitsealasse ja leiab VangS-is toetust pikaajaliste kokkusaamiste institutsiooni vormis. Probleeme võib aga tekkida juhul, kui kinnipeetaval ja tema partneril ei ole võimalik järglasi saada loomulikul teel, kuna sellisel juhul, võttes arvesse EIK praktikat ning PS-i § 27 lg-st 1 tulenevat kohustust kaitsta perekonda, võib tekkida olukord, kus riigil tuleb korraldada kinnipeetavale erakorraline lühiajaline väljaviimine viljastuskliinikusse. Samas ei saa seda õigust tõlgendada ka selliselt, et kunstviljastamise kulud jääksid riigi kanda. Kui aga kulud tasub kinnipeetav, siis iseenesest ei ole õigustust, mis võimaldaks väljaviimisest keelduda. Kui aga kinnipeetaval on juba väike laps, siis selleks otstarbeks on ette nähtud eritingimused naiskinnipeetavale. Emal ja kuni kolmeaastaselt (kaasa arvatud) lapsel võimaldatakse ema taotlusel ja eestkostetasutuse nõusolekul elada koos. Vanglateenistus tagab emale sideme säilimise üle kolme aasta vanuse lapsega, kui see ei häiri lapse normaalset kasvatamist ega avalda talle kahjulikku mõju (VangS § 54). Küll aga võib sellise emakeskse regulatsiooni puhul tekkida probleem, sest üha rohkem lähtutakse meeste ja naiste võrdõiguslikkusest ka perekondlike õiguste ja kohustuste kontekstis, mis tähendab seda, et absoluutne piirang, et meeskinnipeetav ei saaks hoida sarnastel tingimustel last enda juures vanglas, võib osutuda diskrimineerivaks. Seega tuleks kaaluda VangS § 54 sõnastuse muutmist ja erandkorras võimaldada ka meeskinnipeetavale lapse kasvatamist vanglas, kui on võimalik tagada tingimused lapse eest hoolitsemiseks. Samuti ei saa üheselt välistada võimalust, et meeskinnipeetav võiks lapse kasvatamise ajal päevasel ajal viibida samas osakonnas, kus

⁴²⁹ EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 30.04.2002, *Kleuver vs. Norra*.

⁴³⁰ Kohus pidas siinkohal tähtsaks veel asjaolu, et isik oli täiesti teadlik oma lapseootusest, sel ajal kui ta tegutses kriminaalselt, mis tõi kaasa tema vahistamise ja hiljem süüdimõistmise narkokuritegudes. Kohus aktsepteeris riigi väidet, et ema ja lapse õigused olid tagatud ka olukorras, kus esimese viie kuu jooksul võimaldati neil kohtuda viiel korral nädalas ja seejärel vanglas iga päev. Kõnealuse kolme kuu jooksul oli laps spetsiaalses asutuses, mis tagas kvaliteetse hoolitsuse, kusjuures tagati seegi, et laps sai toituda ema piimast. Seejärel anti laps kaebaja ema hoolde vastavalt kaebaja soovile.

teised naised oma lapsi kasvatavad, kui selle mehe kuritegudest ja isiklikust riskihinnangust tulenevalt ta ohtu ei kujuta. VangS § 12 lg 1 annab üldisest meeste ja naiste eraldi hoidmise printsiibist erandi tegemise võimaluse seondult õppimise, töötamise või muu tegevusega, viimase all võiks mõista laste kasvatamist. Samas on ka Prantsusmaa õiguses eraldi välja toodud vaid ema ja lapse kaitse. Üldpõhimõte on, et laps võib viibida ema juures vanglas vastavas osakonnas kuni 18 kuu vanuseni, selleks ei ole vaja mitte ühegi asutuse luba, kui vanglas on kohti ning see ei ole ohuks isikute tervisele, julgeolekule või lapse huvidega vastuolus (CPP, art. D. 401). Kui laps on saanud 18 kuu vanuseks, on emal õigus teha spetsiaalsele komisjonile taotlus lapse kauemaks hoidmiseks vanglas (CPP, art. D. 401-1, D. 402-2).⁴³¹ Pärast lapse ja ema eraldamist võimaldatakse lapsel olla kuue kuu jooksul veel lühikestel perioodidel ema juures vanglas (CPP, art. D. 401). Uue muudatusena sätestati võimalus, et kui vanglaasutus ja haldusüksus (*le département*), kus vangla asub, omavahel kokku lepivad, võimaldatakse lapsele, kes viibib ema juures vanglas, regulaarselt viibimisi väljaspool vanglat selleks, et teda sotsialiseerida (Loi n°2009 – 1436, art. 36). Seega nähtub, et Prantsusmaa õigus on äärmiselt paindlik ja ennekõike lapsekeskne, mis puudutab emade ja laste kinnipidamist, rõhutatud on lapse huvide kaitsmise vajadust. Samas ei saa ka Prantsusmaa õiguse kohaselt laps viibida vanglas isa juures – see on selgelt välistatud. Küll aga on lapse õiguste kaitse Prantsusmaal tugevam veel selles mõttes, et last vanglasse vaatama tulemiseks ei pea taotlema lühiajalise kokkusaamise luba ega arvestata kokkusaamisel lapse emaga seonduvaid asjaolusid, mis välistaksid kokkusaamised emaga.⁴³²

3.2.2.8 Õigus abielluda

Ehkki riigil on õigus seada abiellumisele teatud tingimusi, ei saa selleks olla ainuüksi isiku kinnipidamine vanglas. Näiteks on EIÕK art 12 rikkumine leitud asjas *Hamer vs. Ühendkuningriik**⁴³³, kus kinnipeetavale ei võimaldatud lühiajalist väljaviimist abiellumiseks, kuna seda sai teha vaid juhul, kui abielu seondus sellega, et paaril juba on või on sündimas ühine laps. EIK ei aktsepteerinud ka väidet abiellumise edasilükkamise kohta seniks, kuni isik vabaneb. Kohus leidis, et riigil tuleb abiellumist võimaldada, kas siis viies kinnipeetava vanglast järelevalve all välja või võimaldades abielu sõlmida vanglas. Sama moodi on EIK leidnud rikkumise ka asjas *Draper vs. Ühendkuningriik**⁴³⁴, milles eluaegset vangistust kandval kinnipeetaval ei lubatud abielluda. Ka hiljuti on EIK oma seisukohta täpsustanud ja

⁴³¹ Komisjoni kuulub psühhiaater, pediaater, psühholoog, naiste vanglaasutuse juht, sotsiaaltöötaja. Enne kuulatakse ära ka naiskinnipeetava kaitsja ning võimalusel lapse isa seisukoht.

⁴³² J.-P. Céré (viide 408), lk 62.

⁴³³ EIKo 13.10.1977, *Hamer vs. United Kingdom*.

⁴³⁴ EIKo 10.07.1980, *Draper vs. Ühendkuningriik*.

leidnud, et abiellumise eelduseks ei saa olla isiku viibimine vabaduses ning piirang abiellumise õigusele on võimalik vaid äärmusliku vajaduse korral. Ametiisikute hinnang abielluda soovijate isikuomadustele ja moraale ei ole kooskõlas demokraatliku ühiskonna põhimõtetega. Näiteks asjades *Frasik vs. Poola* ja *Jaremowicz vs. Poola*⁴³⁵ kandsid kaebajad karistust ning esimene kaebaja soovis abielluda isikuga, kelle vägistamises ta oli süüdi mõistetud, teine kaebaja soovis abielluda isikuga, keda oli kohanud vanglas. Riik põhjendas keeldu julgeoleku tagamisega vanglas ning leidis, et isikute suhte iseloom partneritega, kellega nad abielluda soovisid, ei ole kohane abiellu astumiseks. EIK leidis, et kuigi vangistuses piiratakse isiku teatud tsiviilõigusi, ei tähenda õiguste piiramine abiellumise keelamist. Ainult äärmine vajadus tagada nii vangla kui ka isikute endi julgeolek võiks õigustada abiellumise keeldu, kuid antud asjades sellist äärmist vajadust ei tuvastatud. EIK leidis, et otsus abielluda on sügavalt isikliku iseloomuga küsimus ning ametiisikud ei saa sekkuda sellistesse otsustesse lähtuvalt oma hinnangust, isegi siis, kui need hinnangud tulenevad ühiskonnas valdavalt aktsepteeritud moraalinormidest paarisuhte kohta. Seega nii täielik keeld abielluda kui ka abiellumisvõimaluse edasilükkamine viie kuu võrra oli art 12 rikkumine.

VangS ei sätesta eraldi kinnipeetava õigust abielule, samuti ole seda õigust *expressis verbis* sätestatud PS-is. Õiguskirjanduses leitakse, et see kuulub PS-i §-de 26, 27 või 19 kaitsealasse, siinkirjutaja lähtub sellest, et abielule pakub põhiseaduslikku kaitset PS-i § 26. Kinnipeetavate õigus abielluda realiseerub selle kaudu, et vangla vahendab vangla territooriumil pulmade korraldamist. Välistatud ei ole ka pulmade korraldamine lühiajalisel (VangS § 32 lg 1) väljasõidul. Vanglal ei ole aga kohustust lubada kinnipeetavat seoses abiellumisega erakorralisele lühiajalisele väljasõidule (VangS §32 lg 5) või korraldada lühiajalist väljaviimist (VanS § 33 lg 1), kuna viimatinimetatu seondub erakorraliste perekondlike sündmusega, mida ei olnud võimalik ette planeerida. Samas sätestab Prantsusmaa õigus *expressis verbis* kinnipeetava abielu sõlmimise vanglas (CPP, art. D. 424). Erialases kirjanduses on märgitud, et näiteks homoseksuaalsed, kellel ei ole õigust abielluda, kuid kellel on õigus sõlmida partnerlusleping (*PACS ehk pacte civil de solidarité*), saavad seda teha ajal, mil nad on lühiajalisel väljasõidul perekondlike sidemete hoidmiseks.⁴³⁶

⁴³⁵ EIKo 05.01.2010, *Frasik vs. Poola* ja EIKo 05.01.2010, *Jaremowicz vs. Poola*.

⁴³⁶ J.-P. Céré (viide 408), lk 56–57.

3.2.3 Lühiajaline väljasõit ja lühiajaline väljaviimine

Lühiajalisel väljasõidul viibimine ei ole kinnipeetavate õiguseks, ehkki paljudes Euroopa riikides on selline võimalus ette nähtud. Lühiajaline väljasõit on suur riigipoolne vastutus ning ka usaldus kinnipeetava suhtes. EIÕK art 8 seda õigust aga kinnipeetavatele ei anna. Lühiajalisele väljasõidule lubamine erakorraliste perekondlike sündmuste ajal ja sellest keeldumise suhteliselt kitsad alused illustreerivad Euroopa vangistusõiguses üha rohkem esile kerkivat individuaalset lähenemist. Teatud juhtudel kaitseb art 8 erakorralistel perekondlikel sündmustel osalemise võimalust isiku õigusena. Ka erialases kirjanduses on leitud, et paradoksaalselt ei saa vangla kontekstis seadust enam mehhaaniliselt kohelda, vaid selle kohaldamisele peab eelnema hoolikas individuaalne hindamine.⁴³⁷ Lühiajalistest väljasõitudest eraldiseisvaks küsimuseks on lühiajalised väljaviimised järelevalve all nende kinnipeetavate puhul, keda ei saa lubada lühiajalisele väljasõidule.

3.2.3.1 Lühiajaline väljaviimine erakorraliste asjaolude tõttu kui subjektiivne õigus

Asjas *Ploski vs. Poola**⁴³⁸ analüüsis kohus seda, kas kinnipeetaval on absoluutne õigus osaleda matustel ning kuivõrd võivad olla aktsepteeritavad vangla ressursiprobleemid, millest tulenevalt ei võimaldatud kinnipeetaval osaleda vanemate matustel, kes surid ühekuulise vahega. Antud asjas sai probleemiks see, et riik isegi ei kaalunud isiku väljaviimist järelevalve all. Ilma järelevalveta väljaviimisele isik ei kvalifitseerunud, kuna tal oli vanglas palju rikkumisi. Kohus leidis, et selline lähenemine on vale. Kohus nentis, et ta on teadlik nii finantsilistest kui ka logistilistest probleemidest, mis kaasnevad eskorditud vangi vanglast väljaviimisega, ning et see võib tekitada politsei ja vanglateenistujate puudumist põhitöölt. Samas leidis EIÕK, et matustel osalemist võimaldades või isikule seda keelates on kaalul väga oluline väärtus, mistõttu keeld saab olla aktsepteeritav vaid juhul, kui esineb ületamatuid takistusi ning muid alternatiivseid lahendusi ei ole leitud. Samas täpsustas kohus, et art 8 ei anna isikule tingimusteta õigust osaleda matustel. Ametivõimude ülesanne on analüüsida iga üksikjuhtumit, võttes arvesse, kas keeldumine on vajalik demokraatlikus ühiskonnas ehk siis kas meetmel on sotsiaalne vajadus ning kas see on proportsionaalne.

Kui aga kinnipeetav taotleb väljasõitu külastamiseks haiget vanemat, võib sellest keeldumine teatud juhtudel olla art-ga 8 vastuolus, juhul kui lähedase tervislik seisund on tõepoolest selline, et tema eluaeg teatakse olevat kindlalt piiritletud. Näiteks asjas *Lind vs. Venemaa**⁴³⁹

⁴³⁷ P. Pédrón. La prison et les droits de l'homme. Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence 1995, lk 125.

⁴³⁸ EIKo 12.02.2002, *Ploski vs. Poola*.

⁴³⁹ EIKo 06.12.2007, *Lind vs. Venemaa*.

ei võimaldatud Venemaa kinnipidamisasutuses viibival kaebajal külastada surivoodil isa, kes viibis Hollandi haiglas, ega osaleda tema mälestustseremoonial. Antud asjas tõi kohus esmalt välja kriteeriumid, mida tuleb arvesse võtta, kui riik otsustab keelduda isikut vanglast välja lubamast, kas siis järelevalvega või järelevalveta, selleks et ta saaks külastada raskelt haiget sugulast või osaleda matustel: 1) kriminaalmenetluse järk; 2) kuriteo raskus; 3) kinnipeetava isiksusega seonduvad asjaolud; 4) sugulase haiguse tõsidus ja raskus; 5) suguluse aste; 6) võimalused järelevalvega väljaviimiseks jne.⁴⁴⁰ Venemaa võimud õigustasid keeldumist sellega, et isik oli Hollandi kodakondsusega ja esines risk põgenemiseks. Kohus möönis, et kinnipeetava reisimine teise riiki võinuks tähendada kõrgendatud riski, et ta välismaalt ei naase. Seejuures mainis kohus, et Venemaa võimudel oli võimalus abi paluda Hollandi kolleegidelt. Venemaa võimud jätsid selle tähelepanuta, ehkki Hollandi suursaadik oli vähemalt kolmel korral nendega kontakteerunud küsimuses, et isikule võimaldataks lühiajalist väljasõitu. Samas leidis kohus, et riigi võimud on pädevamad hindama seda, kas isikut saab lubada riigist välja või mitte, mistõttu kohus möönis, et ta ei saa osutada, nagu oleks kaebaja suhtes rakendatud keeld külastada teises riigis viibivat surevat isa vastuolus selle hindamisruumiga, mille konventsioon riikidele annab. Küll aga nägi kohus probleemi selles, et olukorras, kus isiku lühiajalise väljasõidu taotlus jäeti rahuldamata, ei pakkunud võimud alternatiivseid lahendusi. Kohus küll möönis, et selles asjas anti kaebajale võimalus helistada isale, kuid telefonikõne kestis vaid minuti ja vangla administratsioon katkestas selle. Riik ei toonud põhjendusi selle kohta, miks oli vaja telefonikõne katkestada. Kohus märkis, et üheminutiline telefonikõne keeles, mida kaebaja isa ei rääkinud, mistõttu tal oli raskusi sellest arusaamisega, ei võimaldanud isikul jätta hüvasti tähendusrikkal moel.

Sarnased olid kohtu põhimõttelised seisukohad ka asjas *Czarnovski vs. Poola*⁴⁴¹, milles kaebajal ei võimaldatud osaleda isa matustel. Antud juhul jäi kohus põhjalikumalt analüüsima seda, kas keeld oli vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Kohus leidis, et isik kandis lühiajalist vangistuslikku karistust ning miski ei viidanud sellele, et ta oleks ohtlik kurjategija või kuuluks kuritegelikku organisatsiooni, isikut ei ole varem karistatud ja ta oli esimest korda vangis. Kohus märkis, et riik ei ole oma keeldumises toonud välja ühtegi sisulist põhjendust sellele, miks isikut ei saaks matustele lasta. Seega leidis kohus asjakohaste põhjenduste

⁴⁴⁰ Käesolevas asjas nähti olulise detailina seda, et kaebaja isa põdes vähki Haagis, kus talle oli määratud ka eutanaasia 29.09.2005, mis tähendas, et kaebaja isa surma kuupäev oli ette teada ning surm pidi saabuma mõne päeva pärast. Seega oli see kaebajale viimaseks võimaluseks oma isaga kohtuda ja hüvasti jätta. Võttes arvesse asjaolu, et kaebaja isa oli haiglas raskes seisundis, ei saanud ta külastada oma poega vanglas. Kohus märkis, et arvestades inimlikke kaalutlusi antud asjas, tulnuks kohalikel võimudel kaebaja taotlust vanglast väljasõiduks hinnata erakordse tähelepanuga.

⁴⁴¹ EIKo 20.01.2009, *Czarnowski vs. Poola*.

puudumise tulemusena, et tegemist oli piiranguga, mis ei olnud vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Põhjendusena oleks kohtu meelest olnud aktsepteeritav näiteks see, kui tõepoolest ei oleks olnud võimalik saatemeeskonda erandkorras kokku panna. Erinevalt eespool toodud lahenditest aktsepteeris EIK vangla keeldu isikut vanglast välja lasta asjas *Schemkamper vs. Prantsusmaa*⁴⁴². Ehkki kohus rõhutas, et vangla peab aitama isikul hoida kontakte lähedaste inimestega ning antud asjas olid kinnipeetava vanemad olnud regulaarsed külastajad, kuni kinnipeetava isa haigestus, ei olnud riik rikkunud art-t 8. Kinnipeetav taotles võimalust külastada isa, kelle tervislik seisund oli halb. Seda luba vangla ei andnud, leides, et isa tervislik seisund ei ole sedavõrd halb, et tingiks vanglast välja lubamise. Ka EIK leidis, et tegemist ei olnud vältimatu vajadusega. Samuti sai määravaks see, et varem oli vangla juba kolmel korral andnud isikule loa väljasõiduks.

VangS seob kinnipeetava lühiajalise väljasõidu mitmesuguste formaalsete ja materiaalsete eeldustega (VangS § 32) ning isegi nende eelduste täitmisel ei näe seda kui kinnipeetava õigust. Samas on tagatud kinnipeetavate õiguste kaitse erakorraliste perekondlike sündmuste puhul. Sellistes olukordades on võimalik kuni seitsmeks päevaks taotleda erakorralist lühiajalist väljasõitu abikaasa, isa, ema, vanaisa, vanaema, lapse, lapsendaja, lapsendatu, venna või õe parandamatult raske haiguse või surma või muu erakorralise perekondliku sündmuse korral (VangS § 32 lg 5). Need kinnipeetavad, keda tulenevalt vangistuse täideviimise eesmärkidest ei saa lühiajalisele väljasõidule lubada, võivad taotleda lühiajalist väljaviimist kuni kolmeks päevaks järelevalve all (VangS § 33 lg 1). Siinkohal võib aga tekkida küsimus maksejõuetute kinnipeetavate puhul, sest kui lühiajalise väljaviimise kulud katab kinnipeetav (VangS § 33 lg 2), siis kulude suuruse tõttu võib tekkida olukord, kus kinnipeetav jätabki matustele minemata, sest kulud koosnevad vanglateenistuse saatemeeskonna ja vanglateenistuse transpordi kasutamise ning muudest kuludest (VSkE § 80¹).⁴⁴³ Näiteks võib Tartu vanglas viibivale kinnipeetavale ülejõu käia maksta ema matustele sõitmise eest 95 krooni tunnis saatemeeskonna ühe liikme kohta. Siinkohal tekib küsimus, kuivõrd kaugeleulatuv on riigi kohustus kinnipeetavat abistada. Ilmselt ei saa seadust siiski

⁴⁴² EIKo 18.10.2005, *Schemkamper vs. Prantsusmaa*.

⁴⁴³ VSkE § 80¹: „(1) Lühiajalise väljaviimise kulud koosnevad vanglateenistuse saatemeeskonna ja vanglateenistuse transpordi kasutamise kuludest ning muudest kulutustest. (2) Lühiajalise väljaviimise kulude määraks vanglateenistuse saatemeeskonna kasutamisel on Harku Vanglas 85 krooni, Tallinna Vanglas 105 krooni, Tartu Vanglas 95 krooni, Murru Vanglas 115 krooni ja Viru Vanglas 109 krooni tunnis ühe saatemeeskonna liikme kohta. Väikseimaks kuluarvestuse ühikuks on kolmkümmend minutit. (3) Lõikes 2 nimetatud kuludele lisanduvad lühiajalisel väljaviimisel kasutatava vanglateenistuse transpordi kulud ühe kilomeetri kohta. Transpordikuluna arvestatakse kulu konkreetse sõiduvahendi kütusele, remondile ja hooldusele, rehvidele, kindlustusele ja kaskokindlustusele, sõiduki rendi kulu ning muid vajalikke kulusid, nagu kulu autokeemiale, pesemisele ja muule. Vastavad arvutused teeb iga vangla finantsosakond. (4) Lisaks lõigetes 2 ja 3 nimetatud kuludele lisanduvad kulutused, mis tulenevad konkreetse lühiajalise väljaviimise eripärast, nagu praamipiletid, parkimistasud, tasulised sissesõidud või muud reaalsed kulutused.

tõlgendada selliselt, et riigil tuleks tasuda kõik erakorralise väljaviimise kulud. Alternatiiviks oleks võimaldada kinnipeetaval kulutused tasuda osaliselt või siis hiljem järk-järgult, sõlmides kinnipeetavaga enne vastava kokkuleppe. Prantsusmaal on lühiajalise väljasõidu regulatsioon mõnevõrra erinev, sest lühiajalisele väljasõidule lubab täitmiskohtunik ning nõnda nagu Eestiski on see seotud karistuse teatud aja ärakandmisega (CPP, art. D. 142). Oluline on märkida, et erakorraline lühiajaline väljasõit kuni kolmeks päevaks on võimalik raskete perekondlike sündmuste korral, mille all tuleb mõelda perekonnaliikme rasket haigust või matustel osalemist, ning see on võimalik vaid siis, kui isik kannab alla viieaastast vangistust või on kandnud ära poole oma karistusest. Perekondlike sidemete hoidmise või töö otsimise eesmärgil sõltub lühiajalisele väljasõidule lubamine sellest, millises vanglas kinnipeetav viibib ning milline on tema karistusaeg ja individuaalne risk.⁴⁴⁴ Riik võib nende kinnipeetavate puhul, keda ei ole võimalik lühiajalisele väljasõidule lubada, viia isikuid välja eskordiga. Samas ei täpsusta õigusaktid, millisel juhul on väljaviimine lubatud, kuid praktikas on see leidnud kasutust just raskete perekondlike sündmuste puhul ja selleks et saada dokument, mida ei ole võimalik vanglas saada.⁴⁴⁵ Samas märgitakse ära, et erandkorras võivad vanglast kaasa antud saatjad olla ilma vormiriietusega (CPP, art. D. 426).

3.2.3.2 Lühiajaline väljasõit ja riigi vastutus

Kui vangla ei arvesta väljapoole vanglat lubatava kinnipeetava ohtu ühiskonnale ning kinnipeetav paneb toime õigusrikkumise, siis võib teatud juhtudel tekkida küsimus riigi vastutusest ning need küsimused langevad art 2 kaitse alla. Eeltoodud problemaatikat ja riigi vastutuse ulatust analüüsis kohus kaasuses *Bromiley vs. Ühendkuningriik**⁴⁴⁶. Kohtul tuli analüüsida, kas art 2 alla langeb juhtum, kus kinnipeetav, kes oli lühiajaliselt lubatud vanglast välja kodu külastama, võttis sellel perioodil kolmanda isiku elu, jättes õigel ajal vanglasse naasmata. Kaebuse esitasid kohtule tapetu vanemad, kes leidsid, et vangla tegevuse tõttu ei ole riik kaitsnud nende tütre elu. Kohtu põhiküsimuseks oli see, kas vanglateenistujad teadsid või oleksid pidanud teadma, et lühiajalisel väljasõidul paneb kinnipeetav toime kuriteo. Kohus uuris kaasuse asjaolusid ning järeldas, et antud juhul puudus kinnipeetava kohta informatsioon, et ta võiks kujutada endast ohtu teistele isikutele. Peale selle oli isik varem kahel korral probleemideta viibinud lühiajalisel väljasõidul. Sellest lähtuvalt leidis kohus, et riik ei vastuta ohvri vanemate ees.

⁴⁴⁴ J.-P. Céré (viide 408), lk 87–88.

⁴⁴⁵ Mémento du surveillant (viide 390), lk 169.

⁴⁴⁶ EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 23.11.1999, *Bromiley vs. Ühendkuningriik*.

Detailsemalt tuli eeltoodud küsimust EIÕK suurkojal arutada asjas *Mastromatteo vs. Itaalia**⁴⁴⁷. Riigi kaebas kohtusse ohvri isa, leides, et riik vastutab nelja kurjategija tegevuse eest, kes pangaröövi käigus üritasid ärandada tema poja auto ning selle tulemusena tapsid tema poja. Kurioosne on selle juhtumi juures see, et kaks kolmest kurjategijast olid saanud vanglast lühiajalise väljasõidu loa, kuid selle lõppedes nad tagasi ei pöördunud, jäädes tagaotsitavateks. Üks kurjategijatest viibis erijärelevalve all (poolvangistuses), tal oli päevasel ajal lubatud töötada vanglast väljaspool, kuid ka tema ei täitnud temale pandud kohustust ega pöördunud vanglasse õhtusel kellaajal tagasi. Seega kandsid kolm kurjategijat neljast ohvri surma põhjustamise hetkel vanglakaristust. EIK rõhutas esmalt, et iseenesest on riigil kohustus tagada ühiskonna üldine kaitse vanglakaristust kandva üksikisiku või mitme isiku tegude eest. Seejärel analüüsis kohus, kas vangistuse alternatiivabinõude süsteem hõlmab ka riigi kohustust vastutada juhtudel, kui lühiajalisel väljasõidul või vanglast mingil muul põhjusel väljas viibiv kinnipeetav paneb toime tapmise. Kohus leidis, et põhimõtteliselt võib sellisel juhul tekkida küsimus riigi vastutusest, antud kaasuses tähendas see vastutust seoses kahe lühiajalisel väljasõidul viibiva ning poolvangistuses viibiva isikuga. Samas tunnistas EIK, et vajalik on ka isikute progressiivne sotsiaalne integreerimine, mille väärtuslikuks osaks on sellised abinõud nagu lühiajaline väljasõit. Kohus uuris lühiajalise väljasõidu lubade andmise süsteemi Itaalias ja leidis, et sealsed vanglast välja lubamise tingimused on piisavad kaitsmaks ühiskonda. Seejärel uuris kohus konkreetselt ohvri surma põhjustanud isikute lubadega seonduvaid asjaolusid ning järeldas, et miski ei viidanud sellele, et vangla teadis või oleks pidanud teadma nende isikute poolt kolmandatele isikutele kujutatavast tõelisest ja vahetust ohust. Sellest lähtuvalt ei leidnud kohus, et riik oleks rikkunud art-t 2.

Vastupidiselt leidis kohus art 2 rikkumise asjas *Maiorano ja teised vs. Itaalia**⁴⁴⁸. Antud asjas tappis lühiajalisel väljasõidul viibiv kinnipeetav koos kaasosalistega kaks isikut. Kinnipeetav ise oli esialgselt 1975. a süüdi mõistetud grupiviisilise väärkohtlemise eest, mille käigus oli kaht noort naisterahvast mitme päeva vältel hoitud kinniseotuna ning vägistatud, üks ohvritest suri ning kinnipeetav sai eluaegse vanglakaristuse. Vangistuse käigus jätkas isik rikkumiste toimepanemist, sh sooritas põgenemiskatse ja võttis pantvangi. Hoolimata eeltoodust võimaldati tal osaleda lühiajalistel väljasõitudel alates 1992. a. Siinkohal on oluline veel mainida, et ühelt väljasõidult jättis isik tagasi tulemata ning ta leiti 1993. a Prantsusmaalt, kus ta oli seotud kohalike kuritegelike organisatsioonidega. Hoolimata sellest võimaldati tal taas alates 1999. a viibida lühiajalistel väljasõitudel, sest isiku käitumine vanglas oli pikka aega

⁴⁴⁷ EIKSo 24.11.2002, *Mastromatteo vs. Itaalia*.

⁴⁴⁸ EIKo 15.12.2009, *Maiorano ja teised vs. Itaalia*.

olnud hea ega olnud esinenud intsidente. Teine oluline aspekt selle asja juures oli see, et kaaskinnipeetavad olid politseile ja prokuratuurile korduvalt edastanud informatsiooni, et isik jätkas vanglas olles suhtlust kuritegelike organisatsioonidega, sh agiteeris kaaskinnipeetavat tapma karistuse täideviimise kohtu presidenti. Prokuratuur hakkas asja uurima, kuid ei edastanud seda informatsiooni täitmiskohtunikule, kes konkreetsel juhul otsustas kinnipeetava vanglast välja lubamise. Kinnipeetavale anti lühiajalise väljasõidu luba ning väljasõidu ajal tappis ta koos kahe kaasosalisega endise kaaskinnipeetava abikaasa ja tütre, selle rikkumise eest mõisteti talle taas kord eluaegne vanglakaristus. Mõrvatute omaksed esitasid kaebuse, et riik on rikkunud art-t 2. EIK kordas juba varem välja öeldud põhimõtet, et riigil on positiivne kohustus kaitsta isikute elu. Teatud juhtudel tähendab see konkreetsete ohus olevate isikute kaitset ja teistel juhtudel tähendab see ühiskonna üldist kaitset potentsiaalsete rünnakute eest nende isikute poolt, kes kannavad vägivaldsete kuritegude eest karistust vanglas. Kohus märkis, et vabanemispäeval ei olnud võimalik identifitseerida ohvreid konkreetsete rünnakuobjektidena, seega lahendas kohus selle kaasuse lähtuvalt üldisest ühiskonna kaitsmise kohustusest. Kohus mõõnis, et lühiajaliste väljasõitude süsteem on oluliseks isiku taasühiskonnastamise meetmeks ning siseriiklik regulatsioon arvestas ka ühiskonna kaitse vajadusega. Samas nägi kohus probleemi selles, kuidas antud juhul seda meedet rakendati. Kohus rõhutas, et positiivsed faktorid nagu see, et kinnipeetava käitumine vanglas oli olnud hea ning pika aja jooksul ei olnud esinenud intsidente, ei kaalunud üles seda, et isikut oli korduvalt karistatud raskete kriminaalkuritegude eest ning tal oli kalduvus mitte respektida seadust. Seega nägi kohus, et täitekohtunik pidanuks olema ettevaatlikum, võttes arvesse erakordselt brutalseid kuritegusid, mida isik oli sooritanud. Samuti pidas kohus riigi eksimuseks seda, et prokuratuur ei edastanud täitmiskohtunikule informatsiooni selle kohta, et on võimalikke kahtlusi selles, et isik ei loobu kuritegevusest. Asjaolu, et prokuratuur ise hakkas politseiga neid kahtlusi uurima, ei vähendanud antud juhul riigi vastutust. EIK leidis, et riik on rikkunud art-t 2.

Tulenevalt EIK seisukohtadest eeltoodud on seadusandja 2007. a täiendanud VangS-i lühiajalise väljasõidu regulatsiooni. VangS-i §-i 32 täiendati lõikega 4¹, mille kohaselt võidakse määrata lühiajalisele väljasõidule lubamise käskkirjas kohad, kus kinnipeetav võib väljasõidul viibida või peab viibima, ning ajad, millal kinnipeetav on kohustatud määratud kohtades viibida või ei tohi seal viibida, , või tegevused, mis on väljasõidul välistatud või

mida kinnipeetav on kohustatud tegema. Regulasiooni eesmärk on tõhustada kontrolli lühiajalisel väljasõidul viibivate kinnipeetavate ja nende lubatud tegevuste üle.⁴⁴⁹

3.2.4 Suhtlemine ajakirjanikega ja esinemine meedias

EIK ei ole asunud seisukohale, et kinnipeetaval peaks olema piiramatult õigus suhelda meediaga ja seal esineda. Kinnipeetava vabadust suhelda meediaga ja esineda meedias on käsitletud asjas *Bamber vs. Ühendkuningriik**⁴⁵⁰. Antud asjas vaidlustas isik selle, et kehtiva õiguse pinnalt ei olnud tal võimalik suhelda telefoni teel ajakirjanikega selleks, et osaleda otse raadiosaates, kui selleks ei olnud vangladirektori erakorralist luba. Kaebaja leidis, et sellega rikuti tema õigust sõnavabadusele, ehkki tal oli õigus suhelda meediaga näiteks kirjavahetuse teel. Kohus asus esmalt seisukohale, et isiku väljendusõigus ei sea riigile kohustust võimaldada isikul kasutada selleks teatud konkreetseid vahendeid või realiseerida seda mingil kindlal viisil. Siiski möönis kohus, et juhul kui riik seab piiranguid nii, et isikul ei ole ligipääsu teatud kommunikatsiooniviisile, millele tal muidu oleks ligipääs, võib tekkida küsimus piirangu kooskõlast art-ga 10. Antud asjas ei nõustunud kohus riigi argumendiga, et piirang on vajalik, vältimaks kuriteoohvritele ja nende perekonnaliikmetele stressi tekitamist. Kohus leidis, et sellise eesmärgi kaitseks on ebaoproportsionaalne piirata kinnipeetava õigust suhelda ajakirjanikuga telefonitsi. Küll aga aktsepteeris kohus piirangu legitiimse eesmärgina korra tagamist ja teiste isikute õiguste ning vabaduste ja moraali kaitset põhjusel, et kinnipeetava vanglaväline suhtlus on allutatud riigi kontrollile. Kontroll ei oleks täielikult realiseeritav, kui isik suhtleks meediaga otseselt telefoni teel. Selle kaasuse juures oli oluliseks detailiks veel see, et isik sai kontakteeruda meediaga muudel viisidel.

Igal riigi toimingul peab olema siseriiklik seaduslik alus. Kohus ei ole aktsepteerinud seadusliku aluseta kirjavahetuse kontrollimist, olgu siis adressaadiks kas või ajakirjandus, kes võib avaldada vanglaelu detaile, mis ei ole administratsiooni seisukohalt sobilikud avaldamiseks.⁴⁵¹ Kui kinnipeetaval on vanglaväliselt võimalik suhelda, siis ei ole

⁴⁴⁹ Kriminaalhooldusseaduse, vangistusseaduse ja kohtute seaduse muutmise seaduse seletuskiri (viide 59).

⁴⁵⁰ EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 11. 09.1997, *Bamber vs. Ühendkuningriik*.

⁴⁵¹ EIKo 03.07.2007, *Tan vs. Türgi*. Antud asjas saatis kinnipeetav kirjad kohalikule päevalehele. Kirjades kritiseeris ta vanglatingimusi, leides, et need alandavad inimväärikust. Vangla administratsioon keeldus sellist kirja välja saatmast põhjendusega, et see tekitab probleeme. Kohus ei andnud hinnangut sellele, kuidas peaks olema korraldatud suhtlus meediaga, vaid lähtus sellest, et siseriiklikus õiguses puudus seaduslik alus kirjade lugemiseks, mistõttu rikuti art-t 8. Seega, kui puudub seaduslik alus kontrollida kinnipeetava kirjavahetust meediaga, on tegemist art 8 rikkumisega. Antud lahend on oluline seetõttu, et iseenesest kohus küll ei välistanud kontrolli ajakirjanikega suhtlemise üle, kuid leidis, et kontroll peab tuginema siseriiklikele normidele, sel peab olema legitiimne eesmärk ja piirang peab olema proportsionaalne. Kaebaja esitas kaebuse nii art-le 8 kui ka art-le 10 tuginedes. Antud asjas leidis kohus juba art 8 rikkumise, mistõttu ei pidanud eraldi vajalikuks küsimuse analüüsimist art 10 raames.

aktsepteeritud tema karistamine selle eest, kui ta esitab kriitikat vanglasüsteemi pihta. See problemaatika seondub ennekõike art 10 kaitsealaga. Näiteks asjas *Yankov vs. Bulgaaria*⁴⁵² kirjutas kinnipeetav raamatu, mis sisaldas halvustavat informatsiooni vangla ja vanglateenistujate kohta. Kaebajat karistati selle raamatu kirjutamise eest distsiplinaarkorras seitsmepäevase kartserikaristusega, kuna vangla pidas raamatus sisalduvat laimuks ja solvavaks. Kohtul tuli antud asjas kaaluda, kas kinnipeetava sõnavabadus art 10 kohaselt kaalub üles nende ametnike võimaliku ebamugavustunde, keda on kritiseeritud. Kohus töötas läbi käsikirja ja asus seisukohale, et kui isegi need märkmed võisid olla kriitilised ja mõnevõrra solvavad, ei olnud need kaugeltki sellised, mis võiksid vanglateenistujaid tõsiselt haavata. Kohus leidis veel, et käsikiri oli kirjutatud memuaaride vormis ja sisaldas kriitikat vaid muu hulgas. Kriitika vangla pihta seisnes selles, et vanglas anti halba toitu, millest kinnipeetavatele ei piisanud, vanglateenistujad karjusid, vandusid ja kasutasid kumminuia nende kinnipeetavate vastu, kes jäid rohkem kui kaheks minutiks tualetti, ja et autori suhtes algatatud kriminaalmenetlus ei olnud õiglane ega seaduslik. Kirjeldades vanglateenistujate tegevust, kasutas kaebaja näiteks selliseid väljendeid nagu „tavaline külaelanik” jms. Kohus nentis, et ehkki need väljendid võivad olla mõnevõrra solvavad, ei ole need vanglas töötavat isikut tõsiselt haavavad. Samuti ei aktsepteerinud kohus seda, et karistamise puhul ei eritletud konkreetset neid asjaolusid, mida peeti vanglateenistujaid laimavaks või solvavaks. Kohus märkis, et ametnikud ei saa tunda ennast liigselt isiklikult puudutatuna ning tuleb leida õiglane tasakaal isiku väljendusvabaduse ja vanglateenistujate ning vanglasüsteemi maine vahel. Kuna antud asjas seda ei leitud, siis otsustas kohus, et riik on rikkunud art-t 10.

Eesti õiguses ei ole suhtlemisel ajakirjanikega mitte mingisuguseid eripiiranguid. Kinnipeetaval on õigus suhelda ajakirjanikega tavatingimustel kirja või telefoni teel ja lühiajalistel kokkusaamistel. Piiranguks on muidugi mitmesuguste informatsiooni salvestamise vahenditega vanglasse sisenemise keeld. Vaid justiitsministeeriumi ametnikul ja relvastatud üksuse ülemal on õigus vanglasse siseneda foto-, filmi-, heli- ja videosalvestusseadmetega ning neid vangla territooriumil kasutada. Vanglaametnikul on õigus vanglasse siseneda foto-, filmi-, heli- ja videosalvestusseadmetega vangla direktori või tema määratud isiku loal. Muudel isikutel on õigus vanglasse siseneda foto-, filmi-, heli- ja videosalvestusseadmetega ja neid vangla territooriumil kasutada vangla direktori või tema määratud isiku loal, mis on enne kooskõlastatud justiitsministeeriumiga. Muude tehnikavahenditega võib vanglasse siseneda vangla direktori või tema määratud isiku loal

⁴⁵² EIKo 11.03.2003, *Yankov vs. Bulgaaria*. Käsikirjas kirjeldati vanglaelu, kritiseeriti justiits- ja vanglasüsteemi ning tehti kriitikat teatud vanglateenistujate suhtes.

(VETJk § 52 lg 7). Prantsusmaa õiguses on vanglaasutuste administratsioonil õigus keelata kinnipeetava hääle või pildi levitamine või kasutamine, kui see võimaldab tema identifitseerimist ja kui see on vajalik avaliku korra kaitseks, kuritegevuse ärahoidmiseks või ohvri või kinnipeetava õiguste kaitseks (Loi n°2009 – 1436, art. 40 (2)). Võttes arvesse EIK praktikat, tuleks ka Eestis seadusandjal kaaluda, kas teatud juhtudel on vajalik avalikkuse kaitsmine kinnipeetava eest, eriti just ohvrite kaitse vajadusest lähtuvalt, või on õigustatud kehtiv regulatsioon, mille kohaselt ei ole avalikkusega suhtlemine otseselt piiratud, näiteks saab kinnipeetav helistada ajakirjanikule, kes siis lindistab tema kõne, mis edastatakse massiteabevahendite kaudu avalikkusele.

3.2.5 Rangel režiimil viibivad ja ohtlikumad kinnipeetavad

EIK on aktsepteerinud erinevaid piiranguid rangel režiimil viibivate kinnipeetavate vanglavälisele suhtlusele ning need piirangud seonduvad ennekõike art-te 3 ja 8 kaitsealaga. Oluline on siinjuures märkida, et Eestis ei ole õigusaktidega ette nähtud erirežiimi. Ainsaks võimaluseks on kohaldada VangS § 69 alustel täiendavaid julgeolekuabinõusid. Täiendavaid julgeolekuabinõusid kohaldatakse kinnipeetavale, kes süstemaatiliselt rikub käesoleva seaduse või vangla sisekorraeeskirja nõudeid, kahjustab oma tervist või on suitsiidi- või põgenemiskalduvustega, samuti kinnipeetavale, kes on ohtlik teistele isikutele või vangla julgeolekule. Täiendavaid julgeolekuabinõusid võib kohaldada ka raske õiguserikkumise ärahoidmiseks. (VangS § 69 lg 1) Täiendavate julgeolekuabinõudena on lubatud kinnipeetava vanglasisesel liikumis- ja suhtlemisvabaduse piiramine, isiklike riiete kandmise või esemete kasutamise keelamine, kehakultuuriga tegelemise keelamine, eraldatud lukustatud kambrisse paigutamine, ohjeldusmeetmete kasutamine (VangS § 69 lg 2). Vanglavälist suhtlemist täiendava julgeolekuabinõuna VangS aga ei piira. Seega oleks ka Eestis vaja analüüsi selle kohta, kas oleks vajalik ja õigustatud erirežiimi kehtestamine. Viru vanglas 2008. a tugevdatud järelevalvega osakonna avamise tinginud vajadus näitab, et võib tekkida vajadus leida sobivamaid tingimusi ohtlikumatele kinnipeetavatele. Praegu seisneb erirežiim vaid tugevamas mehitatud järelevalves, sest õigused realiseeruvad VangS-is sätestatud miinimumtasemel. Eesti õiguses on vanglaväline suhtlemine piiratud seoses distsiplinaarkaristuseks kartseris viibimisega, mille ajal ei ole isikul õigust ei lühi- ega pikaajalisele kokkusaamisele (VangS §-d 24 lg 4, 25 lg 3), ning ühe lühi- ja pikaajalise kokkusaamise keeld võib olla ka iseseisvaks distsiplinaarkaristuseks (VangS 63 lg 1 p 2), samuti on kehtivate distsiplinaarkaristuste puudumine lühiajalisele väljasõidule lubamise tingimuseks (VSke § 83 p 3¹). Ka Prantsusmaal ei ole ohtlikele kinnipeetavatele erirežiimi, mis vähendaks nende õigusi vanglaväliselt suhelda. Prantsusmaal võidakse määrata

kinnipeetav ohtlike kinnipeetavate gruppi (*détenus particulièrement signalés*), kes paigutatakse tugevdatud järelevalvega vanglasse ning nende üle teostatakse rangemat järelevalvet. Samas on neil õiguste teostamise õigus teiste kinnipeetavatega võrreldes üldjuhul samaväärne, v.a muidugi see, et tulenevalt nende ohtlikkusest on välistatud nende lühiajalised väljasõidud ning nad võivad olla paigutatud kaugemale oma perekonnast, sest need vanglad asuvad üksikutes kohtades Prantsusmaal.⁴⁵³

3.2.5.1 Sotsiaalne isolatsioon

Täielik sotsiaalne isolatsioon on vastuolus EIÕK art-ga 3, kuna see on ebainimlikuks ja alandavaks kohtlemiseks ja karistamiseks⁴⁵⁴ ning võib isegi kvalifitseeruda piinamisena.⁴⁵⁵ Kui aga isolatsioonis viibivale isikule võimaldatakse ligipääs ühiskonnateabele, ei pruugi ka raskete vangistuse tingimuste korral olla tegu sotsiaalse isolatsiooniga. Näiteks on EIK leidnud asjas *Rohde vs. Taani*, et kui isik viibis üksikvangistuses üheteistkümnepoolse ja poole kuu vältel, mille jooksul tal ei võimaldatud suhelda teiste kinnipeetavatega, kuid võimaldati ligipääsu televisioonile ja ajalehtedele ning ta sai osaleda keeleõppes, kohtuda advokaadiga ning kaplaniga, ei olnud tegemist sotsiaalse isolatsiooniga art 3 mõistes.⁴⁵⁶ Samas annab täiendavat kaitset vanglavälisele suhtlemisele art 8.

Sama moodi oli asjas *Gallico vs. Itaalia**⁴⁵⁷ ohtlike kuritegude eest süüdi mõistetud isik paigutatud erirežiimile, kus tal tuli viibida enam kui kaksteist aastat. Kaebaja väitis, et kuna tal lubati perekonnaga kohtuda vaid kord kuus ja klaasseinaga eraldatult, on rikutud tema õigust perekonnavalule. Kohus leidis, et kuriteod, milles isik oli süüdi mõistetud, olid küllalt rasked ning talle oli määratud pikaajaline vangistus, ning ei leidnud sellises kohtlemises konventsiooni rikkumist. Ka asjas *Messina vs. Itaalia**⁴⁵⁸ oli maffiakuritegudes süüdistatud isik paigutatud erirežiimile, kus tal oli piiratud erinevaid õigusi, sh sai ta perekonnaga kohtuda vaid kaks korda kuus läbi klaasseina. Isik viibis sellisel režiimil neli ja pool aastat. Kohus ei leidnud selles ei era- ega ka perekonnavalule rikkumist, kuna ei pidanud sellist eraldatust sotsiaalseks isolatsiooniks. Ka terrorismikuritegudes süüdi mõistetud isiku puhul ei ole üksikvangistus olnud konventsiooniga vastuolus. Näiteks asjas *Ramirez Sanchez vs.*

⁴⁵³ J.-P. Céré (viide 408), lk 66–67.

⁴⁵⁴ EIKo 28.09.2000, *Messina vs. Itaalia* (nr 2).

⁴⁵⁵ EIKSo 08.07.2004, *Ilascu ja teised vs. Moldova ja Venemaa*.

⁴⁵⁶ EIKo 21.07.2005, *Rohde vs. Taani*.

⁴⁵⁷ EIKo 28.06.2006, *Gallico vs. Itaalia*, vt ka EIKo 04.03.2008, *Cavallo vs. Itaalia*, ja EIKo 27.03.2008, *Guidi vs. Itaalia*, mis seonduvad samuti Itaalia maffiakurjategijatele kohaldatava erirežiimiga.

⁴⁵⁸ EIKo 28.09.2000, *Messina vs. Itaalia* (no 2).

*Prantsusmaa**⁴⁵⁹ kordas kohus põhimõtet, et tugevdatud järelevalve režiim võib teatud juhtudel olla vajalik kinnipeetava põgenemise vältimiseks, vägivalda või rahutuse ärahoidmiseks. Konkreetsel juhul leidis EIK suurkoda, et kõrgendatud järelevalvega osakonda paigutamine ja seal viibimise aja pikendamine iga kolme kuu tagant, mis päädis sellega, et isik viibis seal kaheksa aastat, ei kvalifitseerunud konventsiooni art 3 rikkumiseks. Aastatel 1994–2002 viibis isik üksikkambris, kus puudus igasugune kokkupuude kaaskinnipeetavatega. Kahel korral nädalas külastas isikut arst, kord kuus preester ja tihedaid külaskäike tegid tema 58 advokaati. Üks tema advokaatidest tegi enam kui 640 visiiti viie aasta jooksul ja sai islami seaduste kohaselt tema abikaasaks. Teised advokaadid külastasid teda enam kui 860 korda ligi kaheksa-aastase perioodi vältel. Perekonnal ei keelatud isikuga suhelda, ehkki nad ise ei näidanud huvi üles. Küll aga sai selles asjas EIK silmis probleemiks see, et kinnipeetaval ei olnud õiguslikku võimalust vaidlustada temale kohaldatavat üksikvangistuserežiimi.

Vastupidisele seisukohale üksikvangistuse aktsepteerimise küsimuses on EIK jõudnud asjas *Onoufriou vs. Küpros**⁴⁶⁰, kus isik paigutati üksikvangistusse 27 päevaks. Kaebaja väitis, et üksikvangistuse tingimused, sh perekonna külastuste keelamine ning kirjavahetuse jälgimine, olid piinamine konventsiooni art 3 ning era- ja perekonnaelu riive art 8 tähenduses. Antud asjas leidis kohus art 3 rikkumise, kuna täidetud ei olnud menetluslikud garantiid. Seoses era- ja perekonnaelu riivega märkis EIK, et vangistuse eesmärk ei saa olla isiku perekonnasidemete murdmine. Üksikvangistuses viibijale kohaldatav piirang perekonnaga suhtlemiseks peab tulenema seadusest, millele kehtib õigusselguse ja ettenähtavuse nõue. EIK leidis, et Küprose vangistuse reeglid ei vastanud õigusselguse põhimõttele, sest nendes ei sätestatud ametivõimude diskretsiooni piire üksikvangistuse olevate isikute õiguste piiramiseks perekonnaga suhtlemisel. Seetõttu esines art 8 riive. Samasugusele järeldusele analoogilise põhjendusega jõudis EIK ka avaldaja kirjavahetuse jälgimise küsimuses.

3.2.5.2 Isikliku suhtluse sisuline jälgimine

Isikliku suhtluse sisuline jälgimine on erirežiimil viibivate kinnipeetavate puhul enam õigustatud kui tavarežiimil viibivate kinnipeetavate puhul. Näiteks asjas *Boyle ja Rice vs. Ühendkuningriik**⁴⁶¹ väitis eluaegne kinnipeetav, et asjaolu, et tema kirjavahetust abikaasaga läbi loeti, rikub tema õigust era- ja perekonnaelule. Kohus kordas selles asjas oma varem välja

⁴⁵⁹ EIKSo 04.07.2006, *Sanchez vs. Prantsusmaa*.

⁴⁶⁰ EIKo 07.01.2010, *Onoufriou vs. Küpros*.

⁴⁶¹ EIKo 27.04.1988, *Boyle ja Rice vs. Ühendkuningriik*.

öeldud põhimõtet, et teatud meetmed erirežiimil viibivate kinnipeetavate vanglavälise suhtluse kontrollimiseks on vajalikud ega ole iseenesest vastuolus art-ga 8. Asjas *Baybasin vs. Holland**⁴⁶² oli tegemist tugevdatud režiimiga vanglaga, kus seaduse tasandil oli sätestatud, et kogu kinnipeetavate korrespondents kuulub sisulisele jälgimisele. Sellest tulenevalt olid lubatud keelteks hollandi, inglise, saksa, prantsuse, hispaania, itaalia, türki ja maroko keel. Piirangu eesmärgiks oli sellises tugevdatud järelevalvega vanglas vältida põgenemisi ning hoida ära kuritegusid. Selleks, et taolist kontrolli saaks teostada, pidi kasutatavate keelte arv olema piiratud. Isik soovis kurmancî keeles kirjutada oma ema ja noorima lapsega. Kohtu seisukohalt ei suutnud isik küllalt veenvalt näidata, et tal oleks ilmselgelt olnud võimatu suhelda lähedastega türki või muudes keeltes, mistõttu leidis kohus, et tegemist ei olnud art 8 rikkumisega.

3.2.5.3 Piirangud kokkusaamistele

Peale eeluurimisalustele kohaldatavate piirangute võidakse lühiajalisi kokkusaamisi piirata ka näiteks erirežiimile paigutatud kinnipeetavatel puhul. Kaasuse *Lorsé vs. Holland**⁴⁶³ kaebas isik selle peale, et teda rangele režiimile paigutades rikuti art-t 8, kuna kõik lühiajalised kokkusaamised toimusid läbi klaasseina. Ilma klaasseinata sai ta kohtuda vaid ühel korral kuus abikaasa, vanemate või lastega ja ainus füüsiline kontakt oli käepigistus visiidi alguses ning lõpus. Kohus leidis, et isikud olid paigutatud sellisele režiimile tulenevalt julgeolekuohust, mistõttu sellised piiranud vanglavälisele suhtlusele olid vajalikud demokraatlikus ühiskonnas ja neil oli legitiimne eesmärk. Kui esinevad julgeolekukaalutlused, siis ei ole füüsiline kontakt õigustatud. Kohus ei ole asjas *Messina vs. Itaalia**⁴⁶⁴ konventsiooniga vastuolus olevaks pidanud olukorda, kus kinnipeetav, kes on paigutatud erirežiimile, saab perekonnaga kohtuda vaid kaks korda kuus läbi klaasseina ja sedasi neli ja pool aastat. Erirežiimi rakendamise aeg ei ole määratud, vaid selle pikendamine peab olema põhjendatud. Asjas *Gallico vs. Itaalia**⁴⁶⁵ oli ohtlike kuritegude eest süüdi mõistetud isik paigutatud erirežiimile, kus tal tuli viibida enam kui kaksteist aastat, perekonnaga oli tal võimalus kohtuda vaid kord kuus ja sedagi klaasseinaga eraldatult. Kohus ei näinud art 8 rikkumist, sest võttis arvesse, et tegemist oli süüdimõistetuga, kes kuulus organiseeritud maffiakuritegevuse eestvedajate hulka, kus roll on tihti ka perekonnal, peale selle võeti iga kord, kui erirežiimi pikendati, arvesse isiku seisundis toimunud muudatusi.

⁴⁶² EIKo asja osaliselt menetlusse võtmise kohta, 06.10.2005, *Baybasin vs. Holland*.

⁴⁶³ EIKo 04.02.2003, *Lorsé ja teised vs. Holland*.

⁴⁶⁴ EIKo 28.09.2000, *Messina vs. Itaalia* (no 2).

⁴⁶⁵ EIKo 28. 06.2006, *Gallico vs. Itaalia*, vt ka EIKo 04.03.2008, *Cavallo vs. Itaalia*; EIKo 27.03.2008, *Guidi vs. Itaalia*, mis seonduvad samuti Itaalia maffiakurjategijatele kohaldatava erirežiimiga.

Ehkki kohus on lühiajalistel kokkusaamistel klaasseina kui vangla turvalisuse tagamiseks vajalikku meedet aktsepteerinud, näitab EIÕK hiljutine praktika, et sellise meetme kasutamiseks peab olema ka reaalne vajadus, sellised olid kohtu seisukohad asjas *Ciorap vs. Moldovaavia**⁴⁶⁶.

Kaasuses *van der Ven vs. Holland**⁴⁶⁷ paigutati põgenemisohtlik kinnipeetav tugevdatud järelevalvega osakonda, kus ta viibis ligikaudu neli aastat otsuse alusel, mida küll regulaarselt üle vaadati, ent mida ei muudetud. Erirežiim seisnes selles, et isiku kamber otsiti iga päev läbi, kirjavahetust loeti ning telefonikõnesid ja vestlusi külastajatega kontrolliti. Samuti toimusid regulaarsed kinnipeetava alastiläbiotsimised. Isikul oli õigus kontakteeruda ainult teatud kinnipeetavatega ning lähedastega oli tal õigus suhelda läbi klaasseina, välja arvatud üks külaskäik kuus, mille alguses ja lõpus said isikud ainult kättpidi tervitada. Isik väitis, et meetmed kogumina ei anna talle võimalust eraelule ja perekonnaga suhtlemise piirangud rikuvad tema õigust perekonnavalule. Antud asjas jõudis kohus esmalt järeldusele, et rutiinsed alastiläbiotsimised on art-ga 3 vastuolus, mistõttu jättis selle küsimuse art 8 puudutavast arutelust välja. Kohus uuris, et isiku paigutamise rangele režiimile tingis asjaolu, et võimudel oli informatsiooni, nagu võiks ta üritada põgeneda. Kohus mainis, et ta ei hakka hindama seda, kuivõrd täpne oli riigi antud hinnang põgenemisohule, vaid nõustus sellega, et riigil on õigus pidada põgenemisohtu tõsiseks riskiks ühiskonnale. Kohus analüüsis julgeolekumeetmeid ja jõudis järeldusele, et kõikide nende eesmärk oli elimineerida põgenemisoht. Samuti ei piiratud isiku vanglaväliseid kontakte üleliia, kuna isikul võimaldati igal nädalal siiski suhelda külastajatega ja osaleda rühmatöodes koos teiste erirežiimile paigutatud kinnipeetavatega. Seega järeldas kohus, et sekkumine isiku era- ja perekonnaellu ei olnud tugevam, kui see oli vajalik demokraatlikus ühiskonnas legitiimse eesmärgi saavutamiseks.

3.2.5.4 Läbiotsimised enne ja pärast külastust

Ohtlikumate kurjategijate puhul on läbiotsimisvajadus suurenenud. Näiteks suguelundite läbivaatuse küsimust on kohus analüüsinud asjas *Frerot vs. Prantsusmaa**⁴⁶⁸. Antud asjas oli eluaegne kinnipeetav allutatud tugevdatud järelevalvega režiimile, mis seisnes selles, et isik viibis kolm aastat üksikvangistuses. Samuti tuli isikule kolme aasta vältel iga kord, kui ta lahkus kokkusaamisruumist, teha alastiläbiotsimist, mis toimus selliselt, et isikul tuli

⁴⁶⁶ EIKo 11.06.2007, *Ciorap vs. Moldovaavia*.

⁴⁶⁷ EIKo 04.12.2003, *van der Ven vs. Holland*.

⁴⁶⁸ EIKo 12.06.2007, *Frerot vs. Prantsusmaa*.

kummarduda ette, jalad harki panna, kõhida ja vajadusel eemaldada ka hambaproteesid. Läbiotsimisest keeldumise korral karistati isikut distsiplinaarkorras. Kohus mõonis, et alastiläbiotsimised võivad olla vajalikud, kui need tulenevad vajadusest tagada vanglasisene julgeolek ja ennetada kuritegevust. Antud asjas tegid läbiotsimisi samast soost vanglateenistujad selleks eraldi mõeldud ruumis. Kohus leidis, et kogu protseduur iseenesest, sh päraku visuaalne kontroll, kui see on absoluutselt vajalik, ei ole iseenesest inimväärikust alandav. Antud asjas ei olnud kohtule üheselt selge, mitmel korral tuli isikul sellised läbiotsimisi taluda, ilmselgelt oli neid tehtud vähemalt üheteistkümnelt korral. Sellest järeldas kohus, et tegemist oli regulaarsete läbiotsimistega. Samas aga toimusid sellised läbiotsimised vaid ühes vanglas. Kohtu jaoks oli üllatav ja ebaloogiline, et ühe vangla direktor oli otsustanud sellise range sekkumismeetodi kasuks. Teistes vanglates selliseid läbiotsimisi ei tehtud. Seega leidis kohus, et kolme aasta jooksul toimunud regulaarsed läbiotsimised tekitasid isikul tunnet, et riik omavolitseb selles vanglas, tal tekkis alaväärsus ning ärevus, mis kaasneb sellega, et kolmandal isikul tuleb inspekteerida pärakut. Sellest lähtudes leidis kohus, et tegemist oli inimväärikust alandava kohtlemisega.

Seega rutiinseid läbiotsimisi, mis ei tulene otsesest vajadusest, on kohus pidanud art 3 rikkumiseks. Asjas *Lorsé vs. Holland**⁴⁶⁹ oli kaebajaks kinnipeetav, kes Hollandis kõige kauem oli viibinud tugevdatud järelevalvega vanglas. Isik oli süüdi mõistetud mitme kuriteo eest, sh tapmised, vägistamised, narkosüüteo ja tulirelvadega seotud süüteo. Antud asjas asus kaebaja seisukohale, et vanglas kohaldatav režiim on vastuolus art-tega 3 ja 8. Režiimi kohta väitis kaebaja, et inimlik kohtakt selles osakonnas oli puudulik, kõik kokkusaamised toimusid läbi klaasseina. Ilma klaasseinata sai kohtuda vaid ühel korral kuus abikaasa, vanemate või lastega ja ainus füüsiline kontakt oli käepigistus visiidi alguses ja lõpus. Enne sellistele kokkusaamistele lubamist tehti kinnipeetavatele alastiläbiotsimine, samuti otsiti neid selliselt läbi, kui neid viidi kliinikusse, juuksurisse või hambaarsti juurde. Regulaarsed alastiläbiotsimised toimusid ühel korral nädalas, sh kontrolliti pärakut, et vältida sinna keelatud esemete peitmist. Läbiotsimisi tehti ka siis, kui eelmisel nädalal ei olnud kinnipeetaval olnud väliskontakte. Kaebaja väitis, et selline režiim kahjustas teda psüühiliselt. Kohus asus antud asjas seisukohale, et tegemist ei ole täielikus sotsiaalses ega muus aistingute isolatsioonis oleva isikuga. Põhjuseks, miks isikud paigutati sellisele režiimile, oli see, et siseriiklikult pidasid kohtud neid ohtlikeks, kuna nad võivad kergema režiimiga vanglast põgeneda ning on reaalselt ohtlikud ühiskonnale. EIK lähtus sellest, millistes kuritegudes isik oli süüdi mõistetud, ega pidanud tema paigutamist sellisele režiimile iseenesest art-ga 3

⁴⁶⁹ EIKo 04.04.2003, *Lorsé vs. Holland*.

vastuolus olevaks. Küll aga nägi kohus probleemi regulaarsete alastiläbiotsimiste puhul. Kaebaja oli sellistele läbiotsimistele allutatud enam kui kuueks aastaks. Kohus asus seisukohale, et sellisel juhul alandas see tema inimväärikust, tekitades temas ängistust ja alaväärsust, seega oli art-ga 3 vastuolus koostoimes üleüldise range režiimiga. Sarnaselt leidis kohus asjas *van der Ven vs. Holland*⁴⁷⁰, mille puhul isik oli paigutatud samale režiimile kolmeks ja pooleks aastaks, et rutiinsed läbiotsimised olid art-ga 3 vastuolus.

Ka läbiotsimiste puhul on tõendamiskohustus riigil, st et kui kinnipeetav väidab, et tema inimväärikust alandati läbiotsimise käigus, tuleb riigil tõendada oma vastuväiteid. EIK kordas asjades *Guidi vs. Itaalia* ja *Cavallo vs. Itaalia*⁴⁷¹ oma põhimõtteid, et kehasisesed ega alastiläbiotsimised ei ole vastuolus EIÕK-ga, kui need on vajalikud (näiteks maffiakuritegude eest karistatud ohtlike eluaegsete kinnipeetavate puhul pärast kolmandate isikutega kohtumist) ning neid korraldatakse viisil, mis ei alanda inimväärikust. Siinkohal pidas EIK oluliseks ka tõendamisstandardit, milleks on „väljaspool mõistlikku kahtlust”. Kohus rõhutas veel kord, et riik peab suutma näidata, et isiku suhtes ei rikutud art-t 3.

3.3 Järeldused

1. *EIK on andnud hulga lahendeid seoses kinnipeetava vanglavälise suhtlemisega ning sellega sekkunud riikide pädevusse täielikult otsustada vangistust puudutavate küsimuste üle, ehkki on otsustusruumi jätnud riikidele. EIK on vanglavälise suhtlemise kohta kehtestanud põhimõtteid, millele on andnud evolutiivse tõlgenduse, võttes järgnevatel lahenditel arvesse ka ühiskonnas toimunud muudatusi. Ehkki EIK seisukohad on kaasusekesksed, saab nende pinnalt teha ka üldisemaid järeldusi Euroopa vangistusõiguse ja selle arengusuundade kohta. Samas tuleb arvestada sellega, et siiski on tendents selles suunas, et vanglavälise suhtlemise võimalusi võib EIK tulevikus oluliselt veel avardada.*
2. *EIK seisukohtadest saab järeldada, et vanglaväline suhtlemine on kinnipeetava inimõiguseks. Täielik sotsiaalne isolatsioon oleks vastuolus art-ga 3, mis kaitseb isikut väärkohtlemise eest, kuid mis eeldab minimaalse raskusastme kriteeriumi täitmist. Samas on enamik erinevad vanglavälise suhtlemise aspekte kaitstud art-ga 8.*

⁴⁷⁰ EIKo 04.12.2003, *van der Ven vs. Holland*.

⁴⁷¹ EIKo 27.03.2008, *Guidi vs. Itaalia* ja EIKo 04.03.2008, *Cavallo vs. Itaalia*.

Piiranguid aktsepteerib EIK juhul, kui neil on õiguslik alus, legitiimne eesmärk ja need on vajalikud demokraatlikus ühiskonnas.

- 3. Eesti õiguses on kinnipeetavatele ette nähtud kõik vanglavälise suhtlemise vormid, mis EIK praktikas on tunnustust leidnud: kirjavahetus, telefonikõned, lühi- ja pikaajalised kokkusaamised ning lühiajaline väljasõit ja väljaviimine vanglast. Eestis kehtiv õigus on aga oluliselt laiem, kui seda nõuaks EIÕK miinimumkaitse. Olulisimaks näiteks on see, et Eestis on kinnipeetavatel õigus pikaajalistele kokkusaamistele ja kinnipeetavate suhtlus kirja ning telefoni teel on expressis verbis kaitstud sõnumisaladusega põhiseaduse tasandil. Eesti õiguse probleemkoht EIK praktika valguses seisneb aga selles, et lühiajalistel kokkusaamistel ei tagata alati õigust sõnumisaladusele, samuti ei ole seaduses täpsustatud, millisel juhul on vajalik lühiajalisel kokkusaamisel osalevad isikud eraldada vaheseinaga.*
- 4. Analoogselt on Eesti õigus ka üldiselt laiem kui võrdlevas õiguses aluseks võetud Prantsusmaa vangistusõigus – Eestis on kinnipeetavatel õigus sõnumisaladusele (Prantsusmaal kontrollitakse kirjavahetuse ja telefonikõnede sisu), õigus telefonikõnedele vähemalt korra nädalas (Prantsusmaal korra kuus) ja puuduvad piirangud helistamiseks teistele isikutele (Prantsusmaal üldjuhul lubatud vaid perekonnaliikmetele). Samuti on Prantsusmaa õiguses piiratud ajakirjandusega suhtlemine. Eesti õigustest laiem on Prantsusmaal vaid lühiajaliste kokkusaamiste tihedus (Eestis on miinimumnõudeks kord kuus, kuid Prantsusmaal kord nädalas). Laiemad on Prantsusmaal ka lapsega ema võimalused hoida last enda juures vanglas (Eestis on piiriks kolm aastat, Prantsusmaal üldjuhul 18 elukuud, kuid ülempiiri otseselt ei ole sätestatud) ning lapsel on lihtsustatud võimalused suhelda vanglaväliste isikutega (külastajad ei pea läbi tegema niivõrd intensiivset taustauuringut, sest kohtutakse vaid lapsega).*
- 5. EIK on andnud erikaitse kirjavahetusele erinevate asutustega (kohtud, kaitsjad, advokaadid ja ombudsmani institutsioon), mis seisneb selles, et neid kirju ei tohi avada, läbi lugeda, jätta neid edastamata või edastada hilinemisega, nende asutustega suhtlemist ei pea kinnipeetav põhjendama ning nende asutustega peaks maksejõuetu kinnipeetav saama tasuta kirja teel suhelda, kuna need asutused tagavad isiku õiguste kaitset. EIK võib kohtumenetluses ise tõstatada küsimuse, et erikaitset omavate asutustega suhtlust ei ole respektieritud. Uuemas kohtupraktikas on EIK laiendanud*

erikaitset ka suhtlusele kinnipeetava vanglavälise arstiga, tagamaks delikaatsete isikuandmete konfidentsiaalsust riikides, kus kinnipeetava kirjavahetus on allutatud sisulisele kontrollile. Ka üleüldiselt on sisulise kontrolli lubatavus koomamale tõmbumas, sest kohus ei ole enam aktsepteerinud ka näiteks kinnipeetava kirjavahetuse läbilugemist pangaga isiklikes rahalistes küsimustes.

6. Samas ei ole nende erikaitset omavate asutuste kaitse ulatus samaväärne – absoluutse kaitse all on kirjavahetus EIK-ga, mida ei tohi allutada avamisele, isegi selleks, et takistada vanglatesse narkootikumide sissepääsu. Advokaadiga peetav kirjavahetus on küll privilegeeritud seisus, kuid seda saab avada, kui on põhjendatud kahtlus, mis veenab objektiivset vaatlajat, et suhtlusliini kasutatakse vääralt. Samas peab tegemist olema kriminaalsüüteo tunnuseid omava teoga. Telefonisuhtlusele mõistlike piirangute seadmine ei ole välistatud ka advokaadiga suhtlemisel, v.a olukorras, kus kinnipeetavat vanglas kahtlustatakse mingis süüteos. Ka Prantsusmaa õiguses on kinnipeetava telefonisuhtlus ja kokkusaamised advokaadiga allutatud vangla pakutud tööaegadele, seda põhimõtet on sisuliselt tunnustanud ka Riigikohus.
7. Võttes arvesse EIK ja võrdleva õiguse seisukohti, teeb autor järgmised ettepanekud.
 - a. Erikaitset omavate asutuste loetelu tuleks kriitiliselt üle vaadata, st jätta erikaitse loetelust välja need asutused, kes ei peaks selle alla kuuluma. Erikaitse, mis seisneb kirjade avamata jätmises, nende koheses kätteandmises ja kehtivast õigusest kiiremas ärasaatmises, tuleks anda kohtutele, advokaadile, kaitsjast esindajale ning õiguskantslerile.
 - b. Viivitamatult tuleks kätte anda ka kirjad, mis tulevad prokuröritelt ja oma riigi konsulaartöötajalt. Samuti ei ole otstarbekas siduda viivitamatut kätteandmist suletud ümbrikus kätteandmisega. Näiteks ei ole õigustatud suletud ümbrikus kätteandmine nende kirjade puhul, mis tulevad oma riigi konsulaartöötajalt, kuid samas peaks sellised kirjad andma kätte viivitamatult, kuna tihti võivad konsulaardokumendid olla seotud erinevate tähtaegade täitmisega.
 - c. Erikaitset omavate asutustega suhtlemisele tuleks VangS-is sätestada mõistlikke piiranguid ja mitte jätta piirangute kohaldamist tõlgendusküsimuseks, nagu see on praegu tuletatav Riigikohtu praktikast. Õigusselguse mõttes tuleks kehtivat õigust täpsustada, et oleks selge, milliste asutustega peetav kirjavahetus on absoluutselt kaitstud läbilugemise eest ning

milliste asutustega peetavat kirjavahetust on võimalik läbi lugeda, kuid ainult erimenetluste käigus.

- d. Tuleks täpsustada, et kirjavahetus kohtutega ei kuulu mitte mingil juhul avamisele, kuid et kirjavahetus advokaadiga võib kuuluda avamisele, kui on põhjendatud kahtlus, et seda suhtlusliini kasutatakse vääralt ning tegemist on kriminaalmenetluse mõistes edasilükkamatu menetlustoiminguga.
 - e. Erikaitset omavate asutuste loetelu tuleks täiendada ka advokaadist esindajaga, et välistada tõlgendusprobleeme ja tuua Riigikohtu praktikas väljendatud seisukohad õigusaktidesse.
 - f. Kinnipeetaval peaks olema õigus tasuta kirja teel suhelda erikaitset omavate asutustega vaid siis, kui ta on maksejõuetu. Samas teatud kohtutele ja õiguskantslerile peaks kinnipeetav saama tasuta kirjutada.
8. Kinnipidamisasutuses viibivate isikute kirjavahetusele kohaldatavad arvulised piirangud ega ka tsensuur teatud juhtudel ei ole iseenesest EIÕK art-ga 8 vastuolus ja seda on kohus väljendanud arvukates lahendites. Küll aga peab sisulisel sekkumisel suhtlusele olema õiguslik alus, legitiimne eesmärk ja see peab olema vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Samas on EIK tolerant tsensuuri küsimuses muutumas rangemaks, sest oluliseks sisuliseks kriteeriumiks on piirangu vajalikkus demokraatlikus ühiskonnas ning hiljutine EIK praktika on üha vähem leidnud ka õigustatust kinnipeetava kirjade või telefonikõnede sisulisele jälgimisele.
9. EIK praktika ei ole olnud selge selles küsimuses, kas riigil on positiivne kohustus tagada kinnipeetava suhtlemine perekonnaga riigi kulul. Ehkki EIK ei ole art-t 8 puudutavates asjades pidanud positiivse ja negatiivse kohustuse eristamist vajalikuks, tuleb lähtuda sellest, kas on leitud mõistlik tasakaal ühiskonna huvide ja kinnipeetava huvide vahel. Seega, kui perekonnal on võimalus kinnipeetavaga suhelda või saata raha või marke vanglasse või kinnipeetaval vastuvõtja kulul helistada, siis võiks sellest järeldada, et riik ei pea tegema kulutusi selleks, et kinnipeetav saaks isiklikke suhteid arendada. Seda, kas riigil tekiks ka kohustus tasuda maksejõuetu isiku isikliku kirjavahetuse eest, ei saa kohtu seisukohtadest samuti veel järeldada.

10. Võttes arvesse EIK ja võrdleva õiguse seisukohti, teeb autor järgmised ettepanekud.

- a. VangS-is tuleks vanglavälise suhtlemise alusnormis täpsustada vanglavälise suhtlemise eesmärki, märkides ära, et vanglavälise suhtlemise eesmärgiks on soodustada kinnipeetava positiivseid vanglaväliseid kontakte selleks, et aidata kaasa tema suunamisele õiguskaualekale tee. Samuti tuleks lisada, et kinnipeetaval on õigus suhelda perekonna ja sugulastega ning teiste isikutega vaid siis, kui nendega suhtlemine aitab kaasa kinnipeetava õiguskaualekale käitumisele suunamisele ja on kooskõlas õiguskorra kaitsega. Lisaks eeltoodule peaks olema ka välja toodud see, et kinnipeetava vanglavälisest suhtlemist soodustatakse, kuid vanglateenistus on seaduses sätestatud juhtudel ja korras õigustatud ja kohustatud kohaldama ka piiranguid. Suhtlemist erikaitset omavate isikutega tuleb pidada vanglavälise suhtlemise erivormiks, mille eesmärgiks on kinnipeetava õiguste kaitse, ja seegi tuleks üldsättena välja tuua.
- b. Kehtivas õiguses on vaja täpsustada kirja mõistet, sest lähtumine PostS-is sätestatud kirja mõistest ei ole sobilik vangla kontekstis, kuna ei võimalda tagada korda ega ära hoida kuritegevust. Kirja mõiste defineerimisel tuleb lähtuda kirjavahetuse eesmärgist, milleks on sisuliste sõnumite saatmine, mitte aga kõikvõimalike esemete saamine pakiga.
- c. Ehkki kinnipeetaval ei pea olema õigust saada pakke, oleks pakkide saamine õigustatud kahel piiratud juhul. Esiteks raamatute saamiseks (ilu-, õppe-, teadus- või usu- ja muu kirjandus, mille saamine oleks kooskõlas vangistuse täideviimise eesmärkidega), sest see aitaks otseselt kaasa kinnipeetava taasühiskonnastamisele. Raamatute saamine võiks olla võimalik näiteks kuni kaks raamatut igas kuus. Teiseks võiks kinnipeetaval olla õigus saada pakke jõulupühade ajal vangla määratud perioodil. Paki saatjaks võiks olla vaid perekonnaliige, kelle nimi tehakse vanglale enne teatavaks ja pakis lubatud esemete nimekirja ning paki maksimumkaalu määramine oleks samuti vangla direktori pädevuses.
- d. Telefonikõnede puhul tuleks kaaluda võimalust Skype-telefonikõnede tegemise lubamiseks perekonnaliikmetele, kes tulenevalt suurest vahemaast ei saa lühi- või pikaajalisele kokkusaamisele tulla, näiteks elavad Eestist väljas või on haiglaravil, kus neil aga oleks võimalik kasutada Skype'i. Selline meede võimaldaks paindlikkust ja inimlikkust, kuid ei tekitaks lisariske, sest kõned

sooritatakse vanglateenistuja visuaalse valve all ja vangla poolt selleks ette nähtud arvutist. Teisalt aga aitaks see oluliselt kaasa perekondlike sidemete hoidmisele, võttes arvesse inimeste mobiilsust.

- e. Kuna PS-i vastuvõtmise eel puudusid teaduslikud-sotsioloogilised uuringud PS-i sätete mõjude kohta kriminaaltäitevõiguses, siis tasuks analüüsida, kas näiteks teatud kinnipeetavate gruppide kirjavahetuse ja telefonikõnede sisuline kontroll aitaks kaasa vangistuse eesmärkide saavutamisele ja võimaldaks rakendada dünaamilise julgeoleku tagamise põhimõtteid.

11. Lühiajalised kokkusaamised on art 8 kaitse all, samas on riigil õigus määratleda kokkusaamise korraldus, sagedus ning kestus. Oluline on see, et üldjuhul peab ka lühiajalisel kokkusaamisel olema tagatud isikute õigus sõnumisaladusele. Klaasseina kokkusaajate vahel kui vangla turvalisuse tagamiseks vajalikku meedet on kohus küll aktsepteerinud, kuid selle kasutamisel on eeldanud ka reaalse vajaduse olemasolu.
12. Ehkki läbiotsimised enne ja pärast kokkusaamisi on aktsepteeritavad, peavad need olema toimetatud kooskõlas art-tega 3 ja 8. Kui kinnipeetavate läbiotsimise puhul võib art 8 rikkumise tuvastamine olla mõnevõrra keerukam, kuna kinnipeetavad on allutatud vangla režiimile, mille eesmärgiks on julgeoleku tagamine, siis vanglaväliste isikute läbiotsimise küsimuses on EIK lähenemine rangem ning riikidel on eriline hoolsuskohustus, sest tegemist on vaba ühiskonna liikmega, kelle puhul ei saa eeldada sellist ohtu kui kinnipeetava puhul.
13. Konventsioon ei anna kinnipeetavale õigust olla paigutatud vanglasse, kus ta soovib viibida ega ka vanglasse, mis on lähim tema perekonnale. Kaudselt on vanglaväline suhtlemine siiski seotud ka kinnipeetava paigutamisega, sest kui kinnipeetav viibib liiga kaugel perekonnast, on vanglaväline suhtlus raskendatud või sootuks võimatu, mistõttu võib teatud juhtudel tekkida küsimus art 8 võimalikust rikkumisest. Siinkohal tuleb aga arvestada, et aktuaalsem on see küsimus suurte territooriumitega riikides ning Eesti puhul probleeme ei saa tekkida, sest Eesti territoorium on väike ning vanglate asukohad on raskusteta ligipääsetavad.

14. Võttes arvesse EIK ja võrdleva õiguse seisukohti, teeb autor järgmised ettepanekud.

- a. Seadust oleks vaja täiendada selge põhimõttega, et lühiajalistel kokkusaamistel ei ole vanglaametnikul õigust kokkusaajate vestlust pealt kuulata. Samuti on vaja täpsustada, millistel juhtudel on õigus kokkusaamisruumis kasutada eraldust. Samas tasuks alternatiivse lahendusena luua ka võimalus, et vangla saaks kokkusaamise tingimuseks seada teatud füüsilise distantssi, mille rikkumise korra, on õigus kokkusaamine katkestada.
- b. Lühiajalise kokkusaamise sagedus tasuks tuua vähemalt kahele korrale kuus, mis võimaldab isikul vähemalt üle nädala kohtuda tema jaoks oluliste isikutega, sest põhjendatud ei ole kord kuus toimuvad kokkusaamised, mis on liialt harvad selleks, et isikud saaksid tugevaid sidemeid hoida.
- c. Lühi- ja pikaajalise kokkusaamise puhul peaks vanglal olema õiguslik võimalus väljastada perekonnaliikmetele permanentsed load (nt magnetkaartidena), mis kiirendaksid vangla menetluslikku protseduuri oluliselt, sest seda ei tule teha iga kord, tänu millele on see ka vanglale ajasäästlikumaks ning pakub kokkusaajale omakorda kindlustunnet ja mugavust.
- d. Seoses kokkusaajate läbiotsimisega enne ja pärast kokkusaamist, mis on intensiivseks isiku õiguste riiveks, tuleks läbiotsimise regulatsioon kehtestada selgelt seaduse tasandil. Küllastajate läbiotsimisel peab olema suurem õigustus kui kinnipeetavate puhul.
- e. Vanglal peaks olema õiguslikult täiendavaid keeldumise aluseid lühi- või pikaajalise kokkusaamise keelamiseks olukorras, kus kokkusaamine ei ole kooskõlas vangistuse täideviimise eesmärkidega ja/või on vajalik kaitsta kuriteo ohvrit. Kehtivas õiguses on keeldumise alused äärmiselt piiratud ning probleemina saab välja tuua veel selle, et neid ei ole kehtestatud seaduse tasandil, vaid määrusega. Sisulise külje pealt on aga täielikult välja jäänud kokkusaamisest keeldumine lähtuvalt ohvri õiguste kaitsest, mis võib olla oluline näiteks alaealiste kaitsmiseks seksuaalkurjategijate eest. Seega tuleks seadusandjal selgelt välja tuua ka ohvri kaitse, sh seoses kirjavahetuse ja telefonikõnedega, kehtivas õiguses ei ole seda veel sõnastatud.

15. Kui EIÕK art 8 tagas kinnipeetavate õiguse kirjavahetusele ja telefonikõnedele ning lühiajalistele kokkusaamistele, siis pikaajalise kokkusaamise puhul konventsioon seda õigust ei anna. Erinevalt teiste Euroopa riikide vangistusseadustest säilitati VangS-i eelnõus kinnipeetava lühiajaliste kokkusaamiste kõrval ka pikaajalised kokkusaamised. Ehkki art 8 ei anna kinnipeetavatele õigust pikaajalistele kokkusaamistele või intiimsuhetele, on kinnipeetavatel siiski õigus teatud juhtudel saada järglasi. Riikides, kus pole pikaajalisi kokkusaamisi, tähendab see seda, et kinnipeetavale on antud võimalus vajadusel taotleda enda väljaviimisest viljastuskliinikusse, ilma et vangla saaks sellest keelduda.
16. Hoolimata sellest, et riigil on õigus seada abiellumisele teatud tingimusi (näiteks vanus, abiellujate sugu ja abielu võimaldamine vaid kahe isiku vahel), ei saa üheks selliseks tingimuseks olla ainuüksi isiku kinnipidamine vanglas. Otsus abielluda on sügavalt isikliku iseloomuga asi ning ametiisikud ei saa sekkuda sellistesse otsustesse lähtuvalt enda hinnangust, isegi kui need tulenevad ühiskonnas valdavalt aktsepteeritud moraalinormidest paarisuhte kohta. Nii täielik keeld vanglas abielluda kui ka abielu edasilükkamine on art 12 rikkumine.
17. Vanemlikud õigused ei lõpe ainuüksi sellega, kui isik on kriminaalkorras karistatud ja vanglasse paigutatud. Vanemlike õiguste ja nende äravõtmise küsimus ei sõltu üldjuhul sellest, kas isik on kriminaalkorras karistatud või mitte. Asjaolu, et kinnipidamisasutuses viibiv isik paigutatakse oma lapsest eraldi, on aga isiku vangistuse paratamatuks tagajärjeks.
18. Võttes arvesse EIK ja võrdleva õiguse seisukohti, teeb autor järgmised ettepanekud.
- Vaja on kaaluda pikaajalise kokkusaamise regulatsiooni laiendamist ka vahistatutele, kuna Riigikohus on vihjanud, et PS-i § 26 mõistes võib olla tegemist isiku põhiõigusega. Seega on Riigikohus võtnud aluseks oluliselt laiema lähenemise pikaajalisele kokkusaamisele kui põhiõigusele, võrreldes EIK seisukohtadega, kus see ei ole saavutanud veel inimõiguse staatust.
 - Pikaajalisi kokkusaamisi tuleks võimaldada ka homoseksuaalsetele partneritele. Kehtiv õigus seda otseselt ei keela ega luba, mistõttu tuleks tulevikus kehtiva õiguse sõnastust täpsustada, vältimaks vääritõistmisi. Seni aga tuleks kehtivat õigust tõlgendada kooskõlas EIK üldise praktikaga, mis

üha enam tunnustab homoseksuaalsete õigusi. Normitehnilise täpsustusena tuleks lisada ka lapselapse võimalus tulla pikaajalisele kokkusaamisele; seni kuni muutust pole tehtud, tuleks tõlgendada pikaajalise kokkusaamise isikute ringi objektiiv-teleoloogiliselt ning järeldades, et kuna seadus võimaldab pikaajalised kokkusaamised vanavanematega, siis peaksid need olema lubatud ka lastelastega.

- c. VangS § 54 sõnastust tuleks täiendada ja erandkorras võimaldada ka meeskinnipeetaval lapse kasvatamine vanglas. Seda muidugi olukorras, kus vanglal on võimalik tagada spetsiaalsed ruumid lapse eest hoolitsemiseks ja see on lapse huvides, näiteks ei ole lapsel ema, sest talt on vanemlikud õigused ära võetud, või ema on narkomaan ja alkohoolik ning laps on sünnist saati olnud isa hoole all. Muudatus tagaks meeste ja naiste võrdõiguslikkuse ning välistaks edaspidised diskussioonid soolise ebavõrdsuse teemal. Samuti tuleks hõlbustada vanglaväliste isikute suhtlemist vanglas viibiva lapsega analoogselt Prantsusmaa õigusega, mis võimaldab vanglavälistel isikutel tulla last külastama lihtsustatud tingimustel.

19. Lühiajalisel väljasõidul viibimine ei ole kinnipeetava õiguseks, ehkki paljudes Euroopa riikides on vastavasisuline võimalus ette nähtud. Lühiajaline väljasõit on suur riigipoolne vastutus ühiskonna ees ja usaldus kinnipeetava suhtes. Samas illustreerivad lühiajalisele väljasõidule lubamine erakondlike perekondlike sündmuste ajal (matused, raskelt haige perekonnaliikme külastamine) ja selle keeldumise suhteliselt kitsad alused Euroopa vangistusõiguses üha rohkem ja rohkem esile kerkivat individuaalset lähenemist. Lisaks on EIK öelnud, et teatud juhtudel kaitseb art 8 erakorralistel perekondlikel sündmustel osalemise õigust. Erakorralistel perekondlikel sündmustel osalemisest keeldumise puhul tuleb riigil arvestada kinnipeetava puhul: 1) kriminaalmenetluse järku; 2) kuriteo raskust; 3) kinnipeetava isikuga seonduvad asjaolusid; 4) sugulase haiguse tõsidust ja raskust; 5) suguluse astet; 6) võimaluse olemasolu järelevalve all väljaviimiseks jne. Lühiajalisest väljaviimisest keeldumine on võimalik, kuid vaid objektiivsete takistuste olemasolul.
20. Ehkki lühiajaliste väljasõitude süsteem on oluline meede isiku taasühiskonnastamisel, lasub riigil ka vastutus, mis tähendab seda, et kinnipidamisasutuses viibivad isikud kuuluvad vangla kontrolli alla ning on üldjuhul vangla vastutusel, kuid nad panevad

toime kuriteo. Seega, kui lühiajalisele väljasõidule lubatud isik paneb väljasõidu ajal toime rikkumise, siis teatud juhtudel võib ohvrite ees vastutavaks jääda ka riik. Otsustuskriteeriumiks on see, kas vangla teadis või oleks pidanud teadma, et lühiajalisel väljasõidul paneb isik toime kuriteo.

21. *EIK ei ole asunud seisukohale, et kinnipeetaval peaks olema piiramatu õigus suhelda meediaga ja seal esineda. Piirangu legitiimse eesmärgina on EIK aktsepteeritud korra tagamist, teiste isikute õiguste ja vabaduste ning moraali kaitset. Kinnipeetaval on õigus sõnavabadusele ja see realiseerub vanglavälise suhtlemise puhul ka näiteks raamatu kirjutamise kaudu. Märkimist väärib see, et kinnipeetava sõnavabadus kaalub üles nende ametnike võimaliku ebamugavustunde, keda on raamatus kritiseeritud, kui tegemist ei ole olnud solvamisega. Selgusetuks on aga jäänud, kas ja millistel juhtudel oleks riigil õigus takistada kinnipeetava raamatu ilmumist. Esmaseks kriteeriumiks peab siinkohal olema õigusliku aluse olemasolu.*
22. *Tugevdatud režiimiga vanglad ja sealsed võimalused perekonnaga suhtlemiseks on samuti üheks mahukaks EIÕK kohtulahendite teemaks. Riikidel on õigus kehtestada eri tugevusastmega režiime, sh erirežiime ohtlikumatele kurjategijatele, piirangud peavad põhinema õiguslikul alusel, omama legitiimset eesmärki ja olema vajalikud demokraatlikus ühiskonnas. Absoluutse vanglavälise suhtlemise keelu eest pakub kaitset EIÕK art 3, täielik sotsiaalne isolatsioon võib tähendada art 3 rikkumist, olles ebainimlikuks ja alandavaks kohtlemiseks ja karistamiseks ning kvalifitseerudes teatud juhtudel piinamisena. Samas kui isikule võimaldatakse ligipääs ühiskonnateabele, ei pruugi ka raskete vangistuse tingimuste korral olla tegu sotsiaalse isolatsiooniga art 3 mõistes. EIK on aktsepteerinud erinevaid piiranguid rangel režiimil viibivate kinnipeetavate puhul, kuid need kuuluvad art-te 3 ja 8 kaitsealasse.*
23. *Ohtlikumate kinnipeetavate isikliku suhtluse sisuline jälgimine on enam õigustatud kui tavarežiimil viibivate kinnipeetavate puhul. Lühiajalisi kokkusaamisi võib piirata erirežiimile paigutatud kinnipeetavatel, sh välistada füüsiline kontakt, viia kokkusaamised harvade sagedusele, rakendada põhjalikumalt läbiotsimist.*
24. *Võttes arvesse EIK ja võrdleva õiguse seisukohti, teeb autor järgmised ettepanekud.*

- a. Vaja oleks hinnata seda, kas on eesmärgipärane seaduse tasandil piirata kinnipeetava suhtlemist ajakirjanduse ja avalikkusega, kui eesmärgiks on ühiskonna ja ohvrite kaitse. Samas peaks vanglale olema loodud õiguslik alus, mis võimaldaks tal erandkorras piirata kinnipeetava tehtavaid avalikke pöördumisi, kui need pöördumised on vastuolus ohvrite kaitsega või rikuvad avalikku korda, näiteks postitused interneti blogides, kuhu kinnipeetavad panevad kirjeldusi sooritatud kuriteo ja ohvrite kohta ning kasutavad postituste ülespanemiseks väljaspool vanglat asuvaid sugulasi.
- b. Vaja oleks analüüsida, kas Eestis erirežiimi kehtestamine ohtlikumatele kurjategijatele aitaks kaasa vangistuse eesmärkide saavutamisele nende puhul. Oluline võib see olla ka integreeruva Euroopa kontekstis, kui tehakse koostööleppeid eri organisatsioonidega, mis tähendab, et isegi kui Eestis ei pruugi praegu olla rahvusvaheliselt ohtlikke kurjategijaid, kelle suhtes oleks erirežiim õigustatud, siis ei saa tulevikus nende viibimine Eesti vanglates olla välistatud.⁴⁷²

⁴⁷² Näiteks Eesti Vabariigi Valitsuse ja Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Endise Jugoslaavia Rahvusvahelise Kriminaaltribunali kohtuotsuste täitmise kokkulepe, 11.02.2008. – RT II 2008, 20, 57, mille alusel Eesti vanglates hoitakse ka rahvusvahelisi sõjavange.

KOKKUVÕTE

1. Kokkuvõtvad tähelepanekud

Käesolevas magistritöös analüüsis autor ühte olulist kinnipeetava õigust: õigust vanglavälisele suhtlemisele. Tänapäeval on ilmselge, et vanglavärvatega ei lõppe inim- ega põhiõiguste kaitse. Uurimuses hinnatigi kriitiliselt, kuidas ja millises ulatuses need õigused Eestis realiseeruvad ja millised on vanglavälise suhtlemise olulised inim- ja põhiõiguslikud aspektid ning kehtiva õiguse võimalikud probleemkohad seaduse ja põhiseaduse tasandil ning EIÕK kontekstis. Magistritöö kirjutamisel püstitatud hüpotees leidis kinnitust, sest kinnipeetava vanglaväline suhtlemine on Eestis korraldatud taasühiskonnastumist paremini soosivalt, kui Eesti on kohustatud tagama lähtudes Euroopa inimõiguste konventsiooni miinimumkaitsest või võrreldes Prantsuse vangistusõigusega. Siiski leidub ka kehtivas regulatsioonis erinevaid kitsaskohti. Samas aga tuleb märkida, et ka Prantsusmaa vangistusõigus on hakanud avarduma, pakkudes kinnipeetavate üha laiemaid võimalusi vanglaväliseks suhtlemiseks, ning teatud detailide osas on põhjendatud sealt ka positiivse eeskuju võtmine.

2. Magistritöö järeldused ja ettepanekud

Magistritöö kõik olulisemad järeldused on esitatud peatükkide lõpus, mistõttu esitab autor siinkohal järeldustest valiku ning toob välja need, mis on kehtiva õiguse kohaldamise ja edasiarendamise seisukohast olulisemad.

2.1 Vanglaväline suhtlemine kui keskne vangistusõiguse instituut

Vanglaväline suhtlemine on keskseks vangistusõiguse instituudiks. Vanglaväline suhtlemine ise on seotud sotsiaaliigist tuleneva põhimõttega, mis eeldab, et vangistust kandvale isikule võimaldatakse individuaalset abi ja sotsiaalhoolekannet. Eeltoodu tähendab ka kinnipeetava abistamist sotsiaalselt oluliste ja positiivsete kontaktide säilitamisel ja loomisel, mis aga omakorda kujutab endast sotsiaaltöö ühte alaeesmärki vangistuse täideviimise põhietapil. Vanglaväline suhtlemine mängib kolmeastmelist rolli: esiteks on õigus vanglavälisele suhtlemisele üheks oluliseks eeltingimuseks ebainimliku, alandava kohtlemise ja karistamise ning piinamise ennetamisel, teiseks on vanglaväline suhtlus seotud vangistuse tingimuste normaliseerimisega, valmistab kinnipeetavaid ette ühiskonnas elama, ning kolmandaks on see eeltingimuseks teiste põhiõiguste realiseerumisele, näiteks õigus perekonnasuhetele, järglastele või ka väljendusvabadusele. Rõhutada tuleb seda, et kinnipeetava vanglaväline

suhtlemine on oluliseks mehhanismiks nii üld- kui ka eripreventiivse eesmärgi saavutamisel. Kui vanglavälise suhtlemise olulisus isiku õiguskultuurile käitumisele suunamisel on raskusteta mõistetav, sest isikul peavad säilima positiivsed sidemed ühiskonnaga, siis samas ei saa ka alahinnata vanglavälise suhtlemise seost õiguskorra kaitsmise vajadusega. Vanglavälise suhtlemise võimaldamine maksimaalselt laias ulatuses annab tegelikult isikule just oskused vabanenuna sootsiumis elada, ilma et tal tuleks avalikku korda kuritegevusega rikkuda. Vanglavälist suhtlemist karistuse kandmise ajal saab seostada dünaamilise julgeoleku tagamise meetodiga.

Seega võimaldab laiaulatuslik vanglaväline suhtlemine (kirjavahetus, telefonikõned, lühi- ja pikaajalised kokkusaamised) koos soodustuste regulatsiooniga (lühiajaline väljasõit) ka vanglal sisuliselt hinnata ja jälgida isiku käitumismustreid ning prognoosida neid ka hiljem vabanemise olukorras. Võttes arvesse vanglavälise suhtlemise olulist rolli karistuse täideviimise eesmärkide saavutamisel, peaks seadusandja lähtuma põhimõttest, et vanglavälist suhtlemist tuleks piirata vähimal võimalikul määral, kuid arvestades, et teatud juhtudel peavadki vanglas teatud suhtlemise aspektid olema piiratud või välistatud, kui see on vajalik õiguskorra kaitseks, mis omakorda seondub otseselt põhiseadusliku eesmärgi ehk riigi sisemise rahu kaitsega. Seega peaks ka vanglateenistus oma igapäevasel põhi- ja kõrvalfunktsioonide täitmisel lähtuma eeltoodud põhimõttest ja sellele oma igapäevatöö ülesannetes toetuma.

Vanglavälise suhtlemise võimaluste avarumine iseloomustab kaasaegse Euroopa vangistusõiguse peamist arengusuunda, mis üha enam rõhub kinnipeetava rehabiliteerimisele. Kinnipeetavas nähakse üha rohkem isikut, kellel on ja peavadki olema tagatud erinevad õigused, mida enne võib olla ei peetud vangistuse kontekstis veel oluliseks, nt õigus seksuaalsuhetele, õigus järglastele jne. Lisaks laieneb vanglavälise suhtlemise kataloog ka seetõttu, et vanglaastutused muutuvad üha rohkem mittetotalitaarseteks asutusteks, mis tähendab seda, et järelevalve teostamisel lähtutakse ennekõike dünaamilise julgeoleku tagamise põhimõtetest, mis võimaldab ka edendada vanglaväliseid kontakte ja rakendada mitmekülgsemat vanglavälist suhtlemist.

2.2 Vanglaväline suhtlemine kui kinnipeetava inim- ja põhiõigus

Õigust vanglavälisele suhtlemisele ei saa nüüdisaegses vangistusõiguses pidada mitte ainult kinnipeetava subjektiivseks õiguseks, mis seondub humanistliku lähenemisega indiviidile kui karistusõiguse subjektile, vaid ka kinnipeetava inim- ja põhiõiguseks, millele Euroopa

vangistusõiguses pakub kaitset EIÕK koos mahuka ja sisulise kohaldamispraktikaga EIK poolt. Kinnipeetava vanglaväline suhtlus on õiguste kogum, mis hõlmab erinevaid inim- ja põhiõigusi, nagu õigus era- ja perekonnaelule (EIÕK art 8 ja täiendavalt art 10, PS §-d 26, 27), õigus korrespondentsisaladusele (EIÕK art 8, PS § 43), samuti õigus abielluda (EIÕK art 12, PS § 27), õigus järglastele (EIÕK art 8, PS §-d 26, 27 lg 1) ning veelgi kaudsemalt üldine väärkohtlemise keeld (EIK art 3, PS § 18). Vanglavälist suhtlemist on ka nähtud kui üldist vabadusõigust (PS § 19 lg 1), millele aga ei ole rahvusvahelist vastet.

Vanglavälise suhtlemise kui kinnipeetava inim- ja põhiõiguse puhul tuleb välja tuua kolm olulist aspekti. Esiteks, inimõigustel on ajas evolutiivne iseloom, mis tähendab seda, et teatud õiguste kaitse muutub rangemaks ning täieneb alati tänapäevaste tingimuste valguses, arvestades olulisi üldiseid sotsiaalseid, juriidilisi ja tehnoloogilisi muutusi ning ka konkreetse riigi sotsiaalseid, õiguslikke, ajaloolisi, keelelisi, kultuurilisi ja majanduslikke olusid. Sellest lähtuvalt võib eeldada, et tulevikus kerkivad üha rohkem esile küsimused seoses vanglavälise suhtlemise kontrolli või piirangutega. Samuti võib eeldada, et EIK konventsiooni kohaldamispraktikas lähtuvalt juba väljaõeldud rehabiliteerimise eesmärgi osakaalu suurenemisest leiab, et üha rohkem piiranguid ei ole enam vajalikud demokraatlikus ühiskonnas.

Teiseks on inimõigustel hierarhia. Kõige enam kaitstud on suhtlus kohtutega ning ombudsmani institutsiooniga, kellele laieneb ainsana absoluutne kaitse. Seejärel on kaitstud suhtlemine advokaadiga, mille üle võib teostada piiratud kontrolli ning kohtumisele seada mõistlikke tingimusi. Teistele asutustele erikaitse staatuse andmine on riigi pädevuses otsustada. Kinnipeetava isikliku suhtlemise raamistikus on kõige laiahaardelisem suhtlemisõigus kirjavahetus, seejärel lühiajalised kokkusaamised, telefonikõned ja vanglast väljasviibimised erakorralistel perekondlikel asjaoludel (matused, perekonnaliikme raske haigus või miks ka mitte lapse sünd). Pikaajalisi kokkusaamisi ega lühiajalisi väljasõite ei ole EIK pidanud inimõiguseks, ehkki Riigikohus on andnud juba vastupidise signaali pikaajaliste kokkusaamiste kohta.

Kolmandaks, siseriiklikus õiguses sätestatud põhiõiguste tõlgendamisel tuleks nii seadusandjal, kohtunikul kui ka praktikul oma ülesandeid täites lähtuda EIÕK-st ja selle kohaldamispraktikast, kuna selles väljendub PS-i süstemaatilise tõlgendamise üks osa. Soovitav on analüüsides alati vaadata seda, kuidas on vanglaväline suhtlemine kirja pandud Euroopa vanglareeglistikus, sest seal on esitatud nüüdisaegse Euroopa vangistusõiguse

suunad, kuid EVR-i soovitusel – erinevalt Riigikohtu seisukohtadest – ei saa iseenesest laiendada või tühistada siseriiklikku regulatsiooni, sest tegemist on Euroopa vangistusõiguse suundi sisaldavate eesmärkidega, mitte õiguslikult siduva rahvusvahelise õigusega.

2.3 Riigi sekkumisulatus kinnipeetava vanglavälise suhtlemise õigusesse

Ehkki õigus vanglavälisele suhtlemisele kogumina on inim- ja põhiõiguseks, ei ole see absoluutseks õiguseks, vaid allub piirangutele. Kinnipeetava õigus suhelda vanglaväliselt, piirangute ulatus ja määr on riikide endi määratleda, ja nad on seejuures õigustatud lähtuma vangistuse mõistlikest nõuetest. Nagu eespool märgitud, võib riikide regulatsioon erineda tulenevalt nende erinevatest sotsiaalsetest, õiguslikest, ajaloolistest, keelelistest, kultuurilistest ja majanduslikest oludest. Piirangute lubatava piiri ja intensiivsuse äratundmine on inimõiguste teooria keerulisemaid ning kesksemaid küsimusi. Probleeme tekitab tihti see, et kuna inim- ja põhiõiguste kohta käivad normid on niivõrd abstraktsed, võib normi adreeritud iga regulatsioon paista tema õigustega vastuolus olevat. Lahenduseks oleks muuta VangS-i 2. ptk 3. jagu võimalikult detailseks, et isikule oleks arusaadav, millised on konkreetsed piirangud.

Kui riigi positiivseid ja negatiivseid kohustusi art-te 2 ja 3 juures saab eristada, siis vanglavälise suhtlemise üldraamistiku korral art 8 juures ei ole vajalik neid eristada. Piirangu õiguspärasuse tuvastamisel on seega oluliseks see, kas on leitud õiglane tasakaal vastandlike huvide vahel: ühelt poolt indiviidi huvid (kinnipeetav ja tema õigused) ja teiselt poolt avalikud ehk ühiskonna huvid (riigi huvi kaitsta avalikku korda ehk ühiskonnaliikmed ja nende õigused). Piirangute kontekstis on keskseks kriteeriumiks piirangu vajalikkus demokraatlikus ühiskonnas, mis eeldab seda, et meetme rakendamiseks või piirangu kohaldamiseks esineb ühiskonnas vältimatu vajadus, mis on eesmärgi suhtes proportsionaalne. Siinjuures tuleks aga arvestada ka sellega, et sugugi iga ebamugavustunne, mida kinnipeetav piirangutest tulenevalt kogeb, ei tähenda seda, et ei oleks leitud õiglast tasakaalu indiviidi ja ühiskonna huvide vahel.

Oluline on veel märkida, et eri küsimustes võib siseriiklik regulatsioon anda kinnipeetavale erinevat kaitset, kui nõutakse konventsiooniga. Konventsioonis sätestatud nõrgemat kaitset ei ole lubatud anda. Riigi karistuspoliitikas tuleneb kinnipeetava õigustesse sekkumise ulatus sellest, millised on riigi üldised kriminaalpoliitilised suunad, ühiskonnaliikmete moraalinormid, kehtivad karistusteooriad. Eeltoodud aluseid hinnatakse kui ühiskonna huve ning kõrvutatakse neid siis indiviidi huvidega. Selline kaalumine on olemuslik põhiväärtuste

otsimisele. Nagu uurimusest nähtub, võib riik olla liberaalse (rõhuasetus taasühiskonnastumisel) või restriktiivse lähenemisega (rõhuasetus on julgeoleku tagamisel) kinnipeetava suhtlemisõigusele. See, millise tee riik on valinud, peab olema põhjendatud võimalikult ratsionaalselt, toetudes põhiseaduslikule tasandile ja riigiülestele konventsioonidele, kuid samas selliste otsuste tegemisel jääb alati roll väärtushinnangutele, mis tähendab, et ka riigisisestel võivad eri institutsioonid hinnata õiguste soovitatavat ulatust erinevalt. Eestis valitseb liberaalne lähenemine kinnipeetava vanglavälisele suhtlemisele, mida aga ei tasu olulises osas piirata, sest Euroopa vangistusõigus on muutumas samuti üha liberaalsemaks.

Riigikohtu seisukohtadest saab järeldada, et vangistust ei saa mõista üksnes füüsilise liikumisvabaduse piiranguna, vaid kinnipeetava kogu eluolu seotakse vanglaga ning tema vabadus allutatakse vangistusseadusest tulenevatele piirangutele. Piirangutega takistatakse ka kinnipeetava õigust vabalt otsustada enda suhtlusringkonna, kasutatavate suhtluskanalite ja suhtluse sisu üle. Vanglavälist suhtlemist ja selle eri liike saab tagada ning leida tasakaalu kinnipeetava isiklike huvide ja avaliku korra tagamise vahel. Demokraatlikus ühiskonnas vajalikkuse kriteeriumi juures tuleb arvestada sellega, et sugugi iga ebamugavustunne, mida kinnipeetav piiranguga kogeb, ei tähenda seda, et ei oleks leitud õiglast tasakaalu isiku ja avalike õiguste vahel. Riigil on hindamisruum otsustada vangla igapäevaelu küsimuste üle, kuid kehtestatavad piirangud peavad olema proportsionaalsed saavutatava eesmärgi suhtes, milleks võib olla korratuse ja kuritegude ärahoidmine. Igasugused piirangud peavad olema põhjendatud ja proportsionaalsed.

Piirangute kontekstis vanglas on Riigikohus võtnud kasutusele ka piirangu eesmärgipärasuse kriteeriumi, hinnates seda enne proportsionaalsuse testi kasutamist, mis tähendab seda, et vangla kontekstis on piirang eesmärgipärane, kui see hõlmab vangistuse täideviimise kas või ühte eesmärki. Seejärel peab piirang ise olema proportsionaalne. Riigikohus on töötanud välja kolmeastmelise proportsionaalsuse testi, mille kohaselt peab meede olema kohane (soodustab eesmärgi saavutamist, peab olema samm õiges suunas), vajalik (ei ole saavutatav mõne teise või vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene) ja mõõdukas (põhiõigustesse sekkumise ulatus ja intensiivsus ning eesmägi tähtsus on tasakaalus). Sisuliselt on aga tegemist analoogse testiga, mida kasutab EIK, kui lähtub sellest, et piirangul peab olema õiguslik alus, legitiimne eesmärk ning see peab olema vajalik demokraatlikus ühiskonnas.

2.4 Tähelepanekud siseriikliku kehtiva õiguse kohta, ettepanekud ja *de lege ferenda*

A. Euroopa vangistusõiguse tasandil

Eestis kinnipeetavatele tagatud vanglaväline suhtlemine vastab Euroopa vangistusõiguse miinimumtasandile, pakkudes aga tegelikkuses mitmekülgsemaid võimalusi suhtluseks (sh pikaajalised kokkusaamised) ning mitte nähes ette erirežiimi ohtlikematele kurjategijatele, samuti allutades kinnipeetava kirjaliku ning telefoni teel peetava suhtluse täielikule sõnumisaladusele. Kehtivas õiguses on ainsaks probleemkohaks VangS-i regulatsioon, mis ei anna kinnipeetavale otseselt õigust sõnumisaladusele lühiajalistel kokkusaamistel, mistõttu vajaks see seadusandja tähelepanu. Seni, kuni VangS-i ei ole muudetud, tuleks täitevvõimul lähtuda tõlgendusest, mis on kooskõlas EIK seisukohtadega. Teise probleemkohana võib märkida seda, et siseriiklikes õigusaktides ei ole reguleeritud, millistel juhtudel on vajalik lühiajalistel kokkusaamistel viibivad isikud eraldada vaheseinaga. Kuid ka see probleem on lahendatav tõlgendamise teel, seni kuni seadust ei ole täiendatud.

B. Põhiseaduslikul tasandil

Põhiseaduslik regulatsioon vastab EIÕK-le ning pakub kinnipeetavatele oluliselt laiemat kaitset, andes kinnipeetavatele üldise õiguse sõnumisaladuse PS-i §-ga 43. Samas ei eelnenud PS-i vastuvõtmisele sellise põhimõttelise seisukoha kriminaalpoliitilist analüüsi või uuringuid, mistõttu tasuks analüüsida, kas Eesti vanglates samalaadselt teiste Euroopa riikide vanglasüsteemidega oleks õigustatud teatud juhtudel ka kinnipeetavate vanglavälise suhtlemise sisuline kontroll. Eeltoodu ei ole võimalik ilma erialaste uuringute ega põhjaliku diskussioonita. Samas võimaldaks suhtlemise sisuline kontroll tõhusamalt rakendada dünaamilise julgeoleku tagamise metoodikat.

C. Vangistusseaduse tasandil

VangS-i tasandil seisnevad probleemkohad ennekõike legaalsuse ja õigusselguse aspektis, teatud juhtudel ka osas, et õiguslik regulatsioon ei ole käinud kaasas ühiskondlike muutuste või tehnoloogiliste arengutega. Sellest tulenevalt on autor teinud oma ettepanekud VangS 2. ptk 3. jao *de lege ferenda* kohta (§-d 23 – 29, 32 ja 33).

- VangS-is tuleks vanglavälise suhtlemise üldnormis täpsustada vanglavälise suhtlemise eesmärki, milleks saab olla ennekõike eesmärk aidata kaasa isiku suunamisele õigusküülekale teele. Samuti tuleks seal välja tuua see, et millise isikute ringiga on vanglaväline suhtlemine ette nähtud, st tegemist peab olema positiivsete vanglaväliste kontaktidega, ennekõike perekonna ja sugulastega ning teiste isikud siis, kui nendega

suhtlemine aitab kaasa kinnipeetava õiguskuulekale käitumisele suunamisele ja on kooskõlas õiguskorra kaitsega. Lisaks eeltoodule peaks olema *expressis verbis* ka välja toodud see, et kinnipeetava vanglavälist suhtlemist soodustatakse, kuid vanglateenistus on seaduses sätestatud juhtudel ja korras õigustatud ja kohustatud kohaldama ka piiranguid. Selgelt tuleks eristada aga suhtlemise eesmärki erikaitset omavate isikutega. Suhtlemist erikaitset omavate isikutega tuleb pidada vanglavälise suhtlemise erivormiks, mille eesmärk on kinnipeetava õiguste kaitse.

- VangS-i volitusnormide sisu, ulatust ja eesmärki tuleb põhjalikult analüüsida ja vajadusel volitusnorme täiendada. Sellega seoses on vajalik tuua VangS-i ka oluline osa sisulisest regulatsioonist, mis välistab olukorra, et justiitsministri määrusega kehtestatakse lisapiiranguid vanglavälise suhtlemise eri aspektidele. Probleemkohtadeks on siinkohal lühi- ja pikaajaliste kokkusaamiste võimaldamisest keeldumise alused, mis kehtivas õiguses on kehtestatud määrusega. Kõik kohustus- ja keelunormid tuleks üle tuua VangS-i.
- Kuna praegu puudub õiguslik alus vanglavälise suhtluse piiramiseks erakorralistes olukordades (loodusõnnetused, massirahutused, epideemiad jne), siis on vaja seadust täiendada regulatsiooniga, mis annaks vanglale õiguse piirata vanglavälist suhtlust ka sellistel juhtudel.
- Seaduses tuleks selgelt ja ühtselt välja tuua need asutused, kes omavad erikaitset. Erikaitse, mis seisneb kirjade avamata jätmises, nende koheses kätteandmises ja viivitamatus ärasaatmises, tuleks anda kohtutele, kaitsjale, prokuratuurile, õiguskantslerile ja justiitsministeeriumile. Erikaitset omavate asutuste kehtivat loetelu tuleks täiendada ka advokaadist esindajaga, et välistada tõlgendusprobleeme ning tuua Riigikohtu praktikas väljendatud seisukohad õigusaktidesse. Seega tuleks erikaitset omavate asutuste loetelu kriitiliselt üle vaadata ning jätta erikaitse loetelust välja need asutused või viia nende erikaitse madalamale tasandile, kes ei peaks seda omama, näiteks kohalikud omavalitsused või kõik riigiasutused.
- Viivitamatult tuleks kätte anda need kirjad, mis tulevad kohtult, kaitsjalt, advokaadist esindajalt, prokuratuurilt, õiguskantslerilt või justiitsministeeriumilt, samuti ka kirjad oma riigi konsulaartöötajalt. Otstarbekas ei ole siduda viivitamatut kätteandmist suletud ümbrikus kätteandmisega. Näiteks ei ole õigustatud suletud ümbrikus kätteandmine kirjade puhul, mis tulevad oma riigi konsulaartöötajalt, kuid samas peaks sellised kirjad andma kätte viivitamatult, kuna tihti võivad konsulaardokumendid olla seotud erinevate tähtaegadega.

- Samuti tuleks täpsustada, et kirjavahetus kohtutega ja miks ka mitte õiguskantsleriga ei kuulu mitte mingil juhul avamisele, kuid et kirjavahetus advokaadiga võib kuuluda avamisele, kui on põhjendatud kahtlus, et seda suhtlusliini kasutatakse vääralt ning tegemist on kriminaalmenetluse mõistes edasilükkamatu menetlustoiminguga.
- Erikaitset omavate asutustega suhtlemisele tuleks seadusega sätestada mõistlikke piiranguid (advokaadiga kohtumiste ja helistamiste aegade määramine lähtuvalt asutuse ametlikust tööajast) ja mitte jätta piirangute kohaldamist tõlgendusküsimuseks, nagu see on seni tulenenud Riigikohtu praktikast.
- Kehtivat õigust oleks vaja ka täpsustada osas, et oleks selge, millistel asutustel on absoluutne kaitse nendega peetava korrespondentsi läbilugemise eest ning milliste asutustega peetavat kirjavahetust tohib läbi lugeda erimenetluste käigus.
- Kinnipeetaval peaks olema õigus tasuta kirja teel suhelda erikaitset omavate asutustega vaid siis, kui ta on maksejõuetu, v.a kohtute ja õiguskantsleriga, kellega suhtlemine toimub alati riigi kulul.
- Seoses isikliku vanglavälise suhtlemisega ja kirjavahetusega oleks kehtivas õiguses vaja täpsustada kirja mõistet. Lähtumine PostS-is sätestatud kirja mõistest ei ole sobilik vangla kontekstis, kuna see ei võimalda ära hoida kuritegevust (ennekõike narkootiliste ainete sattumist vanglasse). Kirja mõistet defineerides tuleb lähtuda kirjavahetuse eesmärgist, milleks on sisuliste sõnumite saatmine, mitte aga paki saamine kõikvõimalike esemetega.
- Ehkki kinnipeetaval ei peaks olema õigust saada pakke, sest riik tagab talle kõik eluks vajaliku ilma kuludeta, oleks pakide saamine õigustatud kahel piiratud juhul. Esiteks raamatute saamiseks (kirjandus, mis on kooskõlas vangistuse täideviimise eesmärkidega), kuna see aitaks otseselt kaasa kinnipeetava taasühiskonnastamisele, võimaldades sisustada aega kasulikult. Raamatute saamine peaks olema võimalik näiteks igas kuus kaks raamatut. Teiseks võiks kinnipeetaval olla õigus saada pakke jõulupühade ajal vangla määratud perioodil, kuna see aitaks kaasa soojade perekondlike suhete arendamisele. Paki saatjaks võiks olla vaid perekonnaliige ja pakis lubatud esemete nimekirja ning paki maksimumkaalu määramine peaks olema vangla direktori pädevuses.
- Kuna PS-i vastuvõtmisel puudusid ühiskondlikud diskussioonid või uuringud pea täiesti, siis tasuks analüüsida, kas näiteks teatud kuritegusid sooritanud isikute

sõnumisaladusse sekkumine oleks õigustatud, võttes siinkohal arvesse EIK seisukohti ning Prantsusmaa õigust. See aga võib eeldada PS-i § 43 muutmist.

- Kinnipeetava isiklike telefonikõnede puhul tuleks kaaluda võimalust *Skype*-telefonikõnede tegemiseks perekonnaliikmetele, kes tulenevalt suurest vahemaast ei saa lühi- või pikaajalisele kokkusaamisele tulla (näiteks elavad Eestist väljas või on haiglaravil). See meede võimaldaks paindlikkust ja inimlikkust, kuid ei tekitaks lisariske ega lisakulutusi, sest kõned sooritatakse vanglateenistuja visuaalse valve all ning vangla poolt selleks ette nähtud arvutist.
- Vajalik on seadust täiendada põhimõttega, et lühiajalistel kokkusaamistel ei ole vanglaametnikul õigust pealt kuulata kokkusaajate vestlust, sest vestlus peab alluma sõnumisaladuse kaitsele. Seni, kuni seadusandja pole vastavat muudatust teinud, tuleks sõnumisaladuse kaitse tagada lähtuvalt VangS-i § 27 lg 2 tõlgendamisest koostoimes PS-i §-ga 43 ning EIÕK art-ga 8.
- Samuti on vaja seadust täpsustada, millistel juhtudel on õigus kokkusaamisruumis kasutada eraldusena klaasseina. Samas tasuks alternatiivse lahendusena luua ka võimalus, et vangla saab kokkusaamise tingimuseks seada teatud füüsilise kohustusliku distantssi.
- Lühiajaliste kokkusaamiste sagedus tasuks tuua vähemalt kahele korrale kuus, mis võimaldab isikul vähemalt üle nädala kohtuda tema jaoks oluliste isikutega, mis omakorda aitaks kaasa tema taasühiskonnastamisele, sest korra kuus kohtumised ei ole piisavad sügavate perekondlike sidemete hoidmisele.
- Seoses kinnipeetavate ja nende külastajate läbiotsimisega enne ja pärast kokkusaamist tuleks läbiotsimise regulatsioon kehtestada seaduse tasandil, sest kehtivas õiguses puudub kinnipeetava külastajate läbiotsimise korra kehtestamise kohta selge volitusnorm. Samuti tuleks reguleerida isiku täieliku läbiotsimisega kui põhiõiguse intensiivse riivega seonduv reguleerida seadusega.
- Vanglale peab olema seaduses sätestatud lisaaluseid lühi- ja pikaajalise kokkusaamise keelamiseks või telefoni või kirja teel suhtlemisele piirangute seadmiseks, kui see suhtlemine ei ole kooskõlas vangistuse täideviimise eesmärkidega ja/või on vaja kaitsta kuriteo ohvrit. Kehtivas õiguses on ohvri kaitse rõhutamine täielikult tähelepanuta jäänud.
- Lühi- ja pikaajaliseks kokkusaamiseks tuleks anda vanglale õigus väljastada perekonnaliikmetele permanentsed load (nt magnetkaartidena), mis kiirendaks

vanglapoolset menetluslikku protseduuri oluliselt ja teeks selle nii vanglale kui ka kokkusaajale ressursisäästlikumaks.

- Pikaajalise kokkusaamise õigust omavate isikute nimistusse tuleb lisada ka lapselaps, kuna vanavanematega kokkusaamised on lubatud, mistõttu ei ole põhjendatud lapselapse väljajätmine. Samuti tuleks lisada ka lapselaps erakorralise väljaviimise regulatsiooni juurde.
- Riikides, kus kinnipeetavatele on võimaldatud pikaajalised kokkusaamised, tuleb need võimaldada ka homoseksuaalsetele partneritele. Kuna kehtiv õigus seda otseselt ei keela ega luba, tuleks määratlemata mõisteid tõlgendada kooskõlas EIK seisukohtadega, mis üha enam tunnustavad homoseksuaalsete õigusi. Seega tuleks faktilist abikaasat vangla kontekstis tõlgendada laiendavalt, mis hõlmab ka samast soost isikut.
- Vajalik on kaaluda pikaajalise kokkusaamise regulatsiooni laiendamist ka vahistatutele, kuna Riigikohus on vihjanud, et PS-i § 26 mõistes on tegemist isiku põhiõigusega.
- VangS-i § 54 sõnastust tuleks täiendada ja erandkorras võimaldada ka meeskinnipeetavale lapse kasvatamist vanglas, kui vanglal on võimalik tagada spetsiaalsed ruumid lapse eest hoolitsemiseks ja see on lapse huvides (näiteks ei ole lapsel ema, sest temalt on vanemlikud õigused ära võetud). Muudatus aitaks kaasa lapse huvide tagamisele ning tagaks meeste ja naiste võrdõiguslikkuse, mis on samuti üheks inim- ja põhiõiguseks (PS § 12, EIÕK art 14).
- Samuti tuleks hõlbustada vanglaväliste isikute suhtlemist vanglas viibiva lapsega analoogselt Prantsusmaa õigusega, st mitte allutada lapsega suhtlemist samadele rangetele kriteeriumitele kui vanglas viibiva vanemaga suhtlemine.
- Erakorraliste lühiajaliste väljasõitude praktikas tuleb arvestada sellega, et tegelikkuses on äärmiselt piiratud võimalused õigustatult jätta kinnipeetav vanglast välja viimata, kui tegemist on lähedase matusega või perekonnaliikme raske haigusega ning isik soovib temaga hüvasti jätta. Seega tuleb vanglatel olla valmis sellistel erakorralistel juhtudel ootamatuteks ressursikuludeks ja ametiabi kasutamine varem teiste asutustega läbi rääkida.
- Edaspidi oleks aga vaja lähemalt analüüsida, kas suured kulutused, mis välistavad kinnipeetava osalemise näiteks matustel, võivad tähendada seda, et riigil tekib teatud juhtudel kohustus isikut omal kulul või mingitel soodustingimustel välja viia.

- Vaja oleks hinnata, kas on eesmärgipärane seaduse tasandil piirata kinnipeetava suhtlemist ajakirjanduse ja avalikkusega, eesmärgiks siinkohal oleks ühiskonna ja ohvrite kaitse. Samas peaks vanglale õiguslikult olema loodud alus, mis võimaldaks tal erakorraliselt piirata kinnipeetava tehtavaid avalikke pöördumisi, kui need pöördumised on vastuolus ohvrite kaitsega või rikuvad avalikku korda (näiteks postitused interneti blogides, kuhu kinnipeetavad väljaspool vanglat asuvate sugulaste abiga panevad sooritatud kuriteo kirjeldusi).
- Vaja oleks analüüsida, kas Eestis erirežiimi kehtestamine ohtlikumatele kurjategijatele aitaks kaasa vangistuse eesmärkide saavutamisele nende puhul. Oluline võib see olla integreeruva Euroopa kontekstis, kui sõlmitakse koostööleppeid eri organisatsioonidega, mis tähendab, et isegi kui Eestis ei pruugi praegu olla rahvusvaheliselt üliohtlikke kurjategijaid, kelle suhtes oleks erirežiim õigustatud, siis ei ole tulevikus nende Eesti vanglates viibimine välistatud.

VangS-i muudatusettepanekutesse *de lege ferenda*, mis on toodud käesoleva töö lisas, ei ole sisse kirjutatud neid, mis eeldaksid põhjalikku kriminaalpoliitilist analüüsi või mis olemuslikult VangS-i 2. ptk 3. jaos ei ole reguleeritud. Nendeks on alljärgnevad võimalikud probleemküsimused: kas teatud liiki kuritegusid sooritanud isikute sõnumisaladusse sekkumine peaks olema Eestis võimaldatud (eeldaks PS-i § 43 muutmist), kas oleks vaja kehtestada erirežiim ohtlikele ja eriti ohtlikele kinnipeetavatele (eeldaks ulatuslikumalt VangS-i põhimõtete läbivaatamist), kas ajakirjanikega suhtlemine või avalike teoste või pöördumiste tegemine peaks olema teatud viisil piiratud, selleks et kaitsta ohvreid (eeldaks VangS-is eriregulatsiooni kehtestamist). Problemaatika seoses meessoost kinnipeetava õigusega hoida vanglas enda juures last või seoses vahistatu võimaliku põhiõigusega pikaajalistele kokkusaamistele eeldab samuti muudatusi teistes VangS-i jagudes, mistõttu ei ole neid kajastatud muudatusettepanekutes.

3. Lõpumärkused

Lõpetuseks saab möönda, et käesoleva töö sissejuhatuses püstitatud eesmärgid on saavutatud. Samas on vajalik, et diskussioonid vanglavälise suhtluse eri elementide üle jätkuksid – nii töös käsitletud probleemistiku puhul kui ka vanglavälise suhtlemise kontrolli teemal erimenetluste raames (kriminaalmenetlus ja jälitustegevus) ning passiivse vanglavälise suhtlemise teemal (ligipääs avalikule informatsioonile, massiteabevahendite kasutamine jne), mis siinsest tööst selle piiratud mahu tõttu välja jäid. Seega loodab autor, et see töö saab

lähtekohaks erinevatele õigusteoreetilistele ja miks ka mitte ühiskondlikele diskussioonidele, sest ka üldised arutelud kinnipeetavate inim- ja põhiõiguste üle võiksid ühiskonnas leida laiemat kajastust.

Nii Euroopa vangistusõigus kui ka Eesti kriminaalpoliitiline õigusraamistik on näidanud märkimisväärset dünaamikat ja jõudu areneda just 21. saj esimesel kümnendil, pakkudes kaitset nendele isikutele, kes on oma käitumisega teistele teinud küll ülekohut, kuid kelle puhul tuleb lähtuda siiski õigusriigis tunnustatud õigusest ja õiglusest. Siinjuures on oluline meeles pidada, et kinnipeetavate õiguste areng peab käima käsikäes ja tasakaalus ka ühiskonna teiste haavatavatesse gruppidesse (hooldekodudes, psühhiaatriaiglates või lastekodudes viibivad isikud ning kodutud) kuuluvate isikute õigustega, sest vastasel juhul tekitab õiglusele püüdlemine vaid üldist ebaõiglust.

RÉSUMÉ

The right of prisoners to have contacts with the outside world

It is paradoxical that when a person is imprisoned as a result of a crime and thereby isolated from the society, the primary aim of this removal is the resocialization of the person back to the same society. Contacts and communication with the outside world play a significant role in this process as it is recognized in the contemporary European prison law. For example, the Imprisonment Act of Estonia in § 6 (1) establishes that the objective of application of imprisonment is to help prisoners lead a law-abiding life and defend public order. The explanatory note of the law adds that the positive contacts of a prisoner with the outside world play central role in the resocialization process as well like studies, work, and different social programs. If the contacts with the outside world would not be subject to restrictions, the imprisonment would be insignificant, because it could not contribute to defend public order.

However, it is clear that as a consequence of the imprisonment, different fundamental rights of a person will and should be limited, including the right to have contacts with the outside world. From the legal perspective it is quite often difficult to know how intensively state can limit the right of prisoners to have contacts with the outside world. It is logical that states are left with the margin of appreciation to decide the extent of the right. Nevertheless, the states cannot impose more extensive or intensive restrictions that would limit the rights of an individual, when there is no legislative basis, legitimate aim or when it is not necessary in a democratic society (negative obligation of the state). In addition, it is often difficult to define that from which moment the state would have itself an obligation to take active measures so that the prisoner would not lose the positive contacts with the family (positive obligation). Distinguishing these two obligations is neither always possible nor necessary, so instead the central question needs to be – has the state found, by taking a measure a fair balance between the interest of an individual and the interest of the society as a whole?

Here the states enjoy a margin of appreciation to decide for example on following topics: how often to allow short term meetings, where and how these visits take place, if conjugal visits are allowed, is prisoners' correspondence supervised etc? The difference of measures can vary from state to state in the Council of Europe according to the cultural, social, historic peculiarities. However an obligatory minimum under the European Convention for the

Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (*hereby ECHR*) must be guaranteed. This minimum can be found when analyzing the jurisprudence of the European Court of Human Rights (*hereby ECrHR*). However, the tendency of the ECrHR is to see the rights of prisoners in a dynamic spectrum, meaning that as societies develop, the prisoners should enjoy wider range of rights and every limitation would need not only to have a legal basis and legitimate aim, but as well it would need to be necessary in a democratic state. The jurisprudence of the ECrHR has been showed that states enjoy narrower margin of appreciation.

The concrete subject matter of the thesis was the right of prisoners to have contacts with the outside world, which can be considered as a fundamental right when analyzing different provisions in the Constitution of the Republic of Estonia (*hereby Constitution*) and the ECHR. In European prison law it has found protection mainly by Art 8 (respect for private and family life, home and correspondence) of the ECHR, but the protection is complemented by Art 3 (prohibition of torture or inhuman or degrading treatment or punishment), Art 10 (freedom of expression), Art 12 (right to marry and to found a family), and Art 2 (right to life). On a national level the protection is derived from the Constitution, where the protection is given by § 19 (right to free self-realization), § 26 (right to the inviolability of private and family life), § 27 (protection of family), and § 43 (right to confidentiality of messages).

Since the communication can have various forms and it can relate to numerous rights, the author had to limit the research to active communication with the outside world. This means written correspondence, telephone calls, short term visits, conjugal visits, and prison leave with or without supervision. Special attention has been given to the communication with institutions that enjoy and should enjoy special protection under the laws, like contacts with courts, defense lawyers, and advocates. In addition, there are different rights that directly connect to the active communication, such as the right to marriage, right to have children, right to communicate with the media, the right to be placed in a prison, which is in the region not too far from the family, and the questions of searches of prisoners or their visitors before and after the visits. Besides that the author has analyzed the regime of contacts with the outside world in maximum-security prisons. It has been as well relevant to analyze the questions regarding the responsibility of the state. For example when a permission to the prisoner to leave the prison during the imprisonment has been given and the prisoner commits

a murder, then the relatives of the victim could claim compensation from the state in certain circumstances.

The aim of the thesis was to discover the important fundamental and human rights aspects of the contact with the outside world and to analyze critically Estonian regulations and *modus operandi* in the background of the extensive practice of the ECrHR and taking into account the relevant laws of France as a comparative law element. The structure of the thesis consists of three chapters. In the 1st chapter the author analyses theoretically the significance of the contact with the outside world in the resocialization process of the prisoner in the light of the missions and functions of the prison. Thereafter overview of the different forms of communication under Estonian laws is brought. In the 2nd chapter the author analyses the subject matter in the dogma of fundamental and human rights, concentrating on the different relevant provisions in the ECrHR and in the Constitution. In addition, the author brings out the reasons why and how the jurisprudence of the ECrHR could be a valuable interpretation argument for the imprisonment policies in Estonia. In the 3rd chapter, which is central part of the research, the practice of the ECrHR regarding prison matters is being analyzed in comparison with the regulations in Estonia and France.

As a result the author concluded that in many aspects the Estonian laws provide wider protection regarding the right of contact with the world outside than the minimum requirements set by the ECrHR. For example, in Estonia all written and telephone communication is subject to the general secret of correspondence and without the special permission by the judge in special procedure, there no monitoring of the correspondence, the prisoners enjoy the right to have long-term visits (conjugal visits), there is no special limited communication which would be applied in maximum-security prisons, and there are no limitations contacting the media. Although there have been significant developments under French law and the possibilities of prisoners to communicate with the outside world have widened, the approach taken in Estonia is today more liberal.

However, from the legal theory perspective and there are deficiencies and gaps in the Estonian laws and practice. The author has made several proposals: regarding to the interpretation of *de lege lata* and for a draft regulation regarding Imprisonment Act *de lege ferenda* (§ 23–29, 32 and 33). As well, the author raised different potential questions that would need deeper criminological-social research, i.e. if in the future it would be necessary to monitor the content of the prisoners' correspondence without the need to have the permission

from the judge, if it would be necessary to impose a more restricted regime to more dangerous prisoners taking into account that due to different international agreements in Estonian prisons there might be international criminals, who would need stricter regimes, and if it would be needed to limit the communication between the prisoners and the media.

The author hopes that the thesis would give a good starting point for different scholar discussions regarding the imprisonment policies in Estonia in order to find a fair balance between the individual rights of the prisoner and the society as a whole.

KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU

1. Kasutatud kirjandus

1. **Aarnio, A.** Õiguse tõlgendamise teooria. Juura 1996.
2. **Addo, M. K., Grief, N.** Does article 3 of the European Convention on Human Rights Enshrine Absolute Rights? – European Journal of International Law 1998, Vol. 9, p 510–524.
3. **Alexy, R.** Kollisioon ja kaalumine kui põhiõiguste dogmaatika põhiprobleemid. – Juridica 2001, nr 1, lk 5–13.
4. **Alexy, R.** Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica eriväljaanne 2001, lk 5–96.
5. **Anepaio, T., Hussar, A. jt.** Sissejuhatus õigusteadusesse. Juura 2005.
6. **Annus, T.** Riigiõigus. Juura 2006.
7. **Blattberg, C.** The Ironic Tragedy of Human Rights. Patriotic Elaborations: Essays in Practical Philosophy, Chapter 3, McGill-Queen's University Press 2009.
8. **Borowski, M.** (tõlkinud M. Ernits) Põhiõigused ja inimõigused. – Juridica 2001, nr 1, lk 3–4.
9. **Carlson, P. M., Simon Garrett, J.** Prison and Jail Administration: Practice and Theory. Aspen Publication 1999.
10. **Céré, J.-P.** La prison. Connaissance du droit. Dalloz 2007.
11. **Combessie, P.** Sociologie de la prison. Troisième édition. Collection Repères. La Découverte 2009.
12. **Eesti Vabariigi Põhiseadus.** Kommenteeritud väljaanne. Juura 2008.
13. **Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne (elektrooniline teavik).** Justiitsministeerium 1998. Elektroonselt kättesaadav: <http://www.just.ee/10731>, 23.03.2010.
14. **Elkin, W.** The English Penal System. Penguin 1957.
15. **Ernits, M.** Põhiõiguste mõiste ja tähendus õigussüsteemis. – Juridica 1996, nr 9, lk 463–471.
16. **Foucault, M.** Surveiller et punir. Naissance de la prison. Éditions Gallimard 1975.
17. **Harvey, C., Livingstone, S.** Protecting the Marginalized. – Northern Ireland Legal Quarterly 2000, Vol. 51.

18. **Hattenhauer, H.** Euroopa õigusajalugu. Juura 2008.
19. **Herzog-Evans, M.** L'intimité du détenu et de ses proches en droit comparé. L'Harmattan 2000.
20. **Hess, B. B., Markson, W. E ja Stein, J. P.** Sotsioloogia. Külim, 2000.
21. **Liebling, A.** Prisons and their Moral Performance. A Study of Values, Quality, and Prison Life. Oxford University Press 2004.
22. **Lõhmus, U.** Pealtkuulamine ja Eesti põhiseaduses sätestatud õigus sõnumite saladusele. – Juridica 2008, nr 7, lk 462–472.
23. **Madise, L., Pikamäe, P., Sootak, J.** Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura 2009.
24. **Marcus Tullius Cicero.** Kohustustest. Esimene raamat. Ilmamaa 2007.
25. **Maruste, R.** Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Juura 2004.
26. **Mémento du surveillant.** Direction de l'administration pénitentiaire. Ministère de la Justice 2005.
27. **Merusk, K.** Menetlusosaliste õigused haldusmenetluse seaduses. – Juridica 2001, nr 8, lk 519–528.
28. **Michael, R. W., Pamela D. M., Diamond, A., Liebling A., Saylor S. G.** Measurement of prison social climate: A comparison of an inmate measure in England and the USA. – Punishment and Society 2009, Vol. 10, No. 4, p 447–474.
29. **Morris, N., Rothman, D. J. (editors).** The Oxford History of the Prison. The Practice of Punishment in Western Society. Oxford University Press 1995.
30. **Murdoch, J.** The Treatment of Prisoners. European Standards. Council of Europe Publishing 2006.
31. **Narits, R.** Õiguse entsüklopeedia. Juura 2004.
32. **Olesk, M.** Inim- ja põhiõigused vanglas. Euroopa vangistusõiguse põhimõtted. Justiitsministeerium 2010.
33. **Olesk, M.** Riigi õigus välismaalastest kurjategija välja saata. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika. – Juridica 2009, nr 9, lk 605–607.
34. **Ovey, C., White, R.** Jabobs and White: The European Convention on Human Rights. 4th edition. Oxford University Press 2006.
35. **Pédron, P.** La prison et les droits de l'homme. Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence 1995.

36. **Pollock, J. M.** Prisons: Today and Tomorrow. Aspen Publishers 1997.
37. **Rask, M.** Tänu põhiseadusele. – Riigikogu Toimetised 15, 2007. Elektroonselt kättesaadav:
<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=10851&highlight=karistus,&op=archive2>, 23.03.2010.
38. **Sootak, J.** Uuematest arengutendentsidest karistusteoorias ja kriminaalpoliitikas. Juridica 2000, nr 1, lk 3–13.
39. **Sootak, J., Pikamäe, P.** Kriminaaltäitevõigus. Ilo 2001.
40. **Sudre, F.** Droit européen et International des droits de l'homme. 9 édition revue et augmentée. Presses Universitaires de France 2008.
41. **Susi, M.** Eesti õigusruumi puutepunktidest Euroopa Inimõiguste Kohtuga. – Riigikogu Toimetised, 19, 2009. Elektroonselt kättesaadav:
<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=13770&op=archive2>, 23.03.2010.
42. **Toch, H.** Is a “Correctional Officer,” by any Other Name, a “Screw”? – Criminal Justice Review 1978, Vol. 3, No. 2, p 19–35.
43. **Toch, H.** Studying and Reducing Stress. The Pains of Imprisonment. Sage publication 1982.
44. **Toch, H.** Corrections: A Humanistic Approach. Criminal Justice Press 1997.
45. **van Zyl Smit, D., Snacken, S.** Principles of European Prison Law and Policy. Penology and Human Rights. Oxford University Press 2009.
46. **Wildhaber, L., Diggelmann, O.** Euroopa inimõiguste konventsioon ja eraelu kaitse. Uuemad arengusuunad. – Juridica 2007, nr 1, lk 3–15.
47. **Windzio, M.** Is there a deterrent effect of pains of imprisonment? The impact of “social costs” of first incarceration on the hazard rate of recidivism. – Punishment and Society 2006, Vol. 8, No. 3, p 341–359.

2. Kasutatud normatiivmaterjalid ja kohtupraktika

2.1 Siseriiklikud normatiivmaterjalid

48. Advokatuuriseadus. 21.03.2001. – RT I 2001, 36, 201; RT I 2009, 68, 463.
49. Eesti Vabariigi Põhiseadus. 28.06.1992. – RT 1992, 26, 349; RT I 2007, 33, 210.
50. Halduskohtumenetluse seadustik. 25.02.1999. – RT I 1999, 31, 425; RT I 2009, 68, 463.
51. Julgeolekuasutuste seadus. 20.12.2000. – RT I 2001, 7, 17; RT I 2009, 62, 405.

52. Justiitsministri 01.04.2003. a määrus nr 23 „Vangistuse ja eelvangistuse täideviimise üle järelevalve korraldamine”. 01.04.2003. – RTL 2003, 45, 658; RTL, 2009, 89, 1297.
53. Justiitsministri 25.03.2008. a määrus nr 9 „Täitmisplaan”. 25.03.2008. – RTL 2008, 29, 424; RTL 2009, 100, 1487.
54. Justiitsministri 30.11.2000. a määrus nr 72 „Vangla sisekorraeeskiri”. 30.11.2000. – RTL 2000, 134, 2139; RTL, 2009, 89, 1297.
55. Jälitustegevuse seadus. 22.02.1994. – RT I 1994, 16, 290; RT I 2009, 62, 405.
56. Perekonnaseadus. 12.10.1994. – RT I 1994, 75, 1326; RT I 2009, 62, 405.
57. Postiseadus. 06.04.2006. – RT I 2006, 18, 142; RT I 2009, 39, 262.
58. Riigivastutuse seadus. 02.05.2001. – RT I 2001, 47, 260; RT I 2006, 48, 360.
59. Vangistusseadus. 14.06.2000. – RT I 2000, 58, 376; RT I 2009, 62, 405.
60. Õiguskantsleri seadus. 25.02.1999. – RT I 1999, 29, 406; RT I 2009, 15, 94.

2.2 Rahvusvahelised normatiivmaterjalid

61. Eesti Vabariigi Valitsuse ja Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Endise Jugoslaavia Rahvusvahelise Kriminaaltribunali kohtuotsuste täitmise kokkuleppe, 11.02.2008. – RT II, 2008, 20, 57.
62. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (täiendatud protokollidega nr. 2, 3, 5 ja 8) ning selle lisaprotokollide nr 1, 4, 7, 9, 10 ja 11 ratifitseerimise seadus. 13.03.1996. – RT II 1996, 11/12, 34; RT I 2005, 39, 308.

2.3 Võrdleva õiguse normatiivmaterjalid

63. Code de procédure pénale. 50. éd./ Paris: Dalloz, 2009.
64. Loi n°2009 – 1436 du 24 novembre 2009 pénitentiaire. Avaldatuna elektroonselt kättesaadav:
<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000021312171&dateTexte=, 23.03.2010.>

2.4 Siseriiklik kohtupraktika

65. RKHKo 07.04.2010, 3-3-1-5-10. – RT III 2010, 16, 120.
66. RKHKo 31.03.2010, 3-3-1-6-10 – RT III 2010, 16, 118.

67. RKHKo 15.03.2010, 3-3-1-93-09. – RT III 2010, 12, 96.
68. RKÜKo 07.12.2009, 3-3-1-5-09. – RT III 2009, 57, 421.
69. RKHKo 19.11.2009, 3-3-1-62-09. – RT III 2009, 53, 400.
70. RKHKo 13.11.2009, 3-3-1-63-09. – RT III 2009, 53, 397.
71. RKPJKo 25.06.2009, 3-4-1-3-09. – RT III 2009, 37, 279.
72. RKHKo 05.03.2009, 3-3-1-102-08. – RT III 2009, 12, 93.
73. RKHKm 05.02.2009, 3-3-1-95-08. – RT III 2009, 7, 48.
74. RKPJKo 30.12.2008, 3-4-1-12-08. – RT III 2004, 4, 36.
75. RKHKo 17.11.2008, 3-3-1-54-08. – RT III 2008, 48, 335.
76. RKHKo 01.10.2008, 3-3-1-37-08. – RT III 2008, 39, 264.
77. RKHKo 13.11.2007, 3-3-1-46-07. – RT III 2007, 41, 326.
78. RKHKo 31.10.2007, 3-3-1-54-07. – RT III 2007, 38, 305.
79. RKHKo 21.06.2007, 3-3-1-29-07. – RT III 2007, 28, 237.
80. RKHKo 01.03.2007, 3-3-1-103-06. – RT III 2007, 10, 81.
81. RKHKo 13.12.2006, 3-3-1-73-06. – RT III 2007, 1, 7.
82. RKHKo 28.03.2006, 3-3-1-14-06. – RT III 2006, 11, 108.
83. RKHKo 22.03.2006, 3-3-1-2-06. – RT III 2006, 11, 107.
84. RKHKo 10.06.2005, 3-3-1-30-05. – RT III 2005, 21, 211.
85. RKPJKo 21.06.2004, 3-4-1-9-04. – RT III, 2004, 20, 224.
86. RKPJKo 30.04.2004, 3-4-1-3-04. – RT III 2004, 13, 160.
87. RKÜKo 28.04.2004, 3-3-1-69-03. – RT III 2004, 12, 143.
88. RKÜKo 25.02.2004, 3-3-1-60-03. – RT III 2004, 7, 70.
89. RKÜKo 06.01.2004, 3-1-3-13-03. – RT III 2004, 4, 36.
90. RKKKo 21.03.2003, 3-1-1-25-03. – RT III 2003, 10, 101.
91. RKHKo 17.03.2003, 3-3-1-11-03. – RT III 2003, 8, 84.
92. RKKKo 05.03.2003, 3-1-1-26-03. – RT III 2003, 7, 75.
93. RKHKo 20.12.2002, 3-3-1-58-02. – RT III 2003, 2, 19.
94. RKHKo 19.06.2000, 3-3-1-16-00. – RT III 2000, 18, 189.
95. RKEKo 05.12.1997, 3-2-1-99-97. – RT III 1997, 33, 352.

96. RKHKo 06.06.1997, 3-3-1-16-97. – RT III 1997, 21/22, 236.
97. RKKKo 10.09.1996, 3-1-1-89-96. – RT III 1996, 25, 334.
98. RKPJKo 24.12.2002, 3-4-1-10-02. – RT III 2003, 2, 16.
99. RKPJKo 06.03.2002, 3-4-1-1-02. – RT III 2002, 8, 74.
100. RKPJKo 11.10.2001, 3-4-1-7-01. – RT III 2001, 26, 280.
101. RKPJKo 03.05.2001, 3-4-1-6-01. – RT III 2001, 15, 154.
102. RKPJKo 05.03.2001, 3-4-1-2-01. – RT III 2001, 7, 75.

2.5 Rahvusvaheline kohtupraktika

103. EIKo 27.04.2010, *Friedensberg vs. Poola*.
104. EIKo 04.03.2010, *Shalimov vs. Ukraina*.
105. EIKo 02.03.2010, *Kozak vs. Poola*.
106. EIKo 28.01.2010, *Simeonov vs. Bulgaaria*.
107. EIKo 07.01.2010, *Onoufriou vs. Küpros*.
108. EIKo 05.01.2010, *Frasik vs. Poola*.
109. EIKo 05.01.2010, *Jaremowicz vs. Poola*.
110. EIKo 15.12.2009, *Maiorano ja teised vs. Itaalia*.
111. EIKo 19.05.2009, *Stojanovic vs. Serbia*.
112. EIKo 09.06.2009, *Krawiecki vs. Poola*.
113. EIKo 02.06.2009, *Szuluk vs. Ühendkuningriik*.
114. EIKo 20.01.2009, *Czarnowski vs. Poola*.
115. EIKSo 23.06.2008, *Maslov vs. Austria*.
116. EIKo 27.03.2008, *Guidi vs. Itaalia*.
117. EIKo 04.03.2008, *Cavallo vs. Itaalia*.
118. EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 22.01.2008, *Beier vs. Saksamaa*.
119. EIKSo 22.01.2008, *E. B. vs. Prantsusmaa*.
120. EIKo 06.12.2007, *Lind vs. Venemaa*.
121. EIKSo 04.12.2007, *Dickson vs. Ühendkuningriik*.
122. EIKo 03.07.2007, *Tan vs. Türgi*.

123. EIKo 12.06.2007, *Frerot vs. France*.
124. EIKo 11.06.2007, *Ciorap vs. Moldovaavia*.
125. EIKo 03.04.2007, *Copland vs. Ühendkuningriik*.
126. EIKSo 06.11.2006, *Hirst vs. Ühendkuningriik*.
127. EIKo 26.09.2006, *Wainwright vs. Ühendkuningriik*.
128. EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 26.09.2006, *Wainwright vs. Ühendkuningriik*.
129. EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 29.06.2006, *Weber ja Saravia vs. Saksamaa*.
130. EIKo 28.06.2006, *Gallico vs. Itaalia*.
131. EIKSo 04.07.2006, *Sanchez vs. Prantsusmaa*.
132. EIKo 20.12.2005, *Wisse vs. Prantsusmaa*.
133. EIKo 06.12.2005, *Drozdowski vs. Poola*.
134. EIKo 18.10.2005, *Hacisüleymanoglu vs. Itaalia*.
135. EIKo 18.10.2005, *Schemkamper vs. Prantsusmaa*.
136. EIKo 11.10.2005, *Baginski vs. Poola*.
137. EIKo menetlusse osaliselt võtmise kohta, 06.10.2005, *Baybasin vs. Holland*.
138. EIKo 21.07.2005, *Rohde vs. Taani*.
139. EIKSo 06.12.2004, *Labita vs. Itaalia*.
140. EIKo 30.11.2004, *Klyakhin vs. Venemaa*.
141. EIKo 28.09.2004, *Sabou ja Pircalab vs. Rumeenia*.
142. EIKSo 08.07.2004, *Ilascu ja teised vs. Moldovaavia ja Venemaa*.
143. EIKo 01.06.2004, *Lebbink vs. Holland*.
144. EIKo 27.04.2004, *Doerga vs. Holland*.
145. EIKo 20.01.2004, *G. K. vs. Poola*.
146. EIKo 04.12.2003, *van der Ven vs. Holland*.
147. EIKo 03.06.2003, *Cotlet vs. Rumeenia*.
148. EIKo 29.04.2003, *Poltoratskiy vs. Ukraina*.
149. EIKo 29.04.2003, *Nazarenko vs. Ukraina*.
150. EIKo 29.04.2003, *Aliev vs. Ukraina*.
151. EIKo 11.03.2003, *Yankov vs. Bulgaaria*.

152. EIKo 03.03.2003, *Klamecki vs. Poola (No 2)*.
153. EIKo 04.02.2003, *Lorsé vs. Holland*.
154. EIKo 28.12.2002, *Lavents vs. Läti*.
155. EIKSo 24.11.2002, *Mastromatteo vs. Itaalia*.
156. EIKo 05.11.2002, *Allan vs. Ühendkuningriik*.
157. EIKSo 11.07.2002, *Goodwin vs. Ühendkuningriik*.
158. EIKo 16.05.2002, *D. G. vs. Iirimaa*.
159. EIKo 30.04.2002, *Kleuver vs. Norra*.
160. EIKo 12.02.2002, *Ploski vs. Poola*.
161. EIKo 29.01.2002, *A. B. vs. Holland*.
162. EIKo menetlusse osaliselt võtmise kohta 18.09.2001, *Kalashnikov vs. Venemaa*.
163. EIKo 24.07.2001, *Valašinas vs. Leedu*.
164. EIKo 19.04.2001, *Peers vs. Kreeka*.
165. EIKo 06.02.2001, *Bensaid vs. Ühendkuningriik*.
166. EIKSo 26.10.2000, *Kudła vs. Poola*.
167. EIKo 28.09.2000, *Messina vs. Itaalia (nr 2)*.
168. EIKo 12.09.2000, *Slavgorodski vs. Eesti*.
169. EIKo 04.07.2000, *Niedbala vs. Poola*.
170. EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 25.11.1999, *Marincola ja Sestito vs. Itaalia*.
171. EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 23.11.1999, *Bromiley vs. Ühendkuningriik*.
172. EIKo 27.09.1999, *Smith ja Grady vs. Ühendkuningriik*.
173. EIKo 24.08.1998, *Petra vs. Rumeenia*.
174. EIKo 25.03.1998, *Kopp vs. Šveits*.
175. EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta 11.09.1997, *Bamber vs. Ühendkuningriik*.
176. EIKo 22.04.1997, *X, Y ja Z vs. Ühendkuningriik*.
177. EIKo 24.09.1992, *Herczegfalvy vs. Austria*.
178. EIKo 25.03.1992, *Campbell vs. Ühendkuningriik*.
179. EIKo 25.02.1992, *Pfeifer ja Plankl vs. Austria*.
180. EIKo 28.11.1991, *S. vs. Šveits*.

181. EIKo 26.11.1991, *The Observer and The Guardian* vs. Ühendkuningriik.
182. EIKo menetlusse võtmata jätmise kohta, 01.10.1990, *Wakefield* vs. Ühendkuningriik.
183. EIKo 21.06.1988, *Berrehab* vs. Holland.
184. EIKo 27.04.1988, *Boyle ja Rice* vs. Ühendkuningriik.
185. EIKo 28.06.1984, *Campbell ja Fell* vs. Ühendkuningriik.
186. EIKo 25.03.1983, *Silver* vs. Ühendkuningriik.
187. EIKo 22.10.1981, *Dudgeon* vs. Ühendkuningriik.
188. EIKo 10.07.1980, *Draper* vs. Ühendkuningriik.
189. EIKo 13.10.1977, *Hamer* vs. Ühendkuningriik.
190. EIKo 21. 02.1975, *Golder* vs. Ühendkuningriik.

3. Muud kasutatud allikad

191. Aasaru, H. Endised Murru vanglaametnikud ja vangid astuvad kohtu ette. Eesti Rahvusringhääling, 06.07.2007. Elektroonselt kättesaadav: <http://uudised.err.ee/index.php?0580580>, 23.03.2010.
192. AS Eesti Post universaalse postiteenuse tüüptingimused. Elektroonselt kättesaadav: http://www.post.ee/failid/UPT_T_ptingimused_1_plik_0112_2006_2.pdf, 23.03.2010.
193. CPT standardid. Üldaruannete põhilised osatekstd. CPT/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2006.
194. Esimese ja teise astme kohtute 2008. a statistilised menetlusandmed. Elektroonselt kättesaadav: <http://www.kohus.ee/10925>, 23.03.2010.
195. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus 2006 (2) „Euroopa Vanglareeglistik”.
196. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus 2006 (2) „Euroopa Vanglareeglistiku” seletuskiri. Elektroonselt kättesaadaval: http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/legal_instruments/E%20commentary%20to%20the%20EPR.pdf, 23.03.2010.
197. Julgeolekuasutuste seaduse eelnõu seletuskiri (359 SE I). Elektroonselt kättesaadav: http://roller.riigikogu.ee/orb.aw/class=site_search_content_grp_fs/action=showdoc&op=roller/id=199/doc=40cdb7c8c9b9c0b9bd584852a00c2b5c/003671359.html, 23.03.2010.
198. Kagge, R. Uurimine seostab elunautlejaist kinnipeetavaid vanglamõrvaga. Postimees Online 07.09.2006. Elektroonselt kättesaadav: http://www.postimees.ee/070906/esileht/siseuudised/216864_foto.php, 23.03.2010.

199. Kinnipeetavate väärtushinnangute uuring. Läbi viinud uuringufirma Saar Poll. Justiitsministeerium, Tallinn 2009. Elektroonselt kättesaadav: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=44783/Vangide+v%E4%E4rtushinnangud_2009.pdf, 23.03.2010.
200. Kriminaalhooldusseaduse, vangistusseaduse ja kohtute seaduse muutmise seaduse seletuskiri (169 SE III). Elektroonselt kättesaadav: http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&eid=197926, 23.03.2010.
201. Kõiv, S. Intervjuu Riigikohtu esimees Märt Raskiga. Õigus on headuse kunst. Postimees, 23.01.2010. Elektroonselt kättesaadav: <http://www.postimees.ee/?id=215401>, 23.03.2010.
202. Kärmas, M., Raul, R. Kinnipeetavad on seal nagu pühad lehmad!. Eesti Ekspress 10.09.2003. Elektroonselt kättesaadav: <http://paber.ekspress.ee/viewdoc/BCDD4C7763C436E5C2256D9C0043962E>, 23.03.2010.
203. Postimees Online. Valvurid vangide teenistuses. Postimees 07.09.2006. Elektroonselt kättesaadav: <http://www.postimees.ee/070906/esileht/arvamus/216850.php>, 23.03.2010.
204. Raun, A. Neiu sai vanglast 200 ahistavat kõnet („Pealtnägija” saate põhjal). Postimees 07.11.2007. Elektroonselt kättesaadav: <http://tv.postimees.ee/071107/esileht/krimi/uudised/294083.php?neiu-sai-vanglast-200-ahistavat-konet>, 23.03.2010.
205. Vabariigi Valitsuse poolt 7.03.1996. a kinnitatud kriminaalpreventsiooni riikliku programmi alaprogramm „Nüüdisaja nõuetele vastava kinnipidamiskohtade süsteemi kujundamine”. Elektroonselt kättesaadav: http://preventsioon.just.ee/eesti/rkp/e_kinnipidamine_kontsept.html#4, 23.03.2010.
206. Vangistusseaduse eelnõu seletuskiri (103 SE I). Elektroonselt kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=991440017&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11>, 23.03.2010.
207. Vanglateenistus. Justiitsministeerium. Elektroonselt kättesaadav: www.vangla.ee, 23.03.2010.
208. Õigekeelsussõnaraamat (2006). Elektroonselt kättesaadav: www.keelevara.ee, 23.03.2010.

KASUTATUD LÜHENDID

Kasutatud õigusaktide lühendid

CPP	Code de procédure pénale
EIÕK	Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon
HKMS	Halduskohtumenetluse seadustik
HMS	Haldusmenetluse seadus
Loi n° 2009 – 1436	Loi n°2009 – 1436 du 24 novembre 2009 pénitentiaire
PostiS	Postiseadus
PS	Põhiseadus
PSK	Perekonnaseadus
PõhiSK	Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne
RVS	Riigivastutuse seadus
TäitmP	Täitmisplaan
VangS	Vangistusseadus
VangSK	Vangistusseaduse kommenteeritud väljaanne
VETJk	Vangistuse ja eelvangistuse täideviimise üle järelevalve korraldamine
VSkE	Vangla sisekorraeeskiri
ÕKS	Õiguskantsleri seadus

Kasutatud muud lühendid

CPT	Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee (eestikeelne lühend on PTK, kuid üldjuhul kasutatakse ametlikku ingliskeelset lühendit)
CPTC	Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon
EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EIKo	Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus
EIKSo	Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoja otsus
EVR	Euroopa Nõukogu soovitus „Euroopa vanglareeglistik”
komm	kommentaar

RKEKo	Riigikohtu erikogu otsus
RKHKm	Riigikohtu halduskolleegiumi määrus
RKHKo	Riigikohtu halduskolleegiumi otsus
RKKKo	Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus
RKPJKo	Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi otsus
RKÜKo	Riigikohtu üldkogu otsus
RT (L)	Riigi Teataja (Lisa)

**VangS 2 ptk 3. jao „Kinnipeetava vanglaväline suhtlemine”
muudetud sõnastusettepanek §-ide 23–29, 32 ja 33 osas**

**3. jagu
Kinnipeetava vanglaväline suhtlemine**

§ [...]. Kinnipeetava vanglavälise suhtlemise eesmärk ja üldpõhimõtted

- (1) Kinnipeetava vanglavälise suhtlemise eesmärk on soodustada kinnipeetava positiivseid vanglaväliseid kontakte, selleks et aidata kaasa tema suunamisele õiguskuulekale teele.
- (2) Kinnipeetaval on õigus suhelda perekonna ja sugulastega ning teiste isikutega, kui nendega suhtlemine aitab kaasa kinnipeetava õiguskuulekale käitumisele suunamisele ja on kooskõlas õiguskorra kaitsega. Vanglateenistus soodustab kinnipeetava vanglavälise suhtlemist, kuid on seaduses sätestatud juhtudel ja korras õigustatud ning kohustatud kohaldama ka piiranguid.
- (3) Vanglaväline suhtlemine erikaitset omavate isikutega on vanglavälise suhtlemise erivormiks, mille eesmärk on kinnipeetava õiguste kaitse. Erikaitset omavateks isikuteks on kaitsja, advokaadist esindaja, õiguskantsler, prokuratuur, kohus ja justiitsministeerium, kokkusaamiste osas ka vangla vaimulik, notar ning oma riigi konsulaartöötaja.

§ [...]. Kinnipeetava kirjavahetus ja telefonikõned erikaitset omavate isikutega

- (1) Kinnipeetava kirjavahetus ja telefonikõned kaitsja, advokaadist esindaja, õiguskantsleri, prokuratuuri, kohtu või justiitsministeeriumiga omavad erikaitset. Nende isikutega peetavat kirjavahetust on keelatud arvuliselt piirata, avada, sisuliselt kontrollida või jätta ära saatmata või kätte andmata neile adresseeritud kirju või neilt saadetud kirju. Kirjavahetust ja telefonikõnesid võib kontrollida üksnes kohtu loal ja järelevalve seaduses sätestatud alustel ja korras, kuid kirjavahetust kohtu ja õiguskantsleriga ei ole lubatud kontrollida.
- (2) Käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud isikutelt saabunud kirjad antakse kinnipeetavale kätte viivitamatult, nendele isikutele adresseeritud kirjad edastab vangla postiasutusele või adressaadile hiljemalt järgmisel tööpäeval. Kohe antakse kinnipeetavale kätte ka tema riigi konsulaaresindusest tulnud kirjad.
- (3) Kohtule ja õiguskantslerile adresseeritud kirjad saadetakse vangla kulul. Kui kinnipeetaval puudub raha, siis põhjendatud juhtudel võib vanglateenistus saata omal kulul ka kinnipeetava kirju teistele erikaitset omavatele asutustele, kui kirja saatmata jätmisega jääksid kinnipeetava olulised õigused kaitseta. Põhjendamiskohustus sellisel juhul on kinnipeetaval.
- (4) Käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud isikutele on kinnipeetaval õigus helistada graafikujärgsetel helistamisaegadel vastavalt vajadusele. Kriminaal- või väärteomenetluses kaitsjale on kinnipeetaval õigus helistada ka graafikuväliselt. Tsiviil- või halduskohtumenetluses advokaadist esindajale graafikuvälisel helistamisel peab olema mõjuv põhjus. Helistamiseks teeb kinnipeetav avalduse, graafikuväliseks tsiviil- või halduskohtumenetluses advokaadist esindajale helistamiseks peab avaldus olema motiveeritud. Avaldus võetakse kohe menetlusse.
- (5) Kinnipeetava kirjavahetus ja telefonikõned erikaitset omavate asutustega kuuluvad registreerimisele käesoleva seaduse paragrahvis [...] sätestatud korras. Vanglateenistuse ametnikul on õigus kontrollida enne telefonikõne sooritamist ja telefonikõne sooritamise ajal, kas telefonikõne adressaadiks on erikaitset omav isik.

§ [...]. Kinnipeetava kokkusaamised erikaitset omavate isikutega

- (1) Kinnipeetaval on õigus piiramatult kohtuda oma kaitsja, advokaadist esindaja, vangla vaimuliku ja oma riigi konsulaartöötajaga ning tõestamistoimingu tegemiseks notariga. Kokkusaamised korraldatakse tööpäevadel kell 08.00–20.00 vähemalt üks tööpäev enne seda tehtud avalduse alusel. Avalduse võib teha kinnipeetav või kokkusaamisele tulev isik. Erandina seoses kinnipeetava kahtlustamisega vanglas toime pandud kuriteos võivad toimuda kokkusaamised kaitsjaga väljaspool määratud aega ning ilma eelneva avalduseta.
- (2) Kokkusaamisi kaitsja, advokaadist esindaja, vangla vaimuliku, notari ja oma riigi konsulaartöötajaga on vanglateenistuse ametnikul lubatud jälgida, kuid mitte pealt kuulata. Vanglateenistuse ametnikul on õigus kokkusaamine katkestada, kui see võib ohustada vangla julgeolekut või korda. Lubatud ei ole katkestada kokkusaamisi kaitsja või advokaadist esindajaga, välja arvatud juhul, kui kinnipeetav kujutab endast ohtu nendele isikutele.
- (3) Kaitsjal ja advokaadist esindajal on lubatud kinnipeetavale üle anda kaitse või kohtuasja ettevalmistamiseks vajalikke materjale ja dokumente. Riigi konsulaartöötajal ja notaril on õigus anda kinnipeetavale oma tegevusega seonduvaid dokumente.
- (4) Kaitsja ja advokaadist esindaja läbiotsimine ning nende poolt kaasa toodud kirjalike materjalide ja dokumentide läbivaatus on lubatud vaid põhjendatud kahtluse korral. Materjalide sisuline läbivaatus ei ole lubatud.

§ [...]. Kinnipeetava kirjavahetus ja telefonikõned

- (1) Kinnipeetaval on õigus kirjavahetusele ja vangla poolt üles seatud telefoni kasutamisele. Kirjavahetus ja telefoni kasutamine toimub kinnipeetava kulul. Kinnipeetava kirjavahetuse ja telefoni teel edastatavate sõnumite sisu võib kontrollida üksnes kohtu loal ning jälitustegevuse seaduses sätestatud alustel ja korras.
- (2) Kinnipeetavale võib saata standardkirja kaaluga kuni 250 grammi. Korra kuus võib saata kinnipeetavale ka kuni kaks raamatut maksikirjana kaaluga kuni 2 kilogrammi. Korra aastas jõulupühade ajal on kinnipeetaval õigus saada tema määratud isikult pakk, pakis saadetavate esemete nimekirja ja paki maksimumkaalu määrab üks kuu enne jõulupühi vanglateenistuse ametnik.
- (3) Kinnipeetavale saabuv kiri antakse kätte hiljemalt seitsme tööpäeva jooksul. Väljaminev kiri postitatakse vanglateenistujale kirja edastamisest alates kolme tööpäeva jooksul. Kirjavahetuse kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.
- (4) Kinnipeetavale saadetud või tema saadetavad kirjad ja pakid avab vanglateenistuse ametnik kinnipeetava juuresolekul ning võtab sealt ära esemed, mida omada on vanglas keelatud. Keelatud esemete äravõtmise kohta vormistatakse ettekanne. Keelatud esemed, mis ei ole tõendiks kriminaalmenetluses, hävitatakse vangla sisekorraeeskirjades sätestatud korras.
- (5) Kinnipeetav võib kasutada talle helistamiseks ettenähtud kohakindlat või teisaldatavat telefoni ja talle vanglateenistuse väljastatud telefonikaarti. Kinnipeetav võib teha kõne ka kasutades teenust, mis võimaldab kõne vastajal telefonikõne eest tasuda. Kinnipeetavale võimaldatakse telefoni kasutada vähemalt üks kord nädalas. Telefoninumbri valib kinnipeetav või selleks määratud teenistuja. Vanglateenistuse ametnikul on õigus kontrollida enne telefonikõne sooritamist ja telefonikõne sooritamise ajal, kas telefonikõne adressaadiks on isik, kellele kinnipeetav taotluse järgi helistab. Telefoni kasutamise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades. Telefoni kasutamise aeg ja kestus määratakse vangla kodukorras.
- (6) Käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud õigusi võib vanglateenistuse ametnik piirata, sh jätta kirja ära saatmata või mitte võimaldada kinnipeetaval telefonikõne sooritamist, kui see ohustab vangla julgeolekut või korda, kahjustab vangistuse täideviimise eesmärke või on vajalik avaliku korra või ohvri õiguste kaitseks. Kirjavahetuse piiramise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.

- (7) Erakorraliste sündmuste korral on vanglal õigus käesoleva paragrahvi lõikes 1 kehtestatud õiguse puhul kehtestada ajutisi üldisi piiranguid.

§ [...]. Kinnipeetava kirjavahetuse ja telefonikõnede registreerimine

- (1) Vanglateenistus registreerib, kellega kinnipeetav telefoni teel suhtleb või kirjavahetust peab.
- (2) Kirjavahetuse puhul registreeritakse adressaadi ees- ja perekonnanimi või asutuse nimi, kuhu kinnipeetav kirjutab või kust kiri saadetakse, aadress ja kirja saatmise aeg.
- (3) Telefonikõnede puhul registreeritakse selle isiku ees- ja perekonnanimi või asutuse nimi, kuhu kinnipeetav helistab, telefoni number, millele ta helistab, helistamise aeg ja kõne kestus. Telefonikõnede kontrollimiseks nõutakse kas enne või pärast telefonikõne toimumist kinnipeetavalt andmete esitamist.
- (4) Käesoleva paragrahvi lõigetes 2 ja 3 nimetatud andmeid säilitab vangla karistuse kandmise aja jooksul viisil, mis tagab isikuandmete kaitse vastavalt isikuandmete kaitse seadusele.
- (5) Kirjavahetuse ja telefonikõnede registreerimise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.

§ [...]. Kinnipeetava lühiajalised kokkusaamised

- (1) Kinnipeetavale on lubatud vähemalt kahel korral kuus järelevalve all kuni kolm tundi kokku saada oma perekonnaliikmetega ja teiste isikutega, kui nendega suhtlemine aitab kaasa kinnipeetava õigusküülekale käitumisele suunamisele ja on kooskõlas õiguskorra kaitsega. Lühiajalisi kokkusaamisi ei võimaldata distsiplinaarkaristuse kandmiseks kartserisse paigutatud kinnipeetavale.
- (2) Lühiajalise kokkusaamise loa andmisest võib keelduda, kui kokkusaaja maines on alust kahelda, kokkusaamine ei ole kooskõlas vangistuse täideviimise eesmärkidega, kokkusaamise keelamine on vajalik ohvri õiguste kaitseks või kui kokkusaamine võib olla ohtlik vangla julgeolekule või korrale või kinnipeetava või kokkusaaja tervisele. Samuti võib loa andmisest keelduda, kui kinnipeetaval on olnud samal kuul kokkusaamine või kokkusaamisruumis ei ole taotletud ajal vaba kohta.
- (3) Lühiajaline kokkusaamine toimub kinnipeetava või kokkusaaja kirjaliku taotluse alusel ja vanglateenistuse loal. Vanglateenistus võib anda ühekordse, püsiva või teatud arvu lühiajalisteks kokkusaamisteks ettenähtud loa. Püsiva või teatud arvu lühiajalisteks kokkusaamisteks ettenähtud loa võib tühistada käesoleva paragrahvi lõikes 2 nimetatud asjaolude ilmnemisel. Lühiajalise kokkusaamise loa taotlemise ja loa menetlemise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.
- (4) Lühiajaline kokkusaamine toimub vangla territooriumil kokkusaamisruumis või muus kokkusaamiseks ettenähtud kohas vanglateenistuja visuaalse järelevalve all. Kokkusaamisruumis või muus kokkusaamiseks ettenähtud kohas võib kinnipeetava ja temaga kokkusaamisele tulnud isiku eraldada kohustusliku distantssi, klaasist või traatvõrgust vaheseinaga, kui vangla peab seda konkreetsete kokkusaajate puhul põhjendatuks. Lühiajalisel kokkusaamisel tagatakse isiku õigus sõnumisaladusele. Vanglateenistuse ametnikul on õigus lühiajaline kokkusaamine kohe katkestada, kui see võib ohustada vangla julgeolekut või korda. Lühiajalise kokkusaamise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.
- (6) Lühiajalise kokkusaamise kohta registreeritakse järgmised andmed: kokkusaaja isiku- ja elukoha andmed, kokkusaamise kuupäev, kokkusaaja seos kinnipeetavaga. Lühiajalise kokkusaamise andmete registreerimise ning säilitamise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades. Käesolevas lõikes toodud andmeid säilitab vangla karistuse kandmise aja jooksul viisil, mis tagab isikuandmete kaitse vastavalt isikuandmete kaitse seadusele.
- (5) Erakorraliste sündmuste korral on vanglal õigus käesoleva paragrahvi lõikes 1 kehtestatud õiguse puhul kehtestada ajutisi üldisi piiranguid.

§ [...]. Kinnipeetava pikaajalised kokkusaamised

- (1) Pikaajaline kokkusaamine on üks ööpäev kestev kooselamine vangla selleks ettenähtud ruumides ilma pideva järelevalveta. Kinnipeetavale võimaldatakse pikaajalisi kokkusaamisi abikaasa, isa, ema, vanaisa, vanaema, lapse, lapsendaja, lapsendatu, võõras- või kasuvanema või vanavanema, võõras- või kasulapse või lapselapse, venna või õega, kui nende isikute maine suhtes ei ole vanglateenistusel põhjendatud kahtlusi. Pikaajalisi kokkusaamisi faktilise abikaasaga, kelle suhtes vanglateenistusel ei ole põhjendatud kahtlusi, lubatakse tingimusel, et kokkusaajatel on ühised lapsed või on nende kooselu väldanud vähemalt kaks aastat enne karistuse kandmise algust.
- (2) Kinnipeetavale võimaldatakse vähemalt üks pikaajaline kokkusaamine kord poole aasta jooksul. Põhjendatud juhtudel võib vanglateenistuse ametnik kinnipeetava pikaajalise kokkusaamise taotluse lahendamisel pikendada pikaajalist kokkusaamist kuni kolme ööpäevani, kui see on kooskõlas vangistuse täideviimise eesmärkidega ning kinnipeetava käitumine on karistuse kandmise ajal olnud hea. Vanglateenistuse ametnikul on õigus pikaajaline kokkusaamine kohe katkestada, kui see võib ohustada vangla julgeolekut või korda.
- (3) Pikaajalisi kokkusaamisi ei võimaldata vangla vastuvõtuosakonnas viibivale kinnipeetavale, avavanglas viibivale kinnipeetavale ja distsiplinaarkaristuse kandmiseks kartserisse paigutatud kinnipeetavale.
- (4) Pikaajalise kokkusaamise loa andmisest võib keelduda, kui kokkusaaja maines on alust kahelda, kokkusaamine ei ole kooskõlas vangistuse täideviimise eesmärkidega, kokkusaamise keelamine on vajalik ohvri õiguste kaitseks või kui pikaajaline kokkusaamine võib olla ohtlik vangla julgeolekule või korrale või kinnipeetava või kokkusaaja tervisele. Samuti võib kokkusaamisest keelduda, kui kinnipeetaval on poole aasta jooksul üks kokkusaamine olnud või kokkusaamisruumis ei ole taotletud ajal vaba kohta.
- (5) Vanglateenistus võib anda ühekordse, püsiva või teatud arvu pikaajalisteks kokkusaamisteks ettenähtud loa. Püsiva või teatud arvu pikaajalisteks kokkusaamisteks ettenähtud loa võib tühistada käesoleva paragrahvi lõikes 4 nimetatud asjaolude ilmnemisel. Pikaajalise kokkusaamise loa taotlemise ja loa menetlemise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.
- (6) Pikaajalisel kokkusaamisel toilitustatakse kokkusaajat ja kinnipeetavat vanglas pakutava toiduga. Pikaajaliste kokkusaamiste kord ja kokkusaajatele lubatud asjade loetelu sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades. Pikaajaliste kokkusaamiste kulud kannab kinnipeetav või kokkusaamisele tulnud isik. Kuludeks loetakse ruumide kasutamisele, kokkusaaja toilitustamisele ja hügieenivahenditele tehtud kulutused. Pikaajaliste kokkusaamiste kulude määrad, nende arvestamise ja hüvitamise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.
- (7) Pikaajalise kokkusaamise kohta registreeritakse järgmised andmed: kokkusaaja isiku- ja elukoha andmed, kokkusaamise kuupäev, kokkusaaja seos kinnipeetavaga. Pikaajalise kokkusaamise andmete registreerimise ning säilitamise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades. Käesolevas lõikes toodud andmeid säilitab vangla karistuse kandmise aja jooksul viisil, mis tagab isikuandmete kaitse vastavalt isikuandmete kaitse seadusele.
- (8) Erakorraliste sündmuste korral on vanglal õigus käesoleva paragrahvi lõikes 1 kehtestatud õiguse puhul kehtestada ajutisi üldisi piiranguid.

§ [...]. Kinnipeetava ja kokkusaamisele tulnud isiku ning tema asjade läbiotsimine

- (1) Vanglateenistuse ametnikul on õigus kinnipeetavaga lühi- või pikaajalisele kokkusaamisele tulnud isik ja tema asjad läbi otsida. Kui vanglat külastav isik keeldub enda või oma asjade läbiotsimisest, on see aluseks vanglasse sisenemise keelule.
- (2) Isik otsitakse läbi mittetäielikult või täielikult. Isiku mittetäieliku ja täieliku läbiotsimise toimetab külastajaga samast soost vanglateenistuse ametnik. Isiku täielikule läbiotsimisele peavad eelnema põhjendatud kahtlused selle kohta, et ta võib vanglasse toimetada keelatud esemeid. Isiku täielik läbiotsimine toimetatakse kohas, kus on tagatud tema privaatsus.

- (3) Isiku asjad otsitakse läbi täielikult. Isiku asju võib läbi otsida ka külastajaga erinevast soost vanglateenistuse ametnik. Asjad, mille omamine vanglas on keelatud ning mis ei ole kriminaalmenetluse tõendiks, võtab vangla juhtkond kokkusaamise ajaks ajutisele hoiule ning tagastab pärast kokkusaamist. Isiku ja tema asjade läbiotsimise kord sätestatakse justiitsministri määrusega.

§ [...]. Lühiajaline väljasõit

- (1) Kinnises vanglas karistust kandvale kinnipeetavale, kes on karistusest ära kandnud vähemalt ühe aasta, võib vanglateenistuse ametnik anda loa lühiajaliseks väljasõiduks kuni kahekümne üheks kalendripäevaks aastas. Lühiajalise väljasõidu eesmärgiks on aidata kaasa isiku õiguskäitumisele suunamisele. Lühiajaliseks väljasõiduks määratud aega võib lubada kasutada osade kaupa. Lühiajalise väljaviimise aeg arvatakse karistuse kandmise aja hulka.
- (2) Kinnipeetavale, kes kannab vanglas karistust esimese astme kuriteo tahtliku toimepanemise eest vähemalt teist korda, võib vanglateenistuse ametnik anda loa lühiajaliseks väljasõiduks käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud tähtajaks, kui kinnipeetav on tegelikult ära kandnud vähemalt poole mõistetud karistusajast.
- (3) Avavanglas karistust kandvale kinnipeetavale võib vanglateenistuse ametnik käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud tähtajaks anda loa lühiajaliseks väljasõiduks, sõltumata kinnipeetava poolt ära kantud karistuse kestusest.
- (4) Eluaegset vangistust kandvale kinnipeetavale ning põgenemiskalduvustega kinnipeetavale ei anta lühiajalise väljasõidu luba.
- (5) Väljasõit toimub kinnipeetava kirjaliku taotluse ja vanglateenistuse ametniku loa alusel. Lühiajalise väljasõidu taotluse juurde lisatakse väljasõiduplaan. Väljasõiduplaani koostamise eesmärk on kirjeldada, kuidas kinnipeetav kavatseb väljasõidu ajal korraldada vanglast vabanemise puhuks töö-, õppimis-, eluaseme- ja muid asju. Väljasõiduplaani arvestatakse taotluse rahuldamise üle otsustamisel. Lühiajalise väljasõidu loa taotlemise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades. Lühiajalise väljasõidu plaani koostamise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.
- (6) Vanglateenistuse ametnik võib käskkirjaga määrata kohad, kus kinnipeetav võib väljasõidul viibida või peab viibima, ning ajad, millal kinnipeetav on kohustatud määratud kohtades viibida või ei tohi seal viibida, või tegevused, mis on väljasõidul välistatud või mida kinnipeetav on kohustatud tegema.
- (7) Lühiajalise väljasõidu kulud kannab kinnipeetav. Lühiajalise väljasõidu aeg arvestatakse karistuse kandmise aja hulka. Lühiajalisel väljasõidul viibimise ajal vangla teavitamise ja politseiasutuses registreerimise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.
- (8) Lühiajalisele väljasõidule lubatud kinnipeetav on kohustatud saabuma viimasel väljasõidupäeval tagasi vanglasse väljasõidutunnistusel märgitud kellajaks ja kainenena. Kui kinnipeetava vanglasse naasmine on haiguse või muu temast olenematu mõjuva asjaolu tõttu takistatud, peab ta sellest viivitamata teatama vangla korrapidajale ning saabudes esitama vanglasse hilinemise asjaolusid tõendavad dokumendid. Kui kinnipeetav on väljasõidu ajal toime pannud õigusrikkumise või kui ta on kinni peetud kuriteo toimepanemises kahtlustatavana, katkeb väljasõit viivitamata ja kinnipeetav toimetatakse vanglasse tagasi.
- (9) Kui kinnipeetav on väljasõidult naasnud, arutatakse kinnipeetavaga tema väljasõiduplaani ning antakse hinnang väljasõiduplaani täitmisele ja kinnipeetav esitab oma ettepanekud järgmise väljasõidu kavandamise kohta. Hinnang ja täidetud väljasõiduplaan lisatakse kinnipeetava isiklikku toimikusse. Väljasõiduplaani arutamise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.
- (10) Erakorraliste sündmuste korral on vanglal õigus käesoleva paragrahvi lõikes 1 kehtestatud õiguse puhul kehtestada ajutisi üldisi piiranguid.

§ [...]. Lühiajalise väljasõidu taotluse läbivaatamise põhimõtted

- (1) Lühiajalise väljasõidu loa otsustamisel arvestatakse kuriteo toimepanemise asjaolusid, individuaalse täitmiskava täitmist ja lühiajalise väljasõidu kooskõla vangistuse täideviimise eesmärkidega.
- (2) Lühiajalise väljasõidu taotluse rahuldamise otsustamisel võetakse arvesse järgmisi asjaolusid:
 - 1) kinnipeetava toime pandud kuriteo laad;
 - 2) kinnipeetava isiksuseomadused või kriminogeensed riskid;
 - 3) kinnipeetava käitumine vanglas;
 - 4) väljasõiduplaani täitmine eelmiste väljasõitude ajal;
 - 5) individuaalse täitmiskava järgimine;
 - 6) väljasõidu eesmärk;
 - 7) väljasõidu eeldatav mõju kinnipeetavale;
 - 8) kinnipeetava võimalused tulla väljasõidul rahaliselt toime.
- (3) Lühiajalise väljasõidu andmisest keeldutakse, kui:
 - 1) väljasõit on vastuolus vangistuse täideviimise eesmärkidega;
 - 2) kinnipeetava väljasõiduplaanis ei ole piisavalt kajastatud see, milliseid toiminguid ja mis eesmärgil peab kinnipeetav väljasõidu ajal tegema;
 - 3) väljasõit ei ole sisuliselt põhjendatud;
 - 4) kinnipeetavale kohaldatud distsiplinaarkaristus kehtib;
 - 5) kinnipeetav on taotluses või sellele lisatud dokumentides teadlikult esitanud valeandmeid;
 - 6) lähedalasuvatesse piirkondadesse samal ajal väljasõiduks on esitanud taotluse rohkem kui üks kinnipeetav ja on alust arvata, et kinnipeetavad hakkavad väljasõidu ajal omavahel suhtlema;
 - 7) kinnipeetaval ei ole ilmselgelt raha ega ka lähedaste rahalist toetust väljasõidul tekkivate kulude katmiseks.
- (4) Lühiajaliseks väljasõiduks loa andmise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.

§ [...]. Erakorraline lühiajaline väljasõit

- (1) Abikaasa, isa, ema, vanaisa, vanaema, lapse, lapselapse, lapsendaja, lapsendatu, venna või õe parandamatult raske haiguse või surma või muu erakorralise perekondliku sündmuse korral võib vanglateenistuse ametnik anda kinnipeetavale loa kuni seitsmepäevaseks väljasõiduks. Lühiajalisel väljasõidul viibimise aeg arvestatakse karistusaja hulka. Erakorralise lühiajalise väljasõidu loa taotlemise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.
- (2) Erakorralise perekondliku sündmuse puhul võimaldatud lühiajalist väljasõitu ei arvestata paragrahvis [...] nimetatud väljasõidu hulka, kuid sellele kohaldub lühiajalisele väljasõidule kohaldatav regulatsioon selle erisusega, et väljasõidul on käesoleva paragrahvis lõikes 1 toodud alus. Erakorralise lühiajalise väljasõidu loa andmise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.
- (3) Erakorraliste sündmuste korral on vanglal õigus käesoleva paragrahvi lõikes 1 kehtestatud õiguse puhul kehtestada ajutisi üldisi piiranguid.

§ [...]. Lühiajaline väljaviimine

- (1) Vanglateenistuse ametnik võib anda loa kinnipeetava väljaviimiseks järelevalve all kuni kolmeks päevaks, kui tulenevalt vangistuse täideviimise eesmärkidest ei ole kinnipeetavale lühiajalist väljasõitu lubada võimalik.
- (2) Lühiajalise väljaviimise kulud kannab kinnipeetav enne väljaviimist. Vanglateenistuse ametniku loal võib erandkorras lubada kulude hüvitamist pärast väljaviimist. Lühiajalise väljaviimise kulud koosnevad vanglateenistuse saatemeeskonna ja vanglateenistuse transpordi kasutamise kuludest ning muudest kulutustest. Lühiajalise väljaviimise kulude määrad, nende arvestamise ja hüvitamise kord sätestatakse vangla sisekorraeeskirjades.
- (3) Erakorraliste sündmuste korral on vanglal õigus käesoleva paragrahvi lõikes 1 kehtestatud õiguse puhul kehtestada ajutisi üldisi piiranguid.